

MikaEL vol. 10

2017

Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu
Nätpublikation för Symposiet om forskning i översättning och tolkning KäTu
Electronic Journal of the KäTu Symposium on Translation and Interpreting Studies

MikaEL

Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu
Nätpublikation för Symposiet om forskning i översättning och tolkning KäTu
Electronic Journal of the KäTu Symposium on Translation and Interpreting Studies

Vol. 10 (2017)

Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto, Liisa Laukkanen & Minna Ruokonen (toim./red./eds)

Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto - Finlands översättar- och tolkförbund ry
Helsinki

Toimituskunta/Redaktionskommitté/Editorial Board

Sirkku Aaltonen
Pekka Kujamäki
Mikhail Mikhailov
Outi Paloposki
Kristiina Taivalkoski-Shilov

Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry
Meritullinkatu 33 A, 00170 Helsinki
www.sktl.fi

Kannen kuva: Leena Salmi, "Ratamot", 2006, linopiiirros
Kannen ulkoasu: Maarit Laitinen

MikaEL: www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu
MikaEL vol. 10: www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/mikael-vol-10-2017

© 2017 Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ja kirjoittajat
ISSN: 1797-3112

MikaEL vol. 10

Sisällysluettelo

Esipuhe – A Note from the Editors — s. 5

RAJOJA JA RAJATTOMUUTTA

Kulttuurinsisäistä, kulttuurienvälistä

Ritva Hartama-Heinonen

Kulttuurin rajat, kääntämisen rajat: Kulttuurinsisäisen kääntämisen mahdollisuus ja luonne — s. 17

Juho Härme

Kulttuurisilla aikavyöhykkeillä: Päivän osat suomi–venäjä-käännössuunnassa — s. 31

Päivi Kuusi

Varovasti, haurasta! Vähemmistökielet ja kääntäjänkoulutus — s. 47

Kielensisäistä, kieltenvälistä, kotoutettua, vieraannutettua

Igor Kudashev

Challenges of Measuring Domestication and Foreignization in Translations — s. 63

Mikhail Mikhailov & Miia Santalahti

Mistä kertoo valtiosopimusten kieli? Tapaustutkimus interferenssistä Suomen ja Venäjän välisissä valtiosopimuksissa — s. 73

Tommi Nieminen

Joukkoistetun kotoistamisen luonteesta kääntämisenä — s. 88

Kaisa Vitikainen

Kuka ohjelmatekstityksiä katsoo? — s. 101

Kääntämisen arvioinnin ja opetuksen kysymyksiä

Johanna Isosävi & Leena Salmi

Kääntäjäopiskelijoiden käsityksiä jälkieditoinnista: ”Se sotii niitä periaatteita vastaan, joita käännöskursseilla opetetaan” — s. 121

Marja Kivilehto

Miten auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännöstehtävät vastaavat tutkinnon tavoitteita erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta? — s. 136

Kalle Konttinen, Outi Veivo, Tiina Holopainen & Leena Salmi

Multilingual Translation Workshop: Developing professionals in a simulated translation market — s. 150

KATSAUKSIA JA KESKUSTELUA

Kaisa Koskinen, Päivi Kuusi & Helka Riionheimo

Kaikki on vinksin vonksin: Käännösseminaari vähemmistökielen elvyttämisen tukena — s. 167

Olga Mezhevich

Translating Vasilij Šukšin’s literary dialogue into Swedish: Finland Swedish as an extra resource — s. 181

Minna Ruokonen & Hilikka Pekkanen

Syyseminaarin satoa: Teoria kääntäjän työssä ja kääntämisen opetuksessa — s. 193

Erja Vottonen

Kultaisen keskitien jäljillä: Kääntäjän strategiat venäläisen tutkimuksen näkökulmasta — s. 207

Esipuhe

MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu / Nätpublikation för Symposiet om forskning i översättning och tolkning KäTu / Electronic Journal of the KäTu Symposium on Translation and Interpreting Studies on vertaisarvioitu sähköinen refereejulkaisu, jonka artikkelit pohjautuvat vuotuisessa Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumissa pidettyihin esitelmiin. Julkaisu on saanut nimensä **Mikael Agricolan** mukaan, ja se kunnioittaa näin osaltaan tämän laaja-alaisen humanistin, kielimiehen ja kääntäjän elämäntyötä. Monikielisenä artikkelikokoelma tavoittaa paitsi kansallisen, myös kansainvälisen käännöstutkijayhteisön, ja sähköinen julkaisufoorumi takaa artikkeleiden helpon saavutettavuuden.

MikaEL-verkkojulkaisun volyymin 10 sisältö perustuu keväällä 2016 Itä-Suomen yliopistossa Joensuussa järjestetyssä **XIV Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumissa** pidettyihin esityksiin. **KäTu2016**-symposiumin teemana oli **Kääntämisen rajattomuus – kääntäjän rajat**. Nyt ilmestyvän symposiumijulkaisun artikkelit tarkastelevat tätä teemaa eri lähtökohdista ja osoittavat monipuolisuudellaan teeman todeksi: kääntäminen on rajatonta ja uudelleenmäärittelyt mahdollisia.

Tämä **MikaEL** on järjestyksessään kymmenes volyymi ja siksi juhla-julkaisu. Se sisältää 10 refereeartikkelia ja 4 vertaisarvioimatonta katsaus- tai keskusteluartikkelia. Kymmenettä julkaisua juhlistetaan uudella, kirjanmuotoisella ulkoasulla. **MikaEL**in toimittajat kiittävät Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton tiedottajaa **Maarit Laitista** kannen ja osin ulkoasun suunnittelusta ja **Leena Salmea** kannen grafiikkalehdestä.

Juhla-MikaELin kolmea ensimmäistä refereeartikkelia yhdistää aihe **Kulttuurinsisäistä, kulttuurienvälistä**. **Ritva Hartama-Heinonen** tarkastelee käännöstieteessä vain vähän huomiota saanutta kulttuurinsisäistä kääntämistä sekä käsitteenä että ilmiönä. Kulttuuri-erojen olemassaoloa on pidetty kaikenlaisen kääntämisen lähtökohtana, mutta Suomessa kieliparissa suomi ja ruotsi eli kansalliskielten välisessä kääntämisessä kulttuurierot eivät korostu. Aineistona käytetyt Jean Sibeliuksen päiväkirja ja sen suomennos tarjoavat monitasoisen mahdollisuuden toisaalta kielen- ja kulttuurinsisäisen ja toisaalta kielten- ja kulttuurienvälisen kääntämisen tarkasteluun ja rajankäyntiin. **Juho Härme** keskittyy artikkelissaan ajanilmaisujen kääntämisen kysymyksiin, joita hän tutkii analysoimalla kysely- ja korpusaineistoaan eri kriteerein. Empiirisessä tarkastelussa on käännössuuntana suomi–venäjä ja nimenomaisesti *aamupäivä*- tai *iltapäivä*-sanana sisältävien ilmaisujen vastineet; ilmaisut ovat ongelmallisia siksi, että tarkasteltavat kielet jaksottavat päivän eri tavoin. Härmeen mukaan ajanilmaisujen kääntämisessä ei ole kyse niinkään yksittäisistä vastineista kuin kulloisenkin kulttuurisen aikavyöhykkeen hahmottamisesta. **Päivi Kuusen** aiheena on vähemmistökieliin kääntäminen ja kääntäjien koulutus. Artikkelin luotaa laajasti sellaisia seikkoja kuin valta- ja vähemmistökielen suhteet, vähemmistökielten haavoittuvuus, kääntämisen merkitys vähemmistökielten kontekstissa ja kääntäminen kielen elvyttäjänä, uudistajana ja kehittäjänä, mutta samalla myös vähemmistökielen uhkana, ja näiden lisäksi sitä, miten nämä seikat

tulisi ottaa huomioon kääntäjiä koulutettaessa. Artikkelin avartaa myös käsitystämme siitä, että kääntäminen tähtäisi vain viestintään tai että kääntäjiä koulutetaan vain työelämää varten.

Kielensisäistä, kieltenvälistä, kotoutettua, vieraannutettua -jakso sisältää volyymin neljä seuraavaa refereeartikkelia. **Igor Kudashev** tarkastelee kotouttamisen ja vieraannuttamisen määrällisen tutkimuksen haasteita. Artikkelin kokoaa kotouttamisen ja vieraannuttamisen käsitteiden määrittelyn ja operationaalistamisen ongelmia, joihin tutkimuksessa tulisi kiinnittää enemmän huomiota: esimerkiksi lähtötekstistä etäännyminen ei välttämättä tarkoita, että käännos olisi lähempänä kohdelukijaa. Kudashev päätyykin ehdottamaan uudelleenääntämishypoteesin uudelleenmuotoilua. **Tommi Nieminen** käsittelee artikkelissaan puolestaan joukkoistettua kotoistamista esimerkkinä erään vapaan ohjelmiston lokalisointi ja siinä ilmenneet ongelmat ja haasteet. Artikkelin antaa kuvan tällaisen joukkoistetun toiminnan erityispiirteistä ja keskeisistä kysymyksistä ja kotoistajan tehtävästä sekä mallintaa niitä. Niemisen mukaan kotoistus paitsi lisää kääntämisen tunnettuutta, myös haastaa pohtimaan ja ehkä määrittelemään uudelleen sen, mikä on teksti, lähdeteksti ja kohdeteksti. **Mikhail Mikhailov** ja **Miia Santalahti** ovat tutkineet, miten Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän väliset valtiosopimukset heijastavat maiden välisiä suhteita. Etenkin ns. YYA-sopimusten aikakaudella (1945–1991) Neuvostoliitto oli todennäköisesti dominoiva osapuoli sopimusten laadinnassa, minkä voisi olettaa näkyvän suomenkielisissä sopimuksissa epätyypillisinä ilmauksina, joissa on venäjän kielen vaikutusta. Aineistona on käytetty tekijöiden kokoamaa, edelleen täydentyvää valtiosopimusten rinnakkaiskorpusta (Parallel Electronic corpus of State Treaties, PEST). Frekvenssilistat ja avainsana-analyysi tukevat tekijöiden hypoteesiä: sopimusteksteissä esiintyy tekstilajille epätyypillisiä, ekspressiivisiä sanoja, joista jotkin painottuvat YYA-ajalle. Kielensisäistä kääntämistä on tarkastellut **Kaisa Vitikainen**, joka kysyy artikkelissaan, kuka katsoo ohjelmatekstityksiä. Vuonna 2016 tehdyn kyselytutkimuksen perusteella ohjelmatekstityksiä katsovat niin kuulovammaiset kuin normaalikuuloisetkin. Käyttäjryhmät painottivat kuitenkin eri laatuksiteereitä. Kuulovammaisille tärkeää oli muun muassa tekstitysten ymmärrettävyys, kun taas normaalikuuloiset korostivat hyvän kielen merkitystä.

Julkaisun kolmessa viimeisessä refereeartikkelissa kohteena ovat kokoavan otsikon mukaisesti **Kääntämisen arvioinnin ja opetuksen kysymykset**. **Johanna Isosävi** ja **Leena Salmi** lähestyvät kääntämisen opettamista opiskelijanäkökulmasta: tutkimuskohteena ovat kahden maisterivaiheeseen sijoittuvan kurssin opiskelijoiden harjoitustehtäviinsä perustamat näkemykset jälkieditoinnista, kuten sen muodoista ja vaikeuksista sekä eroista kääntämiseen nähden. Artikkelin mukaan opiskelijoista oli vaikeaa jättää tekstiä kevyen editoinnin varaan ja että tekstiä oli helpompi editoida perusteellisesti kuin kevyesti. Kääntäjänkoulutuksessa olisikin hyvä keskustella enemmän eri laatusoista ja niiden käyttötarkoituksista. Jälkieditoijana toimimista pidettiin joka tapauksessa mahdollisena tulevana työnkuvana. **Marja Kivilehto** puolestaan analysoi artikkelissaan, miten auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännoشتهävät vastaavat tutkinnon tavoitteita etenkin erikoisalojen kääntämisen vaatiman osaamisen näkökulmasta. Aineistona ovat kielisuunnissa saksa–suomi ja suomi–saksa laaditut käännökset eri erikoisaloilta. Analyysin perusteella tutkinnossa käännettyt tekstit asettivat kääntäjilleen

samankaltaisia haasteita kuin erikoisalojen tekstit yleensäkin, mikä näkyi leksikaalisten ongelmien määrässä. Käännöksissä esiintyneet syntaktiset ja tekstuaaliset ongelmat kertovat kuitenkin, että tutkinto mittaa myös yleiskielen taitoa. **Kalle Konttinen, Outi Veivo, Tiina Holopainen** ja **Leena Salmi** käsittelevät aina ajankohtaista aihetta: miten kääntäjänkoulutuksessa voidaan integroida erilaisia työelämävalmiuksia ja -käytänteitä ja edistää ammatti-identiteetin ja asiantuntijuuden syntymistä. Tarkasteltavana on Turun yliopiston monikielinen käännöstyöpaja, joka simuloi työelämää ja jossa harjoitetaan monipuolisesti kääntämiseen, käännösteknologiaan ja yrittäjyyteen liittyviä keskeisiä kompetensseja. Artikkelissa esitellään paitsi työpajan käytännön toteutusta, myös analysoidaan opiskelijoiden itsearviointeja ja niistä välittyvää osaamisen kehittymistä.

Vertaisarvioitujen artikkelien lisäksi volyymi 10 sisältää neljä tutkimuksen ja koulutuksen ajankohtaisiin teemoihin liittyvää katsaus- tai keskusteluartikkelia. Ensimmäisessä artikkelissa **Kaisa Koskinen, Päivi Kuusi** ja **Helka Riionheimo** raportoivat karjalan kielen käännösseminaareista. Kun käännetään uhanalaiselle vähemmistökielelle ja kielen elvyttämiseksi, kääntämisen tavoitteet ja haasteet ovat monin tavoin erilaiset kuin kääntäjänkoulutuksessa yleensä. Käännösseminaarikokemukset tarjoavatkin lukijalle toisaalta näkökulmia kääntämiseen kielen elvyttämisen keinona, toisaalta mahdollisuuden peilata kääntäjänkoulutuksen tavoitteita ja opetusmenetelmiä erilaisessa kontekstissa. Toisessa artikkelissa **Olga Mezhevich** tarkastelee puhekielen piirteiden kääntämistä venäjältä ruotsiin aineistonaan Vasili Šukšinin novelli *Bessovestnye* ja sen ruotsinnos *De samvetslösa*. Mezhevich toteaa artikkelissaan, että Šukšinin novellissa on useita puhekielen piirteitä, jotka eivät ole välittyneet käännökseen, mutta että puhekielen illuusiota on luotu käyttämällä suomenruotsalaisia ilmauksia. Kolmannessa artikkelissa **Minna Ruokonen** ja **Hilkka Pekkanen** luovat katsauksen opettajien ja tutkijoiden jaoston syysseminaariin 2016, jonka aiheena oli käytännön ja teorian yhdistäminen kääntämisen opetuksessa. Pekkanen tarkastelee kysymystä kokemuseräisestä näkökulmasta: miten teoria näkyy kääntäjän työssä. Ruokonen puolestaan pohtii, miten teoria näkyy kääntämisen opetuksessa ja kääntämisen opettajien ajattelussa. Perustana Ruokosella ovat **Marja Kivilehdon** väitöskirjatutkimus ja syysseminaarialustus sekä analyysi Kääntämisen ja tulkkauksen menetelmävarannon opetusmenetelmä- ja materiaalikuvauksista. Neljännessä artikkelissa **Erja Vottonen** käsittelee kääntäjän strategioita läntisen ja venäläisen käännöstutkimuksen näkökulmasta. Vottonen mukaan läntistä ja venäläistä tutkimusta erottaa tutkimuksen luonne: Venäjällä tutkimus on usein preskriptiivistä. Lisäksi venäläisessä tutkimuksessa strategioiden ääripäät nähdään usein virheinä ja huonoina käännöstapoina, kun taas läntinen tutkimus lähestyy strategioita jatkumon näkökulmasta.

□ □ □

Kiitämme kaikkia *MikaEL*-juhlajulkaisuun kirjoittaneita; kukin kirjoittaja on käytännön mukaisesti vastuussa artikkelinsa sisällöstä ja kielestä. Lisäksi haluamme kohdistaa kiitoksemme julkaisun toimituskunnan jäsenille sekä erityisesti artikkelikäsitteilytöiden ulkopuolisille arvioijille heidän kaikkien korvaamattomasta työpanoksestaan. Ilman heitä luettavananne ei olisi tätä toista vertaisarvioitua *MikaEL*in volyymiä.

Volyymien 10 julkaisuaikaan lähellä on jo seuraava KäTu-symposiumi. Se järjestetään huhtikuussa 2017 Vaasassa, ja teemana on ***Moninaisuuden voima***. Tässä symposiumissa esitelmän pitäjien artikkelit saatte luettavaksenne vuoden kuluttua.

Antoisia lukuhetkiä MikaEL10:n parissa toivottavat

Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto, Liisa Laukkanen ja Minna Ruokonen

A Note from the Editors of *MikaEL* 10

MikaEL is an electronic peer-reviewed open-access journal that consists of articles based on presentations given at the annual *KäTu Symposium on Translation and Interpreting Studies*. The electronic publication owes its name to **Mikael Agricola** (ca. 1510–1557), a comprehensive humanist, a learned theologian, a linguist and a translator, whose translation of the Bible and other religious texts laid the foundation for standard Finnish and thus, Finnish literature. The multilingual journal is published electronically and thus offers easy access to both the national and the international research community in the field of translation and interpreting. Even those articles that have been written in Finnish include English abstracts.

The articles of this 10th Volume are based on the **XIV KäTu Symposium** held at the University of Eastern Finland in spring 2016 with the theme **Illimitable Translation – Limits of a Translator**. The articles in this present volume of *MikaEL* approach the theme from a multitude of perspectives, highlighting that translation is, indeed, an illimitable phenomenon and susceptible to redefinition.

This 10th Volume of *MikaEL* is also an anniversary, decennial volume. In honour of this occasion, the volume is published in book form and with cover graphics. The editors are most grateful to **Maarit Laitinen** of The Finnish Association of Translators and Interpreters for the cover design and her contribution to the layout and to **Leena Salmi** for the cover graphics.

This anniversary volume includes ten referee articles and four non-peer reviewed reports or discussion articles. The first three referee articles are concerned with the theme of **Intracultural, intercultural**. **Ritva Hartama-Heinonen** considers the often neglected intracultural translation as a concept and phenomenon, illustrating that while cultural differences are often regarded as a given in translation, this is not always the case. The author's material consists of the Swedish diary of the Finnish composer Jean Sibelius and its Finnish translation, a case of interlingual and intracultural translation that illustrates the boundaries and overlap between intralingual and intracultural, as well as interlingual and intercultural translation. **Juho Härme's** article, in turn, addresses a specific problem in interlingual and -cultural translation: expressions for the times of day. Based on questionnaire and corpus data, Härme analyses how the Finnish expressions *iltapäivä* ('afternoon') and *aamupäivä* (the time between morning and noon) have been translated into Russian, where no equivalent expressions exist. Härme's results indicate that the difficulty is actually not so much the lack of direct equivalents but the fact that the translator must negotiate between two different cultural systems of dividing and expressing the times of day. The next article by **Päivi Kuusi** explores minority language translation and translator training from several perspectives. Minority languages are characterised by an asymmetrical power relation to majority languages that often makes them vulnerable and endangered. In consequence, translation can be both a means for revitalizing and developing minority languages and a potential threat, which needs to be taken into account when training translators for minority languages. The article further illustrates that minority language translation has

implications for translator training in general as it challenges the prevailing notions of translation as a professional activity with a strong market orientation intended to ensure smooth communication.

The second thematic section of this volume, ***Intralingual, interlingual, domesticating, foreignising*** includes four referee articles. **Igor Kudashev**'s article reviews the challenges of currently popular quantitative research on domestication and foreignisation, showing how defining and measuring the degree of domestication and foreignisation in translations entails several challenges and pitfalls: for example, a translation that deviates from the source text should not necessarily be regarded as being closer to the target reader. Kudashev concludes his critical review by calling for a reformulation of the Retranslation Hypothesis. **Tommi Nieminen**'s article is also concerned with domestication, or one of its forms: crowdsourced localization and its challenges. In his case study on the localization process of open-source software, Nieminen examines the special characteristics of crowdsourced localization, the role of the translator as localizer and the implications for the concept of translation. In Nieminen's view, localisation not only makes translation more visible but also makes us reconsider and perhaps even redefine the concepts of text, source text and target text. The interlingual perspective is explored in the next article, where **Mikhail Mikhailov** and **Miia Santalahti** analyse how the relationship between Finland and Russia is reflected in bilateral state treaties. Considering that Russia was likely to be the dominant party in the treaty processes during the Soviet Era, this could be expected to show in the Finnish-language treaties as interlingual interference, or expressions influenced by the Russian language. The authors' corpus-based study relies on the Parallel Electronic corpus of State Treaties (PEST) that they are currently compiling. An analysis of word frequency lists and keyword statistics suggests that the treaties include atypical, expressive words, some of which are particularly frequent in the Soviet Era treaties, thus lending support to the authors' hypothesis. The final article in this section, by **Kaisa Vitikainen**, looks at one form of intralingual translation: subtitles for the deaf and the hard of hearing (SDH). Interested in the audience of Finnish SDH, Vitikainen has completed a survey indicating that intralingual subtitles are used by not only the deaf and the hard of hearing but also by other viewers. The two groups of users also had different criteria for the quality of the subtitles: the deaf and the hard of hearing stressed that the subtitles should convey 'everything that is said' and be easy to understand, while the other respondents laid more emphasis on the quality of the target language.

The last three referee articles in this volume address the theme of ***Assessing translations, teaching translation***. **Johanna Isosävi** and **Leena Salmi** approach translation teaching from the students' perspective, analysing MA level students' perceptions on post-editing by means of a post-editing task. The perspectives cover students' views on the different forms of post-editing, its challenges and how it is different from translating. On the one hand, the students' attitudes towards post-editing were mainly positive and most respondents thought they could work as post-editors in the future. On the other hand, the students were uncomfortable with 'light' post-editing, which involved leaving the output quality rougher than often expected in translator training. The results suggest that the different tiers of quality and their uses could be

covered in training to a greater extent. **Marja Kivilehto**'s article looks at the translation assignments in the Finnish Examination for Authorised Translators and considers to what extent they correspond to the requirements of the examination, particularly in terms of skills needed for special-field translation. The material consists of German–Finnish and Finnish–German translations representing different special fields. The analysis indicates that most of the translation problems posed by the source texts were lexical, which is in line with both the examination requirements and the nature of special-field texts. On the other hand, the presence of syntactic and textual problems suggests that the examination also tests the candidates' overall language and translation skills. In the last article of this section, **Kalle Konttinen, Outi Veivo, Tiina Holopainen** and **Leena Salmi** tackle a subject that is always relevant: how translator training can cover working life skills in a way that supports the development of professional identity and expertise. The authors' case is The University of Turku Multilingual Translation Workshop (MTW), a working life simulation that brings together central competences in translation, translation technology and entrepreneurial skills. The article describes the practical arrangements of the workshop and analyses the students' self-assessments and the development of their skills.

In addition to the referee articles described above, this volume includes four reports or discussion articles on topical themes in research and translator training. In the first of these non-referee articles, **Kaisa Koskinen, Päivi Kuusi** and **Helka Riionheimo** report on translation seminars for Karelian translators. The writers discuss the aims and challenges of teaching translation into an endangered minority language, offering not only perspectives into translation as a means of revitalisation but also possibilities for reflecting on the objectives and teaching methods of translator training in general. The second discussion article, by **Olga Mezhevich**, considers the translation of colloquial markers from Russian into Swedish in a short story by Vasilij Šukšin titled *Bessovestnye* (*De samvetslösa* in Swedish). Mezhevich finds that it has not been possible for the translator to convey Šukšin's varied colloquial markers into Swedish; instead, the translator has created an illusion of speech by using markers typical of Finland Swedish. **Minna Ruokonen** and **Hilkka Pekkanen** report on the the autumn seminar of the Teachers' and Researchers' Section of the Finnish Association of Translators and Interpreters. The theme of the seminar was the relationship between translation theories, translators' work and translation teaching. Pekkanen focuses on the role of theories in translators' work, drawing on her own experiences and research. Ruokonen discusses how theories are reflected in translation teaching and in translation teachers' thinking, relying on **Marja Kivilehto**'s research and seminar presentation as well as Ruokonen's analysis of the teaching methods and materials in the Finnish Database for Teaching Methods in Translation and Interpreting. Finally, **Erja Vottonen** discusses the concept of translation strategies in Western and Russian translation research. Vottonen finds that, unlike Western translation studies, Russian translation research tends to be prescriptive in nature. Indeed, Russian research often advocates the strategy of 'golden mean' while rejecting domestication and foreignisation as errors. In

contrast, Western translation research typically organises the strategies on a descriptive continuum.

□ □ □

We would like to extend our warmest thanks to all the *MikaEL* contributors. As is customary, the ultimate responsibility for the content, style and language of each article rests with the individual writers, but every effort has been taken to ensure the high quality of this volume. The editors are also most grateful to the members of the Editorial Board and to the anonymous peer reviewers. Without their invaluable efforts, this second peer-reviewed volume of *MikaEL* would not have come into existence.

As we are writing this editors' note for the 10th volume of *MikaEL*, it is only a few days until the XV KäTu Symposium that will take place in Vaasa with the theme *The Power of Diversity*. We look forward to reading contributions on this theme in the next volume of *MikaEL*, to be published in spring 2018.

Wishing you a most enjoyable read,

Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto, Liisa Laukkanen and Minna Ruokonen

RAJOJA JA RAJATTOMUUTTA

Kulttuurinsisäistä, kulttuurienvälistä

Kulttuurin rajat, kääntämisen rajat

Kulttuurinsisäisen kääntämisen mahdollisuus ja luonne

Ritva Hartama-Heinonen

Helsingin yliopisto

Abstract

While translation is usually conceived as interlingual and intercultural action, there are also intralingual and intracultural types of translation and potentially, even language- and culture-independent forms. This article proffers one approach to *intracultural translation*, examining its vague existence in Translation Studies, and charting its possible nature within one specific context. Intracultural translation is here argued to have a specific role in Finland with its two national languages, Finnish and Swedish, and a culture which the Finnish- and Swedish-speaking Finns share. The material discussed consists of the Swedish diary from 1909–1944 of the Finnish composer Jean Sibelius (2005) and its translation into Finnish (2015). What makes this diary translation-theoretically intriguing research material is that the published book contains not only the diary, but also an extensive commentary section – a metatext for readers in Finland and Sweden as well as an example of both rewriting and intralingual-intercultural translation. While the published diary thus addresses an audience in at least two countries and cultures, probably in all Nordic countries, its translation is in practice merely for Finland, thereby highlighting the specificity and constraints of interlingual-intracultural translation.

Keywords: Translation Studies, translating, intracultural translation, diary, Jean Sibelius

Avainsanat: käänntöside, kääntäminen, kulttuurinsisäinen kääntäminen, päiväkirja, Jean Sibelius

1 Johdanto

Kääntämistä luonnehditaan sekä kieltenväliseksi että kulttuurienväliseksi toiminnaksi (ks. esim. Reiss & Vermeer 1986: 46). Luonnehdinnan periaatteellista osuvuutta tuskin voi kieltää, mutta väitteen perustaa ja kattavuutta voi silti miettiä: onko kyseessä kääntämisenä tunnetun ilmiön teoreettinen kuvaus, onko se empiirisesti, kuten induktiolla, suuresta havaintojoukosta tehty yleistys, tuossa aineistossa ilmennyt jonkinasteinen tendenssi vai peräti kääntämisen universaali eli jotakin **kaikkean** kääntämiseen soveltuvaa ja sitä rajaavaa? Luonnehdintaa voi testata edelleen esittämällä näkökulmaa vaihtavan jatkokysymyksen: koska on **kieltenvälistä** ja **kulttuurienvälistä** kääntämistä, millaista on puolestaan **kielensisäinen** tai **kulttuurinsisäinen** kääntäminen? Kysymyksen voi muokata tätäkin pidemmälle, vastakysymykseksi: koska on kieli- ja kulttuurisidonnaista

kääntämistä, onko olemassa myös kääntämistä, jossa (luonnollinen) kieli ja kulttuuri eivät ole vaikuttavina tekijöinä, onko siis **kielestä** tai **kulttuurista riippumatonta** kääntämistä? Näitä kysymyksiä pohtimalla itse kukin voi mielessään tutkia, mitä on valmis hyväksymään kääntämisen ja käännöksen määritelmäänsä tai mikä ehdottomasti kuuluu sen ulkopuolelle.

Ensimmäisen kysymyksen alkuosaan eli kielensisäisen kääntämisen mahdollisuuteen on käännöstieteellisestä kirjallisuudesta helposti löydettävissä myönteinen vastaus. Roman Jakobson (1966 [1959]: 233) otti jo lähes 60 vuotta sitten kantaa kääntämiseen ja sen kieltenvälisyyteen katsoessaan kieltenvälisen eli **interlingvaalisen** kääntämisen olevan **vain yksi** verbaalisten merkkien tulkinnan kolmesta tyypistä; kaksi muuta ovat **intralingvaalinen** ja **intersemioottinen** kääntäminen. Kannattaa silti huomata, että Jakobson antoi interlingvaaliselle kääntämiselle lisämääreen *translation proper*, varsinaisen kääntäminen, ja siten painotuksen, joka kiteyttää mielestäni edelleenkin vallalla olevan käsityksen kielen ensisijaisuudesta kääntämisessä.¹

Vaikka Jakobson, lingvisti ja semiootikko, lähti käännöstypologiassaan liikkeelle juuri **kielellisten merkkien** tulkinnasta, hänen ehdottamansa kaksi muuta kääntämisen lajia korostavat toisia, merkkiteoreettisia, аспектеja, vaikka koko ajan on kyse merkkien kääntämisestä. Saman kielen sisällä tapahtuva eli intralingvaalinen kääntäminen on samalla **merkkijärjestelmänsisäistä** kääntämistä, ja eri **merkkijärjestelmien välinen** eli intersemioottinen kääntäminen tuo esiin ei-kielellisten merkkijärjestelmien välisen kääntämisen mahdollisuuden ja siten luonnollisesta kielestä (ja kulttuurista) riippumattoman kääntämisen olemassaolon. Tämä jälkimmäinen seikka vastannee yllä esittämistäni kysymyksistä toiseen (ks. myös käsite *acultural communication*, joka Kaisa Koskinen [2000: 85–86] mukaan kuvaa monikulttuurisen EU:n pyrkimystä häivyttää viestinnästä kulttuurispesifisyys, mikä näkyy sen käännöstoiminnassakin). Jakobsonin merkkeihin ja merkkijärjestelmiin perustuva luokittelu on saanut odotetusti vastakaikua semioottisen tutkimuksen piirissä, ja se kuuluu edelleenkin kääntämisen semiotiikan peruspilareihin. Myös käännöstutkimuksessa typologia on käytössä (ks. esim. Sütiste 2008: 292–294 ja Hartama-Heinonen 2008: 55–66), ja ilman että Jakobsonia erityisesti mainitaan, typologian relevanssia ovat tukeneet paitsi uudet tulkkausmuodot kirjoitus-tulkkaus ja kuvailutulkkaus, myös ohjelmatekstitys. Näiden yhteydessä kääntämisen merkkijärjestelmienväliseen luonteeseen viitataan kuitenkin toisilla termeillä, kuten **multimodaalinen**, **multisemioottinen** tai **intermodaalinen**.

Jos näkemys kääntämisen kieltenvälisestä ja **monikielisestä** luonteesta on tutkimuksen edetessä sekä laajentunut että nyansoitunut ja siten tullut todellisuudenmukaisemmaksi, kääntämisen kulttuurienvälistä tai **monikulttuurista** luonnetta käännöstutkijat eivät ole juurikaan käyneet kyseenalaistamaan tai problematisoimaan. Tarkastelun kohteena on ollut esimerkiksi kulttuurisen välimatkan vaikutus kääntämiseen ja käännös-ongelmien syntyyn (ks. esim. Nida 1964: 160–161 tai Nord 2005: 150, 175). Kulttuurin

¹ On myös kääntämistä (ja vastaavasti tutkimusta), jossa kieli on primaari, rajaava lähtökohta, kuten vähemmistökielille tai uhanalaisille kielille kääntämisessä (ks. esim. Itä-Suomen yliopiston projektit **Kontu** ja **Kiännä!**). Taustalla on samalla kulttuurin säilyttäminen, edistäminen ja elvyttäminen. Kielen ja kulttuurin erottaminen toisistaan ei aina ole kuitenkaan mielekästä, niin toisiinsa kietoutuneita ja toisiaan jatkuvasti muokkaavia ne ovat.

ja kulttuurierojen olemassaolo otetaan ilmeisesti annettuna, ja erojen ilmentymät (reaaliat, kulttuurisidonnaisuudet tai kulttuuritöyssyt) ja niihin liittyvät kääntäjien ratkaisut kiinnostavat tutkijoita edelleen.

Artikkelissani keskityn kuitenkin ensimmäisen kysymykseni jälkiosaan eli kulttuurinsisäiseen kääntämiseen ja sen luonteeseen, ja niihin on vaikeampi löytää tutkimuskirjallisuudesta tukea, kun kulttuurienvälisyys vaikuttaa olevan kieltenvälisessä kääntämisessä oletuslähtökohta.² Alamme arvostettu julkaisu *The Translator* esimerkiksi rajaa alanimekkeellään *Studies in Intercultural Communication* kohteensa ja käännöstutkimuksenkin kulttuurienväliseksi viestinnäksi, ja myös monet alan kongressit painottavat teemojensa termeillä *intercultural*, *crosscultural* ja *transcultural* kääntämisen kulttuurienvälisyyttä. Kulttuurin näkyminen kielensisäisessä tai intersemioottisessa kääntämisessä vaatii oman tarkastelunsa.

Kääntämisen kulttuurinsisäisyys eli **intrakulttuurisuus** ja sen erityispiirteiden tutkiminen on kuitenkin olennaista Suomessa, joka on virallisesti kaksikielinen ja jossa kieliparissa suomi ja ruotsi tehtävät käännökset voivat olla kulttuurinsisäisiä. Vaikka kumpikin kieli on laajassa katsannossa vähemmistökieli ja ruotsi suomeen nähden Suomessa vähemmistön kieli, ne ovat maassamme virallisia kieliä, kansalliskieliä, ja niiden asema on lainsäädännöllä turvattu. Intrakulttuurisuuden tutkimuksen tekevät tärkeäksi myös opetuksen tarpeet. Nykytilannetta kuvastaa erään opiskelijani huomio (ks. Hartama-Heinonen 2014: 122–123), että kääntämisen teorioissa käsitellään laajasti kulttuurin kääntämistä ja esimerkiksi sitä, miten eksplisiittistetään ja kotoutetaan, mutta ei sitä, mikä luonnehtii Suomen kaltaisessa kaksikielisessä kulttuurissa kääntämistä.³ Käännöstieteellä tulee olla annettavaa myös kieliparissa suomi ja ruotsi kääntämiselle ja sen opettamiselle Suomessa: tutkimuksella on pystyttävä kuvaamaan ja siten luotava mahdollisuudet ymmärtää niitä erityisvaatimuksia, joita maamme käännöskulttuuri asettaa käännösviestinnälle.

Suomen kielitilanteen erityisyydellä⁴ on historialliset juurensa ja kansalliskielten kääntämisellä taustansa nyky-Suomen kielioloissa. Suomen perustuslaki (11.6.1999/

² Käsite *intracultural translation* on käytössä käännöstieteessä, muttei siinä rajatussa merkityksessä, jonka haluan sille antaa: saman maan virallisten kielten välinen kääntäminen, jolloin niin alkuteksti kuin sen käännös edustavat samaa kulttuuria.

Samaan kulttuuriin kuuluminen on lähtökohtana myös André Lefeverellä ja Susan Bassnettilla (1995 [1990]: 8–10), mutta heille kulttuurinsisäinen samoin kuin kieltenvälinen kääntäminen on uudelleenkirjoittamista (*rewriting*), esimerkiksi jotakin toista kulttuuria edustavaa käännettyä tekstiä käsittelevä kommentaari, historia, lyhennelmä antologiassa, essee tai elokuva.

Kaisa Koskinen (2000: 85–88) taas viittaa termillä EU-kulttuurin ei-kansalliseen viestintään ja joko komission sisäiseen käyttöön tai muille EU-instituutioille tarkoitettuihin käännöksiin. Koskinen antaa tutkimuksessaan kuitenkin tukea omalle tutkimukselleni, kun hän huomauttaa, että toisin kun ajatellaan, kääntämisessä kielenvaihdos ei aina välttämättä sisällä kulttuurinvaihdosta. Esimerkkinä Koskinen mainitsee EU-käännökset, jotka tuotetaan ja kulutetaan samassa kulttuurikontekstissa.

³ Vaikka olin jo kauan sitten havainnut, ettei kulttuurinsisäistä kääntämistä ollut juurikaan tutkittu, opiskelijan huomiostaan lähettämä viesti oli lopullinen kimmoke tutkimukselleni *Att översätta tid och värld, att översätta Finland*, jota MikaEL10-artikkelini edistää.

⁴ Suomi ei tietenkään ole kielitilanteeltaan ainutlaatuinen. Euroopassa on neljä muutakin virallisesti kaksikielistä valtiota: Belgia, Irlanti, Luxemburg ja Sveitsi. Usean kielen hallinta on hyvin tavallista ja pelkästään äidinkielen osaaminen taas harvinaista. Suomen osalta on mainittava, että myös saamalla, romanikielellä ja viittomakielellä on oma vakiintunut ja tunnustettu erityisasemansa, ks. esim. saamen kielilaki (15.12.2003/1086) ja kielilain (6.6.2003/423) § 37 Hallituksen kertomus kielilainsäädännön

731, § 17 Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin) takaa jokaiselle oikeuden käyttää viranomaisissa omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia. Kielilaissa (6.6.2003/423) taas annetaan yksityiskohtaisia määräyksiä siitä, miten perustuslain tarkoittama oikeus kieleen turvataan esimerkiksi yksi- tai kaksikielisillä palveluilla, tulkkauksella ja käännöksillä. Vaikka ruotsilla ja vastaavasti myös suomella on kielellinen erikoisasema, kaikkea ei kuitenkaan käännetä: kielilaki (§ 32 Viranomaisten tiedottaminen) rajaa kansalliskielillä annettavaksi koko maassa ”yksilön hengen, terveyden ja turvallisuuden sekä omaisuuden ja ympäristön kannalta” olennaisen tiedon (ks. myös 3. mom.: ”tekstien julkaiseminen ei velvoita kääntämään niitä sellaisinaan”).

Lars Kleberg (1998: 18) on todennut Ruotsista, että se on paitsi maa jossa käännetään, myös maa jossa koko kulttuuri on käännettyä – näkökulma, joka Klebergin mukaan tulee muuttamaan myös ruotsalaista identiteettiä. Suomessa kulttuuri on varmasti yhtä lailla käännettyä niin konkreettisesti kuin abstraktisti ajateltuna, mutta sen lisäksi maassamme se mikä on ruotsin kielellä, on hyvin usein sille käännettyä, intrakulttuurisen kääntämisen tulosta; sama pätee suomeen, mutta erityisesti interkulttuurisen kääntämisen vuoksi.

Kulttuuria määrittävät artikkelissani konkreettiset valtion rajat ja sen historia, mutta kulttuuri tulee nähdä ennen kaikkea semioottiseksi tilaksi ja ulottuvuudeksi, eikä sitä **kulttuurisemioottisesti** tarkasteluna rajaa maantiede. Kulttuuria on se, minkä tunnemme omaksi ja merkitykselliseksi. Kulttuuri toimii varastona: kollektiivinen muisti antaa meille mahdollisuuden ymmärtää. Kulttuuria on se, mitä olemme halunneet ymmärtää ja minkä olemme kääntäneet ei-kulttuurista ja vieraasta omaan piiriimme kuuluvaksi. (Ks. Lotman 1990.)

2 Kulttuurinsisäisen kääntämisen näennäinen ongelmattomuus

Jos kääntämistä vaikeuttavia kulttuurieroja ei ole, niin kuin kansalliskieltemme välisessä kääntämisessä ei pitäisi Suomessa juurikaan olla, kääntämisen voi olettaa olevan vaivatonta. Kun yhteiskuntamme toimii ainakin periaatteessa kaksikielisesti, sanaston mahdolliset aukot täyttyvät nopeasti. Kaikkea käännetään koko ajan, eikä kyse ole pelkästään lainsäädäntömme velvoittamasta institutionaalisesta kääntämisestä, ja ilmiöt tulevat tutuiksi puolin ja toisin.

Olen jo aiemmin tarkastellut kulttuurinsisäistä kääntämistä ja sen mahdollista ongelmattomuutta nimenomaan suomalaisen käännöskulttuurin ilmiönä (Hartama-Heinonen 2014). Lähtökohtana on tuolloin tilanne, jossa on kaksi kieltä, mutta yksi, enemmän tai vähemmän yhteinen kulttuuri ja semiosfääri. Tutkimukseni osavastaus (mas. 120), mutta tietyllä tavalla oletuskin, oli, että Suomessa kieliparissa suomi ja ruotsi tapahtuvan kääntämisen mahdollinen tunnusmerkki on kulttuurinsisäisyys ja siitä johtuvat ongelmakohtien erilaiset painotukset. Tutkimusaineisto koostui neljästä suomenruotsalaisesta ja yhdestä ruotsinsuomalaisesta lähteestä, ja tarkasteltavana oli

soveltamisesta. Kanada mainitaan usein esimerkkinä kaksikielisestä maasta, mutta jos ajatellaan sitä, millaista, eikä pelkästään kanadalaista, kulttuurirypästä ja -perinnettä englannin ja ranskan kielet edustavat globaalisti, huomataan Suomen ja sen kieliparin suomi ja ruotsi erilainen tilanne.

plurisentrinen kielten kääntäminen, ts. kielten joilla on useampi keskus, kuten ruotsin kielellä on Ruotsissa ja Suomessa ja suomen kielellä Suomessa ja Ruotsissa.⁵ Oli kyse sitten hallintotekstien käännöksistä, säädöskäännöksistä, kielenhuoltajille tulleista kääntämiseen liittyvistä kysymyksistä tai Ruotsin suomenkielisten hallintoalueiden suomeksi tuotetuista, käännettyistä verkkosivuista, kielellisten seikkojen tarkastelu ja niistä ohjeistaminen vallitsi odotuksenmukaisesti materiaalisesti, jota analysoin kääntämisen ja käännösten kannalta. Kun kulttuurieroja ei ollut juuri lainkaan, kirjoitettiin kielellisistä seikoista, jotka tulivat painokkaasti esille. Havaitsemani lingvistis-tekstuaaliset painotukset ovat ilmeisesti se, mikä muiden haasteiden puuttuessa lienee luonnostaan ominaista kulttuurinsisäiselle kääntämiselle ja tutkimalleni suomalaiselle käännoiskulttuurille (mas. 124–127). Kääntäjä on **kielen**kääntäjä.

Voisiko asia olla näin yksinkertainen ja kulttuurinsisäisen kääntämisen mahdolliset ongelmat ”vain” kielen ongelmia, mihin ilmiötä koskevan artikkelisarjani ensimmäinen julkaisu viittaa? Tarvitaan lisävalaistusta, ja sitä haen päiväkirjoista, kirjeistä ja elämäkertoista, joissa tieto- ja kaunokirjalliset genret ja niin suomi ja ruotsi kuin Suomi ja Ruotsi ovat edustettuina erilaisina yhdistelminä. Tutkimuskysymys on kuitenkin sama: millaista on kulttuurinsisäinen kääntäminen? Kuten olen edellä osoittanut, ilmiönä sen täytyy olla olemassa, ja se on siten tutkimisen arvoinen.

Alla luvussa 3 käsittelen aineistoni yhtä osaa yleisesti, luvussa 4 erityishuomion kohteena on aineistossa esiintyvä kielensisäinen ja kulttuurinsisäinen kääntäminen, ja luku 5 on kokoava katsaus. Artikkelini ei tähtää aineiston kattavaan analyysiin, vaan muutaman keskeisen seikan kvalitatiiviseen tarkasteluun tutkimukseni jatkosuunnan pohjustamiseksi.

3 Uusi materiaali – uusia näkökulmia?

Artikkelini esimerkkiaineistona on Jean Sibeliuksen *Dagbok 1909–1944* (toim. Fabian Dahlström, 2005, 555 s.) ja sen suomennos *Päiväkirja 1909–1944* (toim. Fabian Dahlström, suom. Juha Saikkonen ja Arja Gothoni, 2015, 688 s.) sekä erityisesti teosten kommentaariosuus.⁶ Suomennos on aivan tuore, mutta alkuteoksen kieltä on jo tutkittu aiemmin. Pirjo Kukkonen käsittelee artikkelissaan ”*Voces intimae – språkmöten som emfas och emotioner*” (2010) teoksen päiväkirjaosuuden monikielisyttä ja kielten koh-

⁵ Tällainen plurisentrinen näkökulma sopii peilikuvamaisuudessaan kahdessa eri kulttuurissa käytetyn saman kielen käännösanalyysiin. Esimerkin tarjoaa se, miten Ruotsin kuluttajariitalautakunnan eli ARNin työalueina mainitaan mm. *jalkineosasto*, *huonekaluosasto* ja *pesuloiden tekemiä palveluksia* käsittelevä *pyykkiosasto* (<http://www.arn.se/other-languages/suomi-mika-on-arn/> [viitattu 20.8.2016]). Viranomaiskontekstissaan vastineet ovat Suomessa asuvan mielestä odottamattomia ilmaisuja. ARNin vastaavilta ruotsinkielisiltä sivuilta löytyvät riita-asia-alueet *skoområden*, *möbelområden* ja *tvättområden*, johon kuuluvat pesulapalveluja koskevat riidat (www.arn.se/tvistomraden/ [viitattu 20.8.2016]).

⁶ Sibeliusista koskevan kirjallisuuden suomennokset ovat saaneet erityishuomiota *Suomennetun tietokirjallisuuden historia* -teoksessa (ks. Riikonen 2013c: 278–280, 2013a: 477–479, 2013b: 627). Omaelämäkerrallisen kirjallisuuden esittelystä samassa teoksessa (Kosonen 2013) käy ilmi, että päiväkirjoja on suomennettu vähän; esimerkkejä mainitaankin lähinnä muutamassa loppuviitteessä. Maininnan ansaitsee myös Turo Rautaojan valmisteilla oleva Sibelius-tekstien suomennoksia koskeva väitöskirjatutkimus (ks. esim. Rautaoja 2013).

taamisia, joita ilmentää lähes 500 koodinvaihtoa. Koodeja vaihtaessaan Sibelius (1865–1957) oli käyttänyt yhtätoista eri kieltä ja ruotsin kielestä lisäksi kahta varianttia.

Dagbok 1909–1944 on päiväkirjan täydellinen, tekstikriittinen laitos (Dahlström 2005a: 7 = 2015a: 6).⁷ Laajassa teoksessa on luvatusi päiväkirja, mutta sen lisäksi Dahlströmin laatima laaja loppuviitemuotoinen kommentaariosa, jonka osuus koko sivumäärästä on huomattava, runsas neljännes. Tekstimäärältään kommentaari on kuitenkin suurempi kuin itse päiväkirjaosuus (Gothoni & Saikkonen 2015). Jos kääntäjät Saikkonen ja Gothoni olisivat saaneet suomennettavakseen pelkän päiväkirjan – siis jos kommentaaria ei olisi ollut – on otaksuttavaa, että he olisivat tarpeellisessa määrin laati-
neet suomentajien huomautuksina tai erilliseksi liiteosaksi jotakin kommentaariin verrattavaa, mutta vähemmän laajaa. Nyt osa kääntäjien työstä oli jo tehtynä, joten kääntäjät ovat ”vain” kääntäneet, joskin heillä on ollut käännettävänä huomattavasti laajempi teos.

Materiaalin laajuudesta saa alustavan kuvan taulukosta 1:

Taulukko 1: *Dagbok 1909–1944* -teoksen loppuviitteiden määrä ja päiväkirjatekstin vuosittainen laajuus sanoina

Vuosi	Loppuviitteitä	Sanoja päiväkirjassa*	Vuosi	Loppuviitteitä	Sanoja päiväkirjassa*
1909	1 + 40	n. 1 000	1923	8	470
1910	173	8 600	1924	19	n. 870
1911	267	16 700	1925	8	400
1912	261	15 350	1926	7 [6]	420
1913	127	6 300	1927	16	780
1914	197	n. 10 100	1928	3	n. 50
1915	169	11 000	1930	1	90
1916	78 [79]	4 730	1931	2	330
1917	45	3 600	1933	7 [8]	ei ilm.
1918	101	5 700	1934	4	140
1919	58	n. 3 600	1935	2	n. 70
1920	62	3 400	1943	15 [16]	850
1921	18	1 050	1944	4	200
1922	34 [36]	2 300	Yhteensä	1 727	n. 98 100

* Sanamäärätiedot ovat ruotsinkielisen päiväkirjan johdannosta (Dahlström 2005b: 19–21, 23); suomennoksessa (Dahlström 2015b: 22, 24–25, 27) ilmoitetaan yllättäen samat määrät. Viitemäärät perustuvat teosten kommentaariosioon; suomennoksen mahdollisesti eriävä viitemäärä on ilmoitettu hakasulkeissa.

Päiväkirjassa sanoja on hieman yli 98 000 ja loppuviitteitä 1 727, yksi viite n. 55:tä ruotsin sanaa kohti, tiheään siis. Suomennoksessa viitteiden pituus vaihtelee kaksipalstaisen sivun 1 rivistä (esim. 1910, viite 120) 65 riviin (1933, viite 7), pisin löytämäni viite, konserttiluettelo, on 110 riviä eli kokonaista 2,5 palstaa (1921, viite 3).

⁷ Monella alalla, kuten filosofiassa, tieteelliset kriittiset laitokset kuuluvat perinteeseen. Käännöstyössä on lisäksi tavallista, että kääntäjät lisäävät tarvittaessa selittäviä alaviitteitä tai kokonaisia selitysosia. Suomen kaunokirjallisuuden tekstikriittisistä editioista ks. esim. SKS:n Edith: <http://www.finlit.fi/fi/tutkimus/edith-suomalaisen-kirjallisuuden-kriittiset-editiot> [viitattu 23.8.2016].

Suomennoksen alussa (Dahlström 2015b: 33–34) tekstikommentaarin todetaan antavan päiväkirjassa mainituista henkilöistä elämäkertatietoja, ja erityishuomion saavat konsertit ja niiden arvostelut; selityksiä on myös tekstissä esiintyvistä kirjallisista teoksista ja historiaan liittyvistä tapahtumista ja oloista. Viitteisiin on samoin sijoitettu vieraskielisten ilmaisujen ja sitaattien käännökset (vrt. yllä koodinvaihdot), mutta yksittäiset sanat ja fraasit on koottu pääosin omaan luetteloonsa.

Seuraavassa on vuodesta 1918 muutama lyhyt esimerkki. Ensin on päivämäärä, sitten ote päiväkirjasta ja johonkin otteen kohtaan liittyvä loppuviite sekä suomennos. (1)-kohdan viitteessä annetaan biografisia tietoja, (2) täsmentää musiikkiviittausta ja (3) selventää kirjeen koskettavuutta:

- (1a) 9.12. Skrifvit: Sigrid W[esterlind-Magnusson]. Fru A. Lindberg.⁹⁷ [– –]

97. Alfild Lindberg (1882–1964), Hugo Lindbergs hustru.

- (1b) 9.12. Kirjoittanut: Sigrid W[esterlind-Magnussonille]. Rouva A. Lindbergille.⁹⁷ [– –]

97. Alfild Lindberg (1882–1964), Hugo Lindbergin puoliso.

- (2a) 20.3. [– –] Componerat Oma maa³⁶ för bl. kör och orkester Op 92. [– –]

36. ”Ett eget land”, till text av pseud. Kallio (Gustaf Samuel Berg).

- (2b) 20.3. [– –] Säveltänyt Oman maan³⁶ sekakuorolle ja orkesterille Op. 92. [– –]

36. ”Oma maa” pseudonyymi Kallion (Gustaf Samuel Bergh) tekstiin.

- (3a) 20.5. Erhöll af Axel Carpelan ett gripande brev.⁴⁹ [– –]

49. Carpelans brev 17/5 1918 uttrycker pessimism inför Finlands framtid, och är färgat av dödsaningar. (SFA 18)

- (3b) 20.5. Sain Axel Carpelanilta riipaisevan kirjeen.⁴⁹ [– –]

49. Carpelanin 17.5.1918 päivätty kirje on pessimistinen Suomen tulevaisuuden suhteen, ja se on kuolemanaavistusten sävyttämä. (Dahlström 2010, s. 420–)

Päiväkirjamerkinnot ovat lainaamaani pidempiä, mutta loppuviitteet ovat lyhentämättömiä. Käännöksissä nähdään yksi ortografian ero (ks. 2b-viite) ja yksi lähdetiedon muutos (ks. 3b-viite).

Dahlströmin mukaan kirja-arvioissa on kiitelty erityisesti kommentaaria: sen on katsottu tuovan nimenomaista lisäarvoa opastaessaan lukijaa ja antaessaan päiväkirjalle kontekstin (Forsström 2015: 14). Yksityiskohtaisemman kuvan kommentoinnista saa, kun tarkastellaan yhtä vuotta. Vuoden 1918 päiväkirjatekstistä Dahlström on laatinut 101 loppuviitettä (Sibelius 2015: 578–588). Taulukossa 2 luokittelu on aineistolähtöinen, mutta se heijastelee osin yllä jo mainittuja kohteita:

Taulukko 2: Vuotta 1918 koskevien loppuviitteiden tehtävä ja määrä

Kulloiseenkin historian vaiheeseen ankkuroiminen	23
Elämäkertatietojen antaminen	18
Musiikkiviittausten selventäminen (esim. konserttiohjelman kuvaus, sävellysten erittely)	15
Kirjeenvaihdon tarkentaminen (esim. kortit, kirjeet, sähköet)	14
Kielellisten ilmaisujen selittäminen (suomenruotsi 2, latina > ruotsi 4, suomi > ruotsi 3, saksa > ruotsi 3)	12
Kirjojen, maalausten, raamatunkohtien yms. selventäminen	9
Johonkin toiseen loppuviitteeseen viittaaminen	8
Metakommentit (kuten miksi jostakin tekstikohdasta ei saa selvää)	2
Yhteensä	101

Viitteistä lähes neljännes antaa päiväkirjatekstille jonkin historiallisen kiinnekohdan. Vuoden 1918 kohdalla on ymmärrettävää, että sisällissodasta ja Sibeliuksen sodan-aikaisten kokemusten liittymistä annetaan lisätietoja. Henkilöistä kerrotaan vajaassa viidenneksessä nooteista, mutta niitä, joista tietoja on annettu jo aiemmin, ei toisteta, joissakin tapauksissa viite on viittaus aiempaan viitteeseen. Musiikki ja Sibeliuksen musiikillinen ympäristö saavat selvennyksiä, samoin kirjeenvaihto sekä jotkin kielen seikat. Mainitut kolme ryhmää ovat lähes samansuuruisia, mutta analyysimateriaalini (n. 6 % viitteistä) on tutkimukseni tässä vaiheessa päätelmien kannalta erittäin pieni.

4 Kommentaari käännöksenä ja kommentaarin käännös

Olin alun perin kiinnostunut siitä, miten *Päiväkirja 1909–1944* ilmentää tutun ja vieraan (kulttuurin) rajoja, mutta teos osoittautui kiintoisaksi pohdittavaksi myös kääntämisen rajojen tai itse asiassa rajattomuuden kannalta. Kieltenvälisellä kääntäjällä on kielen asettamat rajat, kääntämisellä semioottisena mekanismina taas ei. Kommentaariviite on kieltenvälisen käännöksen lailla teksti tekstistä, metateksti. Se on myös jotain uudelleenkirjoitettua (ks. ed. alaviite 2) ja kielensisäinen käännös – näkemys jota kaikki eivät ehkä hyväksy.⁸ Kommentaarissa, samoin kuin kieltenvälisessä kääntämisessä, liikutaan joka tapauksessa kielen ja tekstin maailmassa ja edistetään ymmärtämistä. Viitteiden käännösluonne oikeuttaa tarkastelemaan alkuperäistä kommentaariakin käännöksenä. Myös päiväkirja on yhdenlainen käännös, jossa elämänvaiheet on saatettu kirjalliseen muotoon. Näin tarkastellen päiväkirjateoksessa ja sen suomennoksessa on edustettuna koko translationaalinen monikerroksisuus.

Olen esittänyt, että kulttuurinsisäisessä kääntämisessä korostuvat kielelliset seikat. Kun tutustuu päiväkirjan suomentajien näkemyksiin, huomaa, ettei väite ole perusteton. Haastattelussaan (Forsström 2015), lyhyessä esipuheessaan (Saikkonen & Gothoni 2015) ja prof. em. Irma Sorvalin juhlaseminaarissa pitämässään esityksessä (Gothoni & Saikkonen 2015) he kommentoivat alkutekstiä kieltä painottavasti: maininnan saavat Sibeliuksen fragmentaarinen, kryptinen ja poukkoileva esitystapa, tekstin viimeistele-mättömyys ja tulkinnallisuus ja ”Sibeliuksen vanhan ruotsin” ongelmallisuus –

⁸ Käännöstieteessä intralingvaalinen kääntäminen tuntuu toistaiseksi vielä hakevan paikkaansa, ks. Zethsen 2009 ja Mossop 2016.

käännöstyötä verrataankin kielellis-arkeologisiin kaivauksiin. Esittelyn saavat myös selkeästi kielelliset, globaalit valinnat, jotka toisaalta koskevat kirjoitusajalle ominaisen sanaston ja merkintätapojen käyttöä sekä oikeinkirjoitusvirheiden toistamista, toisaalta ottavat huomioon nykysuomen. Sitaatit⁹ ja vieraskieliset ainekset saavat oman huomionsa.

Jo kommentaarissa kieli saa erityishuomiota, sillä osa viitteistä selittää kielen seikkoja (ks. ed. taulukko 2). Esimerkin (4) viitteessä valaistaan suomenruotsalaista sanontaa, esimerkin (5) viitteessä suomalaista:

- (4a) **19.1.1918** [– –] Sedan det ovissa och osäkra i vår självständighet. England + Amerika dröja. [bortrivet ord] på Ryssland, som har „7 stugor fulla“. ¹⁴ [– –]

14. *har sju stugor fulla*, finlandssvenskt talesätt, har fullt upp.

- (4b) **19.1.1918** [– –] Sitten vielä itsenäisyyttämme koskeva epätietoisuus ja epävarmuus. Englanti + Amerikka viivyttelevät. [sana revitty pois] Venäjälle, jolla on „liiankin kanssa“. ¹⁴ [– –]

14. *ha [!] sju stugor fulla*, suomenruotsalainen sanonta, tekemistä riittää liikaakin.

- (5a) **7.6.1918** Fruktan för att jag skall dö förrän sinfonierna [op. 82, 104, 105] äro färdiga. Det heter: „ei kaksi kolmatta“. ⁵⁶ [– –]

56. jfr *Ei kahta ilman kolmatta*, finskt ordspråk, 'Inte två utan ett tredje'.

- (5b) **7.6.1918** Pelkään että kuolen ennen kuin sinfoniat [op. 82, 104, 105] ovat valmiit. Sanotaan: „ei kaksi kolmatta“. ⁵⁶ [– –]

56. Vrt. *Ei kahta ilman kolmatta*, suomalainen sananlasku.

Kummassakin esimerkissä nootin alkuperäinen tehtävä lienee käännösvaiheessa jäänyt huomaamatta. Viitteet ovat selvästi ruotsinkieliselle lukijalle kohdistettuja: viite 14 selittää käytettyä ruotsin varianttia, viite 56 koodinvaihtoa. Suomenkielinen lukija ei näitä viitteitä tarvitse, eikä viitteen 56 käännös edes selvennä, vaan hämmentää, koska ei käy ilmi, että Sibelius käytti suomea jo alun perin. Kääntäjät toteavat esipuheessaan (s. 9), että viitteissä ilmoitetaan suomeksi olleista kohdista niiden olleen jo käsi-kirjoituksessa suomeksi (nämä muutokset näkyvät taulukossa 1 viitemääräeroina). Käännösperiaatteiden johdonmukainen ja tilannekohtainen noudattaminen ei ilmeisesti aina ole helppoa.

Päiväkirjan suomentajien työssä on nähtävissä Koskisen (2000: 99–100) esittelemät **kääntäjän näkyvyyden** kolme muotoa: he näkyvät käännöksen yhteydessä alkusanoissaan (paratekstuaalinen näkyvyys) ja julkisuudessa heistä tehdyissä haastatteluissa ja esitelmissään (ekstratekstuaalinen näkyvyys) sekä itse käännöksessä omalla kädenjäljellään (tekstuaalinen näkyvyys). Kädenjälki näkyy mm. kielellisissä interventioissa, kuten Dahlströmin laatiman pääosin vieraskielisten ilmausten listan muokkauksissa. Listassa oli alun perin 251 ilmausta (s. 498–501), mutta suomennoksen listassa (s. 628–

⁹ Sitaatit ja alluusiot ovat sinänsä kääntämisen kannalta tietenkin kulttuurisidonnaisia ilmiöitä.

630) on runsaista lisäyksistä huolimatta enää 192 ilmausta – (suomen)ruotsia ja suomea koskevat sanat ja ilmaukset ja niiden selitykset on odotetusti poistettu.

Aineistoni analyysi viittaa kielen keskeisyyteen kääntämisessä, mutta teoksia on analysoitava vielä tarkemmin ja laajemmin kuin tässä artikkelissa olen tehnyt. Kulttuurinsisäisen ja kulttuurienvälisen kääntämisen mahdollinen ero voisi tulla esiin siinä, onko suomalaisille lukijoille selitetty käännöksessä jotakin sellaista, jota ei ole ollut Dahlströmin ruotsalaisille lukijoille kohdistamassa kommentaarissa; pelkissä viitemäärissä ei juuri ole eroja.

Kääntäminen eri ilmentymissään ei tietenkään ole ollut kulttuuritonta, ja siksi tätä aspektia on syytä tarkastella vielä lähemmin. Havaittavissa on ainakin kolmen eri tilanteen ketju:

- (1) Sibelius kirjoitti salaisen päiväkirjan itselleen (Dahlström 2005b: 8) ja mahdollisesti muutamalle muulle, kuten vaimolleen (Gothoni & Saikkonen 2015). Hän kirjoitti yksityishenkilönä mieltään painavista asioista, eikä hänen tarvinnut selittää, ainoastaan kirjata kulloisetkin seikat ja tuntuksensa.
- (2) Dahlströmin alkuperäisen kommentaarin kohderyhmä on ainakin kahdesta eri maasta ja kulttuurista: Suomessa ja Ruotsissa asuvat ruotsinkieliset sekä oletettavasti myös muut pohjoismaalaiset (teoksen toinen kustantaja on tukholmalainen Bokförlaget Atlantis). Kommentaari on siis kielensisäinen, mutta osin kulttuurienvälinen käännös.
- (3) Suomennos taas on Suomeen tarkoitettu kieltenvälinen, mutta kulttuurinsisäinen käännös, jolla päiväkirja saa ”laajemman lukijakunnan maassamme” (Dahlström 2015a: 7).

Taulukon 2 mukaan loppuviitteen tavallisin tehtävä on kontekstualisointi: tekstin aikaan ja paikkaan ankkurointi, bahtinilaisittain kronotooppistus (Bachtin 1997 [1991]). Se, mikä ei ole ilmipantua, eksplisiittistetään ja merkillistetään. Tämä spatiotemporaalisuus, aikapaikkaisuus, kyseenalaistaa lähtökohtaista oletustani kielen keskeisyydestä palauttamalla ongelmat kulttuuriin.

Ajatuskulkuani selventäneen seuraava päiväkirjaote (28.1.1918):

- (6) I går utbröt i Hfors m. m. „oroligheter“.

Se joka kirjoitusaikaan olisi nähnyt päiväkirjamerkinnän, olisi varmasti ymmärtänyt viittauksen. Dahlström ei lähes 90 vuotta myöhemmin luottanut itsestään selvään ymmärtämiseen, vaan selvensi, mihin tapahtumaan Sibelius viittaa tekstillään (vrt. **kulttuurinen esiymmärrys**, Reiss & Vermeer 1986: 36). Tuloksena on kronotooppistava viite 19, jonka ensirivi kertoo ajankohdaksi sisällissodan puhkeamisen. Nootti kuitenkin jatkuu ilmeisesti Ruotsin lukijoita palvelevalla laajalla selvityksellä:

- (7a) **28.1.1918** I går utbröt i Hfors m. m. „oroligheter“.¹⁹ Röda gardet med sina ryska kumpaner! Hvilken skam för vårt folk och vårt land. [– –]

19. Inbördeskrig utbröt 28/1 1918. Mot varandra stod ”de röda” och ”de vita”. Finlands röda garde utgick från den socialistiska arbetarrörelsen och fick visst stöd av kvarblivna soldater ur ryska armén. De vita var borgerliga skyddskårer som på uppdrag av den lagliga regeringens militärkommitté började byggas ut till en reguljär armé under general Gustaf Mannerheims ledning. Armén skulle snart förstärkas med en liten kår frivilliga från Sverige och den från Tyskland återvändande jägarbataljonen. Vid krigets utbrott behärskade de röda södra Finland med storstäderna Helsingfors, Åbo, Tammerfors och Viborg, medan de vita opererade utgående från Vasa, dit några av senatorerna tog sig för att där bilda en tillfällig regering.

”*Oroligheter*” utbröt -kohdasta laadittu 107-sanainen viite ja kielensisäinen käännös tuo mieleen Umberto Econ (2001: 69) viittauksen Charles S. Peircen näkemykseen, miten merkin merkitys voidaan ilmaista tulkitsemalla, kääntämällä se toiseksi merkiksi. Eco valaisee asiaa Shakespearen *Othellolla*: näytelmä kokonaisuutena tulkitsee merkin *mustasukkaisuus* merkityksen, on siis tuon sanan käännös.

Suomentajat ovat kääntäneet tekemättä kulttuurinsisäisyydestä ongelmaa:

- (7b) **28.1.1918** Eilen puhkesi Hgissä ja muualla „levottomuuksia”.¹⁹ Punakaarti venäläisine kumppaneineen! Mikä häpeä kansallemme ja maallemme. [– –]

19. Sisällissota puhkesi 28.1.1918. Vastakkain olivat ”punaiset” ja ”valkoiset”. Punakaarti pohjautui sosialistiselle työväenliikkeelle ja sai jossain määrin tukea Suomeen jääneiltä Venäjän armeijan sotilailta. Valkoiset olivat porvarillisia suojeluskuntia, jotka laillisen hallituksen sotilaskomitean aloitteesta alkoivat muodostua vakinaiseksi armeijaksi kenraali Gustaf Mannerheimin johdolla. Armeija sai pian vahvistusta pienestä ryhmästä ruotsalaisia vapaaehtoisia ja Saksasta palaavasta jääkäripataljoonasta. Sodan syttyessä punaiset hallitsivat etelän suuria kaupunkeja Helsinkiä, Turkuja, Tamperetta ja Viipuria, kun taas valkoiset toimivat Vaasasta käsin, minne osa senaatin jäsenistä siirtyi muodostaakseen tilapäisen hallituksen.

Implisiittistys, poisto, on kääntämisessä harvinainen ratkaisu, mutta viitteessä 19 ensimmäinen virke riittäisi, niin selvästi Suomen historian tapauksesta on kyse. On vaikea uskoa, että Dahlström olisi kirjoittanut tämän nootin **suomalaisille** lukijoilleen – seikka joka kertoo kulttuurinsisäisen kääntämisen luonteesta. On eri asia informoida lukijaa siitä, mistä viite informoi, kuin siitä, mitä lukijalle on viitteestä **tarpeellista** informoida.

5 Kokoavaa tarkastelua

Jean Sibeliuksen päiväkirjaa, kuten päiväkirjoja yleensäkin, luonnehtii aikapaikkaisuus. Teos liittyy lähtökohdiltaan tiettyyn paikkaan, Suomeen, ja tiettyyn aikaan sen historiassa sekä tietyn ajan ja paikan kieleen. Kun lukijat edustavat toista kulttuuria ja kielivarianttia, voidaan tarvita selvennyksiä, jotka näkyvät toimittajan interventioina: aika- ja paikka-ajat ylittävinä kielensisäisinä ja kulttuurienvälisinä kommentteina ja käännöksinä. Kommentaarin eksplisiittistykset ovat ymmärrettäviä, kun alkuteoksen kohderyhmä on oletettavasti osin Ruotsista.

Toimittaja on siis tehnyt Sibeliuksen tekstin lukijoiden saavutettavaksi kielellisen, ajallisen ja maantieteellisen kulttuurin rajat ylittävillä loppuviitteillä. Jos päiväkirjaa ajatellaan vain Suomessa luettavaksi, niin kuin käännöistä todennäköisesti luetaan, odotukset täydennyksistä saattavat olla toisenlaiset, aina sen mukaan mitä suomalaislukijan odotetaan tietävän ja mitä toisaalta teoksen toimittaja ja toisaalta kääntäjät ovat katsooneet tarpeelliseksi teoksen nykylukijan kannalta. Kyse on näin kulttuurinsisäisestä kääntämisestä eli saman maan ja kulttuurin välittämisestä – käännetään sekä **suomea** että **Suomea**. Vastaus siihen, mitä suomalaislukijan odotetaan tietävän, osoittaa, että kulttuurinsisäinen voi tarvittaessa olla myös kulttuurienvälistä merkityksessä 'saman maan eri aikakausien kulttuurien välinen kääntäminen'.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Sibelius, Jean 2005. *Dagbok 1909–1944*. Utgiven av Fabian Dahlström. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 681. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis.

Sibelius, Jean 2015. *Päiväkirja 1909–1944*. Toim. Fabian Dahlström. Suom. Juha Saikkonen & Arja Gothoni. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 802. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Kirjallisuuslähteet

Bachtin, Michail 1997 [1991]. *Det dialogiska ordet*. Övers. Johan Öberg. Tredje upplagan. Gråbo: Anthropos.

Dahlström, Fabian 2005a. Förord. Teoksessa: Jean Sibelius 2005, 6–7.

Dahlström, Fabian 2005b. Jean Sibelius dagbok – teman och variationer. Teoksessa: Jean Sibelius 2005, 8–25.

Dahlström, Fabian 2015a. Esipuhe. Teoksessa: Jean Sibelius 2015, 6–7.

Dahlström, Fabian 2015b. Jean Sibeliuksen päiväkirja – teemoja ja variaatioita. Teoksessa: Jean Sibelius 2015, 10–29.

Eco, Umberto 2001. *Experiences in Translation*. Trans. Alastair McEwen. Toronto Italian Studies. Toronto, Buffalo & London: University of Toronto Press.

Forsström, Nanette-Marie 2015. Ikon blir person i Sibelius dagbok – nu också på finska. *Källan. Svenska litteratursällskapet informerar* 1/2015, 14–17.

Gothoni, Arja & Juha Saikkonen 2015. Esitys Irma Sorvalin juhlaseminaarissa Nordiska tecken och landskap – Pohjoismaisia merkkejä ja maisemia – Nordic Signs and Landscapes: Ett seminarium till professor Irma Sorvali, språk-, kultur- och översättningsforskare, semiotiker. Helsingin yliopisto 6.11.2015.

Hartama-Heinonen, Ritva 2008. *Abductive Translation Studies. The Art of Marshalling Signs*. Acta Semiotica Fennica XXVIII. Imatra: International Semiotics Institute at Imatra & Helsinki: Semiotic Society of Finland.

Hartama-Heinonen, Ritva 2014. Inomkulturell översättning – problemfri verksamhet? Teoksessa: Red. av Jan Lindström m.fl. *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning. Helsingfors den 15–17 maj 2013*. Nordica Helsingensia 37. Helsingfors: Helsingfors universitet, 119–128.

Jakobson, Roman 1966 [1959]. On linguistic aspects of translation. Teoksessa: Reuben A. Brower (ed.) *On Translation*. New York: Oxford University Press, 232–239.

Kielilaki 6.6.2003/423. Saatavissa: <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423> [viitattu 5.8. 2016].

Kleberg, Lars 1998. Inledning. Teoksessa: Lars Kleberg (red.) *Med andra ord. Texter om litterär översättning*. Stockholm: Natur och Kultur, 7–22.

Koskinen, Kaisa 2000. *Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation*. Acta Universitatis Tamperensis 774. Tampere: University of Tampere.

Kosonen, Päivi 2013. Omaelämäkerrallinen kirjallisuus. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 482–496.

Kukkonen, Pirjo 2010. *Voces intimae – språkmöten som emfas och emotioner*. Teoksessa: Bo65. *Festskrift till Bo Ralph*. Sammanställd av Kristinn Jóhannesson m.fl. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39. Göteborg: Styrelsen för Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet, 418–427.

Lefevere, André & Susan Bassnett 1995 [1990]. Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights. The 'Cultural Turn' in Translation Studies. Teoksessa: Susan Bassnett & André Lefevere (eds) *Translation, History and Culture*. London: Cassell, 1–13.

Lotman, Yuri M. 1990. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. Trans. Ann Shukman. London: I. B. Tauris.

Mossop, Brian. 2016. 'Intralingual Translation': a Desirable Concept? *Across Languages and Cultures* 17: 1, 1–24.

Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E. J. Brill.

Nord, Christiane 2005. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Analysis*. Trans. by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Second Edition. Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 94. Amsterdam & New York, NY: Rodopi.

Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.) 2013. *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*. SKST 1289. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rautaoja, Turo 2013. Sibeliusta käsittelevät tietotekstisuomennokset tutkimuskohteena. Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (toim.) *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* vol. 7, 135–147. Saatavissa: https://www.sktl.fi/@Bin/319352/Rautaoja_MikaEL_2013.pdf [viitattu 13.3.2017].

Reiss, Katharina & Hans J. Vermeer 1986. *Mitä kääntäminen on. Teoriaa ja käytäntöä*. Lyhenteen suomentanut Pauli Roinila. Helsinki: Gaudeamus.

Riikonen, H. K. 2013a. Elämäkerrallinen kirjallisuus. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 465–481.

Riikonen, H. K. 2013b. Suomalaisen tiede- ja tietokirjallisuuden ulkomaisia käännöksiä. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 617–622, 625–628.

Riikonen, H. K. 2013c. Taiteiden tutkimus. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 267–286.

Saamen kielilaki 15.12.2003/1086. Saatavissa: <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086> [viitattu 19.8.2016].

Saikkonen, Juha & Arja Gothoni 2015. Kääntäjien esipuhe. Teoksessa: Jean Sibelius 2015, 8–9.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Saatavissa: <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> [viitattu 5.8.2016].

Sütiste, Elin 2008. Roman Jakobson and the topic of translation: Reception in academic reference works. *Sign Systems Studies* 36.2, 271–314.

Zethsen, Karen Korning 2009. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta* 54: 4, 795–812.

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Kirjoittaja toimii tällä hetkellä ruotsin kääntämisen ma. professorina Helsingin yliopistossa, jossa hänellä on ruotsin kielen (kääntämisen ja tulkkauksen) yliopistonlehtoraatti ja myös käännöstieteen dosenttuuri. Hänen tutkimusalojaan ovat käännöstiede (semioottinen käännöstutkimus, kulttuurinsisäinen kääntäminen, kääntäjänkoulutus) ja semiotiikka (kääntämisen semiotiikka, Charles S. Peircen semeiotiikka).

Sähköpostiosoite: ritva.hartama-heinonen (at) helsinki.fi

Kulttuurisilla aikavyöhykkeillä Päivän osat suomi–venäjä-käännössuunnassa

Juho Härme
Tampereen yliopisto

Abstract

Translators working from Finnish to Russian often have problems finding equivalents for the Finnish words *iltapäivä* ('afternoon') and *aamupäivä* (a similar expression denoting the time before noon). I argue that this problem is due to fundamental differences in how the day is divided into smaller segments in Finnish and Russian. To show this, three sets of possible equivalents were compared with *iltapäivä* and *aamupäivä*. All of them were found problematic in some respect, especially in cases where *aamupäivä* or *iltapäivä* are used as grammatical subjects or otherwise referentially. This leads to the conclusion that rather than translating single words or expressions, the translator is in fact transitioning between different systems of expressing time.

Keywords: contrastive analysis, temporal expressions, Finnish, Russian

Avainsanat: kontrastiivinen analyysi, ajanilmaukset, suomi, venäjä

1 Tutkimuksen tavoitteet

Maailmassa tuskin on kieliyhteisöä, jolta puuttuisi päivän käsite. Lähes yhtä universaalia lienee se, että kielissä on ilmauksia paitsi vuorokauden valoisan ja pimeän puoliskon erottamiseksi, myös valoisan, valveilla vietettävän ajan jakamiseksi eri jaksoihin (Fillmore 1975: 266). Se, minkälaisiksi osiksi valoisa aika jaetaan, saattaa kuitenkin vaihdella maantieteellisesti ja kulttuurisesti läheisilläkin kielialueilla. Tämä luo kääntäjälle erityisen haasteen.

On esimerkiksi havaittu, että englannin *morning*-sanalla viitataan laajempaan ajanjaksoon kuin saksan sanalla *Morgen* (Jäkel 2003: 162). Toisaalta on jo kauan sitten kiinnitetty huomiota siihen, että englannin *afternoon*-sanalta vaikuttaisi kokonaan puuttuvan venäläinen vastine (Barhudarov 1969: 82). Jälkimmäinen epäsymmetria toteutuu vielä selkeämmin vertailtaessa venäjää kieliin, joissa päivää jakavien ilmausten kirjoon kuuluu *iltapäivä*-sanana lisäksi sana *aamupäivä* tai vastaava.

Tässä artikkelissa tarkastellaan *aamupäivä*- tai *iltapäivä*-sanana sisältävien ajanilmausten (jäljempänä *ap/ip*-ilmausten) suomi–venäjä-käännössuunnassa tuottamaa ongelmaa kontrastiivisesta näkökulmasta. Tavoitteeni on osoittaa, ettei päivän osien synnyttämässä käännösongelmassa ole kyse vain yksittäisten vastineiden löytämisestä, vaan

perustavammanlaatuisesta erosta siinä, miten aikaa suomessa ja venäjässä ilmaistaan. Voisi todeta, että kääntäjän on päivän osia kääntäessään ylitettävä eräänlaisten kulttuuristen tai kielellisten aikavyöhykkeiden välinen raja.

Vertailen ap/ip-ilmauksia eri käännösvastatineisiin pääasiassa kvantitatiivisin menetelmin. Tyypillisempi ratkaisu olisi ollut tutkia kvalitatiivisesti konkreettisia käännöskonteksteja, mutta tutkimukseni tarkoitus ei ole niinkään arvioida käännösratkaisuja kuin tuottaa tietoa tällaisten arvioiden pohjaksi. Päivän osien aiheuttamaa käännösongelmaa lähestyn pyrkimällä empiiristen havaintojen avulla osoittamaan ne kohdat, joissa suomi ja venäjä eroavat toisistaan. Kääntäjän tehtäväksi jää soveltaa tehtyjä havaintoja konkreettisiin käännösratkaisuihin.

2 Päivän osat ajanilmauksina

Aikaa ilmaistaan kielissä ainakin verbien aikamuotojen ja aspektin avulla, erityisillä temporaalipartikkeleilla (kuten kiinassa) tai adverbiaaleilla (Klein 1999 [1994]: 143). Päivän osat edustavat tavallisesti viimeksi mainittua kategoriaa, mutta kiinnitän huomiota myös niiden käyttöön esimerkiksi subjektin roolissa. Määrittelen ap/ip-ilmaukset kalendaarisiksi eli varsinaisiin ajan mittayksiköihin (päivä, yö, kuukausi, vuosi ym.) pohjautuviksi ajanilmauksiksi erotuksena ei-kalendaarisista ilmauksista, kuten *sodan jälkeen*, *tuolloin* tai *toisinaan* (vrt. Fillmore 1975: 249; Haspelmath 1997: 27).

Päivän osia käytetään useimmiten sen kertomiseen, milloin jotakin tapahtui tai tapahtuu. Martin Haspelmath (1997: 9) nimittää tätä ajanilmausten lokalisoivaksi semanttiseksi funktioksi. Käytän lokalisoivista ajanilmauksista lisäksi etenkin venäläisessä tutkimusperinteessä tavallista termiä lokalisäätori (ks. esim. Suleimanova 2015: 210). Lokalisoivasta funktiosta on kyse laajasti ottaen aina, kun ajanilmausta käytetään sijoittamaan jokin tapahtuma aika-akselille, kuten seuraavissa esimerkeissä:

- (1) Toivo tuli meille aamulla.
- (2) Olen asunut Tampereella tammikuusta asti.

Sekä esimerkin 1 että esimerkin 2 ajanilmaukset ovat lokalisoivia. Ne edustavat lokalisoivan funktion eri alalajeja,¹ mutta tämän tutkimuksen tarkoituksia varten riittää, että ne erotetaan ajanilmauksista, joiden ensisijainen tehtävä on ilmaista jonkin tapahtuman kestoa (Haspelmath 1997: 38). Käytän tässä yhteydessä oleellisimmasta keston ilmaismisen muodosta nimitystä duratiivinen semanttinen funktio, joka ilmenee esimerkissä 3:

- (3) Matias heitteli koko aamun frisbeetä.

Duratiivinen funktio koskee siis ilmauksia, jotka määrittävät, kuinka pitkän aikaa jokin tapahtuma tai toiminta kestää – esimerkissä 3 yhden aamun mittaisen ajanjakson.

¹ Niin lokalisoiva kuin duratiivinen funktio ovat melko laajoja yleiskäsitteitä, jotka voitaisiin jakaa useisiin alalajeihin ja joiden lisäksi usein erotetaan kokonaan omaksi luokakseen esimerkiksi taajuuden funktio (ks. esim. Kucera & Trnka 1975: 67).

3 Ajanilmaukset kontrastiivisen analyysin kohteena

Andrew Chesterman (1998: 53) esittää, että kieltenvälisen vertailun – kontrastiivisen analyysin – tavoitteena on tuottaa ja testata falsifioitavissa olevia hypoteeseja jonkin ilmiön samanlaisuudesta kahden kielen välillä. Chestermanin funktionaaliseksi kontrastiiviseksi analyysiksi nimittämä metodi etenee siten, että aluksi tutkijalla on jokin havainto, jonka perusteella hän katsoo kielen A ilmauksen X olevan mahdollisesti samanlainen kuin kielen B ilmauksen Y. Chesterman painottaa, että samanlaisuus on aina suhteellista. Kussakin konkreettisessa vertailussa on erikseen määriteltävä, mitä ovat ne ilmaukseen ja sen käyttöön liittyvät piirteet, joiden samanlaisuus on vertailun kannalta relevanttia (mts. 56). Kun tutkija on määritellyt kriteerit, joiden perusteella samanlaisuutta arvioidaan, hän esittää lähtökohtaiseksi hypoteesikseen, että ilmaukset X ja Y ovat identtisiä (mts. 57). Tämän jälkeen hypoteesia testataan ja mikäli ilmaukset eivät ole identtisiä, muodostetaan uusi hypoteesi, jossa X:n ja Y:n välistä suhdetta kuvaillaan joksikin muuksi kuin identtiseksi ja esitetään, millä tavoin X ja Y eroavat (mts. 58). Tätä muokattua hypoteesia testataan ja muokataan edelleen.

Sovellan seuraavassa Chestermanin metodologia vertailemalla suomen *ap/ip*-ilmauksia kolmeen venäläisten vastineiden joukkoon (ks. artikkelin osat 4.1, 4.2 ja 4.3). Esitän samanlaisuuden mittaamiseksi seuraavat kriteerit:

1. Ekstensiokriteeri. Ajanilmausten samanlaisuuden kannalta on oleellista, missä määrin niiden viittauspisteet aikajanalla ovat samoja eli kuinka samanlaiset ekstensiot ilmauksilla on. Jos ilmausta X käytetään suurin piirtein kello 10–12 välisistä tapahtumista ja ilmausta Y tapahtumista välillä 14–15, ilmaukset eivät ole tämän kriteerin valossa erityisen samanlaisia.
2. Frekvenssikriteeri. Jotta ilmauksia voitaisiin pitää samanlaisina, on niiden oltava suurin piirtein yhtä käytettyjä tai harvinaisia. Vaikka ilmaus X olisi ekstensioltaan lähellä Y:tä, se ei esimerkiksi käänkösvastineena ole erityisen käyttökelpoinen, jos X on hyvin frekventti ilmaus, mutta Y:n käyttö rajattua.² Frekvenssikriteeri on käyttökelpoinen etenkin välillisesti esimerkiksi arvioitaessa ilmauksen käytön rajoittumista vain tiettyyn rekisteriin tai tyyliin.
3. Semanttisen funktion kriteeri. Kolmanneksi tarkastelen sitä, kuinka usein ilmaus esiintyy lokalisoina ja kuinka usein duratiivisena. Jos ilmauksen X käyttö rajoittuu vain lokalisoihin ilmauksiin, mutta ilmaus Y esiintyy usein duratiivisena, ovat ne tämän kriteerin valossa erilaisia.

Mainittujen kriteerien lisäksi tai tilalla voitaisiin luonnollisesti esittää lukuisia muita. Tässä esitettyjen ehtojen etuna on, että ne soveltuvat hyvin konkreettisella aineistolla mitattaviksi. Juuri empiirinen testattavuus on Chestermanin (1998: 57–58) mukaan funktionaalisessa kontrastiivisessa analyysissä oleellista.

² Silmään pistävänä esimerkkinä englannissa on sana *forenoon*, joka ekstensioltaan saattaa olla lähelläkin suomen *aamupäivä*-sanaa mutta jonka käyttö nykykielessä on vähäistä (OED s.v. *forenoon*).

4 Vastine-ehdotusten analyysi

Tutkimuksessa käytettävä aineisto voidaan jakaa kahteen osaan, kyselyaineistoon ja korpusaineistoihin.

Kyselyaineisto kerättiin ennen kaikkea ekstensiokriteerin testaamista varten. Kysely toteutettiin keväällä 2016, ja siihen saatiin vastauksia 150 suomenkieliseltä ja 52 venäjänkieliseltä informantilta. Koska eri äidinkieliä edustavien vastaajien osuudet olivat epäsuhtaiset, aineistoa tasapainotettiin niin, että venäjänkielisen aineiston ikä- ja sukupuolijakaumaa mallina käyttäen suomenkielisestä aineistosta erotettiin mahdollisimman samanrakenteinen satunnaisotos, jonka kooksi asetettiin sama kuin koko venäjänkielisen otoksen koko.

Ajanilmausten ekstensiota selvitettiin kyselyaineistossa luomalla tilanne, jossa vastaajalle ehdotettiin tapaamista seuraavana päivänä ja tämän jälkeen tiedusteltiin, milloin tapaaminen sopisi. Vastaajaa pyydettiin kuvitteleman kymmenen skenaariota, jotka erosivat toisistaan siinä, mihin aikaan vastaaja olisi tavattavissa: aikavälillä 8–10, 8–11, 9–11, 9–12, 10–12, 12–14, 12–15, 13–15, 15–17 tai 17–19. Jokaisessa tilanteessa vastaajan tuli valita jokin sanallinen tapa kertoa se, että tapaaminen sopii hänelle juuri kyseisenä ajanjaksona. Kyselyä laadittaessa päätettiin olla tarkastelematta systemaattisesti kaikkia mahdollisia intervaleja, sillä tämä olisi johtanut tarkoituksettoman raskaaseen lomakkeeseen, jossa vaikutelma luonnollisesta vastaamisesta arkiseen viestintätilanteeseen olisi kärsinyt. Tästä syystä kysyttyjen aikavälien määrä rajattiin kymmeneen. Lisäksi mukaan sijoitettiin joitakin pidempiä intervaleja, jotta nähtäisiin, onko lokalisoitavan aikavälin laajuudella vaikutusta ap/ip-ilmausten käyttöön.

Frekvenssikriteerin ja semanttisen funktion kriteerin testaamista varten koostettiin verrannolliset korpuksat suomen- ja venäjänkielisistä matkailublogeista. Matkailublogit valittiin aineistoksi, koska päiväkirjamaisina teksteinä ne oletettavasti sisältävät runsaasti viittauksia päivän eri osiin. Lisäksi matkailublogi on genrenä kansainvälinen ja suosittu (Schmallegger & Carson 2008: 100), joskaan ei ole laajemmin tutkittu, kuinka samanlaisia juuri suomalaiset ja venäläiset matkailublogit ovat.

Blogiaineistot kerättiin maaliskuussa 2016, ja ne ovat kooltaan 11 719 257 sanetta (suomenkieliset tekstit) ja 11 804 868 sanetta (venäjänkieliset tekstit). Verrannollisten blogikorpusten lisäksi hyödynnetään kaunokirjallista suomi–venäjä-käännössuunnan ParFin-rinnakkaiskorpusta (Mikhailov & Härme 2015). ParFinin koko on 774 061 sanetta (alkuperäistekstit) + 895 556 sanetta (käännökset).

Siirryn nyt tarkastelemaan edellä mainittua kolmea vastinejoukkoa.

4.1 Vastinejoukko 1

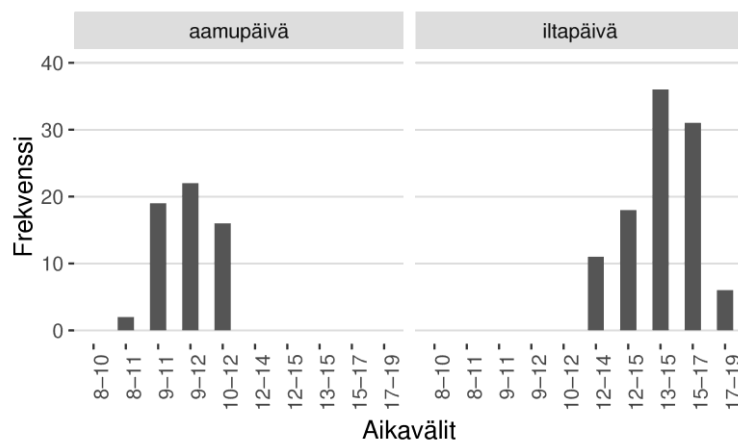
Ensimmäinen vastinejoukko sisältää seuraavat kalendaariset ajanilmaukset:

1. *pervaja polovina dnja* ('päivän ensimmäinen puolisko') ja *vtoraja polovina dnja* ('päivän toinen puolisko')
2. puolenpäivän (*polden / seredina dnja*) käsitteeseen liittyvät prepositioilmaukset, kuten *posle poludnja* ('puolenpäivän jälkeen'), *do poludnja* ('ennen puoltapäivää')

ja *k poludnju* ('puoleenpäivään mennessä'). Tarvittaessa viitataan ennen puoltapäivää sijoittuviin ilmauksiin lyhenteellä *polden*-x, puolenpäivän jälkeisiin lyhenteellä *polden*+x.

Aloitan vertailun tarkastelemalla ekstensioon kohdistuvaa vastaavuuskriteeriä. Kuvio 1 esittää jokaisen kyselyaineistossa tutkitun aikavälin (x-akseli) osalta sen, miten usein vastaajat käyttivät niiden yhteydessä suomen *aamupäivä*- ja *iltapäivä*-sanoja (y-akseli).

Kuvio 1: ap/ip-ilmaukset kyselyaineistossa

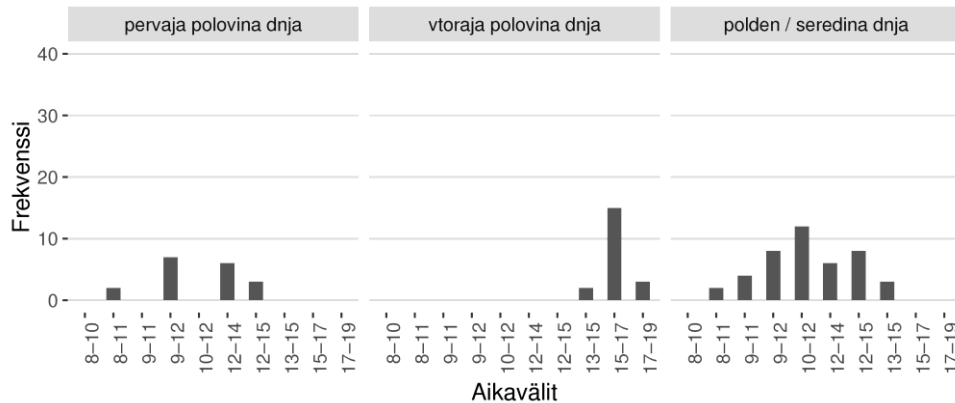

Kuvio 1 osoittaa, ettei *aamupäivä*-sanaa käytetty kertaakaan lokalisoimaan kello 12:n jälkeisiä tapahtumia. Useimmiten *aamupäivä*-sana osui aikavälille 9–12. *Iltapäivä*-sana on vastausten joukossa kaiken kaikkiaan yleisempi, ja vaikka aikaväli 13–15 on sillä tavallisin, myös 12–14 ja hivenen harvemmin jopa 17–19 vaikuttavat mahdollisilta. Huomionarvoista on, että *aamupäivä*-sanan kohdalla puoltapäivää edeltävä pitkä aika-väli (9–12) on suosituampi kuin aikavälit 10–12 tai 9–11.

Tutkitaan nyt, missä määrin vastinejoukon 1 ilmauksia käytettiin lokalisoimaan tapahtumia samoille aikaväleille kuin ap/ip-ilmauksia. Tämä tapahtuu vertaamalla kuviota 1 kuvioon 2, joka näyttää eri vastine-ehdotusten yleisyyden kullakin tutkitulla aikavälillä. Huomaa, että kaikki puolenpäivän käsitteeseen liittyvät ilmaukset on esitetty samassa kuviossa, niin että ilmaukset ennen kello kahtatoista katsotaan mahdollisiksi vastineiksi *aamupäivä*-sanalle ja kello kahdentoista jälkeiset *iltapäivä*-sanalle.

Kuviosta 2 nähdään ensinnäkin, ettei venäjän *pervaja polovina dnja* ole samalla tavoin rajoittunut kello kahtatoista edeltäviin aikoihin kuin suomen *aamupäivä*. Toiseksi, ilmauksen *vtoraja polovina dnja* käyttö on voimakkaasti painottunut aikavälille 15–17, eikä sitä suomen *iltapäivä*-sanasta poiketen ole juuri lainkaan liitetty aikaväleihin 12–14, 12–15 tai 13–15. Jos *iltapäivä*-sanaa taas verrataan puolenpäivän käsitteeseen liittyviin venäläisiin ilmauksiin, havaitaan, ettei myöhäisimpiä intervaleja (15–17 ja 17–19) tällä vastine-ehdotuksella esiinny yhtään. Parhaiten ekstensiokriteeri täyttyy, kun vertaillaan venäjän puolenpäivän käsitettä ja suomen *aamupäivä*-sanaa hyödyntäviä ilmauksia: edellisiä esiintyy kaikilla samoilla aikaväleillä kuin jälkimmäisiä, joskaan ei aivan samassa suhteessa.

Kuvio 2: Vastinejoukko 1 kyselyaineistossa

Siirryn tarkastelemaan frekvenssikriteeriä, jonka testaaminen tapahtuu ensisijaisesti tutkimuksen verrannollisten korpusaineistojen avulla. On huomattava, että ilmausten yleisyyden vertailu eri kielten välillä on lähtökohtaisesti haasteellista. Kuten esimerkiksi Ana Frankenberg-Garcia (2002: 6) toteaa, vertailtavat kielet eivät koskaan ole identtisiä syntaktisilta ja morfologisilta ominaisuuksiltaan, minkä tähden esimerkiksi sanamäärien käyttäminen yleisyyden mittarina ei ole uskottavaa. Ongelma voidaan jossain määrin kiertää, jos ajanilmausten frekvenssejä ei suhteuteta mihinkään koko korpuksen kokoa määrittävään mittariin, kuten sana- tai virkemäärään, vaan ainoastaan toisiinsa.

Korpusaineistojen yleisimmät päivän osat ovat suomenkielisissä teksteissä *aamu* (5649 esiintymää), *ilta* (5325) ja *iltapäivä* (1324), venäjänkielisissä teksteissä puolestaan *utro* (4433), *vetšer* (3818) ja *den* (1280). Käytän frekvenssien vertailuun yksinomaan lokalisoivassa funktiossa esiintyviä ilmauksia, koska – kuten jäljempänä käy ilmi – kaikki tarkastelluista ilmauksista eivät lainkaan esiinny muissa funktioissa tai jos esiintyvät, viittaavat eripituisen ajanjaksoon kuin lokalisoivassa funktiossa. Lisäksi lokalisoivaa funktiota edustavat ilmaukset voidaan havaita korpusaineistosta jonkin verran tarkemmin kuin duratiivista funktiota edustavat, joilta usein puuttuu selkeä morfologinen semanttisen funktion ilmaisin (Haspelmath 1997: 122).³

Otan suhteellisen frekvenssin määrittelyn lähtökohdaksi kummankin kielen yleisimmät päivän osiin viittaavat ilmaukset (*aamu* / *utro*). Näin vertailtuna *aamupäivä*- ja *iltapäivä*-sanoihin pohjautuvien ilmausten suhteelliset frekvenssit ovat (normalisoituna 1000 sanaa kohti)⁴ 84,09 ja 234,38. Ilmauksilla *pervaja polovina dnja* ja *vtoraja polovina dnja* vastaavat frekvenssit ovat 8,57 ja 18,72; puolen päivän käsitteeseen liittyvien ilmausten frekvenssit ovat 15,11 (*polden*-x), ja 6,77 (*polden*+x). Lisäksi voidaan erotella sellaiset *polden*-sanaan liittyvät ilmaukset, joista korpusaineiston

³ Lokalisoivat ja duratiiviset ilmaukset on eroteltu aineistosta yhdistelemällä automaattisen morfologisen ja syntaktisen analyysin perusteella saatavia tietoja – lähinnä sijamuotoja sekä sanojen välisiä riippuvuussuhteita, esimerkiksi päivän osaan viittaavaan substantiiviin mahdollisesti liittyvää adpositiota. Menetelmä ei luonnollisesti ole virheetön, mutta katson aineiston suuren koon kompensoivan mahdollisia epätarkkuuksia. Tarkemmin automaattiseen analyysiin käytetyistä koneellisista jäsentimistä ks. Haverinen ym. 2014 ja Sharoff & Nivre 2011.

⁴ Normalisointi helpottaa lukujen vertailua. Esimerkiksi luku 84,09 tarkoittaa, että tuhatta suomen *aamu*-ilmausta kohden aineistossa esiintyy 84,09 *aamupäivä*-ilmausta.

perusteella ei voi päätellä, viittaavatko ne puolenpäivän jälkeiseen vai sitä edeltävään aikaan (ilmaukset tyyppiä *okolo poludnja*, 'puolen päivän tietämällä'). Näiden suhteellinen frekvenssi on 23,01.

Korpusaineiston perusteella vaikuttaa siis siltä, että *aamupäivä* ja *iltapäivä* ovat selvästi yleisempiä kuin mitkään vastinejoukon 1 ilmaukset. Kuviosta 2 havaitaan, että *pervaja polovina dnja* ja *vtoraja polovina dnja* ovat harvinaisia myös kyselyaineistossa; puolenpäivän käsitteeseen liittyvät ilmaukset sen sijaan ovat kyselyaineistossa melko yleisiä.

Jatketaan kolmanteen vastaavuuskriteeriin, semanttisiin funktioihin. Jo lähtökohtaisesti on huomattava, että duratiivinen semanttinen funktio on selvästi lokalisoivaa harvinaisempi.⁵ Korpusaineiston perusteella duratiivinen ja lokalisoiva funktio jakautuvat *aamupäivä*-sanaan pohjautuvien ilmausten osalta niin, että duratiivista funktiota edustaa 13,32 % kaikista tapauksista; *iltapäivä*-sanan osalta vastaava luku on 5,70 %.

Verrattaessa ap/ip-ilmauksia tässä tarkasteltaviin vastine-ehdotuksiin ensimmäinen havainto on, ettei puolenpäivän käsitteeseen perustuvilla ilmauksilla duratiivista funktiota esiinny juuri lainkaan. Ainoa mahdollisuus keston ilmaisemiseen ovat tapaukset, joissa käytetään adjektiivia *poslepoludennyi* ('puolen päivän jälkeinen'), mutta nämä ovat harvinaisia: korpusaineistossa mainittu adjektiivi esiintyy kaikkiaan kahdeksassa virkkeessä, joista yhden voi tulkita ilmaisevan duratiivista funktiota. Adjektiivia *dopoludennyi* ('puolta päivää edeltävä') ei esiinny aineistossa ollenkaan. Ilmaukset *pervaja polovina dnja* ja *vtoraja polovina dnja* taas käyttäytyvät koko lailla päinvastoin, sillä etenkin ensiksi mainituilla (17,39 %), mutta myös jälkimmäisillä (7,78 %) keston ilmaiseminen on tavallisempaa kuin ap/ip-ilmauksilla.

Ennen siirtymistä toiseen vastinejoukkoon tutkitaan vielä ensimmäistä vastinejoukkoa rinnakkaistekstiaineiston (ParFin) valossa. Kaikkiaan ParFin-korpuksen alkuperäistekstit sisältävät 29 *aamupäivä*- ja 70 *iltapäivä*-sanaan pohjautuvaa ilmausta. Taulukko 1 esittää, kuinka usein käännöksissä on käytetty vastinejoukon 1 ilmauksia. Taulukon viimeinen sarake kertoo, kuinka suuri osa *aamupäivä*- tai *iltapäivä*-sanoista on käännetty kyseisellä ilmauksella.

Taulukko 1: Vastinejoukko 1 käännöksissä

Ilmaus	Frekvenssi	Osuus käännöksistä
<i>Pervaja polovina dnja</i>	5	17 %
<i>Vtoraja polovina dnja</i>	7	10 %
<i>Polden</i> (käännös <i>aamupäivälle</i>)	3	10 %
<i>Polden</i> (käännös <i>iltapäivälle</i>)	5	7 %

Kuten verrannollisten korpusten ja kyselyaineiston perusteella saattoi odottaa, vastinejoukon 1 ilmaisut eivät taulukon 1 lukujen valossa ole erityisen käytettyjä käännösratkaisuja: yleisin on *pervaja polovina dnja*, jolla on käännetty 17 % *aamupäivä*-sanoista. Kaikista taulukon 1 kahdestakymmenestä käännöstopauksesta vain kolmessa kyseessä on duratiivinen ajanilmaus. Näistä yksi on käännetty *polden*-sanalla, kaksi

⁵ Suuntaa-antavista tilastoista koskien eri funktioiden yleisyyttä ks. Härme 2012: 36.

pervaja polovina dnja -ilmauksella. *Polden*-sanan duratiivisuuden selittää tässä kohtaa se, ettei sitä ole käytetty viittaamaan puolenpäivän käsitteeseen, vaan nimenomaan merkityksessä 'puolet päivästä', minkä voi rinnastaa *pervaja polovina dnja* -tapauksiin. Käännösaineistot siis tukevat verrannollisten korpusten perusteella tehtyä havaintoa siitä, että *pervaja polovina dnja* -ilmausten selkeintä käyttöalaa on juuri keston ilmaiseminen tai tarkemmin sanottuna korostaminen, kuten seuraavassa esimerkissä:

- (4) Koko lauantaiamupäivän olin auttamassa tavaroiden järjestelmissä --
 Vsju pervuju polovinu subboty my s Anniki gotovilis k
koko ensimmäinen puolikas lauantai me PREP Annikki valmistautua PREP
 prijomu gostei. --
vastaanottaminen-DAT vieraat-GEN
 (Tuuri, Antti 1978: Joki virtaa. Käännös Gennadi Muravin 1989)

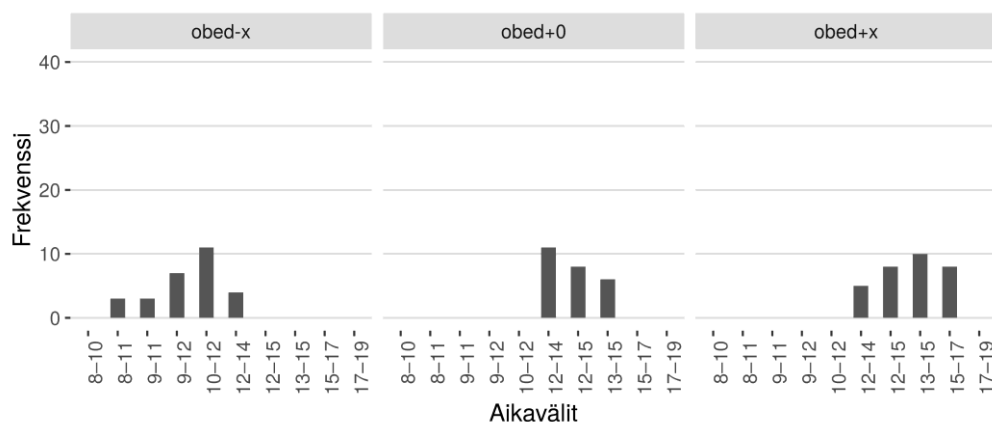
4.2 Vastinejoukko 2

Toinen tarkastelemani vastinejoukko koostuu ensimmäisestä poiketen ei-kalendaarisista ilmauksista. Siihen kuuluvat ilmaukset *do obeda* ('ennen lounasta') ja *posle obeda* ('lounaan jälkeen') sekä eräät muut *obed*-sanan sisältävät prepositioilmaukset (*k obedu*, *pered obedom*). Jaan tämän vastinejoukon kolmeen alaryhmään:

1. Ilmaukset, joilla viitataan aikaan ennen lounasta. Käytän näistä lyhennettä *obed-x*.
2. Tapaukset, joissa ei varsinaisesti viitata aikaan ennen tai jälkeen lounaan, esimerkiksi *primerno v obed* ('suurin piirtein lounasaikaan'). Nimitän näitä lyhenteellä *obed+0*.
3. Ilmaukset, joilla viitataan lounaan jälkeiseen aikaan (lyhenne *obed+x*).

Kuvio 3 esittää, miten usein kyselyaineiston vastauksissa käytettiin toisen vastinejoukon ilmauksia ja mille aikaväleille ne jakautuivat.

Kuvio 3: Toinen vastinejoukko kyselyaineistossa

Kuvioiden 1, 2 ja 3 silmämääräisen vertailun perusteella näyttää siltä, että toinen vastinejoukko olisi ekstensiokriteerin valossa lähempänä ap/ip-ilmauksia kuin ensimmäinen:

vastineiden käyttö vaikuttaisi kuviossa 3 jakautuvan eri aikaväleille suurin piirtein samassa suhteessa kuin ap/ip-ilmauksilla. Poikkeuksena ovat *obed*+0-ilmaukset, jotka ymmärrettävästi ovat ekstensioltaan melko rajattuja ja osuvat vain lounasajan välittömään läheisyyteen.

Intuitioon suuremmasta samankaltaisuudesta voidaan hakea tilastollista vahvistusta mittaamalla eri vastine-ehdotusten jakaumien etäisyyttä ap/ip-ilmausten jakaumista. Käytän tässä jakaumien etäisyyden arvioimiseen earth mover's distance (EMD) -menetelmää. Yossi Rubner ym. (2000: 104) tiivistävät EMD:n taustalla olevan ajatuksen toteamalla, että EMD mittaa sitä, kuinka paljon työtä olisi tehtävä, jotta jakauma A muuttuisi samanlaiseksi kuin jakauma B. Sovelletuna nyt käsillä olevaan tutkimusasetelmaan voidaan kysyä, kuinka paljon työtä vaatisi esimerkiksi *obed*+x-ilmausten jakauman muuttaminen samanlaiseksi kuin *iltapäivä*-ilmausten jakauma. Mitä pienempi EMD-etäisyys, sitä lähempänä jakaumat ovat toisiaan (0 tarkoittaisi, että jakaumat ovat identtisiä).

EMD-mittarin laskemiseksi tutkittujen ajanilmausten jakaumat on muutettava suhteelliseksi eli kysyttävä, kuinka suuri osa esimerkiksi kaikista aineiston *aamupäivä*-sanoista osuu välille 8–10, kuinka suuri osa välille 8–11 ja niin edelleen. Tähän mennessä tarkasteltujen ilmausten suhteelliset jakaumat on esitetty taulukossa 2:

Taulukko 2: Vastinejoukkojen 1 ja 2 suhteellinen jakautuminen eri aikaväleille

	<i>Aamu- päivä</i>	<i>Pervaja pol.</i>	<i>Polden- x</i>	<i>Obed- x</i>	<i>Ilta- päivä</i>	<i>Vtoraja pol.</i>	<i>Polden +x</i>	<i>Obed +x</i>
8–10	–	4,5 %	–	–	–	–	–	–
8–11	3,4 %	9,1 %	7,7 %	10,7 %	–	–	–	–
9–11	32,2 %	4,5 %	15,4 %	10,7 %	–	–	–	–
9–12	37,3 %	31,8 %	30,8 %	25 %	–	–	–	–
10–12	27,1 %	4,5 %	46,2 %	39,3 %	–	–	–	–
12–14	–	27,3 %	–	14,3 %	10,8 %	–	35,3 %	16,1 %
12–15	–	13,6 %	–	–	17,6 %	–	47,1 %	25,8 %
13–15	–	4,5 %	–	–	35,3 %	10 %	17,6 %	32,3 %
15–17	–	–	–	–	30,4 %	75 %	–	25,8 %
17–19	–	–	–	–	5,9 %	15 %	–	–

Taulukossa 2 esitettyjen lukujen perusteella laskettuna *polden*-x- ja *obed*-x-ilmaukset ovat kutakuinkin yhtä lähellä *aamupäivä*-sanaa. Edellisten etäisyys *aamupäivä*-sanasta on EMD-menetelmällä mitattuna 0,36 ja jälkimmäisten 0,38.⁶ *Pervaja polovina dnja* -ilmausten etäisyys *aamupäivä*-sanasta on vastaavalla asteikolla 0,51.

Iltapäivä-sanalla osalta eri vastineiden väliset erot ovat suuremmat. Pienin etäisyys on *iltapäivä*-sanalla ja *obed*+x-ilmausten välillä (0,14). Selkeästi kauemmas osuvat *polden*+x- (0,60) sekä etenkin *vtoraja polovina dnja* -ilmaukset (1,13). Näin ollen silmämääräinen havainto vastinejoukon 2 paremmasta vastaavuudesta voidaan *ilta*-

⁶ Etäisyysarvolla ei ole ylärajaa, alin mahdollinen arvo on 0. Oleellista tässä ovat eri etäisyysarvojen väliset suhteet. Etäisyyksien laskemiseen käytettiin R-ohjelman emdist-paketin emd2d-funktiota (Urbanek & Rubner 2012).

päivä-sanana osalta vahvistaa myös tilastollisesti; *aamupäivä*-sanana suhteen on todettava, ettei ekstensiokriteerin valossa *polden*- ja *obed*-ilmauksilla ole eroa.

Niin *obed*+*x*- kuin *obed*–*x*-ilmauksetkin täyttävät frekvenssikriteerin ensimmäisen vastinejoukon ilmauksia paremmin. *Obed*–*x*-ilmausten frekvenssi suhteessa *utro*-sanaan on 64,52 ja *obed*+*x*-ilmausten 93,17. Edelleen on kuitenkin todettava, että etenkin *iltapäivä*-sana on selkeästi yleisempi (234,38) kuin niiden tässä ehdotettu vastine. Lisäksi on kysyttävä, missä määrin esimerkiksi ilmaus *posle obeda* on enemmän vastine ilmaukselle *lounaan jälkeen* kuin *iltapäivä*-sanalle. Tähän voidaan tutkimusaineiston perusteella saada joitakin suuntaviivoja.

Ensinnäkin, jos korpusaineistosta etsii suomen ilmauksia *lounaan jälkeen* ja *ennen lounasta*, saadaan huomattavasti *obed*-ilmauksia pienemmät suhteelliset frekvenssit. *Ennen lounasta* -tyyppisten ilmausten yleisyys suhteutettuna *aamu*-sanaan on nimittäin 13,45 ja *lounaan jälkeen* -tyyppisten ilmausten 39,65. Toiseksi, myös kyselyaineistossa *lounas*-sanaa käytettiin paljon harvemmin (17 kertaa) kuin *obed*-sanaa (85 kertaa). *Obed*-sanaa hyödyntävät ilmaukset vaikuttavat siis selvästi yleisemmiltä ajanilmauksilta kuin *lounas*-sanaa hyödyntävät, ja näin ollen voisi hyvin ajatella, että niitä käytetään myös konteksteissa, joissa suomessa tavallisempaa olisi käyttää muita lokalisaattoreita, esimerkiksi *aamupäivä*- tai *iltapäivä*-sanoja.

Mitä tulee kolmanteen vastaavuuskriteeriin, on vastinejoukon 2 osalta todettava sama kuin edellä *polden*-ilmausten osalta: ne ovat käyttökelpoisia lähes yksinomaan lokalisoivassa funktiossa, poikkeuksena tapaukset, joissa prepositio ja substantiivi on yhdistetty adjektiiveiksi *posleobedennyi* ('lounaan jälkeinen') tai *doobedennyi* ('lounasta edeltävä'). Edellinen adjektiivi esiintyy korpusaineistossa 35 kertaa, mutta näistä yksikään tapaus ei ilmaise duratiivista funktiota; jälkimmäinen puolestaan esiintyy kolme kertaa, niin että yksi esiintymistä on duratiivinen. Semanttisen funktion kriteerin suhteen *obed*-ilmausten rooli vastineena on siis väistämättä puutteellinen.

Tarkastellaan vielä toisen vastinejoukon esiintymistä rinnakkaistekstiaineistossa. Taulukko 3 esittää *obed*-ilmausten yleisyyden ParFin-korpuksen käännösratkaisuna:

Taulukko 3: Vastinejoukko 2 käännöksissä

Ilmaus	Frekvenssi	Osuus käännöksistä
<i>Obed</i> + <i>x</i>	8	11 %
<i>Obed</i> – <i>x</i>	2	7 %
<i>Obed</i> +0 (käännös <i>iltapäivälle</i>)	1	1 %

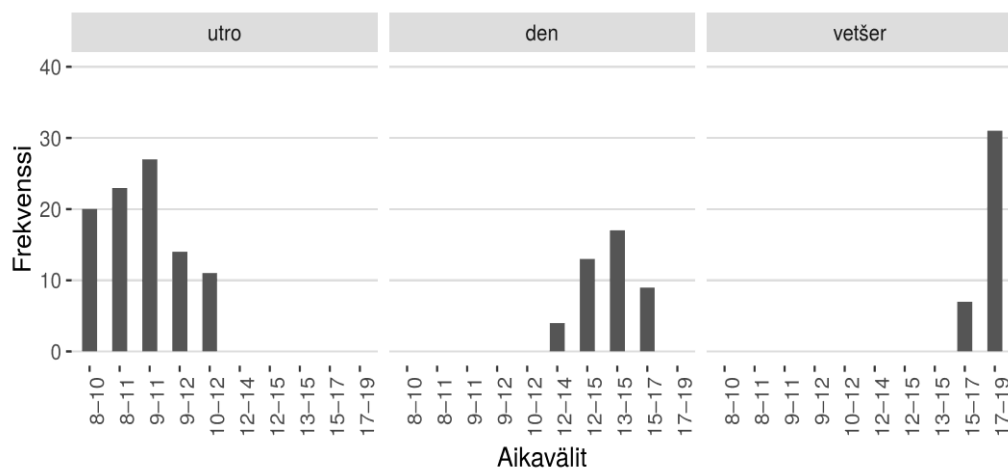
Silmiinpistävää on, että vaikka muiden tutkimusaineistojen perusteella nimenomaan frekvenssikriteeri puoltaisi vastinejoukon 2 käyttöä, ovat ne käännösaineistossa jopa vastinejoukkoa 1 harvinaisempia. Tämä saattaa johtua kaunokirjallisista teksteistä kontekstina, jossa ei-kalendaaristen ilmausten kuten *posle obeda* käyttö ei läheskään aina ole mahdollista. Toisaalta esimerkiksi seuraavassa virkkeessä *posle obeda* vaikuttaa täysin sopivalta myös kaunokirjalliseen kontekstiin:

- (5) Myöhemmin iltapäivällä lepäsin huoneessani.
 Posle obeda ja otdyhal v svojem nomere.
jälkeen lounas-GEN minä levätä PREP POSS huone-PREP
 (Haahtela, Joel 2006: Perhoskerääjä. Käännös Ivan Priležajev 2012)

4.3 Vastinejoukko 3

Kolmas vastinejoukko koostuu ensimmäisen tavoin kalendaarisista ilmauksista. Joukkoon kuuluvat venäjän sanoihin *utro* ('aamu'), *den* ('päivä') ja *vetšer* ('ilta') perustuvat ajanilmaukset. Kuvio 4 tiivistää näiden esiintymisen kyselyaineistossa.

Kuvio 4: Kolmas vastinejoukko kyselyaineistossa

Silmiinpistävin havainto kuviosta 4 on *den*-sanalla lokalisoitujen ilmausten jakauma, joka näyttää hyvin samanlaiselta kuin *iltapäivä*-sanana jakauma. Myös *utro*- ja *aamupäivä*-sanojen jakaumat vaikuttavat samansuuntaisilta. *Den*- ja *utro*-sanojen suhteelliset jakaumat on esitetty taulukossa 4.

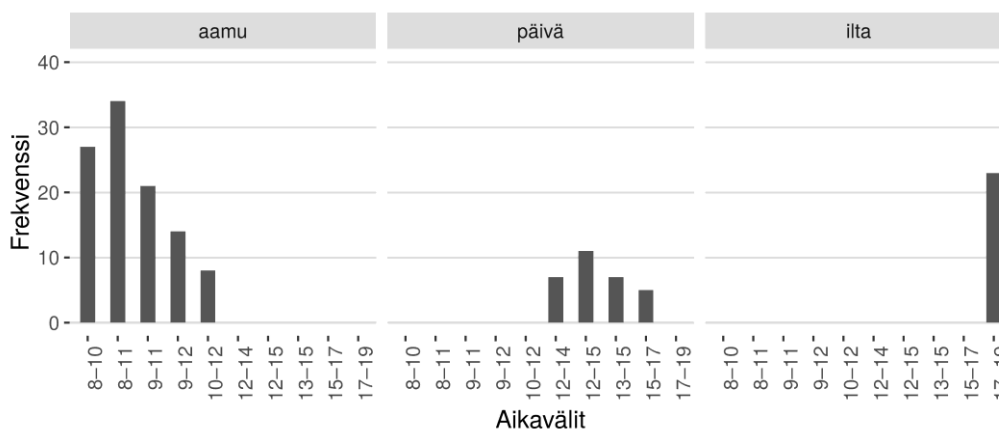
Taulukko 4: *den*- ja *utro*-ilmausten suhteellinen jakautuminen eri aikaväleille

	<i>Den</i>	<i>Utro</i>
8–10	2,2 %	21,1 %
8–11	–	24,2 %
9–11	–	28,4 %
9–12	2,2 %	14,7 %
10–12	2,2 %	11,6 %
12–14	8,7 %	–
12–15	28,3 %	–
13–15	37 %	–
15–17	19,6 %	–
17–19	–	–

Jos taulukon 4 lukujen perusteella laskee edellä esiteltyt EMD-arvot, saadaan *den*- ja *iltapäivä*-sanojen jakaumien etäisyydeksi 0,33 eli hieman enemmän kuin *obed*+x-ilmauksilla. *Utro*- ja *aamupäivä*-sanojen jakaumien etäisyydeksi saadaan 1,17 eli enemmän kuin millään muulla vastineella, mutta tämä johtunee siitä, että *utro*-sanaa voidaan luonnollisesti käyttää myös varhaisimmasta kyselyn aikavälistä (8–10). Tilastollisia etäisyyksiä vertailtaessa on muistettava, että EMD-metodi on tässä ainoastaan keino konkretisoida kuvioiden 1, 2, 3 ja 4 silmämääräisen vertailun perusteella havaittavia eroja.

Kuvion 4 ilmauksia on syytä verrata paitsi ap/ip-ilmauksiin, myös suomen *aamu*-, *päivä*- ja *ilta*-sanoihin. Näiden esiintyminen kyselyaineistossa nähdään kuviosta 5.

Kuvio 5: *Aamu, päivä ja ilta* kyselyaineistossa

Kuvioiden 4 ja 5 jakaumat muistuttavat odotetusti toisiaan. Huomionarvoista kuitenkin on, että toisin kuin *ilta*-sanaa, *vetšer*-sanaa käytetään joissain tapauksissa myös aikavälistä 15–17. Lisäksi välille 17–19 osuu venäjänkielisessä aineistossa vain *vetšer*-tapauksia, suomenkielisessä sekä sanoja *ilta* että *iltapäivä*. Molemmat havainnot antavat perusteita olettaa, että myös *vetšer*-ilmaukset ovat ekstensionsa puolesta yksi *iltapäivä*-sanan vastine: ajankohta, joka suomessa lokalisoidaan käyttämällä *iltapäivä*-sanaa, voi venäjässä hyvin tulla lokalisoiduksi *vetšer*-sanalla.

Havainto vahvistuu, kun tarkastellaan kyselyaineiston toista osaa, jossa tiedusteltiin suoraan, mihin vastaajien mielestä *aamu* (*utro*) päättyy ja mistä *ilta* (*vetšer*) alkaa. Suomenkielisten vastaajien keskiarvo aamun päättymisajalle oli 10,00 ja illan alkamisajalle 18,53; venäjänkielisillä vastaavat luvut olivat 11,86 ja 16,00. Voisikin ajatella, että koska suomessa on käytössä enemmän kalendaarisia lokalisaattoreita (ap/ip-ilmaukset), *aamu*- ja *ilta*-sanojen käyttöala on jonkin verran kapeampi kuin venäjässä. *Utro* ja *vetšer* ovat tässä valossa ap/ip-ilmausten vastineita etenkin puhuttaessa myöhäisestä aamusta ja varhaisesta illasta.

Palaan vielä *den*-sanan sisältäviin ilmauksiin. Kuviosta 5 näkyy, että paitsi *iltapäivä*-myös *päivä*-ilmauksilla on hyvin samanlainen jakauma kuin *den*-ilmauksilla. *Den*-sana on kuitenkin selvästi *päivä*-sanaa yleisempi: korpusaineistossa *päivä*-lokalisaattoreiden suhteellinen frekvenssi on 136,84, *den*-lokalisaattoreiden taas 288,74 eli jopa enemmän kuin suomen *iltapäivä*-sanalla. Voisi ajatella, että *den*-sanaa käytetään sekä tilanteissa,

joissa suomessa luontevin on lokalisointi *päivä*-sanalla että tilanteissa, joissa suomessa käytettäisiin lokalisaattorina *iltapäivää*.

Koska *utro*- ja *vetšer*-sanoilla vaikuttaisi olevan laajempi käyttöala kuin *ilta*- ja *aamu*-sanoilla, voisi olettaa, että ne myös ovat suhteellisesti yleisempiä. Näiden ilmausten yleisyyttä on kuitenkin vaikea mitata, sillä juuri *aamu*- ja *utro*-sanoja on tähän asti käytetty ankkuripisteenä, johon muiden ilmausten esiintymismääriä on suhteutettu. Kyselyaineistosta voidaan silti nähdä, että 52 venäjänkielistä vastaajaa käytti *vetšer*-lokalisaattoria yhteensä 38 kertaa, kun samankokoisessa suomenkielisten otannassa *ilta*-sanaa käytettiin 23 kertaa. *Aamu/utro*-vertailussa luvut ovat 95 (venäjä) ja 104 (suomi). Havainto vahvistaa oletusta siitä, että suomessa *iltapäivä*-sanana käyttö vähentää *ilta*-sanana käyttöalaa. Vastaavaa ei kuitenkaan voida sanoa suhteessa *aamu*- ja *aamupäivä*-sanoihin, vaan *aamu* ja *utro* vaikuttavat kutakuinkin yhtä yleisiltä.

Edellä todettiin, että *polden*- ja *obed*-ilmaukset ovat ongelmallisia kolmannen vastaavuuskriteerin kannalta, koska niitä on hankala käyttää duratiivisesti. *Den*-ilmauksilla duratiivisuus on tavallinen semanttinen funktio, mutta ongelmana on, että ilmaistessaan jonkin tapahtuman pituutta *den*-sanana ekstensio ei enää lankea yhteen *iltapäivä*-sanana ekstension kanssa, vaan viittaa koko aamusta iltaan tai yöhön ulottuvaan jaksoon.

Utro- ja *vetšer*-ilmauksista on tämän kriteerin osalta todettava, että koska niiden käyttöala limittyy *ap/ip*-ilmausten kanssa vain osittain, ei ole mielekäästä odottaa, että semanttisten funktioiden suhteet olisivat niissä samanlaisia.

Päätän vastinejoukkojen analyysin tarkastelemalla viimeistä joukkoa rinnakkais-tekstiaineistossa. Taulukko 5 kertoo tämän joukon yleisyyden ParFin-korpuksessa:

Taulukko 5: Vastinejoukko 3 käännöksissä

Ilmaus	Frekvenssi	Osuus käännöksistä
<i>utro</i>	18	62 %
<i>vetšer</i>	30	43 %
<i>den</i>	10	14 %

Siinä missä vastinejoukko 2 esiintyi käännösaineistossa yllättävänkin harvoin, on vastinejoukko 3 merkilläpantavan yleinen. Ainoastaan *den*-sanaa on käytetty verrannollisen korpusaineiston tuloksiin nähden melko harvoin. Osa havainnoista selittynee tässäkin tapauksessa ParFin-korpuksen kaunokirjallisella genrellä, joka vähentää muissa aineistossa tavallisten ei-kalendaaristen ilmausten yleisyyttä. Joukkoon mahtuu kuitenkin etenkin *vetšer*-sanana osalta myös tapauksia, joissa kääntäjä tuntuu lähteneen siitä oletuksesta, että *iltapäivä*-sanana vastine on *vetšer*, vaikkei konteksti tätä tukisi:

- (6) Myöhään iltapäivällä kun olimme jo palanneet...
 Pozdnim vetšerom, kogda my uže vernulis...
 myöhä-INSTR ilta-INSTR kun me jo palata-PRET
 (Haahtela, Joel 2006: Perhoskerääjä. Käännös Ivan Priležajev 2012)

Esimerkissä 6 lähde- ja kohdekielisillä ilmauksilla on eri ekstensiot: venäjän *pozdnim vetšerom* viittaa myöhäisempään ajankohtaan kuin suomen *myöhään iltapäivällä*. Toi-

saalta esimerkin voi nähdä osoituksena siitä, ettei ekstensiokriteeri ole kaunokirjallisen kääntämisen kannalta yhtä tärkeä kuin monissa muissa viestintätilanteissa.

5 Lopuksi

Edellä vertailin suomen *aamupäivä*- ja *iltapäivä*-sanoja kolmeen venäläisten ilmausten joukkoon. Vertailu perustui kolmeen ajanilmausten samanlaisuutta mittaavaan kriteeriin. Näistä ensimmäisen, ekstensiokriteerin, osalta voidaan todeta, että lähimpänä *aamupäivä*-sanaa olivat toisaalta puolenpäivän käsitteeseen, toisaalta *obed*-sanaan perustuvat ilmaukset; *iltapäivä*-sanan kanssa samanlaisin ekstensio puolestaan havaittiin *obed*-sanaan, toiseksi samanlaisin *den*-sanaan perustuvilla ilmauksilla. Toisen vastaavuuskriteerin (ilmausten frekvenssin) perusteella lähimpänä *aamupäivä*-sanaa vaikuttaisivat olevan *obed*-ilmaukset, lähimpänä *iltapäivä*-sanaa taas *den*-ilmaukset.

Monet edellisten kahden kriteerin valossa sopivista ilmauksista osoittautuivat ongelmallisiksi kolmannen vastaavuuskriteerin (semanttisen funktion) kannalta. Ongelman ydin saattaa olla siinä, että duratiivinen funktio merkitsee usein päivää jakavien segmenttien käyttämistä referentiaalisesti, entiteetteinä, joihin voidaan viitata ja joilla voi olla ominaisuuksia. Knud Lambrechtin (1998 [1994]: 87) informaatorakenteen teoriaa mukaillen voisi ajatella, että esimerkiksi sellaiset ilmaukset kuin *koko iltapäivän* edellyttävät, että viestintätilanteen osapuolten kognitiossa on olemassa jonkinlainen viittauskohde, jota sana *iltapäivä* edustaa. Koska venäjänkielisessä järjestelmässä ei ole suomen *iltapäivä*-nimistä segmenttiä vastaavaa jaksoa, vastineiden löytäminen duratiivista funktiota edustaville ap/ip-ilmauksille on usein hankalaa.

Duratiivisuuden lisäksi ap/ip-ilmausten mahdollinen referentiaalisuus tulee esille, kun mietitään tilanteita, joissa *aamupäivä* ja *iltapäivä* voivat toimia subjektina (*tuo ikimuistoinen aamupäivä jäi historiaan*), osana predikatiivi-ilmausta (*se oli rankka aamupäivä*) tai esimerkiksi genetiiviattribuuttina (*aamupäivän raukeus/kirkkaus* ym.). Tämänkaltaiset käyttötilanteet ovat itse asiassa melko tavallisia ParFin-korpuksen alkuperäisteksteissä, joiden 70 *iltapäivä*-esiintymästä 22 tapauksessa kyseessä on referentiaalinen ilmaus.

Kaiken kaikkiaan edellä esitetty analyysi osoittaa, että päivän osat muodostavat suomen ja venäjän kaltaisten kielten välillä monitahoisen käännösongelman. Tilanteen mukaan kääntäjän on mahdollista löytää tiettyjen ominaisuuksien suhteen enemmän tai vähemmän samanlaisia ilmauksia, mutta pohjimmiltaan kyse ei ole vastineen etsimisestä yksittäisille sanoille, vaan siirtymisestä toisenlaiseen tapaan jaksottaa päivä. Tämän eron, kulttuurisen aikavyöhykkeen, olemassaolon tiedostaminen on sujuvan monikielisen viestinnän kannalta olennaista.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Kysely ajanilmauksista 2016. Kyselylomake nähtävissä: <http://people.uta.fi/~juho.harme/kysely> [viitattu 8.8.2016].

ParFin 2012. *Tampereen yliopistossa koottu 1900–2000-luvun suomalaisten kaunokirjallisten teosten ja niiden venäjännösten rinnakkaiskorpus*. Saatavissa: <http://mustikka.uta.fi> (vaatii rekisteröitymisen) [viitattu 8.8.2016].

Verrannollinen matkailublogien korpus 2016. Tampereen yliopistossa koostettu suomalaisien ja venäläisten matkailublogien tekstikokoelma. Ei toistaiseksi julkisesti saatavissa.

Kirjallisuuslähteet

Barhudarov, Leonid 1969. Dvenadtsat nazvani i dvenadtsat veštšei. *Russkij jazyk za rubežom* 4(12), 79–86.

Chesterman, Andrew 1998. *Contrastive Functional Analysis*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Fillmore, Charles 1975. *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*. Michigan: Indiana University Linguistics Club. Saatavissa: <http://www-personal.umich.edu/~jlawler/4-Deixis-I.pdf> [viitattu 8.8.2016].

Frankenberg-Garcia, Ana 2002. Using a parallel corpus to analyse English and Portuguese translations. Teoksessa: *In Translation (Studies): A crossroad of disciplines*. Lisboa: Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa. Saatavissa: <http://www.linguatca.pt/Repositorio/Frankenberg-Garcia2002b.doc> [viitattu 8.8.2016].

Haspelmath, Martin 1997. *From space to time. Temporal adverbials in the world's languages*. LINCOM Studies in Theoretical Linguistics 3. München: Lincom Europa.

Haverinen, Katri, Jenna Nyblom, Timo Viljanen, Veronika Laippala, Samuel Kohonen, Anna Missilä, Stina Ojala & Filip Ginter 2014. Building the essential resources for Finnish: the Turku Dependency Treebank. *Language Resources and Evaluation* 48:3, 1–39. Saatavissa: <http://dx.doi.org/10.1007/s10579-013-9244-1> [viitattu 8.8.2016].

Härme, Juho 2012. Ajan adverbiaalinen lauseasemasta – suomea, venäjää ja käännöskieltä vertaileva tutkimus. Tampereen yliopisto, käännöstiede venäjän pro gradu -tutkielma. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-22925> [viitattu 8.8.2016].

Jäkel, Olaf 2003. Morning, noon and night: Denotational incongruencies between English and German. Teoksessa: Cornelia Zelinsky-Wibbelt (ed.) *Text, Context, Concepts*. Text, Translation, Computational Processing vol. 4, 159–179. Berlin: Mouton de Gruyter.

Klein, Wolfgang 1999 [1994]. *Time in language*. London: Routledge.

Kucera, Henry & Karla Trnka 1975. *Time in language*. Michigan: University of Michigan.

Lambrecht, Knud 1998 [1994]. *Information structure and sentence form. Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge studies in linguistics vol. 71. Cambridge: Cambridge University Press.

Mikhailov, Mikhail & Juho Härme 2015. Parallelnyje korpusa hudožestvennyh tekstov v Tamperskom universitete. *Russkij jazyk za rubežom*, Spetsvypusk: finskaja rusistika, 16–19.

OED = *Oxford English Dictionary Online* 2016. Oxford University Press. Saatavissa: <http://www.oed.com/> [viitattu 8.8.2016].

Rubner, Yossi, Carlo Tomasi & Leonidas Guibas 2000. The earth mover's distance as a metric for image retrieval. *International journal of computer vision* 40:2, 99–121.

Schmallegger, Doris & Dean Carson 2008. Blogs in tourism: Changing approaches to information exchange. *Journal of Vacation Marketing* 14:2, 99–110.

Sharoff, Serge & Joakim Nivre 2011. The proper place of men and machines in language technology: Processing Russian without any linguistic knowledge. Teoksessa: *Komputernaja lingvistika i intellektual'nye tekhnologii. Po materialam Mezhdunarodnoj konferencii "Dialog"*, 591–604. Saatavissa: <http://www.dialog-21.ru/media/1459/58.pdf> [viitattu 8.8.2016].

Suleimanova, Jelena 2015. Lingvistitšeskoje modelirovanije temporalnogo adverbiala so znatšenijem lokalizatsii sobytija. *Programmnyje sistemy: teorija i prilozhenija* 6:4, 209–225. Saatavissa: <http://www.mathnet.ru/links/a1ace9c04171bca31f524dced7628977/ps194.pdf> [viitattu 8.8.2016].

Urbanek, Simon & Yossi Rubner 2012. Emdist: Earth mover's distance. Saatavissa: <https://CRAN.R-project.org/package=emdist> [viitattu 13.2.2017].

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Juho Härme toimii jatko-opiskelijana Tampereen yliopistossa. Hän vertailee tekeillä olevassa väitöskirjassaan suomen ja venäjän ajanilmauksia korpusmenetelmin. Väitöskirjan pääpaino on kontrastiivisessa näkökulmassa syntaksiin ja informaatorakenteeseen. Sähköposti: juho.harme (at) uta.fi

Varovasti, haurasta! Vähemmistökielet ja kääntäjänkoulutus

Päivi Kuusi
Itä-Suomen yliopisto, Joensuu

Abstract

In Translation Studies, minority language translation is an emerging field of research. However, little attention has been paid to translator training for minority languages. This article presents a short survey of the research into this topic and discusses its implications for training minority-language translators. The discussion focuses on the ambiguous role of translation in minority-language contexts and on Toury's (1985) notion of controlled interference. The main challenges faced by minority-language translators are also addressed. These include non-standardized language, a limited number of parallel texts and the lack of specialised terminology. Two points emerge from the discussion. The power asymmetry between minority and dominant languages combined with the need to fill in the gaps in the target (minority) language (lexical, terminological etc.) make these languages especially fragile as target language of translation, calling for a careful consideration of the impact of translation on a minority language. At the same time, minority languages call for a reassessment of some of the basic tenets of translator training, such as the emphasis on translation as communication and the prevailing market orientation.

Keywords: minority languages, language revitalization, translator training, power relations, interference

Avainsanat: vähemmistökielet, kielenelvytys, kääntäjänkoulutus, valtasuhteet, interferenssi

1 Johdanto

Tässä artikkelissa kartoitan, miten käännöstieteessä on tarkasteltu vähemmistökielille kääntämistä, ja pohdin, mitä tutkimuksessa tehdyt havainnot merkitsevät vähemmistökielten kääntäjien koulutukselle. Vähemmistökielten kääntäjien koulutus on aihe, jota ei käännöstieteessä toistaiseksi ole juurikaan tutkittu. Poikkeuksen tekee tiibetin kielen kääntämisen koulutusohjelmia tarkastellut Roberta Raine (2011), joka toivookin lisää käännöstieteellistä tutkimusta siitä, mitä erityisvaatimuksia vähemmistökielten kääntämisen koulutusohjelmille on (mas. 140). Tässä artikkelissa pohdin, miten kielen asema vähemmistökielenä vaikuttaa kääntäjänkoulutuksen tarpeisiin, ja havainnollistan tilannetta esimerkeillä karjalan kielen kääntämisestä (karjalan kääntäjien koulutuksesta ks. myös Koskinen ym. 2017). Tarkastelun kohteena on ensisijaisesti kääntäminen yhteiskunnan valtakielestä vähemmistökieleen. Kääntäminen vähemmistökielestä valtakieleen

muodostaa oman problematiikkansa, jota käsittelen toisaalla (Kuusi & Koskinen, valmisteilla).

Artikkelini luvussa 2 pohdin, mitä vähemmistökielellä tarkoitetaan ja milloin kieltä voidaan pitää vähemmistökielenä. Luvuissa 3 ja 4 esitän katsauksen vähemmistökielten kääntämisen tutkimukseen: ensin kääntämisen kaksijakoiseen rooliin vähemmistökielten kontekstissa ja seuraavaksi keskeiseksi nousevaan hallinnan tai kontrollin käsitteeseen. Luvussa 5 pohdin esiin nousseiden teemojen implikaatioita vähemmistökielten kääntäjien koulutukselle, ja luvussa 6 kokoaan pohdintani yhteen.

2 Mikä on vähemmistökieli?

Vähemmistökieli voidaan määritellä eri tavoin, ja vähemmistökielinä onkin tarkasteltu hyvin eri asemassa olevia kieliä, kuten karjalan, iirin tai tiibetin kieltä. Karjalan kieli on erittäin uhanalainen sekä Suomessa että Venäjällä, eikä sillä ole kummassakaan valtiossa virallisen kielen asemaa (Sarhimaa 2016, Karjalainen ym. 2013). Iiri taas on Irlannin ensimmäinen virallinen kieli ja vuodesta 2007 myös yksi EU:n virallisista kielistä, mutta silti kotimaassaan käytännössä englantia selvästi heikommassa asemassa (Cronin 1996). Tiibetin kielellä on yli kuusi miljoonaa puhujaa, mutta kieli rappeutuu puhujien siirtyessä yhä enenevässä määrin käyttämään valtion virallista kieltä, kiinaa (Raine 2010). Puhujamäärien ja virallisen statuksen eroista huolimatta näitä kieliä yhdistää se, että omalla puhuja-alueellaan ne jäävät yhteiskunnan valtakielen varjoon.

Euroopan unionin *Alueellisia tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja* määrittelee vähemmistökielen kieleksi, jota jonkin EU-valtion kansalaiset ovat tietyllä maantieteellisellä alueella perinteisesti käyttäneet, jonka puhujayhteisö on pienempi kuin maan valtakielen puhujayhteisö ja joka ei ole valtion virallinen kieli (Kieliperuskirja 23/1998). Määritelmään sisältyvät siis myös valtakielet, jotka ovat perinteisesti olleet vähemmistöasemassa tietyllä alueella, kuten saksa Etelä-Tirolissa, kun taas maahanmuuttajakielet jäävät sen ulkopuolelle (Branchadell 2005: 2). Näin määriteltynä vähemmistöasemaan vaikuttaa se, missä kontekstissa kieltä tarkastellaan: sama kieli voi olla yhtä aikaa sekä vähemmistö- että valtakieli. Selvyyden vuoksi kieltä, joka ei ole enemmistökieli missään valtiossa, voidaan kutsua absoluuttiseksi vähemmistökieleksi (Branchadell 2011: 97). Karjala on tällainen absoluuttinen vähemmistökieli niin Suomessa kuin Venäjälläkin.

Vähemmistökielet käännöstieteellisen huomion kohteeksi nostanut Michael Cronin (1995: 86–88) toteaaakin, että vähemmistö- tai enemmistöasemassa on aina kyse suhteellisista käsitteistä. Kieli voi olla vähemmistöasemassa vain suhteessa valtakieleen. Toisaalta vähemmistöasema ei ole kielen pysyvä ominaisuus, sillä tilanne voi muuttua; kyse on aina dynaamisesta ilmiöstä (mp.). Poliittiset ja yhteiskunnalliset muutokset sekä alueellisten rajojen siirtäminen voivat vaikuttaa kielen asemaan: esimerkiksi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen venäjä muuttui vähemmistökieleksi Baltian entisissä neuvostotasavalloissa (Cronin 1995: 87, 2003: 144–145). Tiibetin kieli taas oli enemmistökieli omalla alueellaan siihen asti, kunnes Kiina miehitti Tiibetin vuonna 1951 (Raine 2010: 38). Kun tarkastelukulmaa laajennetaan, voidaan sanoa, että kaikki kielet ovat vähem-

mistökielen asemassa suhteessa globaaliin valtakieleen englantiin, vaikka niillä olisikin virallisen kielen asema omassa valtiossaan (Cronin 1998: 151).

Kielen vähemmistöaseman poliittista ulottuvuutta on haluttu korostaa puhumalla vähemmistöasemaan joutuneista tai jääneistä kielistä (*minorised* tai *minoritised languages*). Nimityksellä halutaan korostaa, että vähemmistöasema ei ole kielen luonnollinen ominaisuus, vaan jotain, mitä kielelle on yhteiskunnassa tapahtunut tai tehty: se on ajettu vähemmistöasemaan, marginalisoitu tai syrjäytetty (Millán-Varela 2004: 53; Diaz Fouces 2005: 96).

Kielen levinneisyyden, puhujamäärän ja poliittisen statuksen lisäksi vähemmistöasemaa voidaan tarkastella myös puhtaasti käännösmarkkinoiden näkökulmasta. Albert Branchadell ja Margaret West (2005) toivat keskusteluun nimityksen *less translated languages*¹ (pienet käännöskielet tai vähän käännetyt kielet) viittaamaan kieliin, joista käännetään vain vähän (Branchadell 2005: 1). Käytännössä vähemmistökieli on yleensä myös vähän käännetty kieli. Branchadell rajaa käsitteen kuitenkin kieliin, jotka ovat harvoin käännösten lähdekielinä havainnollistaakseen sitä, miten moni puhujamäärältään suurikin kieli – kuten arabia tai kiina – voi joutua marginaaliseen asemaan globaaleilla käännösmarkkinoilla, joilla yleisin lähdekieli on englanti (mp.). Tässä artikkelissa tarkastelen kuitenkin vähemmistökieliin kääntämistä. Vähemmistökielten asema poikkeaa muiden vähän käännettyjen kielten asemasta siinä, että myös niille käännöksiä tehdään vähän: ne ovat käännösmarkkinoilla marginaalisessa asemassa niin lähde- kuin kohdekielinäkin.

3 Kaksiteräinen miekka

Vähemmistökielten käännöstieteellinen tutkimus pohjautuu käsitykseen kääntämisestä kulttuurisidonnaisena, normien säatelemänä ja valtasuhteita ilmentävänä toimintana. Kulttuurin huomioiminen tuo väistämättä mukanaan kulttuurien väliset valtasuhteet, jotka puolestaan ovat harvoin symmetrisiä. Kun toinen kielistä on vähemmistökieli, epäsymmetria korostuu. (Branchadell 2005: 6–7.)

Epäsymmetristen valtasuhteiden vaikutus kääntämiseen nousi voimakkaasti esille 1990-luvun jälkikolonialistisessa käännöstutkimuksessa. Siinä kääntämistä tarkasteltiin entisten siirtomaiden kontekstissa, jossa se on usein toiminut siirtomaavaltujen vallankäytön välineenä (ks. Bandia 2010). Sittemmin jälkikolonialistista käännöstutkimusta on arvosteltu siitä, että se kohtelee kaikkia Euroopan kieliä valtakielinä ja alistajien kielinä, eikä kielten eriarvoisuutta Euroopan sisällä nähdä (ks. Cronin 1995: 85–86; 2003: 138–140). Vastapainoksi Cronin (1996: 3–5) tarjoaa sisäisen kolonialismin (*internal colonialism*) käsitettä, jolla hän viittaa vallassa olevan ja alistetun kulttuuri-ryhmän välisiin suhteisiin tilanteessa, jossa varsinaista alusmaa–isäntämaa-suhdetta ei ole. Tällaisia suhteita on yhtä lailla Euroopan sisällä kuin sen ulkopuolisissa entisissä siirtomaissakin. Vähän käännettyjä kieliä yhdistääkin nimenomaan alistettu asema, oli kyse sitten entisistä siirtomaista tai ei (Branchadell 2005: 6–7).

¹ Nimitys rinnastuu EU-termiin *lesser-used languages* (suomenkielisenä vastineena *pienet kielet*).

Jo ennen käännöstieteen laajempaa havahtumista vähemmistökielten kääntämisen erityiskysymyksiin Gideon Toury nosti aiheen esille vuoden 1985 artikkelissaan. Toury katsoo, että vähemmistökieliin kääntäminen poikkeaa luonteeltaan valtakieliin kääntämisestä, sillä käännösten kohdekielinä vähemmistökielet muodostavat **heikkoja kohdejärjestelmiä**: ne ovat heikossa asemassa suhteessa niin valtakieleen kuin valtaosaan muista mahdollisista lähdekielistä. Kohdejärjestelmän heikkous näkyy siinä, että käännösten kielelle sallitaan enemmän poikkeamia kohdekielen normeista kuin tilanteessa, jossa käännetään vahvassa asemassa olevaan kieleen. Poikkeamat tekevät vähemmistökielelle kääntämisestä innovatiivista: se uudistaa ja muokkaa kohdekieltä, joskus voimakkaastikin. Käännökset valtakieliin taas ovat tyypillisesti konservatiivisia, sillä ne mukautuvat kohdekielen vakiintuneisiin käytänteisiin. Vaikka innovatiivisuus voidaankin mieltää positiivisena ja kieltä uudistavana piirteenä, käytännössä se usein tarkoittaa, että vähemmistökieltä mukautetaan valtakielen malleihin. Lähdetekstin pintarakenne voi heijastua käännöksen kieleen interferenssinä eli piirteinä, jotka eivät ole kohdekielelle luonteenomaisia. Kun interferenssi on toistuvaa, sen vaikutus saattaa laajentua yksittäisistä käännöksistä koko kieleen ja muokata sitä pysyvästi. (Toury 1985: 5–8.)

Kohdejärjestelmän heikkous näkyy siis käännöksissä alttiutena vieraille vaikutteille. Sen konkreettisia ilmenemismuotoja voivat olla esimerkiksi lainasanat, käännöslainat, kohdekielelle epätyypilliset syntaktiset rakenteet tai vieraat diskurssikäytänteet. Anthony Pym (2008: 324) toteaa, että interferenssi on tyypillisempää käännöksille silloin, kun käännetään hierarkiassa ylemmäksi sijoittuvalta kieleltä alemmalle (ks. myös Toury 2012 [1995]: 314). Kääntäminen valtakielestä vähemmistökieleen on yksi esimerkki tällaisesta tilanteesta.

Toisaalta vähemmistökielet tarvitsevat käännöksiä enemmän kuin valtakielet. Vähemmistökielen käyttöalueet ovat usein rajoittuneet kodin ja yksityiselämän piiriin, eikä julkisen elämän tarpeisiin luotua sanastoa ole. Tässä tilanteessa kääntäminen tarjoaa nopean ja tehokkaan keinon luoda uusia ilmauksia kielen eri käyttöalueille (Toury 1985: 3–4). Vähemmistökielten suhde kääntämiseen onkin kaksijakoinen. Toisaalta käännöksiä tarvitaan, sillä ne kehittävät kieltä ja laajentavat sen käyttöaloja (mas. 7). Toisaalta kääntäminen altistaa vähemmistökielen laajamittaiselle interferenssille, jolle vähemmistökieli heikkona kohdejärjestelmänä on erityisen altis. Vaikuttaakin siltä, että juuri korostunut käännösten tarve yhdistettynä alttiuteen ottaa vastaan vieraita vaikutteita tekee vähemmistökielestä käännösten kohdekielenä erityisen hauraan. Kääntämistä on muissakin yhteyksissä luonnehdittu kaksiteräiseksi miekaksi (ks. esim. Tymoczko 2006: 30), mutta vähemmistökielten kontekstissa tämä kaksiteräisyys tuntuu vielä korostuvan.

Jo ennen käännöstieteen varsinaista havahtumista vähemmistökielten kääntämisen tutkimukseen Toury siis muotoili ne ongelmat, jotka muodostavat myöhemmän tutkimuksen ytimen. Ajatus kääntämisestä elävöittävänä mutta samalla uhkaavana voimana kulkee punaisena lankana läpi vähemmistökielten kääntämisen tutkimuksen. Cronin (1995: 89) luonnehtii vähemmistökielten suhdetta kääntämiseen paradoksaaliseksi, sillä vähemmistökielten näkökulmasta kääntäminen on yhtä aikaa sekä elinehto että uhka. Vähemmistökielen säilyminen elinvoimaisena edellyttää jatkuvaa kääntämistä, mutta samalla kääntäminen voi uhata kielen erityisluonnetta (mp.; ks. myös Cronin 2003:

146–147). Carmen Millán-Varela (2003: 158) toteaa, että vähemmistökielten kontekstissa kääntäminen voi yhtä lailla alistaa kuin voimaannuttaa. Branchadell (2005: 7) kokoaa yhteen aiempaa tutkimusta todeten, että käännökset voivat stimuloida kielen kehitystä, mutta myös murentaa sitä tuomalla kieleen vieraita vaikutteita; ne voivat rakentaa kielenpuhujien erillistä identiteettiä, mutta myös toimia imperialistisen vallan välineinä. Vähemmistökielten kääntäjä joutuu jatkuvasti tasapainoilemaan kielen uudistamisen ja sen omaleimaisuuden varjelemisen välillä. Jos kääntäjä sallii lähdekielen näkyä käännöksessään, hän vaarantaa kohdekielen erityisyyden; jos ei salli, vaarana on pysähtyneisyys, eikä käännös enää uudista kieltä (Cronin 1995: 90, 2003: 147).

4 ... mutta kenen käsissä?

Toinen yllä kuvatun miekan teristä on siis interferenssi, toinen kielen rikastaminen ja uudistaminen. Interferenssi ei kuitenkaan välttämättä ole uhka, jos sen käyttö on tietoisista ja hallittua. Toury (1985: 8) korostaa vähemmistökielen kääntäjän mahdollisuutta pitää interferenssi hallinnassaan ja hyödyntää sitä tietoisesti (*controlled interference*). Kääntäjä voi hyödyntää interferenssiä tietoisesti sellaisella kielen alueella, jolla kohdekieli on uuden aineksen tarpeessa, oli kyseessä sitten sanasto, syntaksi tai tekstilajikonventiot. Jos kohdekielellä ei ole käännökseen tarvittavaa sanastoa, kääntäjä voi halutessaan muodostaa vastineet lähdekielen mallien mukaan, antamatta interferenssin kuitenkaan näkyä käännöksen syntaksissa. Samalla lailla kohdekieleen voidaan käännöksillä tuoda puuttuva tekstuaalinen malli eli käsitys siitä, miten tiettytyyppiset tekstit yleensä rakentuvat ilman että interferenssi näkyisi leksikaalisella tai syntaktisella tasolla. Kun ajatus interferenssin hallinnasta sisällytetään kääntäjänkoulutukseen, valmenneen tulevat kääntäjät hyödyntämään lähdekielen malleja siellä, missä kohdekieli niitä tarvitsee, mutta rajoittamaan niiden käyttöä siellä, missä lähdekielen vaikutusta ei pidetä toivottavana. Näin kääntäjien työ voidaan valjastaa tukemaan vähemmistökielen kehitystä sen puhujayhteisön hyödyksi. (Mas. 8–9.)

Vähemmistökielen kannalta olennaista onkin, kuka käännöstoimintaa hallitsee – eli kenen käsissä miekka on. Kun Toury korostaa interferenssin hallinnan tärkeyttä, Cronin (2003: 167) laajentaa tarkastelukulmaa koko käännöstoiminnan hallintaan: hänen mukaansa olennaista on, voivatko vähemmistökielen puhujat itse vaikuttaa siihen, mitä, milloin ja miten heidän kieleensä ja heidän kielestään käännetään. Croninin mukaan vähemmistökielen kannalta ongelma ei ole kääntämisessä kielikontaktina sinänsä, vaan kontaktin luonteessa. Jos yhteisö ei itse hallitse käännösprosessia eikä voi vaikuttaa siihen, kääntäminen voidaan kokea uhkaavana tai alistavana. Cronin kutsuu ilmiötä kääntämisen ekologiaksi ja yhdistää sen laajempaan poliittisen ekologian periaatteeseen, jonka mukaan yhteisön kestävä kehityksen kannalta on tärkeää, että yhteisö voi itse vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Mp.). Vähemmistökielten kohdalla kääntäminen ei kuitenkaan aina ole kielen puhujayhteisön hallinnassa. Esimerkiksi Raine (2010: 55) toteaa, että tiibetin kielen kohdalla kääntämisen ekologia ei toteudu, sillä Kiinan valtio kontrolloi käännöstoimintaa keskusjohtoisesti ja päättää, mitä, milloin ja mihin suuntaan käännetään.

5 Vähemmistökielet ja kääntäjänkoulutus

5.1 Äidinkieli, vaan ei koulusivistyskieli

Se väylä, jonka kautta vähemmistökieliä uhkaava interferenssi voidaan ottaa hallintaan, on siis Touryn (1985) mukaan kääntäjänkoulutus. Tutkimuksessa vähemmistökielten kääntäjien koulutus on kuitenkin toistaiseksi pitkälti kartoittamaton aluetta. Poikkeuksen tekee Raine (2011), joka tarkastelee Kiinassa ja sen ulkopuolella toimivia tiibetin kielen kääntämisen koulutusohjelmia. Kiinassa yliopistotasoinen kääntäjänkoulutus on kaiken kaikkiaan vielä suhteellisen nuorta, ja suurin osa yliopistojen kääntäjänkoulutusohjelmista onkin perustettu vasta 2000-luvulla (mas. 129). Tiibetin kääntämisen opinnoissa suhteellisen suuri osuus opintojen kokonaisuudesta on tiibetin kielen ja kulttuurin opetusta (mas. 134). Syy on ilmeinen: vaikka tiibet on usein opiskelijoiden äidinkieli, se on harvoin heidän koulusivistyskielensä, jolloin tarve oman äidinkielen opiskeluun kasvaa (mas. 135).

Rainen havainto korostuneesta äidinkielen opiskelun tarpeesta pitää paikkansa myös muiden vähemmistökielten kääntäjänkoulutuksessa. Suomessa äidinkielen opinnot ovat yleensäkin tärkeä osa yliopistotason kääntäjänkoulutusta, ja koulutuksessa pyritään kehittämään opiskelijoiden suomen kielen ammattimaista hallintaa, vaikka suomi onkin pääsääntöisesti opiskelijoiden äidinkieli (Latomaa 2015a, 2015b). Valtakielen puhujat omaksuvat kuitenkin oikeakielisyyden normit pitkälti koulussa ja esimerkiksi median ja hallinnon kielen kautta, kun taas vähemmistökielen puhujilla tilanne on usein toinen (ks. esim. Edygarova 2016). Karjalan puhujat niin Suomessa kuin Venäjälläkin saavat koulusivistyksensä yhteiskunnan valtakielellä, ja karjalankielisiä kielituotteita on kaikkiaan saatavilla rajoitetusti (kielituotteista ks. alaluku 5.3). Puhujat ovat kaksikielisiä, ja suurelle osalle suomi tai venäjä on vahvempi kieli (Sarhimaa 2016: 77, 122; Karjalainen ym. 2013: 44). Siksi on luonnollista, että tarve oman kielen opiskeluun on suurempi myös kääntäjänkoulutuksessa. Sama koskee todennäköisesti kaikkia eri vähemmistökielten puhujia, joille yhteiskunnan valtakieli on koulunkäynnin, opintojen, työelämän ja yhteiskunnallisen osallistumisen kieli.

Korostunut tarve äidinkielen opiskeluun ei rajoitu absoluuttisiin vähemmistökieliin, sillä se näkyy myös monien maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden kohdalla. Suomen yliopistojen venäjän kääntämisen opiskelijoista suuri osa on venäläistäustaisia, mutta venäjän asema opiskelijoiden äidinkielenä ja sen hallinta on vaihtelevaa: opiskelijan taustan mukaan venäjä on voinut olla koulusivistyskieli opiskelijan koko kouluajan, vain ensimmäiset kouluvuodet tai ei ollenkaan. Uhanalaisen vähemmistökielen tilanne eroaa kuitenkin maahanmuuttajakielen tilanteesta erityisesti, kun maahanmuuttajakieli on jossain toisessa valtiossa valtakieli. Suomessa maahanmuuttajien kielenä puhuttu venäjä hyötyy Venäjällä tapahtuvasta kielen kehittämisestä ja uuden sanaston luomisesta. Karjalalla, toisin kuin venäjällä, ei ole valta-asemaa missään valtiossa. Vaikka karjalan kirjakieltä on kehitetty ja normitettu Venäjällä, yhteinen kirjakieli puuttuu (Sarhimaa 2016: 65), ja tulokset ovat olleet vaatimattomia valtakielen kehitykseen verrattuna.

Vaikka osalla absoluuttisistakin vähemmistökielistä (kuten katalaanilla) on vakiinutettu standardi, voi pieneen vähemmistökieleen kääntävä joutua toimimaan tilanteessa, jossa yhteisesti hyväksyttyjä kirjakielen käytänteitä ei ole. Tällöin variaatiota on enemmän kuin valtakielissä, eikä kieliyhteisö välttämättä ole yhtä mieltä oikeakielisyyteen liittyvistä kysymyksistä (ks. esim. Edygarova 2016). Kääntäjäkään ei välttämättä tiedä, onko jokin hänen omaksumansa rakenne tai kirjoitusasu oikea ja hyväksyttävä. Galegon kielen kääntämistä tutkinut Xoán González-Millán (1996: 285) huomauttaakin, että kääntäjän työtä vaikeuttaa nimenomaan galegon normien vakiintumattomuus ja toisinaan jopa vastakkaisten normien kilpailu.

5.2 Viestintää työelämän tarpeisiin vai vapaaehtoista elvytysaktivismia?

Suomessa yliopistotasoisien kääntäjänkoulutuksen peruslähtökohtia ovat käsitys kääntämisestä viestintänä ja voimakas työelämäorientaatio. Vähemmistökielten kääntäminen haastaa molemmat: kääntämistä ei tarvita kieliryhmien väliseen viestintään, eikä koulutus tähtää ensisijaisesti ammatin harjoittamiseen ja työelämän vaatimuksiin vastaamiseen.

Ehkä näkyvin ero vähemmistö- ja valtakielten kääntämisessä on kääntämisen funktio eli se, mitä varten käännoiksi yleensä tehdään. Yleensä kääntäjänkoulutuksen lähtökohtana on, että kääntäminen on kielten ja kulttuurien välistä viestintää ja sen tavoitteena on viestinnän onnistuminen (ks. esim. Kumpulainen 2015: 28). Oletusarvona ovat yksikieliset ryhmät, joiden välinen viestintä vaatii kääntämistä. Monikielisissä yhteisöissä tilanne on kuitenkin toinen. Niissä kääntämisen tarkoitus ei aina ole kieliryhmien välinen viestintä, vaan esimerkiksi kielen tekeminen näkyväksi tai pyrkimys edistää kielen aseman tunnustamista (Tymoczko 2006: 16). Vähemmistökielten puhujille kääntämisen funktio on usein juuri tällainen: kaksikielisinä he eivät tarvitse käännoiksi omalle kielelleen voidakseen toimia yhteiskunnassa. Toki hekin tarvitsevat käännoiksi, mutta muihin tarkoituksiin: käännot muun muassa edistävät kielen käyttöä, lisäävät kielenpuhujien mahdollisuuksia lukea tekstejä äidinkielellään ja stimuloivat uuden sanaston syntymistä. Vähemmistökielten edustajille kääntämisen ensisijainen funktio voikin olla kielen säilyttäminen tai elvyttäminen (García González 2005: 110–111). Marta García González (2005: 107–108) toteaaakin, että keskittyminen valtakielten kääntämiseen on ohjannut käännotiedettä tarkastelemaan kääntämistä lähtökohtaisesti eri kieliryhmien välisenä viestintänä, jolloin sen muut funktiot ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Toinen kääntäjänkoulutuksen peruslähtökohdista on työelämäsuuntautuneisuus (EMT 2009). Suomessa se näkyy koulutuksessa muun muassa työelämää simuloivina käännoistehtävinä ja pyrkimyksenä sisällyttää käännoskursseihin autenttisia käännoistoimeksiantoja (Latomaa 2015b: 40). Vähemmistökielen tilanne on usein tässäkin suhteessa erilainen. Käännoismarkkinoita ei välttämättä ole, ainakaan sellaisessa laajuudessa, että ne työllistäisivät useita päätoimisia kääntäjiä. Karjala ei ole kaupan, talouden, hallinnon tai tekniikan kieli sen paremmin Suomessa kuin Venäjälläkään (Sarhimaa 2016: 65; Karjalainen ym. 2013: 44–45), ja tämä näkyy käännosten kysynnässä. Kään-

nöksiä tarvitaan elvyttämään kieltä, mutta vastikkeellisena työnä tehtyjen käännösten kysyntä ei riitä luomaan tarjontaa. Karjalan kääntäminen onkin pitkälti kieliaktivistien vapaaehtoistyötä, jota motivoi halu säilyttää ja elvyttää karjalan kieli.

Koska käännösmarkkinoita ei ole, on luonnollista, että myöskään säännöllisesti järjestettyä kääntäjänkoulutusta ei ole (ks. kuitenkin Koskinen ym. 2017). Koska koulutusta ei aina ole saatavilla, ovat maallikkokääntäminen ja -tulkkaus vähemmistökielten kohdalla erityisen tärkeässä asemassa (ks. esim. Ticca 2015). Maallikkokääntämisen tarkastelu vähemmistökielten kontekstissa ei kuitenkaan ole tämän artikkelin puitteissa mahdollista.

5.3 Tiedonlähteiden niukkuus

Tiedonhakutaidot kuuluvat kääntäjän peruskompetensseihin (EMT 2009), ja niiden opettamiseen kiinnitetäänkin kääntäjänkoulutuksessa runsaasti huomiota. Tiedonhaun yleiset periaatteet soveltuvat yhtä lailla valta- kuin vähemmistökieltenkin kääntäjille. Oli kielipari mikä tahansa, tärkeintä on, että kääntäjä huomaa, milloin hänen omat tietonsa eivät riitä käännöstyöhön, ja osaa etsiä aiheesta lisää tietoa (ks. esim. Kumpulainen 2015: 32, 34).

Tiedonhaun yleiset menetelmälliset taidot voivat kuitenkin joutua koetukselle, jos tiedonlähteitä on niukasti – tai niitä ei ole lainkaan. Vähemmistökielistä tiedonhakua rajoittaakin usein tiedonlähteiden niukkuus ja toisinaan myös huono saatavuus. Karjalankielisiä kielituotteita (kuten lainsäädäntöä, koulutusta ja mediatuotteita) on kaiken kaikkiaan niin niukasti, että niiden osalta karjala luokitellaan akuutisti uhanalaiseksi (Sarhimaa 2016: 269–270). Tällä hetkellä Karjalan tasavallassa julkaistaan vuodessa vain muutama karjalankielinen kirja, ja ne ovat yleensä oppikirjoja (Karjalainen ym. 2013: 40). Karjalankielisiä verkkolähteitä on vain vähän, ja olemassa olevat sivustot ovat yksityisten toimijoiden tekemiä: virallisten tahojen kuten valtion tai kuntien julkaisemia verkkosivuja ei ole lainkaan (Moshnikov 2016). Toisaalta kääntäjä joutuu yleensä tekemään tiedonhakua sekä lähdetekstin ymmärtämiseksi että kohdetekstin tuottamiseksi. Kun käännös tehdään valtakielestä vähemmistökieleen tiedonlähteiden niukkuus koskee vain kohdekielistä tiedonhakua.

Kääntäjä voi siis joutua tavallista useammin tilanteisiin, joissa tiedonlähteitä ei yksinkertaisesti ole. Tällöin luotettavin – ja ainoa – tiedonlähde voi olla kielenpuhujien yhteisö itse. Omien henkilökohtaisten kontaktiensa lisäksi kääntäjä voi kysellä esimerkiksi erilaisilla verkkofoorumeilla muilta kielenkäyttäjiltä, mitä sanaa tai termiä he ovat jostain asiasta käyttäneet tai mikä vaihtoehtoista ilmauksista kuulostaa heidän mielestään luontevimmalta (Giloeva 2015).

Voi myös olla, ettei käännökseen tarvittavaa sanastoa ole vielä luotu vähemmistökieleen lainkaan. Tyypillisiä vähemmistökielen kääntäjän haasteita ovatkin normittamattoman kielen lisäksi sanaston ja virallisuonteisten rekisterien puute. Kun kielen käyttöalueet ovat rajoittuneet kodin ja yksityiselämän piiriin, ei erikoisalojen termejä useinkaan ole tai niitä on hyvin niukasti. Samasta syystä myös kielen rekisterit rajoittuvat usein puhekieleen ja epämuodollisiin kielenkäyttötilanteisiin. González-Millán

(1996: 288) toteaakin, että espanjasta galegoon kääntävällä ei ole käytettävissään yhtä paljon kohdekielen rekistereitä kuin galegosta espanjaan kääntävällä. Karjala on tyyppillinen esimerkki vähemmistökielestä, jonka käyttö julkisen elämän eri alueilla vaatisi uuden sanaston luomista (Sarhimaa 2016: 77, 167; Karjalainen ym. 2013: 44).

Kun kielen käyttöalueet ovat rajoittuneet, vaatii rajojen ylittäminen tietoista työtä kielen kehittämiseksi. Vähemmistökielen elinvoimaisuuden kannalta onkin tärkeää, että kieltä käytetään eri elämänalueilla, myös tieteen ja tekniikan kielenä (Cronin 1998: 149–150, 2003: 142–143). Samalla termien luominen käännosten tarpeisiin voi kuitenkin johtaa siihen, että vähemmistökielistä tulee enenevässä määrin sanastoa vastaanottavia kieliä sen sijaan, että ne tuottaisivat sanastoa omista lähtökohdistaan käsin (Cronin 2003: 154). Ongelma ei kuitenkaan koske ainoastaan vähemmistökieliä. Globalisaation myötä informaation määrä on kasvanut räjähdysmäisesti, ja uudet termit luodaan pääsääntöisesti suurimmilla valtakielillä, ennen kaikkea englanniksi (Cronin 1998: 153). Näissä olosuhteissa lähes kaikkiin kieliin, englantia lukuun ottamatta, kohdistuu terminologisia paineita tuottaa vastineita uudelle sanastolle yhä nopeutuvassa tahdissa (mp.; ks. myös Hassan Hamzé 2005: 50). Vähemmistökielten resurssit ovat muita kieliä niukemmat, mikä tekee sanastotyöstä tavallista haasteellisempaa (Cronin 1998: 153). Jos sanastotyötä tehdään vielä tiukalla aikataululla, on todennäköistä, että uusi sanasto muodostetaan lähdekstiä myötäillen sen sijaan, että siinä hyödynnettäisiin kohdekielen omia sanastonmuodostuksen käytänteitä (mas. 154). Myös silloin, kun kielestä puuttuu jonkin erikoisalan perussanasto kokonaan, luodaan termit herkemmin valtakielen mallien mukaan. Tämä voimistaa osaltaan interferenssiä valtakielestä vähemmistökieleen käännettäessä.

Termityön suhteen eri vähemmistökielten tilanteet voivat kuitenkin poiketa toisistaan. Cronin (1995: 87; 2003: 144–145) huomauttaa, että jos vähemmistöasema on syntynyt rajojen siirtämisen seurauksena (kuten esimerkiksi venäjän asema Baltian maissa), läheisyydessä on valtio, jossa kieli on enemmistökielenä. Kääntäjille tämä tarkoittaa paitsi parempia työnsaantimahdollisuuksia (Cronin 1995: 87), myös sitä, että kieltä huolletaan ja sille luodaan uutta terminologiaa siellä, missä se on valtakielenä. Jos kieli, kuten karjala, ei ole enemmistökielenä missään valtiossa, jää uuden terminologian kehittäminen usein vähemmistöyhteisön varaan.

Normien vakiintumattomuus ja rekisterien ja termien puute tekevät vähemmistökielestä kohdejärjestelmänä aukkoisen. Aukot tarvitsevat täyttäjän ja altistavat näin vähemmistökielen valtakielen vaikutukselle. Samalla kielen hierarkkisesti alempi asema suhteessa lähdekieleen tekee sen vastaanottavaiseksi lähdekielen vaikutteille. Siksi on erityisen tärkeää, että vähemmistökielen kääntäjät tekevät tietoisia ratkaisuja kielensä kehittämiseksi ja hyödyntävät lähdekielen malleja tavalla, joka ei uhkaa kohdekielen omaleimaisuutta. Tiedonhaun ja kääntäjän termityön yleisten periaatteiden tunteminen onkin vähemmistökielten kääntäjille erityisen tärkeää. Niiden avulla kääntäjä kartoittaa, mitä ilmaisuvaroja kohdekieleen on luotu, ja voi tehdä perusteltuja ja toimivia termiehdotuksia. Kun kääntämisen funktiona on kielen elvyttäminen, jokainen kääntäjä joutuu osallistumaan uuden sanaston ja uusien tekstikäytänteiden luomiseen ja vakiinnuttamiseen. Siksi on erityisen tärkeää, että kääntäjät ovat tietoisia vähemmistökielen hauraudesta ja omien ratkaisujensa vaikutuksesta tuon kielen kehitykseen.

6 Lopuksi

Aiempi tutkimus korostaa, että kääntäminen on vähemmistökielelle sekä uhka että mahdollisuus. Vähemmistökieli tarvitsee käännöksiä kielen ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Kielen kehittäminen ja rikastaminen on tarpeen kipeämmin kuin valtakielillä, joille luodaan jatkuvasti uutta sanastoa yhteiskunnan eri aloilla. Samalla vähemmistökieli ottaa kuitenkin herkemmin vastaan vaikutteita lähdekielistä. Tähän on kaksi syytä. Vähemmistökieli on valtakielen vaikutteille altis, sillä se on valtakieleen verrattuna hierarkkisesti alempana. Uusille vaikutteille on myös enemmän tarvetta, koska vähemmistökielen oma järjestelmä on aukkoisen – niin kielenkäytön normien, erikoisalojen termien kuin eri tilanteisiin sopivien rekisterienkin suhteen. Aukkoisuus ja hierarkkisesti alempi asema yhdessä tekevät vähemmistökielestä kohdekielenä valtakieliä hauraamman.

Kääntämistä siis tarvitaan, mutta kielen vastustuskyky vieraita vaikutteita vastaan on alhainen. Vähemmistökieleen kääntäminen voi uudistaa kieltä nopeammin ja näkyvämmmin kuin valtakieleen kääntäminen, mutta samalla se voi myös mukauttaa kieltä lähdekielen malleihin nopeammin ja pysyvämmmin. Kun kyse on pienestä kieliyhteisöstä ja kielestä, jolle käännetään vähän, jo yhden julkaistun käännöksen painoarvo on suhteellisesti suurempi kuin valtakielen kontekstissa.

Kielen haurauden ja aukkoisuuden problematiikka tulisikin ottaa huomioon vähemmistökielten kääntäjien koulutuksessa. Juuri koulutus on avainasemassa interferenssin hallinnassa, sillä sen kautta voidaan lisätä kääntäjien tietoisuutta käännösratkaisujen vaikutuksesta vähemmistökielen kehitykseen. Kääntäminen on kaksiteräinen miekka, ja vähemmistökielten kääntäjät tulisi kouluttaa käyttämään sitä taiten. Vähemmistökielten kääntäjänkoulutuksessa tulisi myös kiinnittää erityistä huomiota vähemmistökielen hallintaan, sillä se voi toisena äidinkielenäkin olla kaksikielisten opiskelijoiden heikompi kieli.

Vähemmistökielet myös haastavat käännöstieteen tarkastelemaan uudesta näkökulmasta kääntämisen viestinnällisyyttä ja kääntäjänkoulutuksen työelämäsuuntautuneisuutta. Kaksikielinen kohdeyleisö ei tarvitse käännöksiä viestien välittämiseksi, mutta käännöksiä tarvitaan silti, sillä ne lisäävät kielen elinvoimaisuutta ja sen näkyvyyttä yhteiskunnassa. Eroista huolimatta vähemmistökieltenkin kääntäjät tarvitsevat pitkälti samoja ammatillisia valmiuksia kuin valtakielten – kuten käännösprosessin ja käännösstrategioiden tuntemusta, tiedonhakutaitoja, sanastotyön periaatteiden hallintaa ja kykyä oman toiminnan reflektointiin ja kehittämiseen. Näiden valmiuksien tarjoaminen voikin olla käännöstieteen anti vähemmistökielten elvytykselle. Vähemmistökielten kääntäjien kouluttaminen puolestaan voi havahduttaa käännöstieteen kyseenalaistamaan omia perusoletuksiaan, joita valtakielten näkökulma saattaa rajoittaa.

Lähteet

Aaltonen, Sirkku, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.) 2015. *Käännetyt maailmat. Johdatus käännösviestintään*. Helsinki: Gaudeamus.

- Bandia, Paul F. 2010. Post-colonial literatures and translation. Teoksessa: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (eds.) *Handbook of Translation Studies* 1, 264–269.
- Branchadell, Albert 2005. Introduction. Teoksessa: Branchadell, Albert & Lovell Margaret West, 1–23.
- Branchadell, Albert 2011. Minority languages and translation. Teoksessa: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (eds.). *Handbook of translation studies* 2. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 97–101.
- Branchadell, Albert & Lovell Margaret West 2005. *Less Translated Languages*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Cronin, Michael 1995. Altered States: Translation and Minority Languages. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 8:1, 85–103.
- Cronin, Michael 1996. *Translating Ireland: Translation, Languages, Cultures*. Cork: Cork University Press.
- Cronin, Michael 1998. The Cracked Looking Glass of Servants. Translation and Minority Languages in a Global Age. *The Translator* 4:2, 145–162.
- Cronin, Michael 2003. *Translation and Globalization*. London & New York: Routledge.
- Diaz Fouces, Oscar 2005. Translation policy for minority languages in the European Union. Globalisation and resistance. Teoksessa: Branchadell, Albert & Lovell Margaret West, 95–104.
- Edygarova, Svetlana 2016. Standard Language Ideology and Minority Languages: The Case of the Permian Languages. Teoksessa: Reetta Toivanen & Janne Saarikivi (eds.) *Linguistic Genocide or Superdiversity? New and Old Language Diversities*. New York: Multilingual Matters, 326–351.
- EMT 2009. EMT expert group. Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication. Saatavissa:
http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf [viitattu 31.8.2016].
- García González, Marta 2005. Translation of minority languages in bilingual and multilingual communities. Teoksessa: Branchadell, Albert & Lovell Margaret West, 105–123.
- Giloeva, Natalia 2015. Kuibo parem karjalakse? Yhtes pättävien terminöin ečos. Esitelmä. *Käännösseminaari I (karjala)*, Itä-Suomen yliopisto 13.11.2015.
- González-Millán, Xoán 1996. Towards a Theory of Translation for ‘Marginal’ Literary Systems. The Galician Situation. Teoksessa: Malcolm Coulthard & Patricia Odber de Baubeta (eds.) *The Knowledges of the Translator. From Literary Interpretation to Machine Classification*. Lampeter: Edwin Mellen Press, 279–90.
- Hamzé, Hassan 2005. An example of linguistic submission. The translation of affixes and Greco-Latin formants into Arabic. Teoksessa: Branchadell, Albert & Lovell Margaret West, 49–66.

Karjalainen, Heini, Ulriikka Puura, Riho Grünthal & Svetlana Kovaleva 2013. *Karelian in Russia: ELDIA Case-Specific Report*. Studies in European Language Diversity 26. Mainz – Wien – Helsinki – Tartu – Marienhamn – Oulu – Maribor.
Saatavissa: <https://phaidra.univie.ac.at/view/o:314612> [viitattu 2.9.2016].

Kieliperuskirja 23/1998 = *Alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja 23/1998 (European Charter for Regional or Minority Languages)*. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023> [viitattu 31.8.2016].

Koskinen, Kaisa, Päivi Kuusi & Helka Riionheimo 2017. Kaikki on vinksin vonksin. Käännöseminaari vähemmistökielen elvyttämisen tukena. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, vol. 10.

Kumpulainen, Minna 2015. Kääntäjä – viestinnän asiantuntija. Teoksessa: Aaltonen, Sirkku, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.), 23–39.

Kuusi, Päivi & Kaisa Koskinen (valmisteilla). Directionality in major and minority language translation.

Latomaa, Sirkku 2015a. Äidinkieli – kääntäjän tärkein työkieli. Teoksessa: Aaltonen, Sirkku, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.), 40–57.

Latomaa, Sirkku 2015b. Työelämän toimeksiannoista laatua oppimiseen ja opetukseen. *Yliopistopedagogiikka* 22 (1). Saatavissa: <https://yliopistopedagogiikka.files.wordpress.com/2015/03/latomaa.pdf> [viitattu 23.8.2016].

Millán-Varela, Carmen 2003. ‘Minor’ Needs or the Ambiguous Power of Translation. Teoksessa: Gabrielle Hogan-Brun & Stefan Wolff (eds.) *Minority Languages in Europe. Frameworks, Status, Prospects*. Houndmills/New York: Palgrave MacMillan, 155–172.

Millán-Varela, Carmen 2004. Hearing voices: James Joyce, narrative voice and minority translation. *Language and Literature* 13: 37–54.

Moshnikov, Ilia 2016. Karjalankieliset verkkosivut virtuaalisena kielimaisemana. *Lähivõrdlusi – Lähivertailuja* 26, 282–310.

Pym, Anthony 2008. On Toury’s laws of how translators translate. Teoksessa: Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Daniel Simeoni (eds.) *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage to Gideon Toury*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 311–328.

Raine, Roberta 2010. Minority, Language and Translation in Tibet. *mTm. Minor Translating Major-Major Translating Minor-Minor Translating Minor* 2, 35–53.

Raine, Roberta 2011. Minority languages and translator training: What Tibetan programmes can tell us. *The Journal of Specialised Translation* 16, 126–144.

Sarhimaa, Anneli 2016. Karelian in Finland. ELDIA Case-Specific Report. Studies in European Language Diversity 27. Saatavissa: <https://fedora.phaidra.univie.ac.at/fedora/get/o:471733/bdef:Content/get> [viitattu 26.1.2017.].

Ticca, Anna C. 2015. Indigenous languages. Teoksessa: Franz Pöchhacker (ed.) *Routledge Encyclopaedia of Interpreting Studies*. New York: Routledge, 188–189.

Toury, Gideon 1985. Aspects of translating into minority languages from the point of view of Translation Studies. *Multilingua – Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 4, 3–10.

Toury, Gideon 2012 [1995]. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Revised edition. Amsterdam: John Benjamins.

Tymoczko, Maria 2006. Reconceptualizing Translation Theory: Integrating Non-Western Thought about Translation. Teoksessa: Theo Hermans (ed.) *Translating Others: Volume 1*. Manchester, UK & Kinderhook, USA: St. Jerome Publishing, 13–32.

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Päivi Kuusi toimii venäjän kielen ja kääntämisen yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa. Tällä hetkellä hän tekee post doc -tutkimusta vähemmistökielten kääntämisestä ja kääntäjänkoulutuksesta Emil Aaltosen säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa Kielikontaktien tutkimattomat kontekstit: kääntäminen ja tulkkaus (2015–2017). Hänen muita tutkimusaiheitaan ovat narratologisen analyysin soveltaminen kaunokirjallisten käännösten tutkimukseen ja kääntämisen universaalit.

Sähköpostiosoite: paivi.kuusi (at) uet.fi.

Kielensisäistä, kieltenvälistä, kotoutettua, vieraannutettua

Challenges of Measuring Domestication and Foreignization in Translations

Igor Kudashev
University of Tampere¹

Abstract

In the past decades, the concepts of domestication and foreignization coined by Lawrence Venuti have become convenient catchwords for describing two opposite strategies of translating. Domestication is typically associated with adapting the text for the reader and foreignization with staying close to the original. The concepts of domestication and foreignization have been used in empirical studies worldwide. In recent years, quantitative measuring of the degree of domestication and foreignization in translations has become a popular topic among both researchers and students of Translation Studies. In this article, I will present a short historical overview and the state-of-the-art of the concepts of domestication and foreignization, discuss a number of challenges related to the measuring of the degree of domestication and foreignization in translations, and provide some recommendations for avoiding common pitfalls. As the measuring of domestication and foreignization is closely related to the Retranslation Hypothesis, which has been proven insufficient in multiple empirical studies, I will also propose an alternative version of this hypothesis.

Keywords: domestication, foreignization, Retranslation Hypothesis

1 Introduction

The terms *domestication* and *foreignization* coined by Lawrence Venuti (1991, 1995, 1998) have been used extensively in Translation Studies since the 1990s. In recent years, quantitative measuring of the degree of domestication and foreignization in translations has become a popular topic among both researchers (e.g. Van Poucke 2012; Belikova 2010; Kuusi 2014) and students of Translation Studies (e.g. Vottonen 2014; Laine 2015). The measurements usually aim at testing the so-called Retranslation Hypothesis (see Berman 1990; Gambier 1994; Chesterman 2000) on new material.

Being vague and abstract from the very beginning, the concepts of domestication and foreignization have been interpreted very broadly and even in contradictory ways (Paloposki 2011; Koskinen 2012; Van Poucke 2012). Outi Paloposki (2011: 41)

¹ Although this paper is based on a presentation given when the author was working at the University of Helsinki, the paper itself was written after the author had transferred to his current position at the University of Tampere.

rightfully warns that these concepts need to be treated with caution when applied in empirical studies. In this paper, I will describe the challenges that need to be taken into account when estimating the degree of domestication and foreignization in translations. As the measuring of domestication and foreignization is closely related to the Retranslation Hypothesis, which has been questioned in multiple empirical studies, I will also propose an alternative version of this hypothesis. Finally, conclusions will be drawn and recommendations made for cases in which measuring the degree of domestication and foreignization can be regarded as reasonable.

2 Conceptual predecessors of domestication and foreignization

In a sense, the opposition between domestication and foreignization is a specific variation of the eternal dilemma between “literal” and “free” translation. The latter issue has been an object of discussion throughout the known history of translation, starting from Cicero and Horatius (e.g. Munday 2008: 19).

Lawrence Venuti’s interpretation of this juxtaposition is largely based on the legacy of German Romanticism, first of all such authors/scholars as Friedrich Schleiermacher, Johann Wolfgang von Goethe and Wilhelm von Humboldt, who commented on their translation strategies. In particular, Venuti refers to Schleiermacher’s famous essay on different methods of translation, “Über die Verschiedenen Methoden des Übersetzens” (Venuti 1995: 74–75). In this essay, Schleiermacher argues that only two options are available for a translator: either the translator leaves the author in peace, as much as possible, and moves the reader towards him; or he leaves the reader in peace, as much as possible, and moves the author towards him (Schleiermacher 1977: 74).

Concepts very similar to Venuti’s domestication and foreignization were also used at the same time and even earlier by francophone scholars, in particular Antoine Berman (e.g. Berman 1990).

3 Domestication and foreignization in Lawrence Venuti’s works

Venuti does not provide an explicit definition of the terms *domestication* and *foreignization* in his works. In his later writings, he also uses them interchangeably with other term pairs, such as *fluent* vs. *resistant/minoritizing translation*. Due to this, his terminology has been criticized for being vague, ambiguous and inconsistent (e.g. Tymoczko 2000).

Many researchers (e.g. Tymoczko 2000; Snell-Hornby 2006: 145–146; Delabastita 2010: 132) have also drawn attention to the fact that the concepts of domestication and foreignization are emotionally charged and biased in Venuti’s works. The following citation from “The Translator’s Invisibility” has been circulated in many reviews: “Foreignizing translation in English can be a form of resistance against ethnocentrism and racism, cultural narcissism and imperialism” (Venuti 1995: 20). It is worth

mentioning in this connection that Venuti was writing about the situation on the mainstream US market. This explains his strong preference for foreignization.

At the same time, Venuti has not provided watertight criteria for differentiation between domesticating and foreignizing translation strategies (Boyden 2006: 122). In fact, domestication and foreignization do not even constitute a clear binary opposition in Venuti's works (Koskinen 2012), and he does not specify concrete methods or techniques for achieving the desired goal (e.g. a higher degree of foreignization), either (Tymoczko 2000: 36–37).

Venuti's primary agenda was the ethics of translation, and his major contribution to this branch of Translation Studies is undeniable. At the same time, the impact of many vague terms introduced by him has been controversial. Tymoczko (2000), for example, states that ultimately, Venuti's concepts lead us backward rather than forward in the development of Translation Studies. As we will see later, this may partially be true, especially if these concepts are used to evaluate local translation decisions and not general issues like the ethics of translation.

4 Interpretation of domestication and foreignization by other authors

In the *Handbook of Translation Studies*, Volume 2, Outi Paloposki summarizes the further development of the domestication and foreignization concepts as follows (Paloposki 2011: 40; see also Snell-Hornby 2006: 147; Koskinen 2012):

During the past two decades, the concepts of domestication and foreignization have developed into a convenient shorthand to describe two opposite ways (strategies) of translating [...], in many cases losing their earlier (Venutian) link to an ethics of translation and becoming (often allegedly) value-free analytical categories in descriptive studies.

The concepts of domestication and foreignization have been used in dozens of empirical studies worldwide (Paloposki 2011: 41; Koskinen 2012). They have also been used as a topic and/or a theoretical framework in numerous Master's theses (e.g. Laaksonen 2010; Vottonen 2014; Laine 2015, to name just a few written in Finland).

The two concepts have been interpreted very broadly and sometimes even in contradictory ways (Van Poucke 2012: 121). Different authors highlight different aspects of the binary opposition “domestication vs. foreignization”, e.g.:

- Bringing the **author** to the reader vs. bringing the **reader** to the author.
- **Text**-oriented vs. **reader**-oriented approach.
- Closer to the source language **culture** vs. closer to the target language culture.
- Source **language** oriented vs. target language oriented.
- **Emotionally** unpleasant vs. emotionally pleasant (including challenging vs. comfortable, unsettling vs. fluent, strange vs. familiar translation).

The variety of keywords indicated above in bold raises two primary questions about measuring the degree of domestication and foreignization in translations: *what* exactly

is measured and *how* should it be measured? It is clear that the methodology and results of measuring, for example, the degree of linguistic similarity between the source and target texts (as suggested in Van Poucke 2012) would differ greatly from measuring the emotional reactions of readers (if we accept the interpretation of domestication and foreignization proposed in Koskinen 2012).

When measuring the degree of domestication and foreignization, the researcher should, first of all, provide a clear definition of these concepts. Unfortunately, this requirement is rarely met in research papers dealing with domestication and foreignization, which jeopardizes the reliability and comparability of the results presented in them. There is also a number of other challenges related to measuring the degree of domestication and foreignization in translations, and they will be discussed in the next section.

5 Challenges of the domestication vs. foreignization opposition and its quantification

5.1 Does "further from the source text" always mean "closer to the reader"?

If foreignization is associated with a text-oriented approach and domestication stands for a reader-oriented approach, this implies that any modifications made to the text have to be driven by readers' needs. However, consider the following possibilities:

- The translator hasn't understood the source language text correctly.
- The translator couldn't find a more accurate equivalent in the target language although one probably exists.
- In case of retranslation, the translator wanted to formulate things differently from his or her predecessor(s).
- Modifications were made upon the request of the client/publisher (which are not always derived from the readers' needs).

Is it correct to count every deviation from the source text as a reader-oriented shift without being sure about the reasons behind the modifications made to the text? If some passage in the translation has drifted further from the original text, has it automatically moved closer to the reader? For me, the answer to both of these questions is 'no', which brings us to the following conclusions.

First, it is not always possible to identify and/or classify modifications made to the text as either foreignization or domestication when understood in terms of text orientation vs. reader orientation. Second, domestication and foreignization interpreted in this way do not form a strict binary opposition. Third, a real translation situation is more complicated and involves more actors and factors than a simplified model in which any translation shift can be accounted for as serving either the author's or reader's needs. Fourthly, it is not correct to equate "closeness to the text" with "closeness to the reader". The metaphor of physical distance is misleading here (cf.

Koskinen 2012). The closeness of the translation to the original text can be measured (with some reservations, which are discussed below) but the discussion on the reasons behind the detected deviations needs to have an entirely different starting point.

5.2 Closer to what reader?

Discussions on translations, especially literary ones, show that estimates about the degree of domestication and foreignization differ a great deal. I would like to illustrate this with an example from a recent discussion at the University of Helsinki (Research seminar in Translation Studies 14.12.2015) on Liesl Yamaguchi's translation of Väinö Linna's *Tuntematon sotilas – Unknown Soldiers* (2015). It turned out that for those participants of the research seminar who knew what *Stalin's organ* (*Katyusha* multiple rocket launchers; *Stalinin urut* in Finnish, *Stalinorgel* in German) was, this expression sounded like a "neutral" translation from Finnish into English, but for those who didn't, it sounded like a (highly) foreignizing one.

In other words, estimates of the degree of domestication and foreignization depend largely on the reader's language proficiency, background knowledge, expectations, and so on. In light of this, can an individual reader (researcher) speak on behalf of the whole readership? Moreover, a neutral translation may become foreignizing and a foreignizing one may become neutral (or even domesticating) in the course of time, as the readers and their expectations change (Paloposki & Koskinen 2004; Koskinen 2012).

5.3 Closer on what level?

If measuring domestication and foreignization is equaled with measuring the closeness of the translation to the original text, several further problems arise. First, language is a complex multilevel phenomenon and exact translation at all levels (lexico-semantic, syntactic, stylistic, etc.) is impossible by definition, as something always changes in the process of translation. A translator usually has to prioritize some levels over others, depending on the text type and objectives (cf. translation of legal documents vs. translation of poetry).

The calculation of "closeness to the original" at every imaginable level is hardly possible or desirable. How should we sum of, for example, domestication at the lexical level and foreignization at the syntactical level? Instead of trying to "seize the unseizable", researchers should probably focus on individual aspects which are important for the selected type of texts (e.g. the translation of metaphors, culture-specific phenomena, etc.). And, if several levels are included, the researcher must allow different results from the assessment of these levels.

Secondly, the comparison of translation with the original text at the lexico-semantic, syntactic and stylistic levels (as, for example, Van Poucke 2012 suggests) easily makes researchers forget about the higher levels, such as pragmatics, as well as the function of the text. This, however, is a step back from the communicative theories of translation towards linguistic ones.

Thirdly, in empirical studies a quantitative comparison is typically made at the sentence level. As the analysis is time-consuming, only selected parts of a larger text may be analysed in this way (e.g. Van Poucke 2012; Laine 2015). Meanwhile, many translation solutions can only be estimated at the paragraph, chapter or even full text level. For example, if a translator has decided to omit a phraseological unit in one paragraph and compensated it in another paragraph, at the sentence level this will count as two domestications while in fact the translation as a whole is close to neutral. Narrowing the comparison of the source and target texts to the sentence level is, again, a drawback for Translation Studies.

Fourthly, justifying the methodology of measuring the closeness of translation is known to be challenging: “A further complication of the study and/or comparison of first and subsequent translations is the difficulty of finding reliable methods for measuring the ‘closeness’ – let alone ‘greatness’ – of the translations” (Koskinen & Paloposki 2010: 295; also see Kuusi 2014).

5.4 Is there a “neutral” translation?

Measuring domestication and foreignization implies that there is a scale with a zero point that represents a “neutral translation”, which is neither foreignizing nor domesticating (cf. Van Poucke 2012). However, translation is domesticating by nature, as the source language is switched to the readers’ native language. On the other hand, many original texts and, consequently, also translations contain some elements which are foreign to the target language readers, as the extralinguistic reality and languages differ (cf. also Venuti 2004).

The separation of these “natural” kinds of domestication and foreignization from “deliberate”, “amplified” ones requires an “ideal translation” into the target language which would stay as close to the original as possible and, yet, conform to the target language conventions as much as possible. However, finding such an ideal “neutral translation” in each individual case is hardly possible neither from the theoretical nor the practical point of view.

This implies that measuring the *absolute* degree of domestication and foreignization of a translation in comparison to an “ideal” one does not make much sense. At the same time, it is usually possible to compare two or more translations with each other and decide on their *relative* degree of domestication and foreignization if the basis upon which the comparison is made is specified precisely enough.

6 Link of domestication and foreignization to the Retranslation Hypothesis

One of the reasons for the abundance of empirical studies devoted to measuring the degree of domestication and foreignization is that these concepts play a key role in the Retranslation Hypothesis (see Berman 1990; Gambier 1994, Chesterman 2000), according to which, first translations tend to be more domesticating than subsequent ones. Berman's arguments in favor of the Retranslation Hypothesis were that the quality of subsequent translations improves, and the target audience becomes better prepared for more foreignizing translations.

Abundant research has provided evidence both in support and against the Retranslation Hypothesis (Paloposki & Koskinen 2004, 2010). It is now generally agreed that Berman's initial scheme is not sufficient to explain retranslation (Paloposki & Koskinen 2010). However, researchers keep testing the Retranslation Hypothesis on new material by measuring the degree of domestication and foreignization in retranslations.

To my mind, these attempts are rather fruitless due to the challenges described above and due to the fact that even another piece of evidence in favor of the Retranslation Hypothesis would not refute the previous counter-arguments. I believe that the only way out of this vicious circle is to reformulate the Retranslation Hypothesis through *via negativa*, i.e. only in terms of what *may not* be said about the degree of foreignization and domestication in retranslations.

My proposal for the new Retranslation Hypothesis consists of the following statements:

1. The reasons for and circumstances of retranslation are too complex and multifold to make any universal conclusions on whether subsequent translations are, will be or should be closer to the original.
2. It is possible to make some generalizations about certain aspects of retranslation of a particular kind of texts in a particular culture and within a limited timeframe for a specified target group, if one takes into account these and other major factors which influence the selection of a translation strategy. Even then exceptions are possible, as many factors oppose each other.

Reformulated in this way, the hypothesis shifts the focus from the degree of foreignization and domestication in retranslations to the whole array of changes which happen during retranslation, and the factors standing behind them. There is really no need to restrict oneself only to domestication and foreignization, whatever these terms mean.

7 Conclusion

In this paper, I have outlined a number of challenges that need to be taken into account when estimating the degree of domestication and foreignization in translations. Now, I would like to summarize them and provide some recommendations to help avoid common pitfalls related to the measuring of domestication and foreignization.

Vagueness, ambiguity and various interpretations of the concepts of domestication and foreignization constitute a serious problem that jeopardizes the reliability and comparability of the research results. When estimating the degree of domestication and foreignization, a researcher should first of all provide clear definitions of these concepts.

Every deviation from the source text may not be counted as a reader-oriented shift. The reasons behind modifications made to the text are usually complex. They can probably be reliably estimated only by the translator of the text, if he or she keeps a log of his or her translation decisions.

Estimates of the degree of domestication and foreignization also depend greatly on the reader's language proficiency, background knowledge, expectations, and so on. Due to this, it is difficult for an individual researcher to speak on behalf of the whole readership when estimating the degree of domestication and foreignization. Involving more respondents in the study would increase its reliability.

Language is a complex multilevel phenomenon, and the calculation of "closeness to the original" at every imaginable level is hardly possible. Instead of trying to make a comprehensive evaluation of the degree of domestication and foreignization, researchers should probably focus on individual aspects which are important for the selected type of texts. One should also remember that many translation solutions can only be evaluated at the paragraph, chapter or even full text level.

The key question researchers should ask themselves before starting an empirical study aimed at measuring the degree of domestication and foreignization in a translation is whether it will bring added value to translation theory and practice. For example, obtaining arguments in favor of the Retranslation Hypothesis on new material will not refute previous counter-arguments against it.

I suggest that the Retranslation Hypothesis should be reformulated through *via negativa* in order to shift the focus from the degree of foreignization and domestication in retranslations to the whole array of changes which happen during retranslation, and the factors standing behind them.

If the aim of researchers is to see more adequate and user-friendly translations in the future, a stronger focus should probably be placed on readers' needs (e.g. which target groups prefer/need domesticating and which foreignizing translations and why), on studying concrete means and techniques for achieving the desired effect, as well as on the ethical and educational aspects of translation, which lie at the core of Venuti's works and which are probably becoming more relevant than ever in many respects.

Works cited

Belikova, Alexandra 2010. Poliittinen metafora suomi-venäjä-käännöksissä: Kognitiivinen lähestymistapa. [Political metaphor in Finnish-Russian translations: a cognitive approach.] In: Raila Hekkanen, Esa Penttilä & Nestori Siponkoski (eds) *MikaEL – Electronic Proceedings of the KäTu Symposium on Translation and Interpreting Studies*. Vol. 4. Available at: https://sktl-fi.directo.fi/@Bin/40672/Belikova_MikaEL2010.pdf [accessed 4 August 2016]

- Berman, Antoine 1990. La retraduction comme espace de traduction. *Palimpsestes* 13:4, 1–7.
- Boyden, Michael 2006. Language Politics, Translation, and American Literary History. *Target* 18:1, 121–137.
- Chesterman, Andrew 2000. A Causal Model for Translation Studies. In: Maeve Olohan (ed.) *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects*. Manchester: St. Jerome, 15–27.
- Delabastita, Dirk 2010. Histories and Utopias. On Venuti's The Translator's Invisibility. *The Translator* 16:1, 125–134.
- Gambier, Yves 1994. La retraduction, retour et détour. *Meta* 39:3, 413–417.
- Koskinen, Kaisa 2012. Domestication, Foreignization and the Modulation of Affect. In: Hannu Kemppanen, Marja Jänis & Aleksandra Belikova (eds) *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme, 13–33.
- Koskinen, Kaisa & Outi Paloposki 2010. Retranslation. In: Yves Gambier & Luc Van Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies. Volume 1*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 294–298.
- Kuusi, Päivi 2014. Kääntämisen universaaleja uudelleenkäännöksissä. [Translation universals in retranslations.] In: Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (eds) *MikaEL – Electronic Proceedings of the KÄTu Symposium on Translation and Interpreting Studies* 8, 134–148. Available at: https://sktl-fi.directo.fi/@Bin/533414/Kuusi_MikaEL2014.pdf [accessed 4 August 2016].
- Laaksonen, Jenni 2010. *Venutilaisten strategioiden toimeenpano. Reaalioiden kotouttaminen ja vieraannuttaminen Rosa Liksom'n novellikokoelman käännöksissä* [Putting Venutian strategies into practice: domesticating and foreignizing and Rosa Liksom's short stories.] [Unpublished pro gradu thesis.] Tampere: University of Tampere.
- Linna, Väinö 2015. *Unknown Soldiers*. Translated by Liesl Yamaguchi. [London]: Penguin Classics.
- Laine, Torsti 2015. *Dostojevski ja neljä Idioottia. Kotouttaminen ja vieraannuttaminen uudelleenkääntämisen näkökulmasta*. [Dostoevsky and the four Idiots. Domestication and Foreignization from the point of view of retranslation.] [Unpublished pro gradu thesis.] Helsinki: University of Helsinki.
- Munday, Jeremy 2008. *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. [2nd edition] London/New York: Routledge.
- Paloposki, Outi 2011. Domestication and Foreignization. In: Yves Gambier & Luc Van Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies. Volume 2*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 40–42.

Paloposki, Outi & Kaisa Koskinen 2004. A Thousand and One Translations. Revisiting Retranslation. In: Gyde Hansen, Kirsten Malmkjaer & Daniel Gile (eds) *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies: Selected Contributions from the EST Congress*, Copenhagen 2001. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 27–38.

Paloposki, Outi & Kaisa Koskinen 2010. Retranslation. In: Yves Gambier & Luc Van Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies. Volume 1*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 294–298.

Poucke, Piet Van 2012. Measuring Foreignization in Literary Translation. In: Hannu Kemppanen, Marja Jänis & Aleksandra Belikova (eds) *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme, 121–157.

Schleiermacher, Friedrich 1977 [1838]. On the Different Methods of Translating. In: Lefevere, André. *Translating Literature: The German Tradition from Luther to Rosenzweig*. Assen: Van Gorcum, 67–89.

Snell-Hornby, Mary 2006. *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?* Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Tymoczko, Maria 2000. Translation and Political Engagement. Activism, Social Change and the Role of Translation in Geopolitical Shifts. *The Translator* 6:1, 23–47.

Venuti, Lawrence 1991. Genealogies of Translation Theory: Schleiermacher. *TTR* 4:22, 125–150.

Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London/New York: Routledge.

Venuti, Lawrence 1998. *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*. London/New York: Routledge.

Venuti, Lawrence 2004. Translation, Community, Utopia. In: Lawrence Venuti & Mona Baker (eds) *The Translation Studies Reader*. London/New York: Routledge, 468–488.

Vottonen, Erja 2014. *Globaaleista paikallisiin strategioihin: kääntäjän valinnat vieraannutetussa, kotoutetussa ja kultaisen keskitien käännöksissä*. [From the global to local strategies: translators' choices in domesticating, foreignizing and golden mean translations.] [Unpublished pro gradu thesis.] Joensuu: University of Eastern Finland.

About the author

Igor Kudashev works as a Senior Lecturer of Russian translation at the Faculty of Communication Sciences, University of Tampere. He also holds the title of Docent in Russian Translation at the University of Helsinki. His research interests include Translation Studies, Terminology, lexicography, and language technologies.
Email: igor.kudashev (at) uta.fi

Mistä kertoo valtiosopimusten kieli?

Tapaustutkimus interferenssistä Suomen ja Venäjän välisissä valtiosopimuksissa

Mikhail Mikhailov & Miia Santalahti
Tampereen yliopisto

Abstract

This article deals with corpus-based research methods applied to the study of translation and introduces the Parallel Electronic corpus of State Treaties (PEST), which is currently being compiled as part of the authors' research project. In this article, we analyse certain features discovered in state treaties between Finland and Russia. These analyses were conducted in order to study whether evidence can be found of one party's dominant role in the treaty preparation process – in other words, whether the text of the treaties reflects the power relations between the parties. We approach the topic by analysing word frequency lists and keyword statistics and comparing the language of treaties in various periods of time. This tentative analysis suggests that a lot can, indeed, be interpreted from the language of state treaties. Information describing the typical discourse of treaties in different languages can be obtained by observing the vocabulary used in them. Moreover, based on deviations from the typical language of the genre, some conclusions can be made regarding segments that have most likely been translated in a certain direction, which would indicate domination by the corresponding party.

Keywords: corpus-based research, parallel corpora, quantitative research,
frequency lists, language and power

Asiasanat: korpuspohjainen tutkimus, rinnakkaistekstikorpukset, määrällinen tutkimus,
frekvenssilistat, kieli ja valta

1 Taustaa

Kahdensivuliset valtiosopimukset ovat usein pitkien neuvottelujen ja monien kompromissien tulosta. Valmisteluvaiheessa sopimustekstiä korjataan, täydennetään ja täsmennetään jatkuvasti. Tekstiä myös käännetään useita kertoja molempiin suuntiin: kielellä tuotetaan sekä alkuperäistekstiä että käännostä niin, että lähde- ja kohdetekstiä ei enää pystytä identifioimaan (Probirskaja 2009: 47). Myöskään oikeustieteellisestä näkökulmasta mitään valtiosopimusten tai kansainvälisten sopimusten kieliversioista ei pidetä käännöksenä, vaan kaikkien katsotaan olevan alkuperäistekstejä. Valtiosopimukset ovat tyypillisesti yhtä todistusvoimaisia kaikkien osapuolten kielillä, ellei sopimustekstiin erikseen lisätä merkintää, jonka mukaan ristiriitatapauksissa noudatetaan tiettyä tekstiä (Valtiosopimusoikeutta koskeva Wienin Yleissopimus 33:1, ks. myös Schäffner 1997).

On kuitenkin syytä uskoa, että on olemassa melko paljon valtiosopimuksia, joista yksi kieliversio on alkuperäisteksti ja muut alkuperäisteksteiksi nimitettyjä käännöksiä. Tällaisia ovat esimerkiksi sopimukset, joiden luonnokset on laadittu molemmille osapuolille vieraalla kielellä eli ns. välittäjäkielellä ja vasta lopullinen versio on käännetty osapuolten kielille. Ennen toista maailmansotaa välittäjäkielenä käytettiin ranskaa, mutta nykyään tämä rooli on siirtynyt englannin kielelle. Välittäjäkielen käyttö on yleistynyt Suomessa tehtäessä sopimuksia sellaisten kaukaisten maiden kanssa, joiden kielille on vaikeaa järjestää käännöspalveluita. Vuonna 2016 englannin kielen välityksellä laadittiin esimerkiksi valtiosopimus Suomen ja Vietnamin välillä (35/2016) sekä Suomen ja Uzbekistanin välillä (43/2016). Jopa Ruotsin ja Suomen välisiä valtiosopimuksia laaditaan englanniksi (esimerkiksi 82/2012). Myös Venäjän kanssa laadittiin 1990-luvulla joitakin sopimuksia englanniksi (esim. 110/2002), mutta 2000-luvulla on jälleen luovuttu välittäjäkielen käytöstä.

Käytettiinpä välittäjäkieltä tai ei, valtiosopimusten teksti on aina monikielisen viestinnän tulos. Tästä huolimatta Fernando Prieto Ramos (2015) on todennut, että sopimusten kieliversioiden eroja tutkitaan yllättävän vähän, koska uskotaan, että niitä ei ole tai ne ovat pieniä, vaikka tämä ei välttämättä pidä paikkaansa.

Suoraan osapuolten kielillä laaditut sopimustekstit ovat hybriditekstejä, joissa on sekä käännettyä että suoraan kyseisellä kielellä tuotettua ainesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että molempien osapuolten panos olisi aina täysin sama. Voidaan ajatella, että jos toinen kieliversio on käännös, siinä on toisen version vaikutusta. Kysymys kuuluukin: Kuinka paljon eri sopimusteksteissä on havaittavissa toisen kielen vaikutusta eli interferenssiä? Ja ehkä vielä mielenkiintoisempi kysymys: Mistä mahdollinen interferenssi kertoo?

Voidaan olettaa, että jossain tapauksissa sopimusasiakirjoja laaditaan suurimmalta osin vain toisen osapuolen kielellä, eli toinen osapuoli dominoi sopimusprosessia ja esittää toiselle valmiita tekstejä käännettäviksi. Tällainen on esimerkiksi vuonna 1944 solmittu rauhansopimus, jossa toisena osapuolena olivat Neuvostoliitto ja Iso-Britannia ja toisena Suomi: sopimustekstin mukaan suomenkielinen versio ei ole edes todistusvoimainen. Edelleen voidaan olettaa, että tällaisissa toisen osapuolen dominoivassa ohjauksessa laadituissa sopimuksissa olisi myös selvästi havaittavissa käännöstekstien piirteitä, kuten yksinkertaistumista, eksplisiittistämistä, konservatiivista ilmaisuja, tasoittamista sekä suoranaista lähdekielen vaikutusta eli interferenssiä (ks. esim. Baker 1996 ja Toury 2012).

Gideon Toury (2012: 310–311) esittää, että *interferenssiä* ilmenee käytännössä väistämättä kaikessa käännöstoiminnassa. Lähdekielen vaikutus voi ilmetä joko negatiivisina heijasteina (kohdejärjestelmälle epätavallisten elementtien käyttönä) tai positiivisina heijasteina (kohdejärjestelmälle ominaisten elementtien lisääntyneenä käyttönä), mutta täysin vaikutteista vapaan käännöksen tekeminen edellyttäisi erityisolosuhteita ja/tai erityistä panostusta kääntäjältä.

Valtiosopimuskontekstissa vastapuolen kielelle tyypillisten elementtien käyttö voi myös kertoa kielen tasolla tehdystä kompromissiratkaisusta: toinen osapuoli on välttämättä halunnut sopimustekstiin tietyn tekstuaalisen muotoilun ja toinen on suostunut siihen saadakseen vastaavasti oman tahtonsa läpi jossain toisessa kohdassa

(ks. esim. Probirskaja 2009: 74). Molemmissa tapauksissa sopimuskielessä ilmenevän interferenssin voidaan katsoa kertovan jotain sopijaosapuolten välisistä suhteista.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän väliset suhteet ovat vaikuttaneet valtiosopimusten laadintaan. Hypoteesina on, että varsinkin YYA-sopimusten aikakaudella (jota myös suomettumisen ajaksi kutsutaan) Neuvostoliitto olisi usein ollut dominoivana osapuolena Suomen kanssa solmituissa valtiosopimuksissa. Odotuksena on, että tuota aikakautta edustavissa suomenkielisissä sopimusteksteissä ilmenisi eniten venäjstä suomeen päin tapahtuneen käännöstoiminnan vaikutusta. Aineistona käytämme kokoamaamme valtiosopimusten rinnakkaiskorpusta, jonka esittelemme luvussa 2. Ensin tarkastelemme koko aineistoa frekvenssilistojen ja niistä nousevien epätavallisten ilmaisu- ja lauseiden kautta (luku 3). Tämän jälkeen vertailemme eri aikakausia avainsana-analyysin avulla (luku 4).

2 Valtiosopimusten rinnakkaiskorpus

Osapuolten rooleja valtiosopimuksen laadinnassa voidaan tarkastella tekstin kvantitatiivisen analyysin keinoin. Tutkimuksen objektiivisuus ja validiteetti vahvistuvat, kun käytetään monipuolista aineistoa: eri kielipareja, eri maita, eri aikakausia. Myös tekstien kohdistaminen antaa uusia mahdollisuuksia tutkimukseen. Tällaista tutkimusta varten olemme aloittaneet laajan kahdenvälisen valtiosopimusten rinnakkaiskorpuksen PEST:n kokoamisen (PEST = Parallel Electronic corpus of State Treaties). Tarkoituksena on koota siihen Suomen ja Venäjän sekä Suomen ja Ruotsin välillä tehtyjä valtiosopimuksia eri aiheista ja eri aikakausilta alkaen vuodesta 1918. Myöhemmin korpukseen lisätään myös Venäjän ja Ruotsin välillä solmittuja sopimuksia sekä kansainvälisiä sopimuksia.

Venäjän ja Suomen väliset suhteet ovat olleet hyvinkin dramaattisia ja vaihtelevia – niihin mahtuu sekä vihollisuutta että ystävyyttä. Ruotsin ja Suomen väliset suhteet taas ovat olleet aivan erilaiset, ja ruotsi on ollut Suomen virka- ja hallintokielenä vuosisatojen ajan, aina vuoteen 1919 asti. Tuleekin olemaan kiinnostavaa selvittää, näkyykö tämä seikka myös sopimusten kielessä: onko Suomen ja Venäjän välisten sopimusten suomen kieli erilaista kuin Suomen ja Ruotsin välisten sopimusten kieli?

Työ on aloitettu suomi–venäjä-korpuksesta. Tätä artikkelia viimeisteltäessä korpuksessa on 221 tekstiparia ja runsaat 230 000 sanaa eli sanaesiintymää suomeksi ja lähes 300 000 sanaa venäjäksi (sanamääräerot selittyvät pääasiallisesti kielten rakenne-eroilla). Tekstit ovat kohdistettuja (toisiaan vastaavat segmentit erikielisissä versioissa on merkitty), lemmatisoituja (jokaisen sanan perusmuoto eli lemma on määritetty) sekä annotoituja morfologisella ja syntaktisella tasolla (jokaisen sanan sijamuoto ja syntaktinen funktio on ilmaistu). Lisäksi teksteistä on tallennettu metadataa, kuten otsikko, päivämäärä, aihealue yms. Korpusta kasvatetaan ja uusia tekstejä lisätään jatkuvasti, mutta teksteistä voi jo tehdä hakuja ja alustavia analyyskejä. Korpusta tutkitaan erityisesti sitä varten kehitetyllä TextHammer-verkkosovelluksella, jonka avulla saadaan monenlaisia kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia tietoja. TextHammer-

työkaluilla voi hakea esimerkiksi saneiden, lemموjen, sanaluokkien tai sijamuotojen frekvenssilistoja, N-grammeja eli 2–5 sanan kokonaisuuksia, sanojen frekvenssejä eri teksteissä tai eri osakorpuksissa sekä kollokaatteja eli haetun sanan lähiympäristössä esiintyviä sanoja.

Korpustutkimuksessa voidaan tutkia koko korpuksen tekstimassaa tai erilaisia tekstien ryhmiä eli osakorpuksia. Korpus voidaan jakaa osakorpuksiin eri perusteilla: aihe, aikakausi, jne. Tässä artikkelissa keskitytään eri aikakausina laadittujen sopimusten välisiin eroihin, joten Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän väliset sopimukset on jaettu aikakauden mukaan kolmeen osakorpukseen (ks. Taulukko 1). Osakorpus A käsittää ajanjakson Suomen itsenäistymisestä toisen maailmansodan päättymiseen, osakorpus B puolestaan ns. YYA-sopimusten aikakauden ja osakorpus C Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen ajan. Kuten Taulukosta 1 voidaan havaita, osakorpukset ovat hieman epätasapainossa: osakorpus B on paljon suurempi kuin muut osakorpukset, mikä selittyy osin sillä, että se käsittää myös muita pidemmän ajanjakson.

Taulukko 1: PEST-korpuksen kokoonpano: aikakaudet

Osakorpus	Kausi	Tekstiparien määrä	Sanemäärä: suomi	Sanemäärä: venäjä
A	1918–1944	49	69 330	81 059
B	1945–1991	128	115 076	141 683
C	1992–2016	44	52 546	68 797
Yhteensä		221	236 952	209 928

Tekstejä tarkasteltaessa on luonnollisesti huomioitava myös muita taustamuuttujia, kuten yleinen kehittyminen sekä käännösstrategioiden muuttuminen ajan mittaan. Jäljempänä tässä artikkelissa käsiteltävät sanat *yhteistoiminta* ja *yhteistyö* ovat esimerkki tällaisesta kehityksestä. Aika-aspektin huomioiminen myös osaltaan lisää tutkimuksen objektiivisuutta.

3 Frekvenssilistoihin perustuva analyysi

Yksi tapa analysoida tekstejä on sanojen frekvenssi- eli taajuuslistojen tarkastelu. Frekvenssilistat antavat monenlaista tietoa tekstin erityispiirteistä: mitkä sanat ovat teksteissä yleisimpiä, kuinka yleisiä jotkin tietyt sanat ovat jne. Luvut ja tilastot ovat korpustutkimuksessa kuitenkin vain lähtökohta, jonka perusteella huomio kiinnittyy joihinkin tiettyihin seikkoihin, ja vasta tarkemman analyysin avulla voidaan edetä aineiston kuvauksesta ilmiöiden selittämisen tasolle (Baker 2004: 17). Niinpä tässäkin analyysissä on yhdistetty kvantitatiivista ja kvalitatiivista tutkimusta. Aluksi koottiin korpuksen hakutoiminnon avulla sanojen lemmatisoidut frekvenssilistat¹ sekä venäjän-

¹ Listoissa sanan frekvenssi tarkoittaa kaikkien sen sijamuotojen yhteenlaskettuja esiintymiä, esim. 'tuoli' 20, 'tuolia' 15, 'tuolilla' 5, 'tuolissa' 3 → TUOLI 43.

että suomenkielisistä teksteistä. Tarkasteluun otettiin vain vähintään 10 kertaa esiintyneet sanat. Venäjänkielisessä listassa on noin 1700 sanaa ja suomenkielisessä noin 1600 sanaa. Tämän jälkeen frekvenssilistat käytiin läpi ja tiettyjä, huomionarvoisilta vaikuttavia esiintymiä otettiin lähempään tarkasteluun.

Diskurssille ominaisten sanojen tarkastelu auttaa muodostamaan käsityksen sopimuskielen tyypillisistä piirteistä ja niiden kehityksestä. Tällainen tieto on hyödyllistä esimerkiksi diskurssin tutkijoille, sopimustekstien kirjoittajille sekä monikielisen viestinnän opiskelijoille. Tässä artikkelissa keskitytään kuitenkin käännöstoiminnan vaikutusten ilmenemiseen eli nimenomaan sopimuskielen genrelle epätyypillisten sanojen tarkasteluun.

Epätavallisuutta lähestyttiin sen ennako-odotuksen kautta, että valtiosopimusten sanasto koostuisi neutraaleista sanoista (*talo, paljon, tehdä, pitkä*), viralliseen rekisteriin ja lakikielen diskurssiin kuuluvista sanoista (*täten, tahi, taho*), sopimustermeistä (*sopimussopimuksen, voimassaolo*) ja sopimusten aiheina olevien erikoisalojen termeistä (*rajanveto, liikenteenharjoittaja*). Frekvenssilistoja tarkasteltaessa kiinnitettiin huomiota sellaisiin sanoihin, jotka eivät kuulu mihinkään edellä mainituista ryhmistä. Lähempään tarkasteluun valittiin erityisesti sanoja, joita voidaan pitää sopimuskielen kontekstissa epätavallisina. Sanojen luokittelu tyyliä varten epätavalliseksi tai jollain tapaa (ekspressiivisesti, ylätyylisesti tms.) latautuneiksi ei ymmärrettävästikään ole yksiselitteinen toimenpide, johon olisi olemassa absoluuttisia sääntöjä ja rajanvetoja. Tässä analyysissä sanat on luokiteltu ”manuaalisesti” käyttäen referenssinä esimerkiksi sanakirjojen rekisterimerkintöjä sekä hakuja muista suomen ja venäjän kielen korpuksista (kuten Araneum-kokoelman korpuksista, <http://ella.juls.savba.sk> ja Kielipankista, corp.csc.fi).

Valittuja elementtejä tarkasteltiin monisanaisten ilmausten (N-grammien), kollokaattien (hakusanan lähikontekstissa usein esiintyvien sanojen) ja konkordanssien avulla. Luetteloissahan sanat esiintyvät yksittäisinä ja irrallisina, ja monissa tapauksissa on vaikeaa tehdä päätelmiä niiden merkityksistä ja sävyistä ilman kontekstia. Esimerkiksi venäjän sana *мирный* tarkoittaa yksin esiintyessään rauhanomaista ja on selkeästi emotionaalisesti väritynyt ilmaisu, mutta sanaliitto *мирный договор* 'rauhansopimus' on täysin neutraali sopimustermi. N-grammihaku osoitti, että sana *мирный* 'rauhanomainen' esiintyy korpuksessa useimmiten (138 kertaa) nimenomaan neutraalissa merkityksessä eli yhdessä sanan *договор* 'sopimus' kanssa, mutta lisäksi löytyi 30 esiintymää sanaparilla *мирный + цель* 'rauhanomainen + tarkoitus'. Konkordanssihakua kyseisellä sanaparilla puolestaan osoitti, että lähes kaikki sen esiintymät liittyivät ydinenergian käyttöön (esimerkiksi *Sopimus yhteistyöstä atomienenergian rauhanomaisen käytön alalla / Соглашение [---] о сотрудничестве в области использования атомной энергии в мирных целях*). Ainoa poikkeus on sopimus yhteistyöstä tieteen ja teknologian aloilla, jossa on maininta *rauhanomaisiin tarkoituksiin liittyvää yhteistyötä tieteen ja teknologian aloilla / сотрудничество в мирных целях в области науки и техники*. Tämän analyysin periaatteiden mukaan sana *мирный* luokitellaan emotionaalisesti latautuneeksi kahdessa viimeksi mainitussa kontekstissaan eli silloin, kun se on merkityksessä *rauhanomainen*, mutta ei *rauhansopimus*-yhdyssanan osana.

Aineistossa esiintyy jossain määrin myös ekspressiivisesti latautuneita sanoja. Venäjänkielisestä luettelosta löytyvät esimerkiksi sanat *держава* 'suurvalta', *дружба* 'ystävyyss', *опасный* 'vaarallinen', *защита* 'suoja', *бедствие* 'häätä', *угроза* 'uhka' ja *добрососедский* 'naapurisovun merkeissä'. Kaiken kaikkiaan ekspressiivisiksi tai tyyliä muuten epätavalliseksi määriteltävissä olevia sanoja oli 63. Vastaavasti suomenkielisessä luettelossa oli sellaisia sanoja kuin *ystävyyss*, *kunnioittavasti*, *lujittaa*, *historiallinen* yms., yhteensä 25 ekspressiivistä sanaa. Tämän perusteella voidaan siis alustavasti päätellä, että suomenkielisissä valtiosopimuksissa pitäytyttäisiin venäjänkielisiä tiukemmin tekstilajille ominaisessa tyylirekisterissä.

Tekstilajille epätyypilliset sanavalinnat antavat aiheutta selvittää, voisiko niiden syynä olla käännoitoiminnasta johtuva interferenssi ja toisen kielen vaikutus. Seuraavassa on esimerkkejä tapauksista, joissa on käytetty ekspressiivisiä ilmauksia, vaikka neutraalimpikin ilmaisu olisi ollut käytettävissä:

- (1) Sopimuspuolet pyrkivät luomaan mahdollisimman **suotuisat edellytykset** yhteisyritysten perustamiselle ja toiminnalle. / Стороны будут стремиться создавать наиболее **благоприятные условия** для учреждения и деятельности совместных учреждений. (Sopimus tavaravaihdosta ja maksuista vuosina 1991-1995, 1989)

Venäjänkielinen sanaliitto *благоприятные условия* kuuluu lain ja liike-elämän viralliseen rekisteriin, ja sitä käytetään esimerkiksi Venäjän federaation laissa 52-FZ. Sen sijaan suomenkielinen vastine *suotuisat edellytykset* on huomattavasti harvinaisempi sanaliitto kuin *hyvät edellytykset*.

- (2) ... haluten vahvistaa ja edelleen kehittää maiden välisiä **ystävällisiä suhteita** ja vuorovaikutusta kulttuurin, opetuksen ja tieteellisen tutkimuksen alalla ... / ... желая укреплять и далее развивать **дружественные отношения** и взаимодействие между своими странами в области культуры, образования в научно-исследовательской деятельности. (Sopimus yhteistyöstä kulttuurin, opetuksen ja tutkimuksen alalla, 1992)

Myös esimerkissä 2 esiintyvä venäjänkielinen ilmaisu *дружественные отношения* on siinä määrin tavanomainen, että siihen viitataan jopa sanakirjoissa ja kielioppaissa, kun taas suomen kielessä *ystävälliset suhteet* on melko epätavallinen sanaliitto, jota käytetään lähinnä epävirallisessa viestinnässä. Näiden esimerkkien voidaan katsoa viittaavan siihen, että kyseiset kohdat sopimusteksteistä on todennäköisesti käännetty venäjästä suomeksi ja kääntäjä on syystä tai toisesta mukaillut sanavalinnallaan venäjänkielistä versiota.

4 Avainsana-analyysi

Edellisessä luvussa käsiteltiin yleisiä tendenssejä, jotka ovat havaittavissa koko korpuksen frekvenssilistoista. Kuten edellä on todettu, tämän tutkimuksen hypoteesina on, että varsinkin YYA-sopimusten aikakaudella Neuvostoliitto olisi usein ollut dominoivana osapuolena Suomen kanssa solmituissa valtiosopimuksissa. Toisin sanoen odotuksena on, että B-osakorpuksen teksteissä ilmenisi eniten merkkejä venäjästä

suomeen päin tapahtuneesta käännöstoiminnasta. Tämän hypoteesin testaamiseksi olemme vertailleet PEST-korpuksen aikakausittain jaoteltuja osakorpuksia avainsana-analyysin avulla. Avainsanahaku on toiminto, joka vertaa kahden valitun tekstin tai tekstijoukon frekvenssilistoja toisiinsa ja antaa tulokseksi avainsanalistan eli listan sanoista, joiden taajuudet näissä tekstijoukoissa poikkeavat toisistaan merkittävästi. Hakutuloksista saa ensisijaisesti tietoja tekstin aiheesta sekä teksteissä mainituista paikoista ja henkilöistä.

Avainsanahaku otettiin käyttöön ensi kerran WordSmith Tools -sovelluksessa (<http://www.lexically.net/wordsmith/>). Tätä työkalua käytetään sanastotyössä ja opetuksessa (Berber Sardinha 2000), mutta sen avulla tutkitaan myös esimerkiksi käännöskielen erikoispiirteitä (ks. esim. Kemppanen 2008, Probirskaja 2009), poliittista diskurssia (Fidler & Cvrček 2015) sekä tyyli- ja rakenne-eroja eri tekstityyppien välillä (Biel 2014).

Avainsanojen haku tapahtuu pääpiirteittäin näin:

1. Yhdistetään kaksi frekvenssilistaa, joita halutaan vertailla keskenään.
2. Lasketaan frekvenssien odotetut arvot.
3. Jokaiselle sanalle lasketaan *log likelihood* -indeksi, jolla voi tarkastella erojen merkittävyyttä. Indeksillä on positiivinen, jos sana esiintyy useammin ensisijaiseksi koeaineistoksi valitussa korpuksessa, ja negatiivinen, jos sanan frekvenssi on korkeampi toisessa osakorpuksessa.²
4. Sanat, joilla on korkeimmat LL-indeksin arvot, ovat ns. avainsanoja.
5. Sanat, joilla on matalimmat LL-indeksin negatiiviset arvot, ovat negatiivisia avainsanoja.

Menetelmä ja kaavat on kuvattu yksityiskohtaisesti esim. Lancasterin yliopiston tutkijan Paul Raysonin sivuilla (<http://ucrel.lancs.ac.uk/llwizard.html>) sekä artikkelissa Rayson ym. (2004).

WordSmith Tools -sovelluksen heikkoutena on, että sillä pystyy tutkimaan vain annotoimattomia raakatekstejä. Tässä tutkimuksessa käytettävillä TextHammer-työkaluilla voidaan vertailla myös lemmatisoituja listoja. Vertailtavina ovat siis lekseemien eivätkä erillisten saneiden taajuudet, mikä parantaa tulosten luotettavuutta.

Avainsanojen lista heijastaa tutkittavien tekstien sanaston erityispiirteitä. Tulokset ovat kuitenkin aina sidoksissa vertailuaineistoon, eli ottamalla erilaisia tekstejä vertailuun voidaan saada varsin erilaisia tuloksia. Vaikka tutkijoiden tavoitteena onkin yleensä mahdollisimman neutraalin kontrolliaineiston käyttäminen, valinta on kuitenkin aina subjektiivinen. Isompi, tasapainotettu otanta voi kuitenkin parantaa tulosten ennustettavuutta. Esimerkiksi tšekkiläiset tutkijat Fidler ja Cvrček käyttävät kontrollikorpuksina sekä erikoiskielen että yleiskielen korpusta tutkiessaan Tšekkoslovakian presidentin uudenvuodentervehdysten kielen kliseisyyttä, ja näiden

² Indeksien arvo kaavan mukaan on aina positiivinen, merkki ”+” tai ”-” lisätään osoittamaan, missä osakorpuksessa sana esiintyy useammin.

kahden kontrollikorpuksen perusteella saadut tulokset erosivat toisistaan merkittävästi (Fidler & Cvrček 2015).

Svetlana Probirskaja (2009) vertaili väitöskirjassaan Suomi–Venäjä-sopimuksia muiden maiden kanssa tehtyihin vastaavia aiheita käsitteleviin sopimuksiin, ja hänen lähestymistapansa oli synkroninen. Tässä artikkelissa aineistoa käsitellään puolestaan diakronisesta näkökulmasta, eli vertailun kohteena ovat eri aikakausina tehdyt sopimukset. Lemmatsoituja listoja vertaillaan periaatteella osakorpus B versus osakorpus A ja osakorpus B versus osakorpus C (osakorpusjako on esitetty Taulukossa 1), ja tuloksena on kaksi avainsanalistaa.

Alla on pieni otos hakutuloksista puhdistetussa muodossa.³ Sarakkeessa B on B-osakorpuksen frekvenssejä, sarakkeessa C on C-osakorpuksen frekvenssejä ja sarakkeessa LL on log likelihood -indeksin arvoja.

Taulukko 2: Osakorpus B vs. osakorpus C, listan kärki.

Sana	B	C	LL
raja#merkki ⁴	1146	10	772,16
maa	1136	111	364,00
liitto	683	36	313,35
sosialistinen	669	36	305,22
neuvosto#tasa#valta	668	36	302,90
Neuvostoliitto	562	35	239,89
pituus	335	5	212,73
käyttää	945	160	169,94
kulkea	396	26	164,99
maan#tie	285	10	151,82
asettaa	403	35	142,37
rakenne	279	12	139,93
Nuija#maa	299	18	130,32
korkeintaan	171	1	118,93

³ Puhdistaminen tarkoittaa, että listoista on manuaalisesti korjattu parserin tekemiä virheitä. Sanojen sijamuotojen tunnistus ja perusmuotojen (esim. substantiivien nominatiivit ja verbien infinitiivit) muodostus on vaikeaa jopa ihmisille, ja parserit tekevät melko paljon virheitä: laatu jää noin 90 %:n tasolle. Parserit eivät usein osaa valita luonnollisinta vaihtoehtoa monitulkintalisissa lauseissa, kuten *Kuusi tuli* (numeraali *kuusi* näyttää paremmalta vaihtoehdolta kuin substantiivi *kuu* possessiivisuffiksilla). Lisäksi monet sanat puuttuvat ohjelman sanastosta, joten ohjelma määrittelee lemmoja heuristisesti korkeahkolla virhemahdollisuudella. Parseri esimerkiksi rakentaa lemman **sopimuspuola* monille sanan *sopimuspuoli* muodoille (...ja muilla molempia *sopimuspuolia* kiinnostavilla aloilla...).

⁴ #-merkillä jaetaan yhdyssanojen vartalot.

Sana	B	C	LL
pitkin	170	5	94,63
SNTL	153	3	92,79
raja	567	111	81,25
metri	140	5	75,05
suomalainen	190	15	72,52
Suomi	1880	592	67,67

Odotetusti lista kertoo paljon B-korpuksen aihepiireistä:

- ”Neuvostoaika”: *Neuvostoliitto, neuvostotasavalta, sosialistinen, SNTL*
- ”Valtioiden rajat”: *rajamerkki, Nuijamaa* (rajanylityspaikka), *raja, linja*; paljon mittayksiköitä ja maamerkkejä, kuten *metri, maantie* yms.

Listassa on kuitenkin myös yllättäviä tuloksia. Miksi sanojen *maa, kulkea* ja *asettaa* frekvenssit ovat näin korkeita B-korpuksessa? Tämä voi mahdollisesti johtua joistakin toistuvista ilmaisuista. Tällaisiin tapauksiin kannattaa paneutua lähemmin muiden työkalujen avulla.

Tutkitaan esimerkkitapauksena sanaa *maa*. Ensin haetaan sanan kollokaatteja eli sanoja, jotka esiintyvät usein sen lähikontekstissa. Taulukossa 3 on lueteltu *maa*-sanana lemmakollokaatit B-osakorpuksessa.

Taulukko 3: Sanan *maa* kollokaatit B-osakorpuksessa ($F \geq 60$).

Sana	L3 ⁵	L2	L1	R1	R2	R3	Summa	LL
käyttää	1	3	0	661	5	4	674	757,13
raja#merkki	1	0	0	0	659	3	663	498,25
N:o	5	0	0	0	0	635	640	396,37
pituus	0	0	209	0	0	0	209	213,05
raja#viiva	0	206	0	0	0	0	206	119,13
kivikkoinen	0	0	62	0	0	0	62	74,39
kolmas	2	0	70	0	1	1	74	66,93
keski#viiva	0	81	5	0	0	0	86	63,61
molemmat	0	0	113	2	0	0	115	59,49
joka	5	6	5	0	69	3	88	34,1

⁵ L_x = frekvenssi x:n etäisyydellä vasemmalle, R_x = frekvenssi x:n etäisyydellä oikealle.

Taulukosta näkyy, että valtaosa konteksteista on muodoissa ”maa + käyttää + rajamerkki + N:o” (yli 640) ja ”rajaviiva + pituus + maa” (yli 200). Seuraavaksi katsotaan käyttöesimerkkejä eli tehdään konkordanssihaku hakusanoilla ”maa” ja ”käyttää”. Alla muutamia tyypillisiä konteksteja:

- (5) Vuokrattujen alueiden rajojen merkitsemistä varten on asetettu 229 rajamerkkiä, joista **maalla käytettäviä rajamerkkejä** 213 kappaletta ja vesillä käytettäviä rajamerkkejä 16 kappaletta. (Saimaan kanavan ja Malyj Vysotskij-saaren⁶ rajojen rajankuvauspöytäkirja, 1964)
- (6) **Rajaviivan pituus maalla käytettävien rajamerkkien N:o 11 ja N:o 12 välillä on 158.6 m.** (Saimaan kanavan ja Malyj Vysotskij-saaren rajojen rajankuvauspöytäkirja, 1964)
- (7) Suuntakulma **maalla käytettävästä rajamerkistä N:o 4** rajaviivan taitepisteeseen on 117°34'. (Saimaan kanavan ja Malyj Vysotskij-saaren rajojen rajankuvauspöytäkirja, 1964)

Konkordanssihaulla selviää myös se, että tässä tapauksessa kaikki hakutulokset ovat peräisin samasta sopimuksesta, rajankuvauspöytäkirjasta, joka on melko pitkä (17 239 sanetta) ja sisältää tarkkoja rajamerkkien kuvauksia. Näin ollen myös sanat *maa*, *kulkea* ja *käyttää* kuuluvat edellä mainittuun valtioiden rajat -aihepiiriin. Tämä tapaus on myös hyvä esimerkki siitä, että yksikin teksti voi vaikuttaa tilastoihin, jos korpus ei ole iso. Siksi kannattaa aina tarkastella myös sanojen esiintymiä teksteissä.

Analysoiduista avainsanalistoista löytyi monta sanaa, jotka olivat jo esillä tämän artikkelin luvussa 3: *ystävyyys*, *yhteistoiminta*, *lujittaa* jne. Havainnot tyylilajille epätavallisen sanaston käytöstä tuntuvat siis tosiaan painottuvan B-osakorpuksen eli YYA-aikakauteen. Seuraavassa tutkitaan joitain näistä sanoista lähemmin.

Ystävyys

Sana *ystävyyys* on todella tyypillinen B-osakorpuksessa: sen frekvenssi on 75 eli 0,65 esiintymää 1000 sanetta kohti. Vastaavasti sillä on A-korpuksessa vain neljä esiintymää ja C-osakorpuksessa yksi. Venäjänkielisissä teksteissä sana *дружба* ‘ystävyyys’ on todella tavallinen, ja se esiintyy yleisesti sopimusten otsikoissa ja johdannoissa. Sen yleisin R2-kollokaatti on *сотрудничество* ‘yhteistoiminta’, eli tyypillinen konteksti on *дружба и сотрудничество* ‘ystävyyys ja yhteistoiminta’. Vastaavasti suomalaisen *ystävyyys*-sanon kollokaatteja ovat odotetusti *yhteistoiminta* ja *keskinäinen*.

- (8) Korkeat Sopimuspuolet vakuuttavat päättäneensä toimia yhteistyön ja **ystävyyden** hengessä Suomen ja Neuvostoliiton taloudellisten ja kulttuurisuhteiden jatkuvaksi kehittämiseksi ja lujittamiseksi. / Высокие договаривающиеся стороны подтверждают свою решимость действовать в духе сотрудничества и **дружбы** в целях дальнейшего развития и укрепления экономических и культурных связей между Советским Союзом и Финляндией. (YYA-sopimus, 1948)

⁶ Kielenhuollon vastainen kirjoitusasu on peräisin alkuperäisestä asiakirjasta.

PEST-korpuksen teksteissä on myös paljon esiintymiä adjektiivilla *ystävällinen* (32 ja 0,28) ja yhdyssanoilla, joissa on *ystävyy*-alkuinen vartalo (esim. *ystävyyssuhde*, *ystävyyssseura* yms. ja jopa *ystävyysskuukausi*).

- (9) lujittaakseen edelleen molempien maiden keskisiä **ystävällisiä** suhteita / В целях дальнейшего укрепления **дружественных** отношений между обоими государствами (Konsulisopimus, 1966).

Yhteistoiminta

Myös sana *yhteistoiminta* on tavallinen B-osakorpuksessa (103/0,90) ja harvinainen muissa osakorpuksissa. Venäjänkielisissä versioissa vastaavissa konteksteissa esiintyy sana *сотрудничество*. Tämä sana oli todella tavallinen neuvostoaikana, mutta nykyään sen frekvenssi on laskussa, erityisesti ilmaisuihin kuten edellä mainittu *дружба и сотрудничество* ‘ystävyy ja yhteistoiminta’.

- (10) Suomen Tasavallan hallituksen toivomukset vartenottaen, ilmaissut olevansa valmis ryhtymään **yhteistoimintaan** poronhoitoa raja-alueilla koskeissa kysymyksissä... / ...идя навстречу пожеланиям Правительства Финляндской Республики, выразило свою готовность к **сотрудничеству** по вопросам оленеводства в пограничных районах... (Porosopimus, 1965)

On huomionarvoista, että C-korpuksessa yhteistoimintaa tarkoittavan venäläisen *сотрудничество*-sanan suomenkielisenä vastineena käytetään yleisimmin sanaa *yhteistyö*. Taulukossa 5 näkyy, että *yhteistyö*-sanan frekvenssi on viisinkertaistunut ja samalla *yhteistoiminta*-sanan frekvenssi on laskenut selvästi.

Taulukko 5: Sanat *yhteistoiminta* ja *yhteistyö* PEST:n eri osakorpuksissa⁷

	A	B	C
yhteistoiminta	3 (0,04)	103 (0,90)	6 (0,11)
yhteistyö	0	241 (2,09)	185 (3,52)

Selittyykö tämä ilmiö suomen kielen yleisellä kehityksellä, vai onko sanaa *yhteistoiminta* pidetty niin leimallisena nimenomaan yhteistoiminnalle Neuvostoliiton kanssa, että se on painunut historiaan yhdessä Neuvostoliiton kanssa? Vertailuhaku Suomen Kielipankin korpuksista (corp.csc.fi) osoittaa, että sanan *yhteistoiminta* käyttö suomenkielisissä aineistoissa on tosiaan vähentynyt merkittävästi 1990-luvulta lähtien, mikä tukisi tätä olettamusta. Yksi mahdollinen selitys on myös se, että nykysuomessa sana *yhteistoiminta* on vahvasti assosioitunut työoikeuteen (ja erityisesti negatiivisessa mielessä *yhteistoiminta*- eli *yt-neuvotteluihin*). Ruotsi-suomi-tekstikorpuksen kokoaminen antaa todennäköisesti mielenkiintoista lisätietoa tähänkin kysymykseen.

⁷ Suluissa frekvenssi per 1000 sanetta.

Kehittää ja lujittaa

Neuvostoajan venäjänkielisissä asiakirjoissa oli käytössä sellaisia vakioilmauksia kuin *дальнейшее укрепление* ‘edelleen lujittaminen’, *дальнейшее развитие* ‘edelleen kehittäminen’ ja jopa *дальнейшее развитие и укрепление* ‘edelleen kehittäminen ja lujittaminen’ tai *дальнейшее укрепление и развитие* ‘edelleen lujittaminen ja kehittäminen’. Sen lisäksi, että *lujittaa* on sopimuskontekstissa selkeän metaforinen ja ekspressiivisesti latautunut termi, suomen kielessä myös *edelleen*-adverbin käyttö tällaisessa kontekstissa voidaan luokitella tyyllilajille vieraaksi ilmaisutavaksi ja viitteeksi venäjän kielen interferenssistä.

Ilmaisuja *edelleen kehittäminen* tai *edelleen lujittaminen* voidaan pitää esimerkkeinä konstruktivistisista metaforista. Konstruktivistisen metaforateorian mukaan metaforinen ajattelu ei ole pelkästään kielen tason ilmiö vaan monet ihmisen ajattelua ja toimintaa ohjaavat käsitteelliset perustuvat alitajuisesti käyttämiimme metaforisiin järjestelmiin (Lakoff & Johnson 1980: 3). Näin ollen sanan *edelleen* käyttö tässä tarkastelluissa konteksteissa liittyy metaforiseen käsitejärjestelmään ”tulevaisuus on parempi” – ”tulevaisuutta kohti suuntautuva toiminta on parantamista”. Aineistosta on löydettävissä muitakin neuvostoajan metaforia, jotka ovatkin mielenkiintoinen erillisen tutkimuksen aihe.

Oheisen esimerkin lisäksi myös aiemmin annetussa esimerkissä (8) esiintyvät nämä molemmat verbit ja myös edellä mainittu *ystävyyys*.

- (11) ... haluten edistää Suomen ja Neuvostoliiton välille muodostuneiden ystävällisten ja hyvien naapuruussuhteiden **edelleen kehittämistä ja lujittamista**... / ... желая содействовать **дальнейшему развитию и укреплению** сложившихся дружественных и добрососедских отношений между Финляндией и СССР... (Pöytäkirja YYA-sopimuksen pidentämisestä, 1955)

Mainitut ilmaukset ovat vahvasti esillä B-osakorpuksessa, mikä stimuloi mm. *lujittaa*- ja *kehittää*-verbien ja niiden johdannaisten käyttöä. Silti vain *lujittaa*-sana on esillä molemmissa avainsanojen listoissa ja esiintyy B-osakorpuksessa paljon useammin kuin muissa osakorpuksissa. Sana *kehittää* esiintyy C-osakorpuksessa useammin kuin B-osakorpuksessa. Kollokaattien haku paljastaa, että C-osakorpuksessa (taulukko 7) tätä sanaa ei käytetä samoissa ilmaisuissa kuin B-osakorpuksessa (taulukko 6), ja jopa *kehittää* + *yhteistyö* -ilmaus on siinä vähemmän merkittävä.

Taulukko 6: *Kehittää*-sanon kollokaatit B-osakorpuksessa

Sana	L5	L4	L3	L2	L1	R1	R2	R3	R4	R5	Summa	LL
yhteis#työ	0	1	3	3	31	2	5	5	4	1	55	27,47
edelleen	0	0	1	0	25	4	0	2	0	0	32	17,58
teollinen	0	12	0	10	0	0	0	0	0	1	23	15,02
syventää	0	0	0	0	0	0	27	0	2	0	29	13,09

olla	0	1	1	0	1	0	1	0	2	1	7	7,52
tieteellis#tekninen	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	12	5,44
haluta	1	0	1	7	4	0	0	0	0	0	13	5,3
lujittaa	0	0	0	1	0	0	9	1	0	0	11	5,27

Taulukko 7: Kehittää-sanan kollokaatit C-osakorpuksessa

Sana	L5	L4	L3	L2	L1	R1	R2	R3	R4	R5	Summa	LL
ja	5	7	1	9	8	11	7	5	4	3	60	29,4
yhteis#työ	1	0	0	2	3	2	4	5	0	4	21	7,75

Avainsanalistoista käy ilmi, että osakorpusten B ja A välisessä vertailussa *edelleen* on negatiivinen avainsana, kun taas osakorpusten B ja C vertailussa se on positiivinen. Kollokaattien haku osakorpuksista paljastaa, että B-osakorpuksessa *edelleen*-sanana lähikonteksteissa esiintyvät verbit *kehittää*, *lujittaa*, *ehdottaa* ja *pyrkii*. A-osakorpuksesta ei saa yhtä selkeää kuvaa, ja konkordanssien tarkastelu paljastaa, että siinä melkein kaikki *edelleen*-sanana kontekstit ovat rajasopimuksista, joissa sanaa käytetään valtioiden rajan kuvauksessa konkreettisesti merkityksessä ‘eteenpäin’.

- (13) Rajamerkistä N:o III/ 277/ 577 raja kulkee vanhaa Suomen ja Neuvostoliiton välistä rajaa pitkin koilliseen rajamerkkiin k N:o 578 ja **edelleen** rajamerkkiin N:o 775. / От пограничного знака № III/277/577 граница идет по старой Советско-Финляндской границе в северо-западном направлении к пограничному знаку № 578 и **далее** до пограничного знака № 775. (Rajankuvaus - pöytäkirja valtakunnanrajan kulusta, 1940)

5 Päätelmät

Tämän pienimuotoisen leksikaalisen analyysin perusteella voidaan todeta, että valtiosopimusten kieli kertoo monenlaisia asioita. Kielelliset seikat voivat antaa viitteitä sopimusosapuolten suhteista ja toisen osapuolen mahdollisesta dominoivasta vaikutuksesta. Tällainen havainto on esimerkiksi sanan *ystävyyden* runsas esiintyminen Neuvostoliiton ajan valtiosopimuksissa sekä suomenkieliselle viralliselle diskurssille epätyypillisten sanojen ja ilmaisujen, kuten *suotuisat edellytykset* käyttö. Lisäksi voidaan nähdä piirteitä kielen yleisestä kehityksestä, mistä esimerkkinä on *yhteistoiminta*-sanana korvautuminen *yhteistyö*-sanalla.

Sanaston analyysi on vain yksi tapa lähestyä aineistoa; esimerkiksi eri sijamuotojen käyttö, lausepituudet, sivulauseiden käyttö ja sanajärjestys voivat antaa lisää tietoa käännöstoiminnan osuudesta. Myös vertailu Suomen ja Ruotsin välisiin sopimuksiin antaisi lisää tietoa siitä, ovatko tämän artikkelin havainnot spesifejä nimenomaan venäjän- ja suomenkielisille sopimuksille vai liittyvätkö ne yleisesti valtiosopimusgenreen. PEST-korpusta kartutetaan koko ajan ja uusia hakutoimintoja

kehitetään, joten jatkossa tämän artikkelin aiheisiin voidaan vielä palata laajalaisemman analyysin merkeissä.

Lähteet

Tutkimusaineisto

PEST, valtiosopimusten rinnakkaistekstikorpus. Tampere: Tampereen yliopisto 2016. Saatavissa: mustikka.uta.fi/texthammer (käyttäjätunnus haettavissa Mikhail Mikhailovilta, mikhail.mikhailov@staff.uta.fi).

Kirjallisuuslähteet

Baker, Mona 1996. Corpus-Based Translation Studies: The Challenges that Lie Ahead. Teoksessa: Harold Somers (ed.) *Terminology, LSP and Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 175–187.

Baker, Mona 2004. A Corpus-Based View of Similarity and Difference in Translation. *International Journal of Corpus Linguistics* 9:2, 167–193.

Berber Sardinha, Tony 2000. Comparing Corpora with WordSmith Tools: How Large Must the Reference Corpus Be? Teoksessa: *The Workshop on Comparing Corpora*. Hong Kong: Association for Computational Linguistics, 7-13. Saatavissa: <http://www.aclweb.org/anthology/W00-0902> [viitattu 24.2.2017].

Biel, Łucja 2014. *Lost in the Eurofog: The Textual Fit of Translated Law*. Bern: Peter Lang.

Fidler, Masako & Václav Cvrček 2015. A Data-Driven Analysis of Reader Viewpoints: Reconstructing the Historical Reader Using Keyword Analysis. *Journal of Slavic Linguistics* 23:2, 197–239.

Kemppanen, Hannu 2008. *Avainsanoja ja ideologiaa: käännettyjen ja ei-käännettyjen historiatekstien korpuslingvistinen analyysi*. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Lakoff, George & Mark Johnson 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago & London: University of Chicago Press.

Probirskaja, Svetlana 2009. *Rajankäyntiä: Suomen ja Venäjän kahdenväliset valtiosopimukset käännöstieteellisen avainsana-analyysin valossa*. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.

Ramos, Fernando Prieto 2015. El traductor como redactor de instrumentos jurídicos: el caso de los tratados internacionales. *Journal of Specialised Translation* 15, 200–214. Saatavissa: http://www.jostrans.org/issue15/issue15_toc.php [viitattu 24.2.2017].

Rayson Paul, Berridge Damon & Francis Brian 2004. Extending the Cochran Rule for the Comparison of Word Frequencies Between Corpora. Teoksessa: G. Purnelle, C. Fairon & A.

Dister (eds.) *Le poids des mots: Proceedings of the 7th International Conference on Statistical Analysis of Textual Data* (JADT 2004), Louvain-la-Neuve, Belgium, March 10–12, 2004. Presses universitaires de Louvain, vol. 2, 926–936. Saatavissa: http://ucrel.lancs.ac.uk/people/paul/publications/rbf04_jadt.pdf [viitattu 24.2.2017].

Schäffner, Christina 1997. Strategies of Translating Political Texts. Teoksessa: A. Trosborg (toim.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 119–143.

Toury, Gideon 2012. *Descriptive Translation Studies – and Beyond: Revised edition* (2). Philadelphia: John Benjamins.

Valtiosopimusoikeutta koskeva Wienin yleissopimus. Valtiosopimukset 33/1980.

Kirjoittajien esittely ja yhteystiedot

Mikhail Mikhailov on käännöstieteen professori (suomi ja venäjä) Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimusintresseihinsä kuuluvat korpuslingvistiikka, erityisesti rinnakkaistekstikorpukset, ja käännösteknologia.
Sähköpostiosoite: Mikhail.Mikhailov (at) staff.uta.fi

Miia Santalahti on kääntämisen ja tulkkauksen yliopisto-opettaja, kääntäjä ja väitöskirjatutkija. Hänen väitöskirjansa aiheena on käännöstoiminnan vaikutus valtiosopimusten kieleen.
Sähköpostiosoite: Miia.Santalahti (at) staff.uta.fi

Joukkoistetun kotoistamisen luonteesta kääntämisenä

Tommi Nieminen
Itä-Suomen yliopisto, Joensuu

Abstract

Web 2.0 has led to proliferation of crowdsourcing in many areas, not the least of which is translation and particularly localization. Another, simultaneous but unconnected phenomenon has been the proliferation of free/libre open source software (FLOSS). We use examples from a case of crowdsourced localization of FLOSS, the Finnish localization of KDE Plasma desktop environment. We discuss the role of the translator in FLOSS, the nature of crowdsourced localization as translation, and the ways in which crowdsourced localization may change the way we see some basic concepts of translation such as the source and target texts.

Keywords: crowdsourcing, localization, free/open source software, Web 2.0

Avainsanat: joukkoistaminen, kotoistaminen, vapaat ohjelmistot, Web 2.0

1 Johdanto

Pohdin tässä artikkelissa vapaiden tietokoneohjelmien joukkoistetun kotoistamisen luonnetta käyttäen aineistonani vapaan KDE- tai nyttemmin KDE Plasma -työpöytäympäristön suomalaista kotoistusta. KDE Plasma on vapaa (luvussa 2 esitetyn määritelmän mukaisesti) graafinen työpöytäympäristö, joka tarjoaa paitsi monipuolisen työpöytäympäristön myös laajan hyöty- ja viihdeohjelmakokonaisuuden. Sen tyypillisiin käyttöympäristö on Linux, mutta se on saatavilla myös muille alustoille. Esimerkkini ovat kotoistamisen yhteydessä kohtaamistani todellisista ongelmista tai haasteista, joskaan kaikkia ei ole tässä artikkelissa mahdollista käydä järjestelmällisesti läpi.

Tietokoneohjelmat ovat nykyajan keskeisimpiä työympäristöjä, ja internet on muuttanut niiden toimintaa merkittävästi viime vuosikymmeninä. Ensi vaiheessa verkkoon kytkeytyivät vain erityistarkoituksiin luodut ohjelmat, kuten selain, sähköposti ja tiedonsiirto, jolloin käyttäjä helposti tunnisti rajapinnan koneensa ja ulkomailman välillä. Nyttemmin lähes jokainen ohjelma toimii verkossa ja verkosta on tullut niin keskeinen osa tietokoneen toimintaa, että verkoton tietokone alkaa olla käsitteellinen anomalia. Suomalaisen nimensä mukaisesti tietokoneesta on kehkeytnyt **tietokone**, ja tieto löytyy pilvestä. Verkko on muuttanut digitaalisen sisällöntuotannon kuvaa (Lewis ym. 2014: 99). Samalla ihmisten toiminta tietokoneen ääressä on globalisoitunut, mikä on synnyttänyt kasvavan tarpeen kääntämiselle, jotta eri puolilla maailmaa sijaitseva tieto ja

palvelut tuotaisiin käyttäjien ulottuville (O'Hagan 2012: 124; Fernández Costales 2013: 86–87) – ainakin kaikkien niiden, jotka eivät hyväksy ajatusta yhdestä maailmantyökielestä (vrt. Folaron 2012: 6).

Web 2.0:n myötä on toteutettu jo sen alkuperäiseen konseptiin kuulunut vuorovaikutteisuuden ajatus, joka on paitsi uudistanut tapoja luoda ja välittää ohjelmia myös johtanut yhä pienempien ohjelmistoyritysten kansainvälistymiseen (Bell & Loane 2010: 213–214). Alkuperäinen 1990-luvulla syntynyt WWW (Web 1.0) oli yksisuuntainen: verkon aineisto oli rakenteista tekstiä tai koneelle ladattava binaarimöykky (engl. *binary blob*). Aineiston toimitti joku verkkoon, mistä käyttäjät sen sellaisenaan noutivat. Web 2.0:ssa käyttäjätkin nähdään voimavarana, joka voidaan osallistaa aineiston tuottamiseen (Collis & Moonen 2008: 94; Fernández Costales 2013: 88; Tung & Tseng 2013: 2143). Tämä vaikuttaa myös kääntämiseen, joka nykyisellään muutenkin on digitaalista, ulkoistettua ja projektivetoista (Dunne 2012: 144). Monet kääntämisen osa-alueet, kuten kotoistaminen (esim. Mesipuu 2012) ja AV-kääntäminen (esim. Munday 2012), siirtyvätkin helposti ja luontevasti Web 2.0 -aikaan, etenkin kun näiden kahden keskinäinen suhde on muutoksen myötä jo sumennut (O'Hagan 2012: 127).

Kotoistamisen joukkoistamisessa on kyse voitoista muttei vain kustannussäästöjen mielessä, kuten epäluuloisimmat ovat esittäneet (Nogueira & Semolini 2010). Joukkoistaminen mahdollistaa myös kokonaan uusia asioita: missä aiemmin vain suurimmat kaupalliseen menestykseen tähtäävät ohjelmat oli taloudellisesti mahdollista kotoistaa, nykyään kotoistus ulottuu pieniin harrastajaprojekteihinkin, joilla kaikilla on näin mahdollisuus kansainväliseen saatavillaoloon (Bell & Loane 2010: 214–215). Kääntäminen ja kotoistaminen ovat tärkeässä osassa globalisaatiossa ja kaupallisessa(kin) menestyksessä (Pettini 2015: 277). Pelkästä viestintävälineestä internet on kasvanut yhteistoimintatasoksi, joka ohjaa ohjelmakehitystyötä uusiin suuntiin (Bell & Loane 2010: 218). Kääntämisestä tulee yleisöpalvelu, joka mahdollistaa yhteistoiminnan eri muodot (Folaron 2012: 26).

Muokattavuus ja muunneltavuus ovat Web 2.0:n keskiössä, mikä toisaalta haastaa esimerkiksi perinteisen asiantuntijoiden takaaman laadun käsitteen (Collis & Moonen 2008: 95, 103). Aineisto ei enää saavu käyttäjälle valmiina, asiantuntijoiden loppuun saakka hiomana, vaan aihiona, josta muokata kokonaisuus omiin käyttötarpeisiin.

Toistaiseksi harvalukuisissa tutkimuksissa käyttäjien on havaittu suhtautuvan työn joukkoistamiseen viihteenä tai pelinä, joka tarjoaa heille tavan toteuttaa itseään ja kokea tyydytystä tai saada tunnustusta osaamisestaan (Estellés-Arolas & González-Ladrón-de Guevara 2012: 194–195; O'Hagan 2012: 125; Djelassi & Decoopman 2013: 687). Joukkoistaminen on osa laajempaa yhteisöllisen toiminnan kontekstia, jossa kontribuutiot kulkeutuvat käyttäjiltä toisille käyttäjille vuorovaikutuksessa, joka parhaimmillaan hyödyttää kaikkia osapuolia. Aktiivisten toimijoiden motivaatio vaihtelee altruistisesta omien taitojen kehittämiseen, ja mukana on harrastelijoiden lisäksi ammattilaisia (Fernández Costales 2013: 92–93). Vaarana on työn tuottaman arvon valuminen yrityksille, jotka hyödyntävät yhteisöjä (lähes) kustannuksettomana osana toimintaansa (mas. 95). Tähän pyritään vastaamaan tietokoneohjelmien vapaudella (ks. alalukua 3).

Pohdin artikkelissani seuraavia kysymyksiä:

1. Mikä on kotoistajan rooli vapaiden ohjelmistojen liikkeessä?
2. Millainen on vapaiden ohjelmistojen joukkoistetun kotoistuksen erityisluonne käännöstyönä?
3. Miten joukkoistettu kotoistaminen muuttaa suhtautumista kääntämisen lähtö- ja kohdetekstiin?

Kysymykset ovat luonteeltaan laajoja ja vaatisivat omat tutkimuksensa, mutta kokoaan tässä yhteen havaintojani ja käsityksiäni useamman vuoden KäTu-esitelmieni pohjalta jatkotarkastelua varten.

2 Käsitteitä

Kotoistaminen eli **lokalisointi** on toimintaa, jolla tuote, kuten tietokoneohjelma, pyritään sovittamaan paitsi kieleltään, myös muulta toiminnaltaan kunkin kohdeyleisön tarpeisiin sopivaksi. Kielellisten elementtien lisäksi muutoksia vaativat tyypillisesti merkistöt, aakkostus, ajan ilmaukset jne. Useimmat näistä mahtuvat kääntämisen perinteisiin rajoihin, joten kääntämisen ja kotoistamisen ero on pikemmin näkökulmassa; tässä artikkelissa hahmottelen, miltä tilanne kotoistajan silmin näyttää.

Vapaalla ohjelmistolla tarkoitetaan ohjelmaa, jonka lähdekoodi on vapaasti käyttäjän saatavilla ja muokattavissa. Vapaus ei suoraan ota kantaa kustannuksiin tai rahan siirtymiseen. Yksi vapaiden ohjelmistojen liikkeen keskeinen toimija, Free Software Foundation (FSF, 1986), luettelee neljä keskeistä piirrettä:

1. vapaus käyttää ohjelmaa mihin tarkoitukseen tahansa
2. vapaus tutkia ohjelman toimintaa ja soveltaa sitä omiin tarpeisiin
3. vapaus levittää edelleen ohjelman kopioita
4. vapaus parannella ohjelmaa ja julkaista tehdyt muutokset.

On syytä korostaa, ettei FSF viittaa sanalla *free* 'ilmaisuuuteen' vaan 'vapauteen'. Joskus ero täsmennetään sanaparilla *free/libre*. Ohjelma voi olla maksullinen ja silti vapaa; merkitsevää on vain se, saako käyttäjä ohjelman lisäksi myös sen koostamiseen käytetyn lähdekoodin, jotta hänen vapautensa muuttaa ohjelmaa säilyisi.

Piirteiden takaista ideologiaa ohjaavat määräperiaatteet. Ensinnäkin tietokoneen halutaan voimavarana kuuluvan kaikille. Näin pyritään takaamaan ihmisyyhteisön kulttuurisen pääoman kuulumisen kaikille sekä jokaisen mahdollisuus oppia jo tehdystä. Toisekseen vapaus takaa, ettei kenenkään tarvitse tyytyä valmiisiin vaihtoehtoihin. Pääsy lähdekoodiin takaa käyttäjälle mahdollisuuden räätälöidä ohjelmaa tarpeisiinsa. Tätä ohjaa ajatus, ettei kukaan tunne ennalta kaikkien tarpeita. Alhaalta ylös -ajattelu mahdollistaa kaikkien osallistumisen kehitystyöhön eri tavoin, kunkin kykyjensä mukaan. (Ks. esim. Stallman 2009.)

Joukkoistaminen ja **talkoistaminen** ovat englannin sanan *crowdsourcing* nyttemmin vakiintuneita suomalaisia käännösvastineita. Englannin uudissana muodostettiin sanoista *crowd* 'väkijoukko' ja *outsource* 'ulkoistaa' (tai yhden näkemyksen mukaan yleisemmästä verbistä *source* 'hankkia jokin jostakin', Estellés-Arolas & González-Ladrón-de Guevara 2012: 189). Merkitys rakentuu osistaan: kyse on toiminnan osan ulkoistamisesta määrittämättömälle toimijajoukolle. Joukkoistamisesta on uhannut tulla muotisana, joka hautaa alleen muita yhteistoiminnan muotoja (mas. 189), mutta tässä yhteydessä tarkoitan sitä sanan varsinaisessa mielessä: jokin toimija, kuten tietokoneohjelman kehittäjä, ulkoistaa jonkin osan toteuttavaa kokonaisuutta kenen tahansa vapaasti mutta maksutta toteutettavaksi. Suomalaisista käännösvastineista pidän vapaiden ohjelmistojen kotoistamiseen sopivimpana joukkoistamista syistä, jotka käyvät tarkemmin ilmi luvusta 3; lyhyesti on kyse siitä, että vapaissa ohjelmistoissa kotoistus toteutetaan oleellisesti samoin kuin koko muu tuotanto eikä kyseessä ole vain jonkin osa-alueen toteuttaminen talkoilla.

Web 2.0:lla tarkoitetaan lyhyesti kerraten paitsi välineitä, joilla verkon yli on mahdollista toimia yhä vuorovaikutuksellisemmin, myös sitä uudentyyppistä tiedon ja toiminnan mallia, jonka tällaisten välineiden olemassaolo saa aikaan. Web 2.0:n ja sen mahdollistaman joukkoistamisen merkityksen katsotaan ulottuvan ohjelmistokehityksestä aina tietojärjestelmien käsitteeseen (Majchrzak & Malhotra 2013) ja tieteen muutokseen (Lievrouw 2010) saakka. Web 2.0:aan liittyy kansainvälistyminen ja globalisoituminen, jotka, kuten todettua, synnyttävät myös lisääntyvää kääntämisen tarvetta.

3 Vapaiden ohjelmistojen kotoistus päättymättömänä projektina

Vapaiden ohjelmistojen ideologiassa passiivisen kuluttajan tilalle havitellaan aktiivista käyttäjä-kehittäjää. Lähdekoodin avoimuus takaa, että jokaisella on mahdollisuus suunnata jo olemassa olevia projekteja haluamaansa suuntaan.

Kotoistaja kuuluu tähän keskeisesti. Ensinnäkin kotoistus takaa pääsyn ohjelmaan yhä suuremmalle käyttäjäryhmälle. Toisekseen kotoistettu ohjelma ottaa toiminnoissaan huomioon useammanlaisten ihmisten tarpeet. Kotoistajakaan ei kuitenkaan saa yksinvaltaa työhönsä: ryhmä antaa ja ryhmä ottaa – jotkin ratkaisut muut hyväksyvät, jotkin torjuvat, ja tähän on tyydyttävä. Jos ryhmä esimerkiksi päättää siirtyä *viive* : *viiveen* -tyyppiseen, kielenhuollon nyttemmin (hieman käsittämättömästi) hyväksymään taivutuskäyttöön, yksittäisen kääntäjän toive kielihistoriallisesti oikeammasta ja kielikorvaa hivelevämmästä *viipeen*-taivutuksesta ei mene läpi (kirjoittajan yksityinen sähköpostikirjeenvaihto). Tulokset siirretään yhteiseen pääomaan. Kotoistajasta tulee myös aktiivinen osatoimija, käyttäjä-kehittäjä, jonka on ratkaistava kantansa siihen, mitä kehitystyön ”ylävirrassa” tapahtuu. Huonoimmillaan tämä jää reagoinniksi ulkoisiin tapahtumiin, mutta parhaimmillaan kotoistajat toimivat aktiivisena osana kehitystyötä ja voivat vaikuttaa siihen, jos se ajautuu ristiriitaan kotoistettavuuden kanssa.

Kääntäjät ovat yleensä suhtautuneet joukkoistettuun kääntämiseen torjuvasti (esim. Nogueira & Semolini 2010). Se on nähty ammattitaidottomien harrastelijoiden omaehtoiseksi mutta ajattelemattomaksi toiminnaksi, jota häikäilemättömät yritykset käyttä-

vät hyväkseen. Joukkoistettuun kääntämiseen osallistuvista tiedetään toistaiseksi vähän, mutta Olohan (2014: 20–21, 27) on osoittanut, että osallistumisen motiivit ovat sekä yhteisöllisiä että yksilöllisiä, joista yhteisölliset tapaavat painottua itse asiassa enemmän. Joukkoistettu kääntäminen nähdään yleisöpalveluksi tilanteessa, jossa vaihtoehtona on vain kääntämättömyys. Vapaat ohjelmistot ovat selkeästi tällainen tilanne, koska tyypillisesti niitä levitetään paitsi vapaasti myös ilmaiseksi: raha ei liiku käyttäjiltä kehittäjille sen enempää kuin kehittäjiltä kotoistajillekaan.

Vapaa ohjelmisto on luonteeltaan vapaasti kotoistettavissa. Kääntäminen tapahtuu yhteisöissä, joissa ohjelman kehittäjillä ei ole erityistä valtaa. Yhteisöjen sisällä valta puolestaan voi olla täysin tasan jakautunutta tai ns. meritokraattista, ansioihin perustuvaa (Weber 2004: 144–145): yhteisö arvioi kunkin osallistujan merkityksen hänen läsnäolonsa keston ja työnsä laadun perusteella, mikä tutkimustenkin perusteella patistaa vapaaehtoisen toimijan myös tekemään työtään laadukkaammin (O'Mahony & Ferraro 2007: 1082). Vapaiden ohjelmistojen kotoistaminen kuuluu Fernández Costalesin (2013: 95–97) luokituksessa pikemmin yhteistoiminnalliseen ("fani-") kuin joukkoistettuun kääntämiseen. Parhaimmillaan kotoistajien ja kehittäjien suhteesta tulee molempisuuntainen ja kumpaakin osapuolta hyödyttävä, kun tieto kotoistamisen toiveista tai ongelmista voi välittyä eteenpäin kehittäjille.

Yksinkertainen esimerkki vuorovaikutustarpeesta on käyttöliittymän säädin, jossa odotetaan käännöstä pelkästään englannin prepositiosta "To" koostuvalle selitteelle, jota seuraa toinen säädin (esim. numero- tai päivämääräsäädin). Suomenkielisessä käyttöliittymässä tällaisen selitteen kääntäminen on ongelmallista, vaikka olisikin tiedossa, millainen graafinen elementti tekstiselitettä seuraa. Kääntäjä voi kaivata esimerkiksi vaihtoehtoista selitettä säätimen jälkeen postpositiota varten tai koko graafisen kokonaisuuden uudelleensuunnittelua. Juuri näitä toiveita kehittäjien suuntaan on toistuvasti tarpeen välittää. Yleisemminkin on havaittu ammattikehittäjien – joiksi vapaan ohjelmistojen kehittäjät voi vähintään tässä kontekstissa lukea – tuottavan ideoita, jotka ovat vähemmän innovatiivisia mutta yleensä yksinkertaisempia ja nopeampia toteuttaa kuin ne, jotka tulevat joukkoistetuilta maallikoilta (Poetz & Schreier 2012: 251), joiksi tässä kontekstissa lukeutuvat myös kotoistajat. Ongelma heijastuu ohjelmien kotoistettavuuteen.

Monet vapaat ohjelmat, kuten KDE Plasma, eivät tee jyrkkää rajaa piilossa tapahtuvan kehitystyön ja lopullisen julkistamisen välillä, joten kotoistuksessa on lähes pysyvästi se tilanne, että käännös laahaa kulloisenkin kehitysvaiheen perässä. Osin tämä johtuu myös edellä mainitusta vastavuoroisesta suhteesta kotoistusryhmien ja kehittäjien välillä, koska ryhmiä on useita ja niiden kehittäjille välittämät toiveet keskenään tahdistamattomia. Lähdekoodiin voidaan toisin sanoen tehdä yhden kotoistajan toiveesta juuri sellaisia muutoksia, jotka toisen kielen kannalta johtavat joko turhaan uudelleen-kääntämistarpeeseen tai ovat jopa haitallisia. Perinteisen yritysmaailman suljetussa kehityskulttuurissa tuote saapuu käännettäväksi (enemmän tai vähemmän) käännosvalmiina, jolloin käännöksen on mahdollista ehtiä kokonaisuudessaan mukaan julkistettuun tuotteeseen. Vapaissa ohjelmissa jokainen vaihe on (jälleen: enemmän tai vähemmän) julkinen, ja kotoistus tapahtuu yleensä nopeasti muuttuvassa kehityshaarassa. Siten on tavallista, että ahkerastakin kotoistuksesta huolimatta loppukäyttäjän eteen saapuu puolikielinen työpöytäympäristö: osa käännöksistä ei ehdi mukaan, osa koskee vasta

tulossa olevaa julkaisuversiota, osa on jo ohjelmakehitystyön myötä automaattisesti merkitty vanhentuneiksi eivätkä ne näy käyttäjälle, vaikka ne sinänsä olisivat täysin hyväksyttäviä. Käännösprojekti jää pysyvään keskeneräisyyden tilaan.

Suuri osa ohjelmissa tapahtuvista muutoksista liittyy niiden oman toiminnallisuuden kehittymiseen kohti jotakin jo ennalta olemassa olevaa tavoitetta. Esimerkiksi kuvankäsittelyohjelmassa kotoistaja tietää jo suunnilleen ennalta, millainen ohjelma tulee olemaan saavutettuaan toiminnallisuudessa tavoitteensa, koska kuvankäsittelyohjelmia on ollut olemassa ennenkin ja ne antavat mallin uudellekin ohjelmalle. Ohjelman uudet piirteet eivät tule täytenä yllätyksenä vaan niihin on mahdollista periaatteellisesti varautua etukäteen. Systemis-funktionalistisen kielitieteen merkityspotentialin käsitettä soveltaakseni (esim. Halliday 1978: 39–40) on ikään kuin **käännöspotentiali**, josta ohjelman kehittyessä toteutuu yhä suurempi osuus. Käännöspotentialin muodostaisivat näin kaikki mahdolliset käännöstekstit ja -jonot, jotka annetussa merkitysten avaruudessa on mahdollista tuottaa. Yhä jää mahdolliseksi, että uusi, vasta kehitteillä oleva ohjelma kehittyy kaikkien aiempien malliensa ohi, jolloin potentiali kasvaa täysin uuteen ja ennakoimattomaan suuntaan. Tällöin kotoistajakin on täysin tuntemattomilla vesillä ja joutuu mahdollisesti huomaamaan myös kohdekielen sanastosta puuttuvan tarvittavia sanoja.

Silloinkin kun kyse ei ole vain toisen ohjelman toiminnallisuuden toisintamisesta, ohjelmien kehityksessä voi havaita kääntäjän työtä helpottavaa asteittaisuutta. Tietokoneympäristöt tapaavat olla sikäli evolutiivisia, etteivät uudet vaiheet yleensä täysin hylkää aiempien saavutuksia. Nykyisissä, 10–20 vuoden takaisista jo merkittävästi eroavissa tietokoneen käyttöliittymissä valtaosa elementeistä palautuu aiempiin malleihin, joita ovat antaneet laajalti sellaiset järjestelmät kuin vuonna 1984 julkaistu Applen Mac-käyttöjärjestelmä (tuolloiselta nimeltään System), 1987 julkaistu NeXT, 1995 julkaistu Microsoft Windows 95 tai kaikkien yhteinen esiäiti, Xeroxin jo 1970-luvulla kehittämä kokeellinen graafinen käyttöliittymä.

Esimerkiksi toistuvista elementeistä käy KDE Plasman *paneeli* (engl. *panel*), joka nykymuodossaan ulottuu Windows 95:een, vaikka sen esikuvana oli jo NeXT. Paneeli on näytön alue, joka sallii käyttäjän esimerkiksi käynnistää uusia ohjelmia tai siirtää kohdistus ohjelmasta toiseen. Paneelistä löytyy *tehtävähallinta* (engl. *task manager*), joka samoin kuin *sovelluskäynnistin* (*application launcher*) eli kansanomaisemmin *Käynnistä-valikko* periytyvät Windows 95:stä; sovelluskäynnistin tunnettiin KDE:ssä aiemmin *K-valikkona*. Mahdollisuus lisätä paneeliin *pikakuvakkeita* (*shortcut*) käynnistettäviin muttei vielä käynnissä oleviin ohjelmiin periytyy NeXTiin asti. Windows 95:n peruja paneelissa on *ilmoitusalue* (*system tray* tai *notification area*), joka näyttää käyttäjälle pysyväluonteista tilatietoa tai sallii pääsyn joihinkin järjestelmän palveluihin (kuten verkon hallintaan, äänenvoimakkuuden säätöön, näppäimistöasettelun vaihtoon).

Kaikki edellä mainitut käyttöliittymäelementit ovat omilla tuotenimillään osa mainittuja järjestelmiä mutta myös osa yhteistä toiminnan kulttuuria, jossa niille tarvitaan kotoistettu kuvaileva yleisnimi. Kääntäjän ongelmana on tällöin, missä määrin ohjelmistossa tyytyä erisnimenomaisiin nimiin (esim. *K-valikko*), missä määrin taas yrittää suuntautua yleisnimiin (*sovelluskäynnistin*), jotka ensi vaiheessa ovat väkisinkin uudissanoja mutta jatkossa voivat helpottaa kääntämistä myös parhaillaan käännettävänä olevan

ohjelmaprojektin ulkopuolella. Käytännössä kyse on uudissanaston luomisesta: kohdekieleen ei voi suhtautua vain olemassa olevana valmiina voimavarana vaan sen kehittämistä täytyy pitää kotoistuksen yhtenä tavoitteena.

Muutoksen hankalin muoto on se, jossa kotoistaja kohtaa jotakin käsitteellisestikin uutta. KDE-työpöytäympäristön versiossa 4 esiteltiin eräs tällainen, *aktiviteetti* (engl. *activity*). Aktiviteetti tarkoittaa tapaa, jolla koko käyttäjän näkemä työpöytäympäristö toimii. Sen oletusarvo on perinteinen työpöytäkansionäkymä, jossa työpöytä on joko enimmäkseen passiivinen tausta avattaville ikkunoille tai siinä näkyy tiedostojärjestelmän erityisen työpöytäkansion sisältö kuvakkeina; jälkimmäinen on tuttu niin Windowsista kuin Mac OS:stakin. Toisenlaisiakin aktiviteetteja on kehitetty, esimerkiksi ehkä parhaiten kosketusnäytöille soveltuva *Etsi ja käynnistä* (*Search & Launch*), jossa koko työpöytä muodostaa sovelluskäynnistimen. ”Aktiviteetti” on oikeastaan huono nimitys tälle toiminnallisuudelle. Sanavastineeseen päädyttiin KDE-kotoistajaryhmän sähköpostikeskusteluissa heinäkuussa 2010 lähinnä, koska sen ilmestyttyä käännettäviin käännösjonoihin kotoistajillakaan ei ollut vielä tarkkaa kuvaa siitä, millainen ominaisuus täsmällisesti ottaen on kyseessä ja kuinka laajalti se tulisi käyttöön (kirjoittajan yksityinen sähköpostikirjeenvaihto). Käytännössä aktiviteetti nousi kotoistajien neuvonpidossa esiin aluksi väliaikaisena vaihtoehtona, jolla jono saatiin käännetyksi. Kukaan ei ollut valintaan erityisen tyytyväinen, ja tarkoituksena olikin korvata sana paremmalla myöhemmin. Kun aikaa kuluu ja useita versioita kulkee ohi käännöksen muuttumatta, väliaikainen käännös pääsee kuitenkin kuin huomaamatta vakiintumaan ja sitä on yhä vaikeampi enää muuttaa, koska käyttäjät ovat tottuneet siihen.

Loppukäyttäjän kannalta huonokin sanavaihtoehto on kuitenkin yleensä vakiintuneena parempi. Se takaa, että esimerkiksi verkkohauissa on mahdollista saada mielekkäitä osumia. Haettavuus (”guuglattavuus”) on yksi kotoistamista luonnollisesti ohjaava normi (Nieminen 2011: 9–10), ja se tahtoo korostua vapaissa ohjelmissa, joissa kunnollisia ohjeita ei useinkaan ole saatavilla. Vallankaan ohjeita ei löydy kotoistettuna, koska kääntäjälle suuritöiset ohjetiedostot jäävät usein kotoistuksessa viimeiseksi, mikä selittyy sillä, että käytännössä dokumentoinnin kääntäminen edellyttää, että ohjelma kaikkine kielellisine käyttöliittymäelementteineen on jo käännetty. Helposti käy niin, että vain jotta ohjeiden kääntämisen voi edes aloittaa, käyttöliittymät on käännettävä ensin vaikka alustavammin, mikä taas myöhemmin helposti lukitsee tilanteen väliaikaiseksi aiottuun ratkaisuun.

Haettavuus suuntaa käännösjonojen käännöksiä helposti takaisinkäännettävyyden mahdollistavaan eli kohdekielen kannalta epäidiomaattiseen suuntaan. *Aktiviteetti* on tästäkin hyvä esimerkki, koska se on helppo kääntää taaksepäin englanniksi *activity*ksi, mikä lisää mielekkäitä hakuosumia, koska valtaosa verkossa olevasta tiedosta on englanniksi. Haettavuus- ja takaisinkäännettävyyden normit – jotka liittyvät yhteen – aiheuttavat osaltaan, että väliaikainen, raanallinen käännös voi joissakin tapauksissa olla käytettävyyssnäkökulmasta jopa paras, vaikkei se vastaa kääntämisen perinteisiä normeja ja arvoja eikä välttämättä tyydytä kääntäjien (tai käyttäjienkään) kunnianhimoa eikä esteettistä silmää. Ilmiö on seuraamuksiltaan kielipoliittinen, ja siihen on varmasti tulevaisuudessa kiinnitettävä yleisemminkin huomiota.

Ohjelmistojen kehityksessä kaksi päällekkäistä samanaikaista ilmiötä kumpikin vaikeuttavat kääntämistä. Toisaalta samoja tai läheisesti samankaltaisia ominaisuuksia kehitetään eri tahoilla eri nimillä, mikä kertoo kehittäjien halusta ”brändätä” toteutustapansa. Toisaalta kehitetään erilaisia ominaisuuksia niin, että käyttötavat erilaistuvat, jolloin kääntäjän kehittämä yleisnimikään ei enää voi auttaa käyttäjää ohjelman käytössä. Joka tapauksessa kotoistajan on päätettävä, annetaanko brändäyksen viedä kehitystä omaan suuntaansa, mikä voi olla kehittäjien toive mutta johtaa käyttäjien käyttökokemusten sirpaloitumiseen, vai yritetäänkö kehittää yhteistä sanastoa, mikä voi johtaa ristiriitaan kehittäjien toiveiden ja suunnitelmien kanssa mutta ainakin hetkellisesti palvella kohdekielistä käyttäjäkuntaa paremmin. Koska kehittäjien toive saattaa kertoa myös halusta murtaa vanha malli asteittain, ei käytännössä ole mahdollista aivan täsmällisesti päättää, mikä käännösstrategia olisi ”käyttäjälähtöisin”. Voi hyvin olla, ettei mikään ole.

Kotoistajan strategianvalinnan vaikeutta korostaa se, että hänen edessään ei koskaan näy kokonainen ”lähdeteksti” eli toiminnallinen malli siitä, miten kehittäjä ohjelmaansa on ajatellut käytettävän – nyt ja tulevaisuudessa, kun kaikki aiotut muutokset on toteutettu. Käännettävänä on kyllä käännösjonoja, joista lähde- ja kohdeteksti muodostuvat, mutta itse teksti ei ole suoraan tavoitettavissa. Tämä johtaa seuraavassa luvussa kuvattuun ongelmaan.

4 Mikä on kotoistuksen lähdeteksti?

Kuten Juliane House (2009: 4; lihavoinnit alkuperäiset, suomennos TN) muotoilee, ”Kääntäminen on prosessi, jossa **lähdetekstinä** tunnettu alkuperäinen teksti korvataan **kohdetekstiksi** kutsutulla tekstillä”. Ydinkäsitteenä on siis **teksti**. Kääntäminen kohdistuu siis merkityskokonaisuuteen, ja kohdetekstin on samoin oltava merkitykseltään koherentti kokonaisuus. Tämä on kääntämisen ”platonistinen olemus”, yritys tavoittaa mieli muodon takaa (Berman 2007 [1986]: 79–81).

Kotoistuksessa ”teksti” muodostaa metodologisen haasteen. Ei ole itsestään selvää, mitä sillä tässä kontekstissa tarkoitetaan. Tekstin voi kuvata merkityksen sulkeumaksi (Nieminen 2010: 79–80): se rajautuu kontekstiin, jossa toiminta muodostaa mielekkään kokonaisuuden; näin esimerkiksi kauppa-asioinnin keskustelua asiakkaan ja myyjän välillä voi pitää tekstinä, kun taas ostoskeskuksen jonkinpäiväisten diskurssien kokonaisuus ei ole teksti – paitsi jos siitä sellainen rakennetaan esimerkiksi fiktiossa. Tämä ajatus on nyt mahdollista siirtää kotoistuksen kontekstiin.

Jo yksittäisen tietokoneohjelman samastaminen tekstiin on haastavaa (Lehtovaara 2010: 26–39; Nieminen 2011: 11–12), ja käsillä olevassa tapauksessa kyseessä on useiden ohjelmien muodostama toiminnallinen kokonaisuus. Kotoistuskontekstin tekstikäsitteen eriävyydestä on huomautettu aiemminkin (Pym 2006); Pym tosin jättää epäselväksi, **mistä** kotoistuksen teksti eroaa. Selvää on ainakin, että kotoistuksen välittömänä kohteena on irrallisista merkkijonoista koostuvan tiedosto, jonka käännettävät merkkijonot sen paremmin kuin niiden muodostama fyysinen kokonaisuuskaan eivät ole tekstejä.

Esimerkkinä olevassa projektissa käytetty kotoistustekniikka on GNU gettext, jonka tiedostomuoto on yksinkertainen mutta osin ongelmallinen (ks. esim. Nieminen 2011: 3–5; Lewis ym. 2014: 105). Tiedosto ei alkuaan antanut kotoistajalle mitään tietoa käännösjonojen – tyypillisesti lausetta lyhyempien kielellisten katkelmien – konteksteista. Viime aikoina kontekstien kirjaaminen tiedostoon on lisääntynyt, mutta yhä ollaan kaukana kehittyneempien, esim. XML:ään pohjautuvien tekniikoiden kyvystä tuottaa oheistietoa kääntämistä varten, ja kirjaaminen on sittenkin kehittäjän muistamisen ja yhteistyöhalun varassa.

Otetaan esimerkki. Alla on katkelma Kate-muokkaimen kotoistustiedostoa (josta on poistettu esimerkin kannalta merkityksettömiä kommentteja). Näyte on itse asiassa varsin edustava esimerkki käännösjonojen tyydyttävästä kontekstoinnista. `msgid`-rivit ovat käännettäviä jonoja, `msgstr`-rivit tuottaa tai niitä muuttaa kotoistaja käännöstyön myötä. #-alkuiset rivit ovat kommentteja, joista #-alkuiset tarkoitettu tiedoston automaattiseen jäsennykseen. `msgid_plural` ja `msgstr[n]` (missä $n \geq 0$) sallivat kääntää erikseen yksikkö- ja monikkomuotoiset lähdejonot, mahdollisesti muitakin, jos kielessä on useampia lukuja tai muuten vaihteleva lukutaivutus.

```
#: kateconfigdialog.cpp:123
msgid "&Delete unused meta-information after:"
msgstr "&Poista käyttämättömät metatiedot:"

#: kateconfigdialog.cpp:127
msgctxt "The special case of 'Delete unused meta-information after'"
msgid "(never)"
msgstr "(ei koskaan)"

#: kateconfigdialog.cpp:128
msgctxt "The suffix of 'Delete unused meta-information after'"
msgid " day"
msgid_plural " days"
msgstr[0] " päivän kuluttua"
msgstr[1] " päivän kuluttua"
```

`msgctxt`-rivit ovat kehittäjän kääntäjälle osoittamia kontekstointeja, joita ei käännetä mutta jotka auttavat käännöstyössä. Etenkin viimeinen jono osoittaa tämän tarpeellisuuden. Kontekstista kääntäjä voisi aavistaa, että jonoa edeltää numeerinen kenttä, koska käännösjono annetaan erikseen yksikköä ja monikkoa varten. Sen sijaan hänen olisi mahdotonta tietää, millainen tekstiselite luvun ja sanan *päivä* ~ *päivää* -paria edeltää, koska käännösjonojen järjestys on periaatteessa mielivaltainen: tiedoston voi järjestää vaikka uusiksi muuttamatta sen käyttökelpoisuutta, koska `msgid`-jonot toimivat nimensä mukaisesti tunnisteina paikoista, joihin käännös tulee. Usein tosin käyttöliittymässä lähekkäin olevat jonot ovat lähekkäin myös tiedostossa, koska ohjelmoija on luonut jonkin käyttöliittymänäkymän yhtenä kokonaisuutena; tähän ei kuitenkaan voi luottaa. Kontekstiksi annettu ohje auttaa muotoilemaan tekstin niin, että se sisältää myös suomalaisen postposition kuluttua. Tämän jälkeen ongelmaksi jää enää, sopiiko ehdotettu jono tilaan, joka on lähtökielen perusteella voitu varata liian pieneksi.

Tämänkin esimerkin perusteella lienee jo selvää, ettei käännöstiedosto muodosta minkäänlaista mielekästä, ymmärrettävää tekstiä – se ei tuota jo mainitsemaani merkityk-

sen sulkeumaa. Kotoistajan on silti yhtä välttämätöntä tuottaa teksteihinsä koherenssi kuin kenen tahansa muunkin kääntäjän. Loppukäyttäjä näkee käännettyt jonot joinakin yhdistelminä joissakin konteksteissa, mutta kotoistajalla ei ole näihin konteksteihin suoraa pääsyä. Esimerkiksi yllä olevassa tiedostokatkelmassa jonot ”Poista käyttämätömät metatiedot” ja ”(ei koskaan)” tulevat käyttäjän näkymässä peräkkäin, mutta niiden ei suinkaan ole välttämätöntä olla peräkkäin kääntäjän näkemässä käännostiedostossa (.po-tiedostossa) – tai edes sijaita samassa tiedostossa.

Nähdäkseni kysymystä kotoistuksen tekstistä ei voida eikä ole syytä pitää pelkkänä metodisena ongelmana, vaan se on todellinen käsitteellinen haaste ohjelmistokotoistuksessa. Ensimmäinen vaihtoehto ratkaista ongelma on muuttaa tekstin käsitettä niin, että lähtötekstinä ei ole yksittäinen käännosjono eikä edes niiden kokonaisuus, käännostiedosto, vaan käännosjonot nähdään yhtenä sellaisena resurssina, josta lopullinen teksti muodostuu. Tällöin teksti väkisinkin irtautuisi siitä käsiteperinteestä, jossa se nähdään vain kielellisenä toimintana. Tekstiin pitäisi sisällyttää kaikki se, miten käyttäjä kotoistettavan ympäristön näkee ja kokee – kuvat, värit, liikkeet ja liikeradat, tavat toteuttaa asioita ja niin edelleen.

Otetaan esimerkiksi jokin yksinkertainen ja kaikille tuttu toimenpidesarja: käyttäjän on kopioitava USB-muistitikulta koneelleen tiedosto johonkin kansioon, avattava se asianmukaisella ohjelmalla, tulostettava asiakirja, suljettava tiedosto ja lopuksi poistettava se koneeltaan. Toiminnassa on lukuisia kielellisiä ja sellaisina kotoistettavia elementtejä. Kun käyttäjä esimerkiksi kytkee tikun koneeseen, kone saattaa kysyä, mitä sille tehdään. Käyttäjän pitää avata tikun sisältö johonkin tiedostonhallintaohjelmaan, etsiä tiedosto mahdollisesta kansiorakenteesta, kopioitava tiedosto esimerkiksi pikanäppäimellä (PC-järjestelmissä yleensä Ctrl-C), valitsemalla toimenpide ohjelman kontekstivalikosta (hiiren oikea painike > ”Kopioi”) tai vetämällä ja pudottamalla tiedosto hiiren tai muun osoitinlaitteen avulla kansioista toiseen. Osa mutta vain osa näistä toimista on kielellisiä ja siten kotoistettavia, mutta käyttäjän näkökulmasta kaikki nämä ovat osa sitä, mitä hänen on tehtävä tavoittaakseen haluamansa lopputuloksen. Siten ne on kaikki mielekästä lukea mukaan samaan ”tekstiin”, koska juuri siitähän kääntämisessä on kyse: merkityksellisen kokonaisuuden ilmaisemista niin, että vastaanottaja sen ymmärtää.

Tekstin käsitteen laajentaminen voi tosin helposti aiheuttaa enemmän ongelmia kuin se ratkaisee. Tekstin suppeahko määritelmä voi olla ymmärrettävämpi ja lähestyttävämpi kotoistamisen kuvauksessa tai opetuksessa. Olisi ehkä mahdollista myös hylätä teksti kotoistamiskääntämisen peruskäsitteenä ja mallintaa käännöstoimintaa teksti(e)n sijaan jonkin muun, esimerkiksi virtuaalisen kielimaiseman käsitteen (Ivković & Lotherington 2009; Ivković 2012) avulla. Oleellista on joka tapauksessa, että tekstiä ei kotoistuksessa nähdä vain kirjoitettuna kielenä vaan loppukäyttäjän toiminnan yhtenä toiminnallisena osana. Kääntäjän toiminnan kohteena puolestaan on tämän toiminnan säätely muun muassa käännosjonoja kääntämällä.

5 Lopuksi

Tässä artikkelissa olen pyrkinyt tuomaan esille, mitä joukkoistettu kotoistaminen on. Ensinnäkin kotoistaminen sinänsä on tärkeä osa globalisoituvaa kulttuuria. Se on kääntämistä, jossa on omat ominaispiirteensä, jotka voivat haastaa perinteisiä tapoja mallintaa kääntämistä. Joukkoistaminen puolestaan on luonteva osa nousevaa vapaiden ohjelmistojen, pilveen sijoitetun tiedon ja verkkoistetun toiminnan kulttuuria eikä sitä pitäisi vierastaa vanhojen epäluulojen vuoksi vaan suhtautua avoimesti uutena mahdollisuutena tuoda kääntämistä ja sen kulttuurista merkitystä tunnetuksi yhä suuremmalle osalle ihmisiä, myös maallikoille. Vaikka joukkoistus alkuun usein hapuilee harrastelijamaisilla poluilla, ammattikäytäjänsä asiantuntemusta osataan arvostaa ja siitä otetaan kernaasti opiksi.

Lähteet

Bell, Jim & Sharon Loane 2010. 'New-wave' global firms. *Journal of Marketing Management* 26:3–4, 213–229.

Berman, Antoine 2007 [1986]. Kääntämisen platonistinen olemus. Käänt. Eetu Viren. Teoksessa: Tapani Kilpeläinen (toim.) *Kääntökirja*. 23° 45. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura, 78–102. [Alk. ilm. *Revue d'esthétique* 12: 63–73.]

Collis, Betty & Jef Moonen 2008. Web 2.0 tools and processes in higher education: Quality perspectives. *Educational Media International* 45:2, 93–106.

Djelassi, Souad & Isabelle Decoopman 2013. Customers' participation in product development through crowdsourcing: Issues and implications. *Industrial Marketing Management* 42, 683–692.

Dunne, Keiran J. 2012. The industrialization of translation: Causes, consequences and challenges. *Translation Spaces* 1, 143–168.

Estellés-Arolas, Enrique & Fernando González-Ladrón-de Guevara 2012. Towards an integrated crowdsourcing definition. *Journal of Information Science* 38:2, 189–200.

Fernández Costales, Alberto 2013. Crowdsourcing and collaborative translation: Mass phenomena or silent threat to translation studies? *Hermeneus* 15, 85–110.

Folaron, Deborah A. 2012. Digitalizing translation. *Translation Spaces* 1, 5–31.

FSF = Free Software Foundation 1986. What is free software. Saatavissa: <http://fsfe.org/about/basics/freesoftware.en.html> [viitattu 30.8.2016]. [Alk. ilm. *GNU's Bulletin* 1: 1.]

Halliday, M. A. K. 1978. *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London: Arnold.

House, Juliane 2009. *Translation*. Oxford Introductions to Language Study. Oxford: Oxford University Press.

- Ivković, Dejan 2012. Virtual linguistic landscape. A perspective on multilingualism in cyberspace. [Julkaisematon väitöskirja, York University.]
- Ivković, Dejan & Heather Lotherington 2009. Multilingualism in cyberspace: Conceptualising the virtual linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism* 6:1, 17–36.
- Lehtovaara, Aatu 2010. Norsunluutornista basaariin: Nordin tekstianalyysimalli lokalisoinnin tarkastelun pohjana. Pro gradu -tutkielma. Käännöstiede (englanti), kieli- ja käännöstieteiden laitos, Tampereen yliopisto.
- Lewis, David, Qun Liu, Leroy Finn, Chris Hokamp, Felix Sasaki & David Filip 2014. Open, web-based internationalization and localization tools. *Translation Spaces* 3, 99–132.
- Lievrouw, Leah A. 2010. Social media and the production of knowledge: A return to little science? *Social Epistemology* 24:3, 219–237.
- Majchrzak, A. & A. Malhotra 2013. Towards an information systems perspective and research agenda on crowdsourcing for innovation. *Journal of Strategic Information Systems* 22, 257–268.
- Mesipuu, Marit 2012. Translation crowdsourcing and user-translator motivation at Facebook and Skype. *Translation Spaces* 1, 33–53.
- Munday, Jeremy 2012. New directions in discourse analysis for translation: A study of decision-making in crowdsourced subtitles of Obama's 2012 State of the Union speech. *Language and Intercultural Communication* 12:4, 321–334.
- Nieminen, Tommi 2010. *Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa*. Jyväskylä Studies in Humanities 136. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nieminen, Tommi 2011. Retorisia siirtoja ja metodologisia ongelmia crowdsourcing -lokalisoinnin tutkimuksessa. *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 5, 1–14.
Saatavissa: https://www.sktl.fi/@Bin/85393/Nieminen_MikaEL2011.pdf [viitattu 14.3.2017].
- Nogueira, Danilo & Kelli Semolini 2010. Crowdsourcing. *Translation Journal* 14:2.
- O'Hagan, Minako 2012. Translation as the new game in the digital era. *Translation Spaces* 1, 123–141.
- Olohan, Maeve 2014. Why do you translate? Motivation to volunteer and TED translation. *Translation Studies* 7:1, 17–33.
- O'Mahony, Siobhán & Fabrizio Ferraro 2007. The emergence of governance in an open source community. *Academy of Management Journal* 50:5, 1079–1106.
- Pettini, Silvia 2015. Auteurism and game localization – revisiting translational approaches: Film quotations in multimedia interactive entertainment. *Translation Spaces* 4:2, 268–288.
- Poetz, Marion K. & Martin Schreier 2012. The value of crowdsourcing: Can users really compete with professionals in generating new product ideas? *The Journal of Product Innovation Management* 29:2, 245–256.

Pym, Anthony 2006. What localization models can learn from translation theory. Saatavissa: http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/localization_translation_theory.pdf [viitattu 30.8.2016].

Stallman, Richard 2009. What means free software and why matters. Saatavissa: <http://fsfe.org/freesoftware/transcripts/rms-2009-05-22-eliberatica.en.html> [viitattu 30.8.2016].

Tung, Yuan-Hsin & Shian-Shyong Tseng 2013. A novel approach to collaborative testing in a crowdsourcing environment. *The Journal of Systems and Software* 86, 2143–2153.

Weber, Stefan 2004. *The success of open source*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) & London.

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Tommi Nieminen toimii parhaillaan suomen kielen yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa. Sähköpostiosoite: [tommi.nieminen \(at\) uef.fi](mailto:tommi.nieminen@uef.fi)

Kuka ohjelmatekstityksiä katsoo?

Kaisa Vitikainen
Helsingin yliopisto

Abstract

This article presents the results of a reception study designed to map out different groups who use subtitling for the deaf and the hard of hearing (SDH) and to examine their expectations and preferences regarding the subtitles. The study also covered people who do not use SDH, with the aim of discovering how widely the service is known and why people choose not to utilize it. Most research about SDH in Finland has focused on the primary target group, but the scope of this study was wider.

The data was gathered via an online form, distributed through email and social media in cooperation with the Finnish Broadcasting Company Yle. Out of the 363 respondents, 144 used SDH and 219 did not. Out of the 144 users of SDH, 59 were deaf or hard of hearing and 85 were not. These two groups of users had different reasons for using SDH and different emphasis concerning quality criteria. Many of those who did not use SDH would use them if they were more accessible. Accessibility was also an issue with online and mobile services; SDH users watched more programming on television, while non-users watched more programming online.

Keywords: subtitling for the deaf and the hard of hearing, intralingual subtitling, reception study, accessibility

Avainsanat: ohjelmatekstitys, kielensisäinen tekstitys, vastaanottotutkimus, saavutettavuus

1 Johdanto

Esitän tässä artikkelissa keväällä 2016 ohjelmatekstityksen vastaanottajille tekemäni kyselytutkimuksen tuloksia. Kyselyn tarkoituksena oli kartoittaa ohjelmatekstityksen eri käyttäjäryhmiä ja niiden kokemuksia ja toiveita palvelun suhteen. Ohjelmatekstitys on lakisääteistä saavutettavuuspalvelua, kotimaisten ohjelmien kielensisäistä tekstitystä (suomenkielisten suomeksi ja ruotsinkielisten ruotsiksi).¹ Sen päämääränä on tuoda esiin ohjelman puhe ja muu äänimaisema (Pöntys 2016: 135). Ohjelmatekstityksen vastaanotosta on tehty Suomessa tutkimuksia (esim. Tiittula & Rainò 2013), mutta ne ovat keskittyneet juuri kuulovammaisiin. Suomessa ei ole tehty tutkimusta siitä, kuka ohjelmatekstityksiä

¹ Saavutettavuus on palveluiden toteuttamista niin, että ne ovat yhdenvertaisesti kaikkien saatavissa ja saavutettavissa riippumatta henkilökohtaisista ominaisuuksista (Laaksonen 2005: 12).

käyttää kuulovammaisten lisäksi tai mitä odotuksia muilla kuin kuulovammaisilla niiden suhteen on. Oletuksena on, että muitakin käyttäjäryhmiä on olemassa. On tilanteita, joissa normaalikuuloinenkaan² ei syystä tai toisesta saa selvää puheesta, ja suomea opiskelevat maahanmuuttajat hyötyvät myös tekstityksistä. Normaalikuuloiset suomea (tai ruotsia) äidinkielenään puhuvat katsojat voivat hyötyä tekstityksestä myös silloin, kun puhe kuuluu hyvin. Käännöstekstityksen osalta on osoitettu, että myös ohjelman alkukielen natiivipuhuja ymmärtää ja muistaa sisällön paremmin silloin, kun tekstitys tukee kuultua (Lång 2016).³ Todennäköisesti tämä pätee myös ohjelmatekstitykseen.⁴

Kyselytutkimukseni oli osittain jatkoa Liisa Tiittulan ja Päivi Rainõn 2013 tekemälle tutkimukselle, joka kartoitti kuulovammaisten katsojien kokemuksia ohjelmatekstityksestä. Tämän tutkimuksen kysymykset olivat osittain samoja kuin Tiittulalla ja Rainõlla. Oma kyselyni oli kuitenkin laajempi ja pyrki kartoittamaan myös muiden kuin kuulovammaisten ohjelmatekstityksen käyttäjien kokemuksia ja toiveita. En paneudu tässä artikkelissa syvällisesti kaikkiin kyselyn tuloksiin, etenkin niiltä osin kuin tulokset ovat lähellä Tiittulan & Rainõn tuloksia, vaan keskityn vertailemaan kahden suuren ohjelmatekstityksen käyttäjäryhmän, normaalikuuloisten ja kuulovammaisten, kokemuksia ohjelma-tekstityksestä. Pyrin myös avaamaan syitä siihen, miksi ohjelmatekstitystä ei käytetä.

Yleisradio aloitti kotimaisten ohjelmien tekstittämisen kuulovammaisille vuonna 1983 (Yle 2016).⁵ Aluksi ohjelmia tekstitettiin varsin vähän ja tekstitykset lähetettiin Teksti-tv:n kautta. Ajan myötä tarjontaa lisättiin, mutta 2000-luvulle asti Yleisradion tarjonnasta tekstitettiin vain murto-osa. Vuonna 2007 Yleisradio siirtyi Teksti-tv:n kautta lähetetyistä tekstityksistä digitaalisiin DVB-tekstityksiin. Ohjelmatekstitys-nimike otettiin käyttöön vuonna 2009 käyttäjäkunnan laajennuttua (Eronen 2009).

Vuonna 2011 tuli voimaan valtioneuvoston asetus televisio-ohjelmiin liitettävästä ääni- ja tekstityspalvelusta (A 292/2011), jota täydennettiin myöhemmin vuonna 2014 (A 1245/2014). Asetuksen mukaan julkisena palveluna Yleisradion on tekstitettävä kaikki kotimaiset ohjelmansa vuoteen 2016 mennessä, lukuun ottamatta urheilu- ja musiikki-ohjelmia. Asetus koskee myös kaupallisten toimijoiden (MTV3 ja Nelonen) valtakunnallisen ohjelmistoluvan nojalla lähetettäviä ohjelmia, mutta velvoiteprosentti on matalampi, 50 prosenttia vuonna 2016. Kyselytutkimukseni kartoittaa myös sitä, miten saavutettavia eri kanavien ohjelmatekstitykset ovat.

² Käytän tässä artikkelissa termiä ”normaalikuuloinen” kuvaamaan henkilöitä, joilla ei ole kuulovaurioita. Kuulovaurioksi katsotaan, jos kuulotaso on korkeampi kuin 25 dB joko kaikilla tai vain suurilla tai pienillä taajuuksilla (Lonka & Jauhiainen 2009).

³ Bairstow’n mukaan käännöstekstitys voi myös häiritä ohjelman alkukieltä puhuvia katsojia (Bairstow 2011). Bairstow’n tutkimusasetelmasta ei kuitenkaan ilmene, olivatko osallistujat harjaantuneita tekstityksen katsojia. Jos katsoja ei ole tottunut tekstityksiin ruudulla, on luonnollista, että ne voidaan kokea häiritseviksi. Ottaen huomioon Bairstow’n käyttämän kieliparin (englanti ja ranska), on mahdollista, että tekstitys oli osallistujille uutta.

⁴ Lisää ohjelmatekstityksestä esim. Tiittula (2012) lähteineen.

⁵ Ensimmäinen kuulovammaisille katsojille Teksti-tv:n kautta tekstitetty ohjelma oli *Aikapoika ja mono*. Tätä ennen oli esitetty tekstitettynä yksi ohjelma, *Laajakulma*, vuonna 1967. Tuolloin tekstitys oli ohjelman tuottajan oma valinta. Tekstit kuvattiin filmille ja yhdistettiin suoraan lähetykseen filmiltä (Pöntys 2014).

2 Kyselyn toteutus

Kysely suunniteltiin jatkoksi Tiittulan ja Rainòn tutkimukselle (Tiittula & Rainò 2013), joten suuri osa kysymyksistä oli samoja, jotta vastaukset niiden osalta olisivat vertailukelpoisia. Osa lisäkysymyksistä mukaili laajaa eurooppalaista tutkimusta kuulovammaistekstityksen vastaanotosta (Romero-Fresco 2015).

Kysely koostui kuudesta osiosta, joista kukin kyselyyn osallistunut vastasi viiteen. Ensimmäinen osio kartoitti perustietoja vastaajista (6 kysymystä) sekä heidän television-katselutottumuksiaan (8 kysymystä). Toisessa osiossa oli kysymyksiä vastaajien kuulosta ja näöstä (1 kysymys näöstä, 5 kysymystä kuulosta). Kolmas osio erotti ohjelmatekstityksen käyttäjät vastaajista, jotka eivät käytä ohjelmatekstitystä, ja ohjasi vastauksen mukaiseen osioon (1 kysymys). Neljäs osio aukesi vain vastaajille, jotka sanoivat käyttävänsä ohjelmatekstitystä. Osio kartoitti vastaajien ohjelmatekstityksen käyttöä sekä kokemuksia ja mielipiteitä palvelusta (20 kysymystä). Viides osio aukesi vain vastaajille, jotka sanoivat, etteivät käytä ohjelmatekstitystä. Osio kartoitti syitä sille, miksi ohjelmatekstitystä ei käytetä (2 kysymystä). Viimeinen osio oli sama kaikille vastaajille ja sisälsi avoimet kentät kommenteille koskien kyselyä ja ohjelmatekstitystä yleensä (2 avointa vastauskenttää). Yksityiskohtaisemmin kysymyksiin voi tutustua [täällä](#).

Kysely toteutettiin sähköisenä lomakkeena (Google Forms), ja vastaajia haettiin pääosin sosiaalisen median kautta. Kyselyä tarjottiin myös suoraan eri kohderyhmiä edustaville järjestöille sähköpostitse, mutta vastaukset tätä kautta olivat vähäisiä. Kysely oli avoinna helmikuun lopusta 2016 toukokuuhun 2016. Valtaosa vastauksista tuli helmi-maaliskuun vaihteessa.

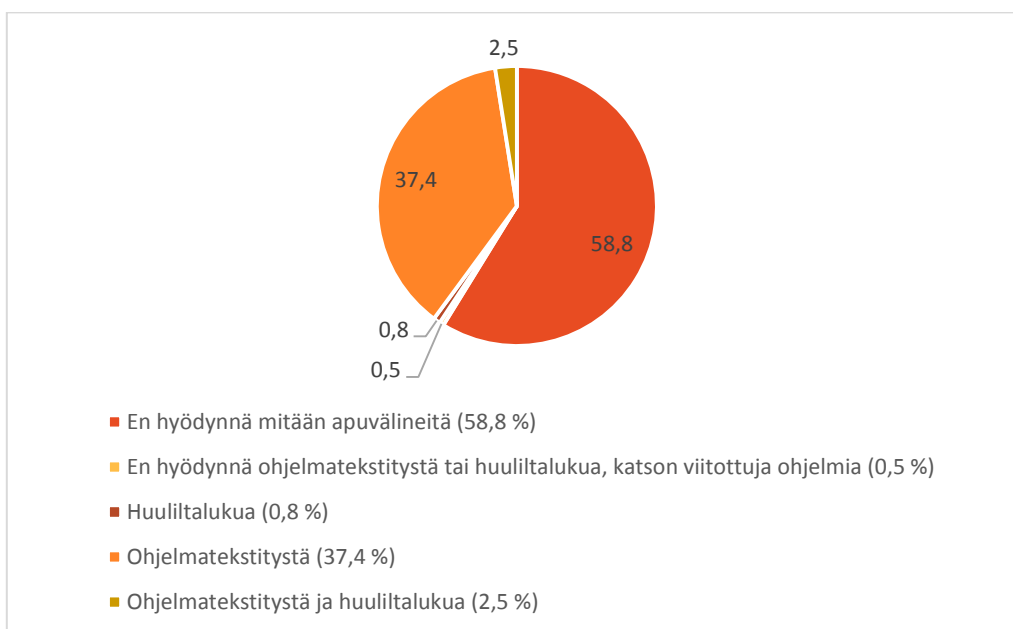
Ylen ohjelmatekstityksen Facebook-sivulla jaettu linkki kyselyyn tavoitti 21 913 käyttäjää ja sitä jaettiin 42 kertaa. Linkki jaettiin myös mm. Yleisradion päätilin kautta sekä Yle Areenan Facebook-sivulla ja Twitterissä. Koska kyselyä levitettiin yhteistyössä Yleisradion kanssa, on odotettavissa, että vastaajiksi valikoitui juuri Yleisradion katsojia. Toisaalta Facebook-sivullaan kyselyä jakoivat myös monet järjestöt ja muut tahot, jotka eivät liity Yleisradioon (muun muassa Näkövammaisten liitto ry, Kaakkois-Suomen kuurojen yhdistykset ja Suomen av-kääntäjät).

Koska kysely toteutettiin täysin sähköisenä ja jakelu keskittyi sosiaaliseen mediaan, on selvää, että vastaajiksi valikoitui internetin ja sosiaalisen median käyttäjiä. Tämä rajausta vaikuttanee vastauksiin erityisesti mediankäytön suhteen. Rajausta myös tarkoittaa, että kyseessä on tilastollinen näyte, joka ei välttämättä edusta perusjoukkoa, kaikkia televisionkatsojia. Ohjelmatekstityksen ensisijaisessa kohderyhmässä, kuuroissa ja huonokuuloisissa, on paljon ikäihmisiä, jotka eivät käytä nettiä ja sosiaalista mediaa samassa määrin kuin nuoremmat sukupolvet. On siis mahdollista, että ikääntyneet kuulovammaiset ovat näytteessä aliedustettuina. Toisaalta aihe on kuulovammaisille tärkeä ja tieto kyselystä levisi myös heidän etujärjestöjensä kautta.

3 Vastaajat

Kyselyyn tuli 363 vastausta. Kuvio 1 kertoo vastaajien kotimaisten ohjelmien katseluun käyttämistä apuvälineistä. Vastaajista 214 kertoi, ettei käytä kotimaisten ohjelmien katseluun mitään apuvälineitä, 2 katsoi ainoastaan viitottuja ohjelmia ja 3 käytti apuvälineenä ainoastaan huulilitalukua. Vastaajia, jotka eivät käytä ohjelmatekstitystä, oli siis yhteensä 219 eli 60,3 prosenttia kaikista vastaajista. Pelkkää ohjelmatekstitystä käytti 135 vastaajaa, ja sekä ohjelmatekstitystä että huulilitalukua 9 vastaajaa. Yhteensä ohjelmatekstityksen käyttäjiä oli siis 144 eli 39,7 prosenttia kaikista vastaajista.

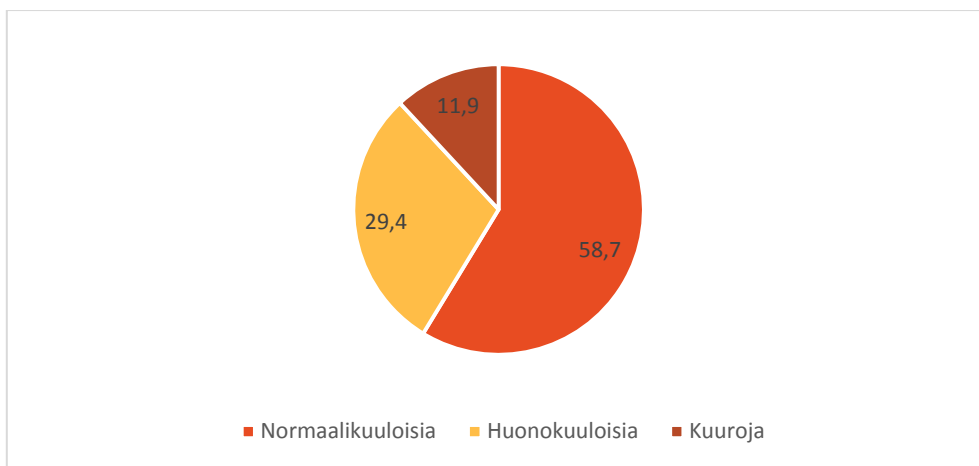
Kuvio 1. Television katseluun käytetyt apuvälineet (prosentit).

Kyselyyn vastanneesta 144 ohjelmatekstityksen käyttäjästä 42 oli huonokuuloisia ja 17 kuuroja (kuvio 2). Normaalikuuloisia heistä oli selvä enemmistö, 85 vastaajaa.⁶ Vaikka otos on melko pieni, tulos osoittaa, että ohjelmatekstityksellä on runsaasti myös hyvin kuulevia katsojia. Tämän artikkelin vertailuissa käsittelen huonokuuloisia ja kuuroja pääosin yhtenä käyttäjäryhmänä, mutta aineistosta löytyy varmasti eroja myös näiden alaryhmien välillä. 59:stä huonokuuloisesta ja kuurosta vastaajasta 24 kertoi käyttävänsä jotakin kuulon apuvälinettä, esim. kuulokojetta.

⁶ Kaikista vastaajista 68 (18,7 %) oli kuuroja tai huonokuuloisia, mutta kaikki heistä eivät käyttäneet tekstityksiä. Kuuloliitto arvioi, että noin 750 000 suomalaisella on jonkin asteinen kuulon alenema (Kuuloliitto 2016). Väkilukuun suhteutettuna tämä on noin 13,7 %, eli kuulovammaiset ovat kyselyssä hieman yliedustettuina. Tämä oli odotettavissa, sillä aihe on heille tärkeä.

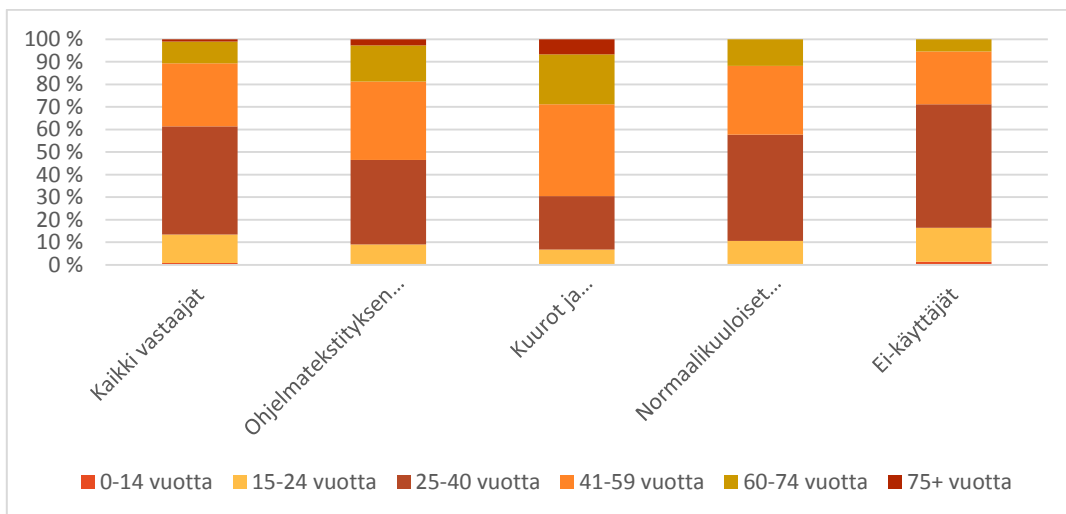
Kuvio 2. Ohjelmatekstityksen käyttäjien jakautuminen kuulon mukaan (prosentit).

Kaikista vastaajista lähes puolet oli 25–40-vuotiaita (47,9 prosenttia). Toiseksi suurin vastaajaryhmä olivat 41–59-vuotiaat (27,8 prosenttia). Ero kahden suurimman ikäryhmän välillä oli selkeä, samoin toiseksi suurimman ryhmän ero muihin ryhmiin. Kaikkien vastaajaryhmien ikäjakaumat näkyvät prosentteina kuviossa 3.

Ohjelmatekstityksen käyttäjien ikäjakauma eroaa selvästi kaikkien vastaajien ikäjakaumasta. 25–40-vuotiaat ovat yhä suurin ryhmä (37,5 prosenttia), mutta 41–59-vuotiaita on lähes yhtä paljon (34,7 prosenttia). Normaalkuuloisten käyttäjien ikäjakauma on hyvin samankaltainen kuin kaikkien vastaajien. Erot kaikkien vastaajien ja ohjelmatekstityksen käyttäjien ikäjakaumassa johtuvatkin pääosin kuurojen ja huonokuuloisten ohjelmatekstityksen käyttäjien ikäjakaumasta.

Kuvio 3. Vastaajaryhmien ikäjakaumat.

Kuurojen ja huonokuuloisten ohjelmatekstityksen käyttäjien ikäjakaumassa 41–59-vuotiaat ovat suurin ikäryhmä (40,7 prosenttia), ja 60–74-vuotiaita on lähes yhtä paljon kuin 25–40-vuotiaita (edellisiä 22 prosenttia ja jälkimmäisiä 23,7 prosenttia). Jakauma muistuttaakin varsin paljon Tiittulan ja Rainòn kyselytutkimuksen vastaajien ikäjakaumaa (Tiittula & Rainò 2013). On luonnollista, että kuurojen ja huonokuuloisten ikäjakauma painottuu vanhempiin ikäluokkiin kuin kaikkien vastaajien, sillä kuulo heikkenee usein iän myötä. Käyttäjärühmien vastauksia vertailtaessa on huomioitava, että iällä on todettu olevan vaikutusta tekstityspreferensseihin (esim. Tiittula 2016; Arnáiz Uzquiza 2010).⁷ On pohdittava, johtuvatko erot normaalikuuloisten ja kuulovammaisten ohjelmatekstityksen käyttäjien välillä juuri kuulosta vai mahdollisesti osin myös ikäeroista.

Vastaajista suuren enemmistön (347) äidinkieli oli suomi. Ruotsi oli kahden vastaajan äidinkieli ja suomalainen viittomakieli 24:n. Vastaajista kuuden äidinkieli oli muu puhuttu kieli kuin suomi tai ruotsi, mutta puolella heistä oli toisena äidinkielenä suomi tai ruotsi. Ainoana äidinkielenä muu puhuttu kieli oli siis vain kolmella vastaajalla. Muunkielisten vastaajien vähyys vuoksi en käsittele heitä tässä artikkelissa erillisenä ryhmänä.

Yliedustettuina vastaajissa olivat myös korkeakoulutetut ja pääkaupunkiseudulla asuvat. Yliopisto- tai korkeakoulututkinto oli 46,3 prosentilla vastaajista⁸ ja pääkaupunkiseudulla asui 43,3 prosenttia vastaajista⁹.

4 Ohjelmatekstityksen käyttäjät median murroksessa

Digitalisoituminen, sisältöjen ja käyttäjien siirtyminen verkkoon, oli selvästi havaittavissa kyselyn tuloksissa. Vastaajien katselutottumukset on koostettu kuvioon 4. Yli kolmannes kaikista vastaajista kertoi katsovansa ohjelmia yleensä verkosta ja vain noin neljännes katsoi yleensä meneillään olevia lähetyksiä. Pääosin verkkoa käyttäviä oli siis selvästi enemmän kuin pääosin televisiota käyttäviä. Huomattava osa vastaajista, lähes 30 prosenttia, katsoi ohjelmia sekä verkosta että televisiosta.

Digitalisoituminen näkyy vielä selvemmin, kun tarkastelun kohteeksi otetaan vastaajat, jotka eivät käytä ohjelmatekstityksiä. Pääosin verkosta ohjelmia katsovien osuus kasvaa entisestään, liki kymmenellä prosenttiyksiköllä. Vastaavasti yleensä meneillään olevia lähetyksiä katsovien osuus kutistuu alle viidennekseen, alle puoleen verkon käyttäjistä. Myös sekä verkosta että televisiosta ohjelmia katsovien osuus pienenee hieman.

Ohjelmatekstityksen käyttäjien kohdalla digitalisoituminen näkyy selkeästi vähemmän. Ero on selvä myös normaalikuuloisten ohjelmatekstityksen käyttäjien kohdalla. Heistä vain

⁷ Tiittulan tutkimuksessa esimerkiksi nuoremmat katsojat toivoivat, että kaikki puhe tekstitettäisiin, ja vanhemmat olivat tyytyväisempiä tiivistettyihin teksteihin; tätä saattaa selittää se, että nuorempien lukunopeus voi olla suurempi (Tiittula 2016: 92). Arnáiz Uzquizan tutkimuksessa eri-ikäisten välillä oli eroja mieltymyksissä esimerkiksi tekstitysfontin suhteen (Arnáiz Uzquiza 2010: 167).

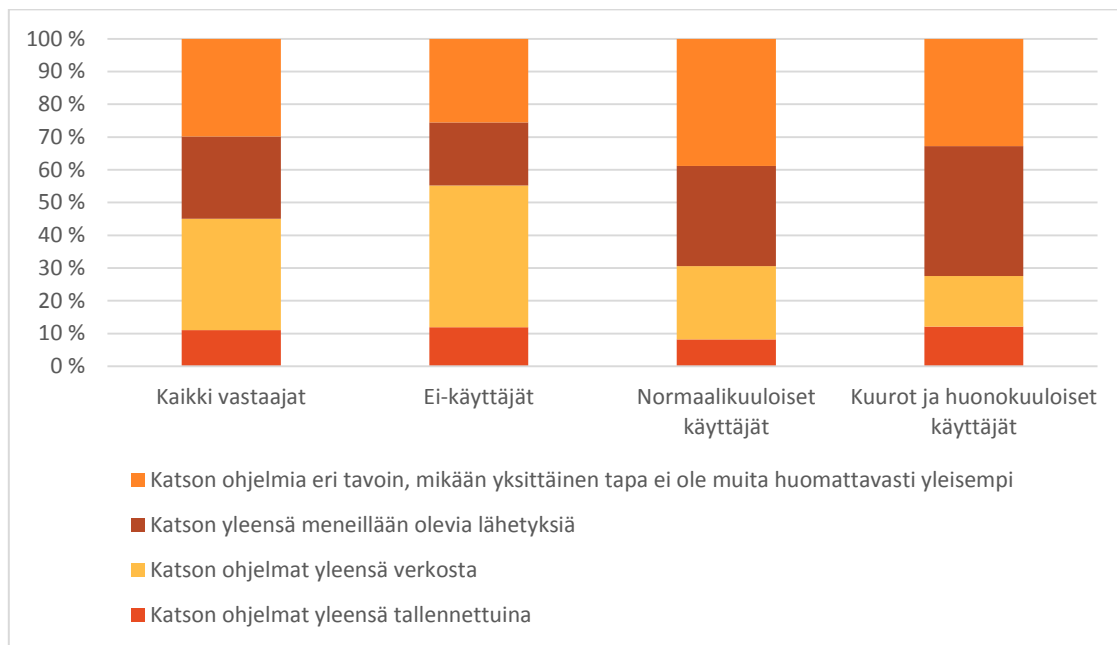
⁸ Vuonna 2013 korkeasti koulutettuja (alempi tai ylempi korkeakouluaste, tutkijakoulutusaste) oli Suomessa 19,2 % 15 vuotta täyttäneestä väestöstä (Suomen virallinen tilasto 2013).

⁹ Pääkaupunkiseudulla asuu noin 20 prosenttia väestöstä (Suomen virallinen tilasto 2015).

hieman yli viidennes katsoo ohjelmat yleensä verkosta, ja meneillään olevia lähetyksiä katsoo yleensä lähes kolmannes. Tässä ryhmässä oli eniten vastaajia, jotka katsovat ohjelmia sekä verkosta että televisiosta. Lähes 40 prosentin osuudella se on ryhmän yleisin vastaus.

Kuurojen ja huonokuuloisten käyttäjien kohdalla verkon käyttäjien osuus pienenee entisestään, vain noin 15 prosenttiin, hieman yli kolmannekseen ei-käyttäjien vastaavasta osuudesta. Vastaavasti yleensä meneillään olevien lähetysten katsojien osuus kasvaa lähes 40 prosenttiin.

Kuvio 4. Vastaajaryhmien katselutottumukset.

Kyselyyn vastanneet ohjelmatekstityksen käyttäjät ja erityisesti kuurot ja huonokuuloiset käyttäjät ovat siis selvästi muita vastaajia jäljessä median murroksessa, verkkoon siirtymisessä. Kyselytulosten perusteella ei voi sanoa syytä tälle ilmiölle, mutta ohjelmatekstitysten heikko saatavuus verkossa vaikuttanee asiaan. Yle Areenassa on saatavilla ohjelmatekstitykset, mutta repliikkien muotoilut ja värien käyttö katoavat. MTV3:n Katsomossa tekstit toimivat, mutta tarjonta on vähäisempää, koska MTV3:n tekstitysvelvoite on vain 50 prosenttia. Nelosen Ruudussa tekstit eivät toimi lainkaan. Kaupallisilla kanavilla on alun perinkin vähemmän kotimaista tuotantoa kuin Yleisradiolla, ja alempien velvoiteprosenttien myötä niiden tekstitettyjen ohjelmien tarjonta on melko rajattua.¹⁰

Myös vastaajien iällä voi olla vaikutusta katselutottumuksiin, mutta ikä ei selitä kaikkia eroja ohjelmatekstityksen käyttäjien ja ei-käyttäjien katselutottumuksissa. Normaalikuulois-

¹⁰ Ylen kanavilla näytettiin vuonna 2014 noin 179 tuntia kotimaisia ohjelmia viikossa, MTV3:lla 53 tuntia viikossa ja Nelosella 39 tuntia viikossa (Liikenne- ja viestintäministeriö 2015).

ten käyttäjien ikäjakauma muistuttaa paljon kaikkien vastaajien ikäjakaumaa (ks. kuvio 3), mutta katselutottumukset ovat varsin erilaiset. Enemmän painoa lieenee verkossa olevien tekstityspalveluiden määrällä, laadulla ja saavutettavuudella. Toki oma vaikutuksensa on varmasti silläkin, että huonokuuloisten katsojien suosima, kuulohavaintoa tukeva induktiosilmukka soveltuu television ja radion kuunteluun, mutta ei ohjelmien kuunteluun netin kautta. Kyselyyn vastanneista kuulovammaisista ohjelmatekstityksen käyttäjistä 40,7 prosenttia käytti kuulon apuvälineitä, mutta kyselyssä ei eroteltu esim. kuulokojetta ja induktiosilmukkaa. Asiaa pohtiessa tulee myös muistaa, että vastaajanäyte on rajallinen eikä välttämättä edusta koko katsojakuntaa.

Mediasisältöjä kulutetaan yhä enemmän mobiililaitteiden kautta ja muualla kuin kotisohvalla, esim. kaupungilla, kahvilassa ja julkisissa liikennevälineissä. Tämän murroksen myötä myös mobiililaitteiden saavutettavuuspalveluiden tarve kasvaa. On ongelmallista, jos palvelujen rajattu saatavuus verkossa ja mobiililaitteilla sitoo osan katsojista kotisohvalle television ääreen.

5 Ohjelmatekstityksen käyttö ja käyttämättömyys

Ohjelmatekstityksen käyttämiselle oli vastaajilla monia eri syitä, joista yleisin oli tekstityksen käyttö silloin, kun television ääni on hiljaisella. Hiljaisen äänen lisäksi on monia syitä, miksi normaalikuuloinenkaan ei välttämättä saa aina puheesta selvää. Avoimista vastauksista esiin nousivatkin meluisa ympäristö, leikkivät lapset, vanhojen elokuvien heikot ääniraidat, huono miksaus (eri ääniraitojen voimakkuuksien ja sävyjen sovittaminen yhteen), murteiden vaikeaselkoisuus ja puheen epäselvyys tai nopeus.

Toiseksi yleisin annettu syy oli se, että tekstitys tukee puheen ymmärtämistä, vaikka vastaaja kuuleekin hyvin. Tämä tukee käännöstekstityksen suhteen saatuja tuloksia siitä, että myös alkukielen natiivipuhuja ymmärtää sisällön paremmin, kun tekstitys tukee kuultua (Lång 2016). Vastauksissa on ymmärrettävästi hajontaa normaalikuuloisten ja kuulovammaisten välillä.

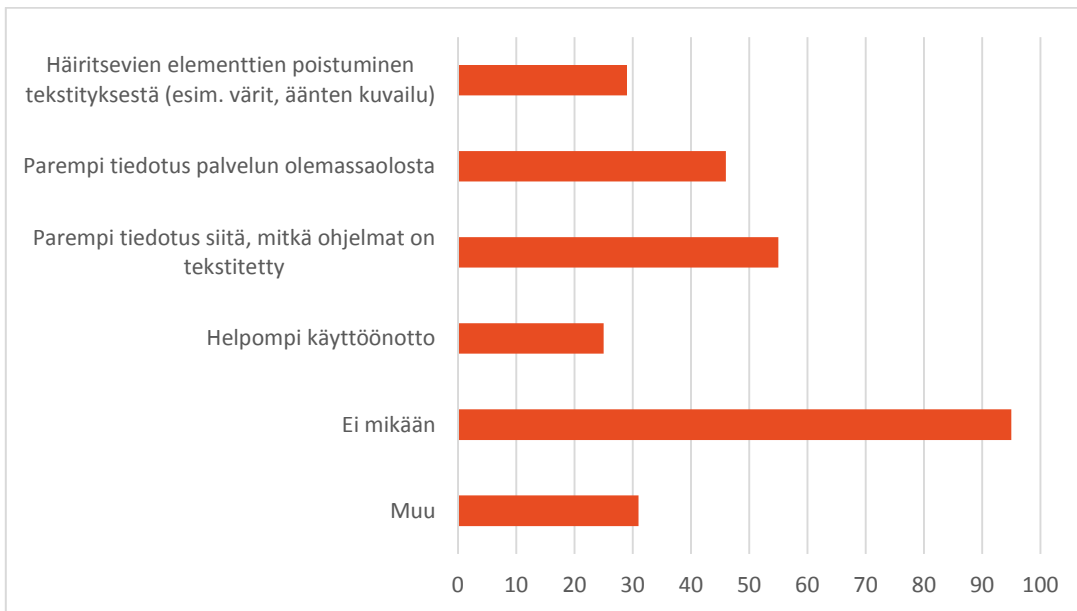
Ohjelmatekstityksen käyttäjäryhmien välillä on ymmärrettävä ero siinä, valitaanko katsottava ohjelma sen perusteella, onko siihen saatavissa ohjelmatekstitys. Kuuroista ja huonokuuloisista käyttäjistä 64,4 prosenttia perustaa katselupäätöksen tekstityksen saatavuuteen, kun normaalikuuloisista käyttäjistä näin tekee vain 10,6 prosenttia. Vastavasti useampi normaalikuuloisista katsojista jatkaa kotimaisen ohjelman katselua, jos teksti puuttuvat, ja vain pieni osa (3,5 prosenttia) sulkisi television tai vaihtaisi kanavaa. Kuuroista ja kuulovammaisista ohjelmatekstityksen käyttäjistä näin tekisi yli puolet (55,9 prosenttia).

Niiltä 219 vastaajalta, jotka eivät käytä ohjelmatekstityksiä, kysyttiin, miksi he eivät käytä tekstityksiä. Suuri enemmistö vastasi, että he eivät tarvitse tekstitystä (180 vastaajaa). Moni ei tiennyt, että tekstitystä on saatavilla, tai ei tullut ajatelleeksi sitä (47 vastaajaa). Osa ei osannut ottaa tekstityksiä käyttöön (25 vastaajaa). Pienen osan mielestä ohjelmatekstitys

häiritsi ohjelman katselua (18 vastaajaa). Muita syitä oli muun muassa tekstien nopea vaihtuminen (ei ehdi lukemaan). Kysymykseen sai antaa useita vastauksia.

Vastaajilta, jotka eivät käytä ohjelmatekstityksiä, kysyttiin myös, mikä voisi saada heidät käyttämään niitä. Mielenkiintoista on, että selvästi alle puolet (43,4 prosenttia) vastasi, ettei mikään saisi heitä käyttämään tekstityksiä. Potentiaalista käyttäjäkuntaa on siis varsin paljon. Moni käyttäisi tekstityksiä, jos tiedotus palvelun olemassaolosta (21 prosenttia) tai tekstitettyistä ohjelmista (25,1 prosenttia) olisi parempaa. Osa vastaajista toivoi myös helpompaa käyttöönottoa tai häiritsevien elementtien (puhujien merkitseminen väreillä ja nimillä, äänimaailman kuvailu) poistumista tekstityksestä. Jälkimmäinen tuskin toteutuu, sillä värit ja äänten kuvailu ovat keskeisiä tekstityksen elementtejä, kun ohjelmasta tehdään saavutettavampaa kuuroille ja huonokuuloisille. Myös tähän kysymykseen sai antaa useita vastauksia. Kuviossa 5 näytetään vastausten lukumäärät, ei prosentteja.

Kuvio 5. Mikä voisi saada ei-käyttäjän käyttämään ohjelmatekstitystä (kokonaisluvut, 219 vastaajaa).

Vastaajista, jotka sanoivat, ettei mikään voisi saada heitä käyttämään ohjelmatekstityksiä, pieni osa (6,3 prosenttia) antoi myös muita vaihtoehtoja. Heidän kantansa ei siis ollut ehdoton, vaan heidät voisi sittenkin saada käyttämään tekstityksiä esimerkiksi epäselvä puhe, oman kuulon heikkeneminen tai parempi tiedotus. Kahta vastaanottajaa lukuun ottamatta kaikki ”ei mikään” vastanneet sanoivat myös, etteivät tarvitse ohjelmatekstityksiä. Vain 6,3 prosenttia heistä oli lisäksi vastannut, etteivät tienneet palvelusta.

Kyselyn lopussa olleista avoimista vastauksista ilmeni myös, että ”ei mikään” ei olekaan ehdoton kanta. Nostan esiin muutaman kommentin. Kaikki näistä vastaajista olivat

sanoneet, etteivät tarvitse ohjelmatekstityksiä ja että mikään ei saisi heitä käyttämään niitä. Korostukset ovat omiani.

Ohjelmatekstitykset suomenkielisissä elokuvissa ovat mielestäni hyödyllisiä ja suorastaan elintärkeitä monille katselijoille. **Voisin kuvitella käyttäväni niitä itekin** sellaisissa kotimaisissa tuotannoissa, joissa Suomessa turhan yleinen "realistinen" miksaus vaikeuttaa vuoropuhelun ymmärtämistä. Toivottavasti niiden tärkeys pidetään mielessä myös tekstittäjien työehtoja päätettäessä. Nopeus ja halpa hinta eivät takaa parasta tulosta. (Korkeakoulutettu 41–59-vuotias mies, normaalikuuloinen, ei käytä ohjelmatekstitystä.)

Olen käyttänyt ohjelmatekstitystä muutamia kertoja tilanteissa, joissa televisio on täytynyt pitää äänettömänä (ääni olisi esim. häirinnyt nukkuvaa ihmistä). Tekstitykset eivät vain aina ole kovin laadukkaita, repliikkejä jätetään välistä ja puhuttuja asioita lyhennetään. Näin ollen minulla ei ole tarvetta tällaiselle palvelulle kuin ääritilanteissa. (Korkeakoulutettu 25–40-vuotias nainen, normaalikuuloinen, ei käytä ohjelmatekstitystä.)

Ohjelmatekstitysten pitäisi olla tarjolla mahdollisimman laajaan joukkoon ohjelmia ja niiden käyttäminen pitäisi olla mahdollisimman helppoa. (Lukion suorittanut 15–24-vuotias mies, normaalkuuloinen, ei käytä ohjelmatekstitystä.)

Viimeinen sitaateista saattaa toki viitata ohjelmatekstitykseen yleensä, eikä vastaajan omiin toiveisiin. On kuitenkin selvää, että kaikille vastaajille ”ei mikään” ei ole ehdoton vastaus. Voisikin olla hedelmällistä tutkia ohjelmatekstitystä käyttämättömien asenteita tarkemmin, jotta saisimme paremman kuvan siitä, miksi palvelua ei käytetä ja miten sitä voitaisiin kehittää laajemman yleisön käyttöön.

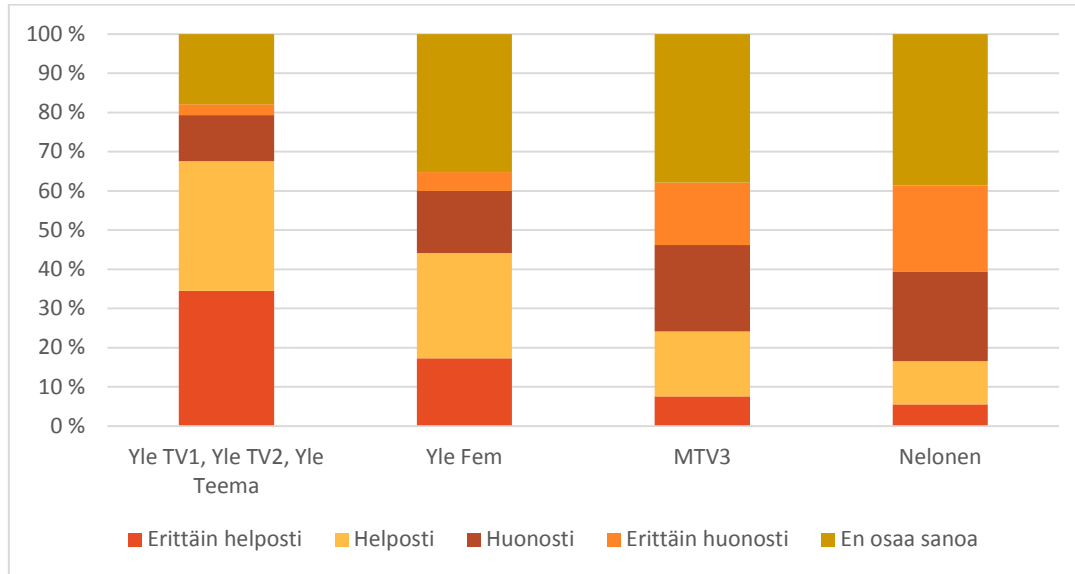
6 Tekstitysten saavutettavuus

Tekstityksen saavutettavuuteen ei vaikuta ainoastaan niiden olemassaolo. Keskeisiä tekijöitä ovat myös tieto palvelun olemassaolosta, tieto siitä, mihin ohjelmiin tekstitys on saatavilla ja käyttöönoton helppous. Kieltenvälisessä tekstityksessä tekstit tulevat automaattisesti ruutuun, mutta kielensisäinen ohjelmatekstitys on valinnainen. Katsojan on haettava tieto siitä, onko ohjelmaan saatavilla tekstitystä ja otettava se erikseen käyttöön. DVB-tekstityksen kohdalla jotkin laitteet muistavat kielivalinnan, mutta osalla laitteista tekstitys on otettava erikseen käyttöön jokaisen ohjelman kohdalla.

Käyttäjärühmien välillä oli selvä ero siinä, kuinka helposti tieto kotimaisen ohjelman tekstityksestä oli heidän mielestään saatavilla. Molemmissa ryhmissä reilu kolmannes oli sitä mieltä, että tieto on helposti saatavilla, mutta kuuroista ja huonokuuloisista enemmistö (52,5 prosenttia) oli sitä mieltä, että tieto ei ole helposti saatavilla. Normaalikuuloisista tätä mieltä oli noin kolmannes, ja huomattavasti suurempi osuus ei osannut sanoa. Kolmanneskin on varsin suuri määrä, ja ohjelmien tekstitystietojen saavutettavuudessa on parantamisen varaa.

Yleisradion suomenkielisten kanavien tekstitystietojen katsottiin olevan pääsääntöisesti erittäin helposti tai helposti löydettävissä, kun taas MTV3:n ja erityisesti Nelosen kohdalla tietojen katsottiin olevan huomommin löydettävissä. Kaupallisten kanavien ja ruotsinkielisen Yle Femin kohdalla yleisin vastaus oli ”en osaa sanoa”. Vastaajien näkemykset tekstitystiedon löydettävyydestä on koostettu kuvioon 6.

Kuvio 6. Miten tieto ohjelman tekstityksestä löytyy.

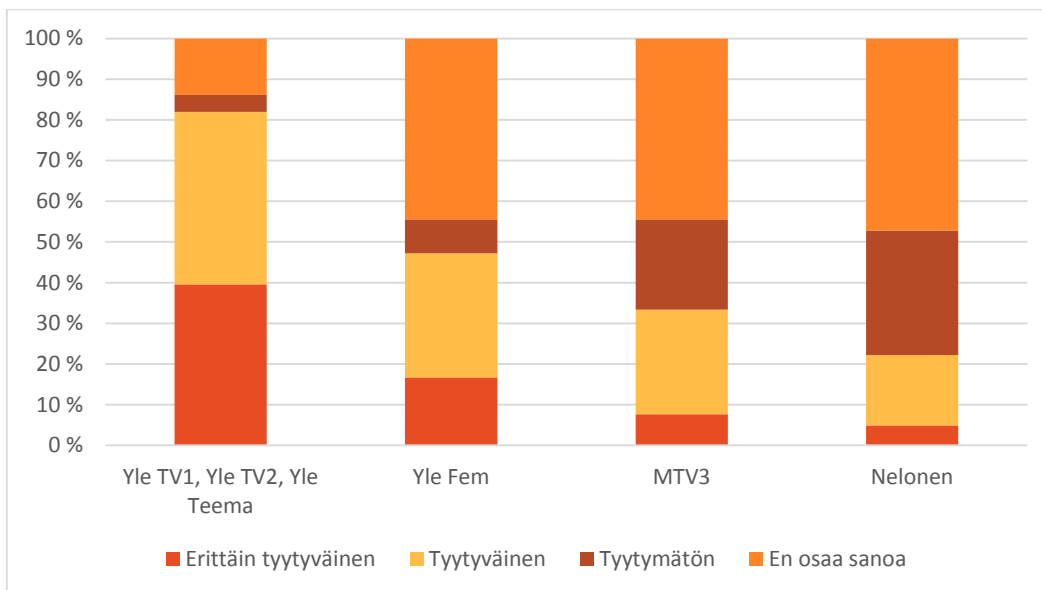

Valtaosa vastaajista (60 prosenttia) piti tekstityksen käyttöönottoa helppona. Vaikeana sitä piti 21,4 prosenttia ja 18,6 prosenttia ei osannut sanoa. Tässä oli kuitenkin hajontaa käyttäjäryhmien välillä. Vaikka molemmissa suurissa käyttäjäryhmissä valtaosa piti käyttöönottoa helppona, kuuroista ja huonokuuloisista sitä piti vaikeana 30,5 prosenttia ja normaalikuuloisista vain 15,3 prosenttia. Käyttöönoton vaikeuteen vaikuttaa se, että eri kanavilla tekstitys otetaan käyttöön eri tavoin. Liisa Tiittula ja Päivi Rainò (2013: 69) käsittelevät aihetta tarkemmin.

7 Tekstityksen laatu

Vastaajilta kysyttiin, kuinka tyytyväisiä he ovat eri kanavien ohjelmatekstityksiin (kuvio 7). Tuloksissa oli hieman variaatiota käyttäjäryhmien välillä, mutta valtaosin ne seurasivat Tiittulan ja Rainòn aiempia tuloksia. Yleisradion suomenkielisten kanavien tekstityksiin oltiin varsin tyytyväisiä, ja niiden suhteen tyytymättömien osuus oli pienempi kuin aiemmassa kyselyssä. Yle Femin ja kaupallisten kanavien, erityisesti Nelosen, tekstityksiin taas oltiin selvästi tyytymättömämpiä. Myös ”en osaa sanoa” -vastauksia oli varsin paljon, etenkin Yle Femillä ja kaupallisilla kanavilla.

Kuvio 7. Tyytyväisyys tekstityksiin: kaikki käyttäjät.

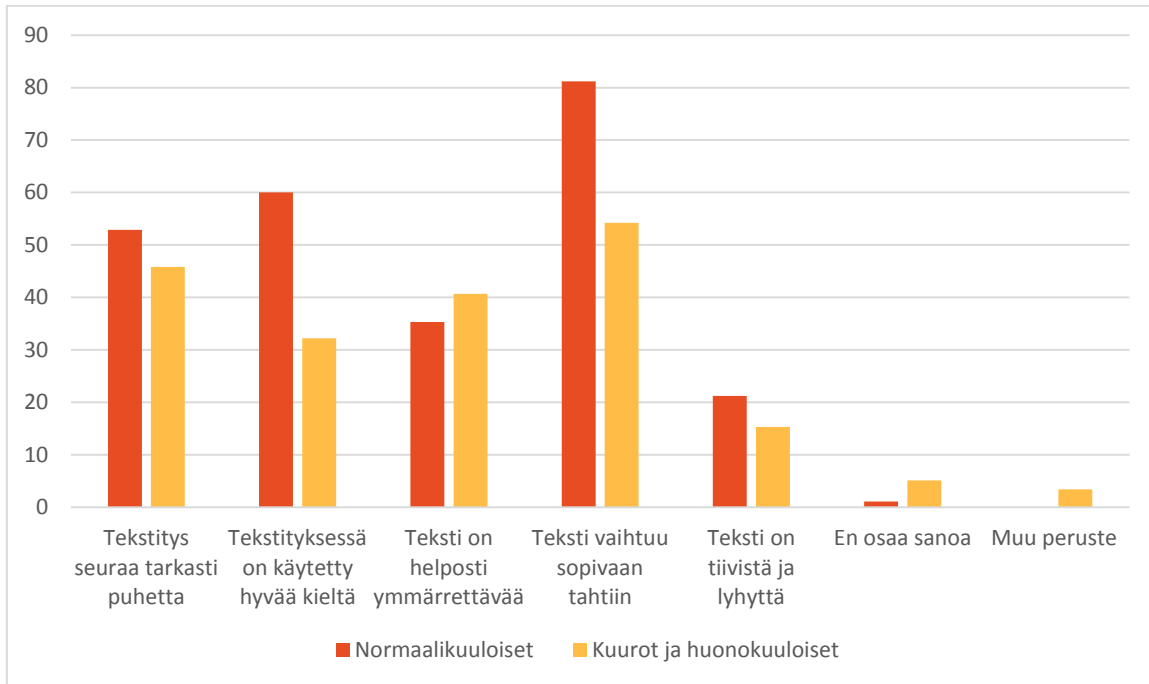

Avoimissa vastauksissa tyytymättömyyttä perusteltiin muun muassa tekstien puuttumisella ja sillä, että tekstitys ja puhe eivät ole rytmisissä. Moni oli tyytymätön myös MTV3:n ja erityisesti Nelosen tekstitysten määrään. Joidenkin mielestä Nelosella ei ole ohjelmatekstityksiä lainkaan. Toisaalta moni oli tyytyväinen tekstityksiin vain sen perusteella, että niitä on ylipäänsä saatavilla. Avoimet vastaukset olivat paljolti samansuuntaisia kuin Tiittulan & Rainön kyselyssä.¹¹

Vastaajilta kysyttiin myös sitä, mitkä ovat heille keskeisiä kriteerejä tekstitysten laatua arvioitaessa. Tässä käyttäjäryhmien välillä näkyi jonkin verran painotuseroja (kuvio 8). Molemmat suuret käyttäjäryhmät pitivät tärkeimpänä kriteerinä tekstien vaihtumista sopivaan tahtiin, mutta normaalikuuloiset katsojat painottivat sitä enemmän. Normaalkuuloisilla käyttäjillä toiseksi tärkeimmäksi kriteeriksi nousi tekstissä käytetyn kielen laatu, kun taas kuurot ja huonokuuloiset pitivät tärkeämpänä sitä, että teksti seuraa tarkasti puhetta. Monelle kuulovammaiselle onkin tärkeää, että tekstiä ei ole lyhennetty tai ”sensuroitu”, ja monen mielestä kaikki mitä puhutaan pitäisi tekstittää (esim. Tiittula 2012; Tiittula 2016). Kuurot ja kuulovammaiset arvostivat myös tekstin ymmärrettävyyttä, ja se olikin ainoa kriteeri, jonka kuurot ja huonokuuloiset arvottivat korkeammalle kuin normaalikuuloiset. Kumpikaan ryhmistä ei pitänyt kovin tärkeänä tekstin tiiviyyttä ja lyhyyttä. Vastauksia sai antaa useita. Kuvio 8 näyttää vastausprosentit.

¹¹ Myös Tiittulan ja Rainön kyselyssä vastaajien mukaan ensiarvoisen tärkeää oli se, että tekstitystä ylipäänsä on saatavissa. Samansuuntaisia tuloksia olivat myös muun muassa tyytymättömyys erityisesti kaupallisten kanavien tekstityksiin sekä tekstitysten rytmiin. (Tiittula & Rainò 2013:71.)

Kuvio 8. Tekstityksen laadun keskeiset arviointiperusteet.

Kuviosta 8 näkee, että lähes kaikissa vastausvaihtoehdoissa normaalikuuloisilla on korkeampi prosentti kuin kuuroilla ja huonokuuloisilla. Tämä johtuu siitä, että normaalikuuloiset ruksasivat keskimäärin useamman vaihtoehdon kuin kuurot ja huonokuuloiset. Moni normaalikuuloinen valitsi keskeisiksi kriteereiksi kolme tai neljäkin vaihtoehtoa (keskimäärin n. 2,5), kun taas kuurot ja huonokuuloiset olivat valikoivampia (keskimäärin alle 2 valintaa). Kuuroille ja huonokuuloisille tekstitys on tärkeämpää, ja ero valikoi-vuudessa saattaa kertoa siitä, että he harkitsivat vastaustaan tarkemmin ja valitsivat juuri ne kriteerit, jotka ovat heille tärkeimpiä.

Joidenkin ohjelmatekstityksen konventioiden kohdalla tulokset erosivat huomattavasti Tiittulan & Rainõn tuloksista, myös kuurojen ja huonokuuloisten ohjelmatekstityksen käyttäjien osalta. Nostan näistä esiin yhden, tunteiden ilmaisemisen tekstityksessä. Tunnetta voi ilmaista monella tapaa, eikä tunne aina näy kasvoilta. Puhujan kasvoja ei myöskään aina näytetä, joten katsoja on äänen varassa. Äänensävy ja intonaatio voivat kertoa paljon puhujan tunnetilasta, ja esimerkiksi sarkasmi tai ironia kuuluu usein äänestä, mutta ei välttämättä näy kasvoilta. Tunteiden välittäminen tekstityksen kautta voi siis joskus olla perusteltua. Suomessa tätä tehdään hyvin harvoin, ja silloin sanallisella selityksellä. Muualla käytössä on erilaisia merkkejä, kuten hymiöitä (esim. Neves 2005: 226). Tiittulan ja Rainõn tutkimuksessa vain 26 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että tekstityksen ei täytyisi välittää puhujan tunteita lainkaan, ja suosituin keino (34 prosenttia) tunteiden välittämiseksi oli niiden sanallinen selittäminen (2013: 74). Tässä tutkimuksessa 44,1 pro-

senttia kuuroista ja kuulovammaisista ja 52,9 prosenttia normaalikuuloisista oli sitä mieltä, että tunteita ei täytyisi välittää tekstityksessä lainkaan. Vain noin neljännes kannatti sanalista selitystä ja alle 10 prosenttia hymiöitä tai muita kuvakkeita.

8 Muuta palautetta ja kritiikkiä

Kyselyn lopussa oli kaksi avointa kenttää palautteelle ohjelmatekstityksestä ja kyselystä sekä toiveille tekstityksen suhteen. Ohjelmatekstitystä koskevista kommentteista ilmeni, että monelle vastaajista ohjelmatekstitys oli aivan uusi asia. Moni toivoi tekstityksiä tiettyihin ohjelmiin, esimerkiksi Nelosen ja MTV3:n uutisiin sekä urheilusisältöihin. Nostan tässä esiin muutaman kommentin, jotka kertovat toisaalta ohjelmatekstityksen käyttäjien yleisimmistä toiveista ja toisaalta siitä, että keskeisimmän kohderyhmän ulkopuolella palvelua ei tunneta kovin hyvin.

Ohjelmatekstitys on nimenä aika harhaanjohtava - teen tekstejä osana työtäni, eikä kukaan, jonka kanssa olen asiasta puhunut, ole tiennyt, mitä ne ovat, ennen kuin olen puhunut esim. kuulovammaistekstityksistä, mikä sekään ei tietenkään ole paras termi. Mutta "ohjelmatekstitys" tuo useimmille maallikoille mieleen käännökset. Tietämys on siis hyvin heikkoa. (Korkeakoulutettu 25–40-vuotias nainen, normaalikuuloinen, ei käytä ohjelmatekstitystä.)

Tekstitystä pitää lisätä koskemaan kaikkia kotimaisia ohjelmia. Myös Areenassa esim. uutisten tekstitys olisi tärkeää- siten voisi harjoitella huuliolukua. Vain Ylen kanavilla on edes siedettävällä tasolla tekstitys. Asioista päättävien kannattaisi kokeeksi katsella televisiosta ohjelmia ilman ääntä esim. viikon ajan ja tehdä päätöksiä sen jälkeen. (Ammatillisen koulutuksen suorittanut 41–59-vuotias nainen, huonokuuloinen, käyttää ohjelmatekstitystä.)

Urheiluruutu seuraavaksi tekstitys, kiva kooste tietää mitä urheilussa ollut. Tykkään monesti katsoa Sport Magazine, mut ärsyttää kieli vaihtuu jos puhuu suomea niin tekstitys puuttuu, olisi aina suomeksi, eikä tarttis etsiä tekstitys sit ruotsiksi. Eli vakio voi valita suomeksi tai ruotsiksi koko ohjelman ajan. Niin myös ruotsinkieliset kuurot voi seurata ruotsiksi ja muut suomea. Hyvää yleistietoa eri ihmisistä. (Ammatillisen koulutuksen suorittanut 41–59-vuotias nainen, kuuro, käyttää ohjelmatekstitystä.)

En ole ollut edes tietoinen, että MTV3 ja Nelonen tekstittävät suomenkieliset ohjelmansa. (Ammatillisen koulutuksen suorittanut 60–74-vuotias nainen, normaalikuuloinen, käyttää ohjelmatekstitystä.)

Avointen vastausten kritiikki kohdistui paljolti tekstitysten puuttumiseen tai vähyyteen, yleiseen laatuun ja suorien lähetysten tekstitysviiveeseen.

9 Yhteenveto

Kyselytutkimus osoitti, että ohjelmatekstityksellä on runsaasti katsojia, jotka eivät kuulu sen ensisijaiseen kohderyhmään. Normaalikuuloisilla katsojilla on monia syitä käyttää palvelua. Tutkimus osoitti myös sen, että ohjelmatekstityksen käyttö voisi olla paljon laa-

jempaa, mikäli palvelun olemassaolosta ja tekstitetyistä ohjelmista tiedotettaisiin paremmin. Monelle ohjelmatekstitys on terminä täysin vieras. Palvelulla olisi myös enemmän käyttäjiä, mikäli sen käyttöönotto olisi helpompaa.

Tutkimuksessa nousi esiin selviä eroja kahden suuren käyttäjäryhmän, normaalikuuloisten ja kuulovammaisten, välillä. Ohjelmatekstityksen käyttöönottoa piti vaikeana suurempi, lähes kaksinkertainen osuus kuulovammaisista verrattuna normaalikuuloisiin. Ryhmillä oli myös erilaiset painotukset tekstityksen laatukriteerien suhteen: kuulovammaiset painottivat tekstin ymmärrettävyyttä ja sitä, että tekstitys seuraa tarkasti puhetta, kun taas normaalikuuloisille oli tärkeämpää, että tekstityksessä käytettiin hyvää kieltä. Ryhmillä oli myös eri näkemyksiä joidenkin tekstityskonventioiden suhteen.

Ohjelmatekstityksen eri käyttäjäryhmät ja niiden tarpeet on hyvä tiedostaa, kun palvelua kehitetään. Myös normaalikuuloisten katsojien tarpeet ja toiveet on hyvä ottaa huomioon, vaikka fokus säilyykin kuurojen ja huonokuuloisten tarpeiden palvelemisessa. ”Normaalikuuloiset” on kuitenkin varsin laaja ja heterogeeninen ryhmä, ja lisätutkimus olisikin tarpeen erilaisten käyttäjäryhmien kartoittamisessa.

Tutkimus osoitti myös, että ohjelmatekstityksen käyttäjät ovat syystä tai toisesta muita vastaajia jäljessä median murroksessa. Palvelut ja mediasisällöt siirtyvät yhä enemmän verkkoon, ja myös verkkosisältöjen saavutettavuuden eteen täytyy tehdä työtä. Tekstityspalvelut ovat verkossa heikompia kuin televisiossa. Tähän täytyy saada muutos, jotta myös ohjelmatekstityksen käyttäjät voivat nauttia verkkosisällöistä.

Lähdeluettelo

Arnáiz Uzquiza, Verónica 2010. SUBSORDIG: The need for a deep analysis of data. Teoksessa: Anna Matamala & Pilar Olero (toim.) *Listening to Subtitles: Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing*. Bern: Peter Lang, 163–174.

Asetus televisio-ohjelmiin liitettävästä ääni- ja tekstipalvelusta 292/2011.
Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110292> [viitattu 30.8.2016].

Asetus televisio- ja radiotoiminnasta 1245/2014.
Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141245> [viitattu 30.8.2016].

Bairstow, Dominique 2011. Audiovisual processing while watching subtitled films: A cognitive approach. Teoksessa: Adriana Șerban, Anna Matamala & Jean-Marc Lavour (toim.) *Audiovisual Translation in Close-Up: Practical and Theoretical Approaches*. Bern: Peter Lang.

Eronen, Riitta 2009. Ohjelmatekstitys: puheesta kirjoitusta. *Kielikello 2*.
Saatavissa: www.kielikello.fi [viitattu 31.8.2016].

Kuuloliitto 2016. Huonokuuloisuus.
Saatavissa: <http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuulo/huonokuuloisuus/> [viitattu: 30.8.2016].

Laaksonen, Elina 2005. Esteetön opiskelu yliopistossa. Opetusministeriön julkaisuja 2005:6. Helsinki: Yliopistopaino.

Liikenne- ja viestintäministeriö 2015. Suomalainen televisiotarjonta 2014.
Saatavissa: <http://www.lvm.fi/-/suomalainen-televisiotarjonta-2014-859926> [viitattu 31.8.2016].

Lonka, Eila & Tapani Jauhiainen 2009. Kuulemisen häiriöt ja puhe. Teoksessa: Olli Aaltonen, Reijo Aulanko, Antti Iivonen, Anu Klippi & Martti Vainio (toim.) *Puhuva ihminen. Puhetieteiden perusteet*. Helsinki: Otava.

Lång, Juha 2016. Subtitles vs. narration: the acquisition of information from visual-verbal and audio-verbal channels when watching a television documentary. Teoksessa: Silvia Hansen-Schirra & Sambor Grucza (toim.) *Eyetracking and Applied Linguistics* (Translation and Multilingual Natural Language Processing 2). Berliini: Language Science Press.

Neves, Josélia 2005. Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing. University of Surrey-Roehampton: PhD Dissertation. Saatavissa: <http://roehampton.openrepository.com/roehampton/handle/10142/12580> [viitattu: 30.8.2016].

Pöntys, Minna 2014. Ohjelmatekstitys (Luento Helsingin yliopistossa) 25.9.2014.

Pöntys, Minna 2016. Ohjelmatekstitys – silmin nähtävää puhetta. Teoksessa: Liisa Tiittula & Pirkko Nuolijärvi (toim.) *Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen alueita, keinoja ja rajoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Romero-Fresco, Pablo (toim.) 2015. *The reception of subtitles for the deaf and hard of hearing in Europe*. Bern: Peter Lang.

Suomen virallinen tilasto (SVT) 2013: Väestön koulutusrakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-4586. 2013, Liitetaulukko 1. 15 vuotta täyttänyt väestö koulutusasteen ja sukupuolen mukaan 2013. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/vkour/2013/vkour_2013_2014-11-06_tau_001_fi.html [viitattu: 30.8.2016].

Suomen virallinen tilasto (SVT) 2015: Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html> [viitattu: 31.8.2016].

Tiittula, Liisa 2012. Saavutettavuus: haaste kielensisäisen tekstityksen kehittämiseksi. Teoksessa: Ruokonen, Minna, Leena Salmi & Nestori Siponkoski (toim.) 2012. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpretation studies*. Vol. 6, 1–13.

Tiittula, Liisa & Päivi Rainò 2013. Ohjelmatekstityksen laatu ja saavutettavuus vastaanottajan näkökulmasta. Teoksessa: Kivilehto, Marja, Minna Ruokonen & Leena Salmi (toim.) 2013. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpretation studies*. Vol. 7, 64–83.

Tiittula, Liisa 2016. Vastaanottajien näkemyksiä ohjelmatekstityksen toimivuudesta. Teoksessa: Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto & Minna Ruokonen (toim.) 2016. *MikaEL. Kääntämisen*

ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpretation studies. Vol. 9, 87–101.

Yle 2016. Tekstitys. Saatavissa: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/12/04/tekstitys> [viitattu: 30.8.2016].

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Kaisa Vitikainen toimii jatko-opiskelijana Helsingin yliopistossa ja tekstittäjätoimittajana Yleisradiossa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat ohjelmatekstitys ja erityisesti uutis- ja suoratekstitys. Sähköpostiosoite: [kaisa.vitikainen \(at\) helsinki.fi](mailto:kaisa.vitikainen(at)helsinki.fi).

Kääntämisen arvioinnin ja opetuksen kysymyksiä

Kääntäjäopiskelijoiden käsityksiä jälkieditoinnista

”Se sotii niitä periaatteita vastaan, joita käännöskursseilla opetetaan”

Johanna Isosävi, Helsingin yliopisto

Leena Salmi, Turun yliopisto

Abstract

This paper presents a study on translator students’ perceptions on post-editing. Students from two different Master’s level courses were asked to post-edit machine translated texts and reflect on the differences between light and full post-editing, on the differences between translating and post-editing, on the role of error analysis and the use of the instructions given, as well as consider their own aptitudes in post-editor. The results show that their attitudes were mainly positive, but they felt that the task was challenging: leaving grammatical errors and “raw translations” in the text were considered difficult. The majority of students also thought that making a full post-editing was easier than making a light post-editing. This was also reflected in their productions, as many students returned a light edit that corresponded to a full one.

Keywords: machine translation, post-editing, students’ reflections, translator, training

Avainsanat: konekääntäminen, jälkieditointi, opiskelijoiden käsitykset, kääntäjänkoulutus

1 Johdanto

Käännösteollisuus on maailmanlaajuisesti voimakkaasti kasvava ala: U.S. Bureau of Labor Statistics ennustaa peräti 46 prosentin kasvua vuosille 2012–2022 (Tolan 2015). Kaikkia tarvittavia tekstejä ei pystytä kääntämään, ja yksi ratkaisu tekstien tulvaan ja kääntämisen nopeuttamiseen on jatkuvasti kehittyvä konekääntäminen (Machine Translation, MT). Konekääntämisen käytäntöä tarkastelevissa tutkimuksissa on osoitettu sen voivan lisätä ammattikääntäjän tuottavuutta (esim. Plitt & Masselot 2010, Robert 2013), mutta tällä hetkellä konekäännöksen laatu ei kuitenkaan sellaisenaan aina riitä – ainakaan jos suomi on kieliparin toisena kielenä. Eurooppalaisten kielten vertailussa suomen kieli on konekääntämisen tulosten ja siihen tarvittavan kieliteknologian resurssien osalta heikolla tasolla (Koskeniemi ym. 2012: 31–33), ja esimerkiksi Euroopan komissiossa tehdyissä testeissä englanti–suomi-käännökset eivät aina ole olleet käyttökelpoisia (Leal Fontes 2013). Konekääntimen tuotos on siis vähintäänkin jälkiedoitava (engl. Post-Editing, PE; suomeksi puhutaan myös post-editoinnista).

Jälkieditointi on käännösosalalla yleistynyt käytäntö, jolla tarkoitetaan konekäännöksen muokkaamista. Koby (2001: 1) määrittelee jälkieditoinnin seuraavasti: ”comparing a

source text with the machine translation and making changes to it to make it acceptable for its intended purpose”. Jälkieditoinnin yhteydessä puhutaan usein ”sopivuudesta tiettyyn tarkoitukseen” (englanniksi *fit for purpose*); täydellisesti viimeistelty teksti ei aina ole tavoitteena. Useimmiten jälkieditointi jaetaan kahteen tasoon, ns. kevyeen (englanniksi *Fast/Gist/Rapid/Light/Minimal Post-Editing*, ks. O’Brien ym. 2009 ja Allen 2003: 304–05) ja perusteelliseen (englanniksi *Full/Conventional Post-Editing*, ks. O’Brien ym. 2009). Kevyt jälkieditointi ei useinkaan ole selvärajainen kategoria (Allen 2003: 304–05), mistä syystä esim. Translation Automaton User Society (TAUS: 2016) on julkaissut jälkieditointiohjeita selkeyttämään käytäntöjä.

Tuoreessa jälkieditointia käsittelevässä ISO-standardissa (ISO/FDIS 18587 2016) perusteellinen jälkieditointi määritellään prosessiksi, jossa saadaan aikaan ihmisen tekemään käännökseen verrattavissa oleva tuote ja jossa tarkistetaan konekäännetyt tekstin sisällön vastaavuus (englanniksi *accuracy*) ja ymmärrettävyys, parannetaan tekstiä, tehdään siitä luettavampi ja korjataan tekstissä olevat virheet. Kevyen jälkieditoinnin tavoitteena on vain ymmärrettävä ja sisällöltään vastaava teksti. Prosessissa on mukana kolme tekstiä: lähdeteksti, konekäännös ja jälkieditoitu kohdeteksti. (ISO/FDIS 18587, 2016: 2, 5.) TAUSin (2016: 16–18) ohjeissa puolestaan jälkieditoinnin tasot määritellään tavoiteltavan laadun mukaan ”tarpeeksi hyväksi” ja ”ihmiskääntäjän laaduksi” kevyen ja perusteellisen jälkieditoinnin sijasta. Jälkieditoidun käännöksen ei kuitenkaan tyyliltään tarvitse vastata syntyperäisen kielenpuhujan tuotosta. Jälkieditoinnin tasoja voidaan luonnehtia editoinnin tavoitteen lisäksi myös sen mukaan, paljonko muokkaamista tai jälkieditoijan työtä konekäännös vaatii (erilaisista määrittelytavoista ks. Koponen 2016: 11–13).

Kääntäjäopiskelijoiden kouluttaminen jälkieditointiin on tärkeää. Ensiksikin on esitetty vallitsevan yksimielisyys siitä, että kääntäjät sopivat parhaiten jälkieditoijiksi (Rico & Torrejón 2012, vrt. myös Krings 2001: 12); tosin esim. college-opiskelijoidenkin sopivuutta jälkieditoijiksi on tutkittu (Yamada 2015). Toiseksi jälkieditointi vaatii osittain erilaisia taitoja kuin kääntäminen, joten on myös esitetty, että perinteinen kääntäjäkoulutus erilaisine tavoitteineen saattaa olla jopa esteenä jälkieditoinnille (O’Brien 2002: 100–101). Kolmanneksi konekäännösten jälkieditointi palveluna yleistyä ja kysyntä kasvaa (Gaspari ym. 2015). Konekäännöksiä hyödyntävät jo nyt Suomessa niin yksittäiset kääntäjät (Rosti & Jaatinen 2015) kuin käännöstoimistotkin.

Opiskelijoiden suhtautumista jälkieditointiin on tutkittu jonkin verran aikaisemmin (Moorkens & O’Brien 2015; Salmi & Koponen 2014; Flanagan & Christensen 2014; Şahin 2011; ammattilaisten jälkieditointikäsityksistä ks. Guerberof Arenas 2013). Tässä artikkelissa tarkastellaan Turun yliopiston kääntäjäopiskelijoiden käsityksiä jälkieditoinnista.

2 Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimusaineisto kerättiin Turun yliopiston englannin, espanjan, italian, ranskan ja saksan kääntäjäopiskelijoilta Kieli- ja käännösteknologia- (KiKäTe, N=16) sekä Monikielinen käännöstyöpaja II -kursseilla (Työpaja II, N=14) syyslukukaudella 2015. Molem-

milla kursseilla tehtiin jälkieditointaharjoituksia. Kurssit ovat käännösviestinnän opintopolulla pakollisia kursseja; KiKäTe suoritetaan maisteriopintojen ensimmäisenä ja Työpaja II sen toisena vuonna.

Tutkimusaineisto on kahdenlainen. Ensinnäkin se sisältää opiskelijoiden reflektioita, jotka he kirjoittivat jälkieditointaharjoituksen jälkeen vapaamuotoisena vastauksena annettuihin kysymyksiin. Tekstien pituus on 1–2 sivua. Jälkieditointaharjoituksessa kummankin kurssin opiskelijoiden piti jälkieditoida Euroopan komission MT@EC-konekäännösohjelman¹ tuottamia lehdistötiedotteiden erikielisiä toisintoja. Opiskelijat tekivät jälkieditoinnin kurssista riippuen joko yksilö- tai tiimityönä. KiKäTe-opiskelijat tekivät yksilötyönä samasta tekstistä kaksi eri versiota, ns. kevyen ja ns. perusteellisen jälkieditoinnin, Työpaja II -opiskelijat tekivät tiimityönä² kustakin tekstistä toimeksannon mukaan joko ns. kevyen tai ns. perusteellisen jälkieditoinnin. Kummallakin kurssilla opiskelijat saivat valita lähdekielen opiskelemansa vieraan kielen mukaan ja tuottivat konekäännöksen itse MT@EC-ohjelmalla.

Ennen jälkieditointitehtäviä opiskelijoille esiteltiin virheanalyysi ja annettiin tarkemmat ohjeet jälkieditointiin. Virheiden luokittelussa käytettiin Maarit Koposen (2010: 4–6) tutkimuksessaan esittämää virheanalyysiä. Siinä virheet oli jaettu kahteen pääluokkaan, käsitteisiin (sanoihin) liittyviin virheisiin ja käsitteiden välisiin suhteisiin liittyviin virheisiin. Kummassakin pääluokassa oli alaluokkina puuttuva, ylimääräinen, kääntymättä jäänyt sekä virheellisesti kääntynyt käsite tai käsitteiden välinen suhde. Ainoastaan Työpaja II -opiskelijat tekivät tiimityönä virheanalyysit, ja niiden englanninkieliset yhteenvedot lähetettiin myös Euroopan komissiolle konekääntimen kehittämistä varten.

Opiskelijoille annettiin jälkieditointia varten seuraavat yleisohjeet:

- Jätä niin paljon raakakäännöstä kuin mahdollista.
 - Älä jumiudu yhteen kohtaan.
 - Älä välitä, jos tyyliä on toistoa.
 - Älä tee aikaa vievää tiedonhakua.
 - Tee muokkauksia vain, jos se on välttämätöntä eli korjaa
 - (a) sana/virke, joka ei tarkoita mitään
 - (b) väärä sana/virke ja jos aikaa on jäljellä
 - (c) moniselitteinen virke/sana.
- (Wagner 1985: 7, vrt. myös O'Brien ym. 2009)

KiKäTe-opiskelijoita pyydettiin editoimaan kaksi versiota: ns. kevyt jälkieditointi oli tarkoitettu lyhytikäiseksi tekstiksi, esim. luettavaksi yhdessä kokouksessa, kun taas ns. perusteellinen jälkieditointi oli tarkoitettu laajempaan käyttöön, esim. verkkosivuille. Työpaja II -opiskelijoiden tiimeiltä pyydettiin ainoastaan kevyt jälkieditointi. Lisäohjeet näiden versioiden editoimiseen olivat seuraavat.

¹ Turun yliopistolla on EMT-verkostoon kuuluvana mahdollisuus saada käyttöoikeus komission konekäännöspalveluun, ja se oli käytössä molemmilla kursseilla.

² Työpaja-kursseilla opiskelijat suorittavat kaikki kurssin käännös- ja jälkieditointitehtävät simuloituina toimeksiantoina työskennellen kuvitteellisissa yrityksissä (ks. Eskelinen ym. 2015: 110–113 sekä Kontinen ym. 2017, tässä julkaisussa). Käytämme tässä artikkelissa opiskelijoiden kuvitteellisista yrityksistä nimitystä *tiimi*.

Ns. kevyt jälkieditointi:

Välitetyn viestin on vastattava tarkasti alkuperäistä.
Kielioppi ei ole ongelma, jos se ei vaikuta käännöksen tarkkuuteen/virheettömyyteen.
Älä välitä tyylillisistä ongelmista.
Älä kuluta aikaa termien etsintään.
Tekstuaaliset seikat (koherenssi, koheesio jne.) eivät ole tärkeitä.
Tuottavuusodotukset: korkeat
Laatuodotukset: matalat
(O'Brien ym. 2009)

Ns. perusteellinen jälkieditointi:

Välitetyn viestin on vastattava tarkasti alkuperäistä.
Kieliopin olisi pääsääntöisesti oltava virheetöntä.
Älä välitä tyylistä äläkä tekstuaalisuudesta.
Käytä vain vähän aikaa termien etsintään.
Tuottavuusodotukset: korkeat.
Laatuodotukset: keskitasoiset
(O'Brien ym. 2009)

Reflektiokysymykset, joihin opiskelijoiden tuli vastata jälkieditointaharjoituksen jälkeen, olivat seuraavat:

- Miltä jälkieditointitehtävien tekeminen tuntui?
- Millaisena näet virheanalyysin roolin jälkieditoijan työssä?
- Mitä jälkieditointiohjeita oli helpointa/vaikeinta noudattaa?
- Mitä haasteita eri jälkieditointiversioiden (ns. kevyt vs. ns. perusteellinen) tekemisessä oli?
- Millaisia eroja mielestäsi on jälkieditoinnin ja kääntämisen välillä?
- Mitä jälkieditoinnissa tarvittavia taitoja sinun tulisi vielä kehittää?
- Näkisitkö itsesi jälkieditoijana – miksi tai miksi et?

Reflektiot analysoitiin sisällönanalyysinä kvalitatiiviseen analyysiin tarkoitetun N/Vivo-ohjelman³ avulla.

Aineisto käsittää myös opiskelijoiden tekemiä jälkieditointeja, jotka he laativat em. lehdistötiedotteista. Jälkieditointien laajempi, määrällinen tarkastelu on kuitenkin tilanpuutteen vuoksi jätetty pääosin pois tästä artikkelista.

3 Opiskelijoiden reflektiot

Tässä luvussa tarkastelemme opiskelijoiden pohdintoja ryhmiteltynä kysymysten mukaan. Analysoimme opiskelijoiden tuntemuksia jälkieditointitehtävistä, virheanalyysin

³ <http://www.qsrinternational.com/product>.

roolia, editointiohjeiden noudattamiseen liittyviä vaikeuksia, haasteita eri editointiversioissa, kääntämisen ja jälkieditoinnin eroja, kehitettäviä taitoja sekä suhtautumista jälkieditoijana toimimiseen.

3.1 Miltä jälkieditointitehtävien tekeminen tuntui?

Opiskelijoiden tuntemukset jälkieditointiharjoitusten tekemisen jälkeen olivat yleisesti ottaen enemmän positiivisia kuin negatiivisia.

Positiivisesti suhtautuneet opiskelijat kuvailivat jälkieditointia mielenkiintoiseksi ja mukavaksi. Lisäksi se oli monille myös uusi ja vieras tehtävä, joka koettiin tarpeelliseksi.

- (1) En ole aikaisemmin tehnyt post-editointia, joten oli mielenkiintoista tutustua uuteen kääntämisen osa-alueeseen. (Opiskelija2, KiKäTe)
- (2) Konekäännöksen jälkieditointi tuntui omalta osaltaan vieraalta, toisaalta kuitenkin hyvin mielekkäältä tehtävältä ja tärkeältä aiheelta tämän tapaiselle kurssille. Vieraus johtunee osittain siitä, että konekäännöksiä ei ole opintojen aikana käsitelty käytännön tasolla juurikaan. (Opiskelija1, Työpaja II)

Aiemmin tehdyssä tutkimuksessa jopa puolet koki jälkieditoinnin olleen helppoa (Salmi & Koponen 2014: 141), kun taas aineistossamme ainoastaan pari KiKäTe-opiskelijaa mainitsi jälkieditoinnin olleen nopeaa tai vaivatonta. Yksi KiKäTe-opiskelija sitä vastoin korosti, ettei jälkieditointi ole suuren vastuun vuoksi helppoa.

- (3) Työn tekeminen sujui mukavan nopeasti ja vaivattomasti. (Opiskelija 13, KiKäTe)
- (4) PE ei missään nimessä ole ”helpompaa”, eikä sitä voi tehdä ”vasemmalla kädellä”, sillä editoijan vastuu on yhä suuri. (Opiskelija16, KiKäTe)

Negatiiviset yleistuntemukset olivat hieman yleisempiä KiKäTe-opiskelijoilla kuin Työpaja II -opiskelijoilla. Kahdella KiKäTe-opiskelijalla vaikeus suorittaa tehtävä liittyi siihen, että sitä tehtiin suomen kielellä, joka ei ollut heidän äidinkieltänsä. Yksi Työpaja II -opiskelija koki jälkieditoinnin rasittavammaksi kuin tekstin kääntämisen alusta lähtien itse.

Mehmet Şahinin (2011) tutkimuksessa opiskelijat suhtautuivat aluksi negatiivisesti jälkieditointiharjoituksiin, mutta käsitykset muuttuivat positiivisemmiksi harjoittelun myötä. KiKäTe-opiskelijoiden asenteita käännösteknologiaa kohtaan on tarkasteltu aiemmin (Salmi 2014) ja heidän suhtautumisestaan jälkieditointiin on raportoitu toisessa tutkimuksessa (Salmi & Koponen 2014), jossa opiskelijat pohtivat jälkieditoinnin vaikeutta ja työmäärää. Tässä tutkimuksessa emme kartoittaneet opiskelijoiden käsityksiä ennen ja jälkeen jälkieditointiharjoituksen, mutta parissa vastauksessa niitä kuvattiin. Johtopäätökset olivat opiskelijoilla erilaiset.

- (5) Vaikka toisen tehtävän aamuna minua hieman hirtti, koska en ollut tehnyt vastaavaa tehtävää aikaisemmin, niin loppujen lopuksi kevyen jälkieditoinnin teko oli kuitenkin melko mukavaa. Liekö syynä se, että tekstini oli yllättävän hyvä jo alun perin, jolloin pääsin melko pienellä vaivalla. (Opiskelija6, Työpaja II)
- (6) MT- tehtävän [sic] tekeminen tuntui hieman kahtiajakoiselta. Olen periaatteessa sitä mieltä, että tähän tulee pyrkiä, mutta koin konekäännöksen lähinnä aiheuttavan haittaa. Tiettyjen termien kohdalla se ehkä nopeutti työtä, mutta arvelen, että kahden editointikierron sijaan olisin saanut paremman lopputuloksen tekemällä käännöksen joko kokonaan itse tai muiteja [sic] käyttäen. En pitänyt työstä. (Opiskelija6, KiKäTe)

Kun esimerkin (5) opiskelija yllättyi positiivisesti tehtävän jälkeen, esimerkin (6) opiskelija ei pitänyt työstä, vaikka piti jälkieditoimiharjoitusta sinänsä hyödyllisenä.

3.2 Virheanalyysin rooli

Ennen jälkieditointitehtäviä kummankin kurssin opiskelijoille esiteltiin virheanalyysi (Koponen 2010: 4–6), mutta vain Työpaja II -opiskelijatiimit laativat erilliset virheanalyysit. Opiskelijaryhmien välillä oli eroa siinä, millaisena niiden rooli nähtiin.

Virheanalyysinsä komissiolle lähettäneiden Työpaja II -opiskelijoiden mielestä virheanalyysin tehtävänä oli kehittää konekäännösohjelmaa; tätä vastausta ei esiintynyt KiKäTe-opiskelijoilla. Työpaja II -opiskelijat olivat kuitenkin eri mieltä siitä, onko virheanalyysistä yhtä paljon hyötyä kääntäjälle kuin konekääntimen kehittäjille.

- (7) Virheanalyysin hyödyllisyydestä jälkieditoijalle en ole täysin varma. Sen ideana on kai kiinnittää huomio tietyn konekääntimen tuottamiin tyypillisiin virheisiin, mutta en näkisi sitä ainakaan kovin usein tehtävänä analyysinä. Konekääntimen teknisen puolen kehittäjille siitä on varmasti enemmän hyötyä. (Opiskelija8, Työpaja II)
- (8) Virheanalyysin rooli on varmasti myös juuri parantaa konetekstien laatua. Analyysin avulla saadaan tietoa siitä, millaisia virheitä kone tekee ja kuinka niitä voidaan kenties korjata. Toisaalta se myös antaa editoijalle tietoa, millaisia virheitä hänen on korjattava tekstistä. (Opiskelija14, Työpaja II)

On selvää, etteivät jälkieditointia tekevät ammattilaiset ehdi kirjoitella virheraportteja toimeksiantojensa ohessa. Virheanalyysitehtävän pedagogisena tavoitteena oli, että opiskelijat oppisivat nopeasti tunnistamaan koneen tekemät tyypilliset virheet. Jälkieditoinnissa nimittäin korostuu virheiden lukutaito, jotta ne voitaisiin korjata nopeasti (Ervasti 2015). Myös ISO-standardin mukaan jälkieditoijilla tulisi olla peruskäsitys konekääntimen tyypillisesti tekemistä virheistä (ISO/FDIS 18587 2016: 8).

Suurin osa KiKäTe-opiskelijoista kokikin virheanalyysin roolin merkittäväksi nimenomaan jälkieditoijan työssä.

- (9) Näen virheanalyysin roolin PE:n työssä olennaisena. [- -] Oma posteditointikin helpottuu, kun osaa hahmottaa käännöksen rakenteen ja ennakoita sen tekemät tyypillisimmät virheet, jotka eri MT:stakin riippuen vaihtelevat. (Opiskelija16, KiKäTe)

Joillakin KiKäTe-opiskelijoilla virheanalyysin rooli oli kuitenkin jäänyt pieneksi, mikä johtui heidän mukaansa harjaantumattomuudesta: virheiden sijaan yksi kertoi etsineensä vastaavuuksia. Toinen taas kertoi tehneensä virheanalyysiä tiedostamattaan. Virheanalyysi oli jäänyt opiskelijalle epäselväksi tai virheiden määrä koettiin liian suureksi, jotta sitä olisi ollut mielekästä tehdä. Yksi Työpaja-opiskelija kertoi turhautuneensa, koska hänen mielestään kääntäjänkoulutuksen saanut tunnistaa jo melkein automaattisesti konekääntimen tekemät virheet.

3.3 Mitä jälkieditointiohjeita oli vaikeinta noudattaa?

Otsikkoon liittyvä kysymys oli muotoiltu: ”Mitä jälkieditointiohjeita oli helpointa/vaikeinta noudattaa?” Suurin osa opiskelijoista käsitteli reflektioissaan kuitenkin vain niitä jälkieditointiohjeita, joita heidän oli vaikeinta noudattaa; monet eivät maininneet helppoja ohjeita lainkaan. Sen vuoksi tarkastelemme seuraavaksi pelkästään vaikeuksia.

Opiskelijoiden oli vaikeinta noudattaa laatuun ja nopeuteen liittyviä ohjeita. Eniten haasteita aiheuttivat kielioppivirheiden ja raakakäännöksen jättäminen tekstiin sekä ohje olla jumiutumatta yhteen kohtaan:

- (10) [- -] kuuluu jättää mahdollisimman paljon raakakäännöstä [sic] ja korjata vain kaikkein pahimmat virheet. Tämä on haasteellista, koska se sotii niitä periaatteita vastaan, joita käännöskursseilla opetetaan, eli että kääntäjän on suoritettava perusteellinen tiedonhaku, löydettävä aina tyyllillisesti sopivia ilmaisuja, pyrittävä virheettömyyden kielenkäyttöön ja katsottava tekstiä kokonaisuutena, eli mietittävä sekä koherenssia että koheesiota. (Opiskelija5, KiKäTe)
- (11) Ohjeet, joita oli vaikeampi noudattaa, liittyivät kumma kyllä myös vaiheisiin, joissa halutaan säästää aikaa. Etenkin suositus raakakäännöksen jättämisestä tekstiin soti kaikkea sitä vastaan, mitä tässä nyt on vuosia opiskeltu. Myös ”muokkaukset vain välttämättömiin kohtiin” oli aloittelijalle hankalaa, koska vielä ei itse osaa nopeasti erottaa ns. anteeksiannettavia kielellisiä kömmähdyksiä oikeasti korjausta vaativista kohdista. Jäin myös turhan helposti jumittamaan hankaliin kohtiin, kun olisi kuulunut jatkaa. (Opiskelija7, Työpaja II)

Opiskelijat kokivat ristiriitaa jälkieditoinnin ja kääntämisen välillä, sillä käännöskurssien opit eivät päteneetkään jälkieditoinnissa. Konekääntäminen on tuonut uuden haasteen, jollaista ei esiintynyt lainkaan perinteisessä kääntämisessä – ihmiskääntäjät eivät ole tuottaneet puolivalmiita tekstejä (Allen 2003: 297–8).

Opiskelijaryhmien välinen ero oli se, että ainoastaan KiKäTe-opiskelijoiden joukossa oli niitä, jotka kokivat vaikeaksi olla tarkistamatta termejä. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että EU:n erikoisalan kurssit ovat valinnaisia, ja KiKäTe-opiskelijoista vain yhdeksän oli suorittanut niitä, kun taas Työpaja II -opiskelijoista yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat suorittaneet ne.

3.4 Haasteet kevyessä ja perusteellisessa jälkieditoinnissa

Opiskelijoiden kokemat haasteet olivat kevyessä ja perusteellisessa jälkieditoinnissa samankaltaiset. Suurimmaksi vaikeudeksi opiskelijat kokivat kummassakin versiossa tietää, mikä on riittävä määrä muokkauksia.

- (12) Kevyitä tehdessäni huomasin, että oli vaikeaa määrittää se raja, johon editointi jätetään. Mieleni teki useasti tehdä paljon suurempia muutoksia kuin kevyessä jälkieditoinnissa olisi järkevää. Lisäksi oikolukukierroksella huomasin vielä tekeväni lisää muutoksia tekstiin, vaikka olin alun perin ollut tyytyväinen editoinnin tasoon. (Opiskelija8, Työpaja II)
- (13) Perusteellista post-editointia tehdessäni kiinnitin enemmän huomiota sujuvampiin ja järkevämpiin lauseisiin kuin kevyttä post-editointia tehdessä, mutta silti oli hieman epäselvää, minkä tasoiseen käännökseen minun tulisi tähdätä. Jos teksti julkaistaan verkkosivuilla, tulisi tekstin olla tietenkin hyvää suomea eikä käännösuomea. Toisaalta, kun tarkoituksena on juuri editoida konekäännöstä, ei laadun voi olettaa olevan parasta mahdollista. (Opiskelija4, KiKäTe)

Lisäksi opiskelijoilla oli vaikeuksia tyytyä siihen, ettei jälkieditoinnissa tavoitella parasta mahdollista laatua.

- (14) Ylipäättään on hyvin vaikea olla tyytyväinen työhön, jota itse pitää keskeneräisenä, raakakäännöksenä. (Opiskelija 14, KiKäTe)
- (15) Harmitti laittaa niin huonoa tekstiä palautukseen. Varmaan näistä tuntemuksista [sic] pääsisi eroon jos tällaista tekisi jatkuvasti ja olisi kaikilla osapuolilla olisi [sic] varmasti tiedossa, että teksti on heikkolaatuinen siksi ettei siihen ole tarkoituksenaan käyttää enempää aikaa. (Opiskelija3, Työpaja II)

Myös Marian Flanagan ja Tina Paulsen Christensen (2014: 264–265) havaitsivat kääntäjäopiskelijoiden jälkieditointia koskevassa tutkimuksessaan, että lopputuloksen viimeistelyn aste aiheutti opiskelijoille päänvaivaa: kielioppia, syntaksia ja semanttista vastaavuutta koskevat ohjeet olivat opiskelijoille selviä, mutta tyyliin liittyviä ohjeita he tulkitsivat eri tavoin.

Kääntämistä on perinteisesti pidetty räätälöitynä prosessina, joka huipentuu korkealaatuiseen tekstituotokseen. Kuitenkin nykyään tuotetaan yhä enemmän lyhytikäiseen käyttöön tekstejä, joiden tavoitteena on sanoman ymmärrettävyys (Allen 2003: 300). ”Riittävän hyvän” tekstin käsite ei välttämättä ole kääntäjälle intuitiivinen. Luki-joilla saattaakin olla kääntäjiä matalammat laatuodotukset, ja juuri he päättävät lopulta laatutason (Koby 2001: 8).

Myös ajankäyttö koettiin haasteeksi. KiKäTe-opiskelijat tekivät kaksi jälkieditointitehtävää ilman aikarajaa, jolloin osa huomasi itsekkin, että aikaa tuli käytettyä liikaa. Työpaja II -opiskelijoilla oli tiukempi määräaika, joka ohjasi työskentelyä muttei kaikkien mielestä tarpeeksi.

KiKäTe-opiskelijat palauttivat samasta tekstistä sekä kevyesti että perusteellisesti jälkieditoidun version, ja monilla kevyesti editoitu teksti vastasi pikemminkin perusteellisesti editoitua. Vertasimme KiKäTe-opiskelijoiden kevyitä ja perusteellisia jälkieditointoja toisiinsa laskemalla tekstien ns. käännösmuokkaustason (TER, engl. *Trans-*

lation Edit Rate). Analyysi⁴ antaa tulokseksi prosenttiluvun, joka kertoo, kuinka paljon tekstiin on tehty muutoksia eli miten paljon tekstit eroavat toisistaan.

Muutosten määrä opiskelijoiden välillä vaihteli 17:stä 44 prosenttiin. Toisin sanoen vähiten toisistaan eroavassa kevyessä ja perusteellisessa editoinnissa oli eroa vain 17 % (Opiskelija16, KiKäTe), ja eniten eroavassa 44 % (Opiskelija10, KiKäTe). Vähiten eroja tuottanut Opiskelija16 tuntui reflektiossaan tiedostavan sen, mitä kevyessä jälkieditoinnissa tulisi tehdä, mutta kommentoi silti, että ”etenkin kevyessä versiossa kielioppi- ja tyylivirheiden tekstiin jättäminen lähinnä kauhistutti”. Hän mainitsi myös tarkistaneensa termien oikeellisuuden, vaikka sitä ei olisi kevyesti editoitaessa tarvinnut tehdä. Myös Opiskelija10 piti kevyen editoinnin tekemistä haastavana, koska ”tekstiä ryhtyy helposti ehkä hiomaan enemmän kuin pitäisi”, mutta mainitsi, että ei ollut etsinyt aihepiiristä lisätietoa, ”joskin välillä teki mieli”.

Osa opiskelijoista oli kommentoinut sitä, kumman version, kevyen vai perusteellisen, tekeminen oli helpompaa. Suurimman osan mielestä perusteellinen jälkieditointi oli helpompaa kuin kevyt. Taustalla vaikutti olevan kaksi syytä: Opiskelijat saivat tehdä enemmän muokkauksia, mikä oli lähempänä kääntämistä. KiKäTe-opiskelijat puolestaan olivat tehneet samasta tekstistä jo kevyen version, joten pohjatyö oli jo tehty.

Vain kaksi Työpaja II -opiskelijaa koki perusteellisen version vaikeammaksi korkeamman laatuvaatimuksen vuoksi.

- (16) Perusteellisen jälkieditoinnin tekeminen taas oli vaativampaa, koska kaikki kielioppivirheet piti korjata ja tekstiin jäi helpommin huonoa kieltä lähtötekstin virheiden ja huonon kielen takia. (Opiskelija2, Työpaja II)

3.5 Kääntämisen ja jälkieditoinnin erot

Molemmissa opiskelijaryhmissä mainittiin samankaltaisia eroja, jotka koskevat kääntämistä ja jälkieditointia. Yleisin mainittu eroavaisuus koski ajankäyttöä. Tosin tavoite nopeasta lopputuloksesta ei kaikkien opiskelijoiden mielestä välttämättä toteudu, jos raakakäännöksen laatu on huono.

- (17) Jälkieditoijan työssä korostuu nopea ja tehokas käännösten tuottaminen. (Opiskelija13, Työpaja II)
- (18) Kun koneen tekemä käännös on hyvä, muokkaus on melko nopeaa, mutta jos se on epäselvä, kestää harmittavan paljon selvittää, missä virheet ovat ja kannattaako yrittää muokkauksen sijasta suoraan omaa kääntämistä. (Opiskelija10, KiKäTe)

Monet opiskelijat kiinnittivät huomiota siihen, että kohdeteksti voi olla erilainen riippuen siitä, onko se kääntämisen vai jälkieditoinnin tulos.

- (19) Tekstin muokkauksessa oli käytettävä koneen tarjoamia sanontoja, joten teksti oli mahdollisesti hieman toisenlainen kuin itse käännetty. Perusteellisen version muokkaus oli lähempänä aikaisemmin tekemiäni käännöksiä. (Opiskelija7, KiKäTe)

⁴ Analyysi tehtiin Asiya-ohjelman ilmaisversiolla (<http://asiya.cs.upc.edu/demo/>). On huomattava, että ohjelmaa ei ole optimoitu suomen kielelle, joten se ei osaa ottaa huomioon esim. sijamuotojen muutoksia.

- (20) [- -] tekstistä voi tulla ymmärrettävämpää, kun sen on alusta asti tehnyt ihminen. (Opiskelija13, Työpaja II)

Konekäännöksen koettiin myös rajoittavan kääntäjää:

- (21) Post-editointia tehdessä edessä on jo koneen valmiiksi kääntämä teksti, josta pitäisi saada järkevä kokonaisuus. Mielestäni juuri tuo koneen kääntämä teksti rajoitti paljon omaa ajattelua. (Opiskelija4, KiKäTe)

Vain yksi opiskelija teki päinvastaisen huomion:

- (22) [- -] konekäännös voi antaa uusia ideoita. (Opiskelija13, Työpaja II)

Opiskelijat huomasivat kääntämisen ja jälkieditoinnin olevan prosesseina erilaisia. Kun kääntäjä kirjoittaa tekstin kokonaan uudelleen, jälkieditoijan tehtävä on muokata.

- (23) Kääntäminen ja posteditointi eroavat eniten juuri kääntäjän asemassa tekstiin. Kääntäessä kääntäjä on tekstin tuottaja, posteditoinnissa muokkaaja. (Opiskelija14, Työpaja II)

Muita yleisimmin mainittuja eroja olivat tiedon- ja terminhaun vähäisempi osuus jälkieditoinnissa, laadun ja tuottavuuden erilainen suhde sekä erot lähdetekstien määrissä (kääntämisessä yksi, jälkieditoinnissa kaksi).

3.6 Kehitettävät taidot

Yleisimmäksi kehittämiskohteeksi molemmissa opiskelijaryhmissä nousi työskentelyn nopeus ja kyky olla puuttumatta kaikkiin virheisiin.

- (24) Tämän tehtävän perusteella minun täytyy oppia nopeammin päättämään mitä kohtia tarvitsee korjata ja kuinka paljon. (Opiskelija9, Työpaja II)
- (25) [- -] tiettyä piittaamattomuutta kielen tyylistä ja oikeellisuudesta sekä käännöksen hyväksymistä sellaisena kuin se on tehty, vaikkei se olisikaan juuri samanlainen, kuin oma käännökseni olisi. (Opiskelija16, KiKäTe)

Lisäksi MT-tietämyksen kehittäminen ja tekstinkäsittelytaidot katsottiin tarpeellisiksi kummassakin ryhmässä.

Eroja kehittämiskohteissa löytyi kuitenkin opiskelijaryhmien välillä. Vain KiKäTe-opiskelijat mainitsivat virheanalyysin, jota he eivät olleet harjoitelleet, sekä tekstin aihealueen ja erikoisalan (EU) kielenkäytön, jota he tunsivat vähemmän kuin Työpaja II -opiskelijat (ks. 3.3). Muita KiKäTe-opiskelijoiden mainitsemia kehityskohteita olivat jälkieditoinnin erottaminen selkeämmin kääntämisestä, työskentelytavat sekä kolmen tekstin (lähdeteksti, MT:n raakakäännös ja oma jälkieditointi) seuraaminen. Ainoastaan

Työpaja II -opiskelijat kokivat tarpeelliseksi kehittää omaa suhtautumistaan jälkieditointiin.

3.7 Näetkö itsesi jälkieditoijana?

Lähes kaikki tähän kysymykseen vastanneista (18 opiskelijaa 24:stä) koki voivansa työskennellä jälkieditoijana, mutta suurin osa heistä (13 opiskelijaa) esitti kuitenkin jonkinlaisia varauksia. Vähemmistö (5 opiskelijaa) ei nähnyt itseään jälkieditoijana. Yksi opiskelija totesi, ettei sulje jälkieditointia pois.

Ainoastaan KiKäTe-opiskelijoiden joukossa oli niitä, jotka suhtautuivat täysin varauksetta ajatukseen työstä jälkieditoijana. Myös Moorkensin ja O'Brienin (2015: 79) tutkimuksessa ne, joilla oli vähiten kokemusta (kääntäjäopiskelijat) suhtautuivat positiivisemmin jälkieditointiin kuin kokeneet (ammattikääntäjät).

- (26) Voisin hyvinkin tehdä PE:a tulevaisuudessa. Sen erilaisuus kiehtoo ja se toisi mielenkiintoisen lisän perinteiseen kääntämiseen. Lisäksi siinä tarvitsee erilaisia taitoja, joita voi hyödyntää myös kääntämisessä. Konekääntäminen tulee myös varmasti lisääntymään ja oman ammattitaidon sekä työlistymisen kannalta on tärkeää osata tehdä siihen olennaisesti kuuluvaa post-editointia. (Opiskelija16, KiKäTe)

Itsensä jälkieditoijan työssä näkeviä opiskelijoita kiehtoivat edellä mainitun työelämä-relevanssin lisäksi mm. informaation nopea haltuunotto ja oman kädenjälkensä näkeminen (vrt. myös Moorkens & O'Brien 2015: 79).

Varauksia esittäneet opiskelijat toivoivat lisää harjoitusta ennen jälkieditoijaksi ryhtymistä, mutta eroja esiintyi siinä, kuinka myönteisesti he tähän mahdollisuuteen suhtautuivat.

- (27) Jos saan riittävästi harjoitusta, niin voisin nähdä itseni jälkieditoijana. Jälkieditointi tuntui nopealta ja vapauttavalta, kun kaikkea ei tarvinnut itse tehdä ja hakea. Jälkieditointi on väistämätön osa käännösala ja se on monen tulevan kääntäjän opittava ja tiedostettava, jos aikoo saada töitä. (Opiskelija13, Työpaja II)
- (28) Tällä hetkellä minun on vaikea nähdä itseni post-editoijana, koska olen aina ollut hyvän ja huolitellun kielen puolestapuhuja ja tunnistan itsessäni pilkunviilaajan, joka voi miettiä yhtä sanaa tai lausetta vaikka kuinka kauan, ennen kuin on siihen tyytyväinen. Luulen silti, että harjoittelemalla voisin omaksua post-editoinnissa tarvittavan ajattelutavan, mikäli tämän käyttö rajoittuisi sellaisiin teksteihin, jotka eivät jää elämään tai tule suuren yleisön luettaviksi. (Opiskelija5, KiKäTe)

Kun esimerkin (27) opiskelija koki jälkieditoinnin ”vapauttavaksi”, esimerkin (28) opiskelijalle jälkieditoinnin harjoittelu näyttäytyi enemmän välttämättömänä pahana.

Muutamat opiskelijat olivat valmiita työskentelemään jälkieditoijana ainoastaan kääntämisen ohessa:

- (29) Pystyn näkemään itseni posteditorina, mutten kuitenkaan kokoaikaisena. Olen sen verran perfektionisti, että keskinkertaisten käännösten tuottaminen todennäköisesti vain turhauttaisi

minua. Välillä on saatava aikaa paneutua ja pyrkiä laadukkaaseen lopputulokseen. (Opiskelija8, KiKäTe)

Laadukas lopputulos oli monelle opiskelijalle niin tärkeää, että jälkieditoinnin tuotokseen liittyi myös häpeää ja seuraaviakin varauksia esitettiin jälkieditoijana työskentelylle: ”en haluaisi [- -] omaa nimeäni näkyville”, jälkieditointi kohdistuisi ”teksteihin, jotka eivät jää elämään” tai sitä tehtäisiin ”lyhyille ja melko yleiskielisille teksteille”. Myös konekäännöstä käyttävät ammattikäntäjät ovat todenneet, että henkisesti voi olla vaikeaa tehdä koko ajan huonoa laatua (Rosti & Jaatinen 2015).

Ne opiskelijat, jotka eivät haluaisi tehdä jälkieditointia työssään, painottivat hyvän kielen lisäksi luovuutta (vrt. myös Moorkens & O’Brien 2015: 79).

- (30) Työkseni en kyllä haluaisi tehdä tällaista, koska siinä ei juuri pääse käyttämään luovuutta ja jo pelkkä konekäännöksen lukeminen on epämiellyttävää vaikkakin välillä tahattomasti hauskaa. (Opiskelija3, Työpaja II)

Osa näistäkin opiskelijoista, jotka eivät näe itseään jälkieditoijana vaan kääntäjänä, mainitsi että käännösalan muuttuessa jälkieditoijan työtä on pidettävä mahdollisuutena: jälkieditointi koettiin sentään mieluisammaksi kuin koulutukseen liittymättömät työt. Aikaisemmassa tutkimuksessa kaikki ammattikäntäjät eivät pitäneet jälkieditoinnista, mutta he suhtautuivat siihen pragmaattisesti ja totesivat konekäännöksen laadun kehittävän jatkuvasti (Guerberof Arenas 2013: 83, 92–93).

4 Lopuksi

Konekäännöksen jälkieditointi on käännösosalalla yleistynyt käytäntö, joten kääntäjäopiskelijoita on tärkeää kouluttaa siihen. Tässä artikkelissa tutkittiin Turun yliopiston Kieli- ja käännösteknologia- ja Monikielinen käännöstyöpaja II -kurssien opiskelijoita, jotka suhtautuivat pääasiassa positiivisesti kursseilla tekemiinsä jälkieditointiharjoituksiin.

Opiskelijat kokivat jälkieditoinnin haastavaksi, sillä sen periaatteet erosivat siitä, mitä heille oli käännöskursseilla opetettu. Opiskelijoiden oli vaikea olla tavoittelematta ”täydellisyyttä” ja tinkiä laadusta, mikä näkyi myös heidän tuotoksissaan. Lisäksi heidän oli vaikea tietää, mikä on jälkieditoinnissa riittävä määrä muokkauksia. Voi kuitenkin kysyä, ovatko nopeus ja erilaiset laatutasot pelkästään jälkieditointiin liittyviä asioita vai tulisiko niihin kiinnittää enemmän huomiota myös perinteisillä käännöskursseilla. Eräs Työpaja II:n yritysmentoreista huomautti, että harjoittelua aikarajojen puitteissa tarvitaan kääntämisen opetukseen, sillä se ”auttaa hahmottamaan mitkä ovat kiiretilanteessa kaikista olennaisimmat asiat” (Rannanautio 2015).

Haasteista huolimatta valtaosa opiskelijoista näki tulevaisuudessa itsensä jälkieditoijana, varsinkin jos saa harjoitusta ja vähintäänkin kääntämisen ohessa. Käännösviestinnän opintopolulla vasta aloittaneet opiskelijat suhtautuivat varauksettomimmin ajatukseen jälkieditoijana työskentelystä. Asenteiden muokkaaminen on tärkeää jo heti kääntämisen maisteriopintojen alusta lähtien, koska vaikuttaa siltä, että

pidemmälle ehtineet opiskelijat olivat jo omaksuneet kääntäjän identiteetin. Jälki-
editoinnin opetus onkin ennen kaikkea asennekasvatusta (Rannanautio 2015) tuleville
ammattilaisille käännösosalalla, joka on jatkuvassa murroksessa.

Lähteet

Allen H. Jeffrey 2003. Post-Editing. Harold Somers (ed.) *Computers and Translation. A translator's guide*. Benjamin's Translation Library 3. Philadelphia: John Benjamins, 297–317.

Ervasti, Heli 2015. Konekäännöksen historia ja kontrolloitu kieli. Esitelmä. Kieli- ja käännösteknologian kurssi, Turun yliopisto, 11.11.2015.

Eskelinen, Juha, Ruokonen, Minna, Nurminen, Mary, Salmi, Leena, Holopainen, Tiina, Puskala, Jaana, Laukkanen, Liisa & Gun-Viol Vik 2015. Työelämää simuloivat kurssit ja työelämäyhteistyö yliopistojen käännösalan koulutuksissa. *MikaEL, Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* vol. 9, 102–118. Saatavissa: <https://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/mikael-vol-9-2016/> [viitattu 26.2.2017].

Flanagan, Marion & Tina P. Christensen 2014. Testing Post-Editing Guidelines: How Translation Trainees Interpret them and How to Tailor them for Translator Training Purposes. *The Interpreter and Translator Trainer* 8:2, 276–294.

Gaspari, Federico, Almaghout, Hala & Stephen Doherty 2015. A survey of machine translation competences: Insights for translation technology educators and practitioners. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice* 23:3, 333–358.

Guerberof Arenas, Ana 2013. What do professional translators think about post-editing? *The Journal of Specialised Translation* 19.

Saatavissa: http://www.jostrans.org/issue19/art_guerberof.pdf [viitattu 1.8.2016].

ISO/FDIS 18587 2016. *Translation Services – Post-editing of Machine Translation Output – Requirements*. International Organization for Standardization.

Koby, Geoffrey S. 2001. Editor's Introduction – Post-Editing of Machine Translation Output: Who, What, Why, and How (Much). Teoksessa: Krings, Hans P. *Repairing Texts. Empirical Investigations of Machine Translation Post-Editing Processes*. Translation Studies 5, 1–23.

Konttinen, Kalle, Veivo, Outi, Holopainen, Tiina & Leena Salmi 2017. Multilingual Translation Workshop: developing professionals in a simulated translation market. *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* vol. 10.

Koponen, Maarit 2010. Assessing Machine Translation Quality with Error Analysis. *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* vol. 4. Saatavissa: <https://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-4-2010/> [viitattu 24.2.2017].

Koponen, Maarit 2016. *Machine Translation Post-Editing and Effort. Empirical Studies on the Post-Editing Process*. Helsinki: University of Helsinki.

Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1975-9> [viitattu 24.2.2017].

Koskenniemi, Kimmo, Lindén, Krister, Carlson, Lauri, Vainio, Martti, Arppe, Antti, Lennes, Mietta, Westerlund, Hanna, Hyvärinen, Mirka, Bartis, Imre, Nuolijärvi, Pirkko & Aino Piehl 2012. *Suomen kieli digitaalisella aikakaudella*. META-NET White Paper Series. Saatavissa: <http://www.meta-net.eu/whitepapers/volumes/finnish> [viitattu 24.2.2017].

Krings, Hans P. 2001. *Repairing Texts. Empirical Investigations of Machine Translation Post-Editing Processes*. Translation Studies 5. Teoksessa: Geoffrey S. Koby (ed.). Kent OH: The Kent State University Press.

Leal Fontes, H. 2013. Evaluating Machine Translation: Preliminary Findings from the First DGT-wide Translators' Survey. *Languages and Translation*, 6, 10–11. Saatavissa: http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/magazines/languagestranslation/documents/issue_06_en.pdf [viitattu 16.6.2016].

Moorkens, Joss & Sharon O'Brien 2015. Post-Editing Evaluations: Trade-offs between Novice and Professional Participants. *Proceedings of European Association for Machine Translation (EAMT)*, 75–81. Saatavissa: <http://www.aclweb.org/anthology/W15-4910> [viitattu 1.8.2016].

O'Brien, Sharon 2002. Teaching Post-editing: A Proposal for Course Content. 6th EAMT Workshop *Teaching Machine Translation*, 99–106. Saatavissa: <http://mt-archive.info/EAMT-2002-OBrien.pdf> [viitattu 1.8.2016].

O'Brien, Sharon, Roturier, Johann & Giselle de Almeida 2009. Post-Editing MT Output. Views from the researcher, trainer, publisher and practitioner. Saatavissa: <http://www.mt-archive.info/MTS-2009-OBrien-ppt.pdf> [viitattu 2.8.2016].

Plitt, M. & F. Masselot 2010. A Productivity Test of Statistical Machine Translation Post-Editing in a Typical Localisation Context. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* 93, 7–16.

Rannanautio, Mari 2015. Mentori, Lingsoft Language Services Oy, Monikielinen käännöstyöpaja II, sähköpostiviesti joulukuussa 2015.

Rico, Celia & Enrique Torrejón 2012. Skills and Profile of the New Role of the Translator as MT Post-editor. *Revista.tradumàtica technologies de la traducció*, 166–178. Saatavissa: https://ddd.uab.cat/pub/tradumatica/tradumatica_a2012n10/tradumatica_a2012n10p166.pdf [viitattu 4.8.2016].

Robert, Anne-Marie 2013. Vous avez dit post-éditrice ? Quelques éléments d'un parcours personnel. *The Journal of Specialised Translation* 19, 29–40. Saatavissa: http://www.jostrans.org/issue19/art_robert.php [viitattu 26.2.2017].

Rosti, Jussi & Hannu Jaatinen 2015. Suomi-englanti-suomi konekäännöksen post-editointiryhmä. Esitelmä Kites ry:n konekäännöksen teemaryhmän tapaamisessa, Helsinki, 5.6.2015.

Şahin, Mehmet 2011. Using MT post-editing for translator training. *Tralogy* [En ligne], Tralogy II, Session 6 - Teaching around MT / Didactique, enseignement, apprentissage. Saatavissa: <http://lodel.irevues.inist.fr/tralogy/index.php?id=255&format=print> [viitattu 1.8.2016].

Salmi, Leena 2014. Kääntäjäopiskelijoiden suhtautuminen käännösteknologiaan. *MikaEL – Kääntämisen ja tulkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* vol. 8, 55–73. Saatavissa: <https://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-8-2014/> [viitattu 26.2.2017].

Salmi, Leena & Koponen, Maarit 2014. Machine Translation, Post-Editing and Respeaking: Challenges for Translator Training. Teoksessa: W. Baur, B. Eichner, S. Kalina, N. Kessler, F. Mayer, & J. Ørsted (eds.) *Man vs. Machine?: The Future of Translators, Interpreters and Terminologists*, 138–145.

TAUS 2016. Machine Translation Post-editing Guidelines. Saatavissa: <https://www.taus.net/think-tank/articles/postedit-articles/taus-post-editing-guidelines> [viitattu 26.2.2017].

Tolan, Casey 2015. Why Translation is the fastest growing career in the country? Fusion.net-sivusto 9.6.2015. Saatavissa: <http://fusion.net/story/147489/why-translation-is-the-fastest-growing-career-in-the-country/>.

Wagner, Emma 1985. Post-Editing Systran – A Challenge for Commission Translator, *Terminologie et Traduction* 3. Saatavissa: <http://mt-archive.info/T&T-1985-Wagner.pdf> [viitattu 2.8.2016].

Yamada, Masaru 2015. Can college students be post-editors? An investigation into employing language learners in machine translation plus post-editing settings. *Mach Translat* 29, 49–67.

Kirjoittajien esittely ja yhteystiedot

Johanna Isosävi on toiminut ranskan ma. yliopistonlehtorina Turun ja Helsingin yliopistoissa. Nykyään hän työskentelee post doc -tutkijana Helsingin yliopistossa. Koneen säätöön rahoittama tutkimushanke (2017–19) koskee suomalaista ja ranskalaista kohteliaisuutta. Väitöskirjassaan Isosävi on tutkinut puhuttelumuotoja ja niiden kääntämistä.
Sähköposti: johanna.isosavi (at) helsinki.fi

Leena Salmi toimii yliopistonlehtorina Turun yliopistossa ranskan oppiaineessa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat mm. käännösteknologia, kääntäjien koulutus ja auktorisoitu kääntäminen.
Sähköposti: leena.salmi (at) utu.fi

Miten auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännöstehtävät vastaavat tutkinnon tavoitteita erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta?

Marja Kivilehto
Tampereen yliopisto

Abstract

In the Finnish Examination for Authorised Translators, language and translation skills are tested with two translation assignments that are assessed on the basis of equivalence with the source text and target-language acceptability and readability. One of the assignments is in the field of law and administration; the other is selected by each candidate from among four special fields. The source texts are intended to pose relevant translation problems for the examinees. In this article, my aim is to find out what kinds of translation problems the source texts pose, and relate the problems to the requirements of the examination and to the typical characteristics of special-field texts. The material consists of the assessed translations in the language pairs German–Finnish and Finnish–German from the examinations held in 2012–2014. The results show that the translation problems in the material were mostly lexical and related to culture-specific special-field terminology, but syntactic and textual problems also occurred. The prevalence of lexical problems is in line with both the examination requirements and the nature of special-field texts, but the presence of syntactic and textual problems suggests that the examination also tests the candidates' overall language and translation skills.

Keywords: translation of special-field texts, authorised translation, translation problems

Asiasanat: erikoisalojen tekstien kääntäminen, auktorisoitu kääntäminen, käännösongelmat

1 Johdanto

Auktorisoitu kääntäjä laatii laillisesti päteviä käännöksiä, tyypillisesti viranomaiskäyttöön ja erilaisista asiakirjoista, kuten todistuksista tai oikeuden päätöksistä. Joulukuussa 2007 voimaan tulleen lainsäädännön mukaan¹ auktorisoidun kääntäjän pätevyyden voi hankkia kerrallaan yhteen kielipariin ja käännössuuntaan (esimerkiksi saksa–suomi) joko osallistumalla Opetushallituksen järjestämään tutkintoon tai suorittamalla kääntämisen alan maisteritutkinnon, johon sisältyvät erikseen määritellyt auktorisoidun kääntämisen opinnot. (Mäntyranta & Kinnunen 2015.)

¹ Tässä artikkelissa tarkastelen vain nykymuotoista auktorisoitua kääntämistä. Sitä edeltänyttä virallisen kääntäjän tutkintoa ja sen ongelmia on käsitellyt etenkin Kaarina Hietanen (2005).

Auktorisoidulta kääntäjältä edellytetään sellaisia taitoja, että hän pystyy suoriutumaan vaativista käännöstehtävistä, jotka edustavat usein jotakin erikoisalaa. Kääntäjän tulee ymmärtää rakenteellisesti monimutkaisia tekstejä ja osata tulkita eri alojen sanastoa. Taitoja mitataan auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa, johon kuuluu kaksi käännöstehtävää: pakollinen lain ja hallinnon käännöstehtävä ja valinnainen erikoisalan tehtävä.² Käännösten arvioinnissa kiinnitetään huomiota tarkkuuteen ja oikeaan tulkintaan. Kääntäjän tulee osata tulkita yksityiskohdat oikein, eikä hän saa laventaa tai kaventaa merkitystä. Silti käännöksen tulee olla luontevaa kohdekieltä. (Auktorisoidun kääntäjän tutkinnon perusteet 2012: 8–10.) Käytännössä kääntäjä siis tasapainottelee tarkkuuden ja luontevuuden välillä.

Auktorisoitu kääntäminen yhdistetään usein erikoisalojen teksteihin, ts. vaativaan ammattisanastoon ja erikoisalojen termeihin. Auktorisoitu kääntäminen tarjoaa kuitenkin myös muita haasteita. Erikoisalojen teksteissä käytetään erikoiskieliä, joiden pohjana on yleiskieli. Näin ollen erikoisalojen tekstien kääntämisen haasteet ovat jossain määrin samoja kuin muiden tekstien haasteet. Haasteita tuottavat niin syntaksi kuin eri tekstikonventiotkin (ks. esim. Gotti 2011). Kaikki erikoisalan käännökset eivät vaadi auktorisoitua kääntämistä, eikä kaikki auktorisoitu kääntäminen ole erikoisalojen tekstien kääntämistä. Molemmille yhteinen tekstilaji on kuitenkin asiakirja: asiakirjoissa esiintyy erikoiskieltä, ja niistä saatetaan tarvita laillisesti pätevä käännös. Asiakirjoihin liittyy yleensä jonkinlaisia sisältö- ja muotovaatimuksia, vaikka ne pelkistetyimmillään ovat kirjallisia, kuvallisia tai muulla tavoin aikaansaatuja esityksiä (ArkistoL 831/1994, 6 §). Tyypillisiä esimerkkejä käännettävistä asiakirjoista ovat erilaiset todistukset ja oikeuden päätökset (Mäntyranta & Kinnunen 2015: 219–220).

Auktorisoidun kääntämisen opettajana olen pohtinut erikoisalojen kääntämisen ja auktorisoidun kääntämisen yhteyksiä käännöstehtäviä laatiessani. Olen pyrkinyt opetussessani noudattamaan Auktorisoidun kääntäjän tutkinnon perusteissa (2012) mainittuja osaamistavoitteita, jotta opiskelijat saisivat samat valmiudet kuin mitä auktorisoidun kääntäjän tutkinnon suorittaneilla on. Käännöstehtävillä on näin ollen testattu toisaalta auktorisoituun kääntämiseen liittyvää tietoutta, toisaalta kieli- ja kääntämistaitoa, joka ilmenee yleis- ja erikoiskielten osaamisena.

Auktorisoidulta kääntäjältä vaadittavien taitojen ja tutkinnossa käytettävien käännöstehtävien yhteydet alkoivat kiinnostaa minua niin paljon, että halusin selvittää, miten käännöstehtävät vastaavat tutkinnon tavoitteita erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta. Näkökulmani on siis erikoisalojen kääntäminen, eikä esimerkiksi käännöstehtävien relevanttius (vrt. Hietanen 2005: 176). Lähestyn kysymystä vuosina 2012–2014 saksasta suomeen ja suomesta saksaan käännettyjen tekstien pohjalta.³ Ennen kuin siirryn aineistoon, käsittelen tarkemmin, minkälaisia vaatimuksia erikoisalojen tekstit asettavat kääntäjän kieli- ja kääntämistaidolle ja minkälaista yleis- ja erikoiskielten osaamista auktorisoidun kääntäjän tutkinto edellyttää.

² Auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa *lakia ja hallintoa* ei määritetä erikoisalaksi. Kääntämisen ja muun viestinnän näkökulmasta kyse on kuitenkin erikoisalasta (ks. Gotti & Šarčević 2006).

³ Tutkimuslupa aineiston käyttöön saatu 14.12.2015.

2 Erikoisalojen kääntämisen asettamat vaatimukset

Erikoisalojen kääntäminen määritellään usein sellaisten tekstien kääntämiseksi, jotka vaativat erikoisalojen osaamista ja jotka eivät edusta kaunokirjallisuutta. Tällaisia aloja ovat muun muassa luonnontieteet ja tekniikka, talous ja markkinointi sekä oikeus. (Gotti & Šarčević 2006: 9.) Tässä artikkelissa rajaan erikoisalojen tekstit käsittämään ne erikoisalat, jotka esiintyvät auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa, eli lain ja hallinnon (oikeusalan), talouselämän, tekniikan, lääketieteen ja koulutuksen tekstit.

Lain ja hallinnon teksteissä käytetään oikeuskieltä, jolla kuvaillaan, säännellään ja toimitaan, mikä näkyy eri tekstilajien kielenkäytössä (Šarčević 1997; ks. Cao 2010: 191). Ongelmia oikeuskieltä käännettäessä aiheuttavat toisaalta eri oikeusjärjestelmien välillä kääntäminen, toisaalta oikeuskielen piirteet: juridisten termien monimerkityksisyys, kielenkäytön abstraktisuus, tautologia, lyhenteiden käyttö ja lauserakenteiden monimutkaisuus (Cao 2010: 192; Mattila 2011: 111–116). Oikeusalan käännöksiä arvioitaessa tärkeitä kriteereitä ovat juridinen tarkkuus ja johdonmukaisuus, yksittäisten käännösratkaisujen sopivuus suhteessa valittuun käännösstrategiaan ja yleiskielen korrektiisuus (Prieto Ramos 2015: 24).

Talouselämän teksteillä on samoja funktioita kuin lain ja hallinnon teksteillä, mikä ei ole yllättävää, jos ajatellaan, että esimerkiksi sopimus voidaan luokitella joko lain ja hallinnon tai talouselämän tekstiksi. Ongelmia talouselämän tekstejä käännettäessä eivät aiheuta niinkään monimutkaiset lauserakenteet kuin sanasto. Tyypillistä talouselämän sanastolle ovat uudissanat, metaforat ja termit (Resche 2013). Uudissanat voivat realisoitua lainasanoina, sanaliittoina, yhdyssanoina, lyhytsanoina ja kontaminaatioina. Metaforat puolestaan voivat olla niin vakiintuneita, ettei niitä tunnisteta metaforiksi. Termeissä ongelmia tuottavat ilmausten epämääräisyys ja uusien alojen tuleminen osaksi talouden alaa. (Resche 2013: 86–90, 134, 215, 253.)

Tekniikan alan tekstit eivät kielenkäytön funktioiden näkökulmasta eroa lain ja hallinnon tai talouselämän teksteistä. Samassa tekstissä voidaan kuvata, ohjeistaa, mainostaa ja vedota lainsäädäntöön. Tyypillinen esimerkki monifunktioisesta tekstistä on käyttöohje. Käyttöohjeiden lisäksi tavallisia tekniikan alan tekstilajeja ovat erilaiset tekniseen dokumentaatioon kuuluvat tekstit, kuten asennus- ja huolto-ohjeet sekä tuote-esitteet, -luettelot ja -kuvaukset. Ongelmia tekniikan alan tekstejä käännettäessä aiheuttavat sanasto ja morfologiset erityispiirteet. Lisäksi tekniikan alan tekstit sisältävät muitakin kuin kielellisiä elementtejä. Erilaiset kuvat, symbolit ja merkit ovat keskeisiä. (Schubert 2010.)

Myös lääketieteen teksteillä on erilaisia funktioita. Niillä kuvataan, ohjeistetaan ja mainostetaan. Tyypillisiä käännettäviä tekstilajeja ovat tutkimusartikkelit, lääkeselosteet, potilasohjeet ja laitteiden ohjelmistot. Ongelmia lääketieteen tekstejä käännettäessä aiheuttaa ennen kaikkea sanasto. Vaikka lääketieteessä pyritään termien yhdenmukaisuuteen, on synonymia, ja jossain määrin myös polysemia, tyypillistä. Omia haasteita tuovat lisäksi lyhenteet ja mittayksiköt. Lääketieteen tekstejä käännettäessä keskeiseen asemaan nousevat myös eettiset pohdinnat. Kyse on ihmisten terveydestä ja joskus jopa hengestä. (Jeskanen 2016; Montalt 2011.)

Koulutuksen alan tekstit voivat sijoittua kasvatustieteeseen, mutta toisaalta niitä voidaan luokitella myös lain ja hallinnon teksteiksi, erityisesti jos on kyse koulu- ja tutkintotodistuksista tai tutkintoon kuuluvista määräyksistä. Auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa olevista erikoisaloista koulutus saattaa vaikuttaa tutuimmalta ja helpoimmalta: kaikkihan ovat käyneet koulua ja tuntevat koulujärjestelmän. Helppous on kuitenkin usein näennäistä. Ensinnäkin kasvatustieteen termit ovat monimuotoisia: on vaikea sanoa, mikä on termi ja mikä on yleiskielen sana. Toiseksi termien taustalla olevat käsitteet voidaan ymmärtää eri tavalla kasvatustieteen eri näkökulmista. (Kansanen 2004: 52–70; Kivilehto 2008.)

Edellä olen pohtinut erikoisalojen kääntämistä lähinnä kielenkäytön näkökulmasta. Erikoisaloihin ei yleensä liitetä kulttuuria, mutta Radegundis Stolze (2010) esittää, että kulttuuri on olennainen osa erikoisalojen kääntämistä ja sen vaikutus näkyy kielen eri tasoilla. Samalla tavalla myös kieltenväliset erot ja niiden aiheuttamat haasteet heijastuvat erikoisalojen kääntämiseen kielen eri tasoilla.

3 Auktorisoidulta kääntäjältä edellytettävä kieli- ja kääntämistaito erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta

Kuten johdannossa mainitsin, auktorisoidulta kääntäjältä edellytetään sellaista kieli- ja kääntämistaitoa, että hän selviytyy vaativista erikoisalojen käännoستهتivistä. Kieli- ja kääntämistaito ilmentää niin yleiskielen taitoa kuin erikoisalojen osaamistakin. Kääntäjän tulee ensinnäkin hallita sekä lähde- että kohdekielen yleiskieli Eurooppalaisen viitekehyksen tasolla C2. Erikoisalojen osaaminen näkyy puolestaan eri aloille tyypillisen kielenkäytön hallintana. (Auktorisoidun kääntäjän tutkinnon perusteet 2012: 8–10.) Erikoisalojen kielenkäytön hallinta tarkoittaa sitä, että kääntäjä tunnistaa erikoisalojen kielten leksikaaliset, syntaktiset ja tekstuaaliset erityispiirteet (ks. esim. Gotti 2011: 25–104) ja osaa ilmaista ne tarkoituksenmukaisesti kohdekielellä.

Leksikaaliselta kannalta kääntäjän on hyvä muistaa samaviitteisyyden ja sanojen perusmerkitysten keskeisyys. Erikoisalojen viestinnässä on tavoitteena, että yksi termi vastaa yhtä käsitettä ja että lähtökohtana on sanan perusmerkitys, ei sen kuvaannollinen merkitys. Erikoisalojen termit ovat mielellään myös tarkkarajaisia, läpikuultavia ja lyhyitä. Toisaalta erikoisaloilla voidaan suosia metaforia, ja alun perin konkreettiset ilmaukset voivat saada kuvaannollisen merkityksen. Oikeuskielessä käytetään toistoa ja arkaistisia sanoja. Tavallisia ilmauksia ovat esimerkiksi *lupaan ja vakuutan*, ja *vaatimuksen* sijaan puhutaan *vaateesta*. (Ks. Gotti 2011: 25–47.)

Syntaksin näkökulmasta kääntäjän on suotavaa huomioida ellipsin, partisiippien ja nominalisaation käyttö, kuten myös leksikaalinen tiheys ja lauseiden kompleksisuus. Ellipsi ilmenee joidenkin kielten osalta esimerkiksi käyttöohjeissa, joissa voidaan jättää pois artikkeleita ja prepositioita tiiviyn aikaansaamiseksi. Tekniikan alalla suositetaan puolestaan partisiippia sivulauseen sijaan, ja talouselämän teksteissä genetiivi-ilmaus voi korvata sivulauseen. Erikoisalojen teksteissä on paljon sisältösanoja suhteessa kieliopillisiin sanoihin, mikä aiheuttaa leksikaalista tiheyttä. Lisäksi lauserakenne voi olla kompleksinen. (Ks. Gotti 2011: 49–78.)

Tekstitason erityispiirteitä ovat jäsentely, argumentaatio ja tekstilajien ulkoasuun liittyvät seikat. Erikoisalojen teksteissä jäsentely on tyypillisesti ongelmalähtöinen, argumentaatio rakentuu väitteiden ja niiden perustelujen varaan, ja tekstilajin ulkoasuun liittyvillä seikoilla, kuten asettelulla, voi olla merkitystä tekstejä tulkittaessa. Kappaletason tekstuaalisia erityispiirteitä ovat puolestaan esimerkiksi teema–reema-rakenteet. Lausetasolla tekstuaaliset erityispiirteet ilmenevät muun muassa toiston suosimisena. (Ks. Gotti 2011: 79–104.)

Erikoisalojen kielten hallinta ilmenee siis kielenkäytön eri tasoilla. Nämä tasot otetaan huomioon myös auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännöksiä arvioitaessa. Arvioinnissa tarkastellaan niin yksittäisten sanojen, kokonaisten virkkeiden kuin koko tekstinkin kääntämistä. (Ks. Käännöstehtävien arviointiperusteet 2016.) Käännöstehtävät laaditaan puolestaan niin, että lähdetekstit edustavat kunkin erikoisalan kielenkäyttötapaa ja tuovat esiin myös kulttuurisidonnaisia piirteitä. Lähdetekstien valinnan kriteereihin kuuluvat lisäksi lauseopillinen ja sanastollinen vaatavuus. (KäsiKirja 2016: 5.)

4 Kääntäminen auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa: esimerkkinä kieliyhdistelmä saksa–suomi–saksa 2012–2014

Selvittääkseni, miten auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännöstehtävät vastaavat tutkinnon tavoitteita erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta, tarkastelin tutkinnossa vuosina 2012–2014 käännössuunnissa saksa–suomi ja suomi–saksa arvioitua käännöksiä.⁴ Kiinnitin huomiota eri virhetyyppien yleisyyteen: laskin virhetyyppien kokonaismäärät ja tarkastelin, miten erilaisia virheitä oli luokiteltu. Virheiden luokittelu oli lähtökohtana luvussa 4.2 esitettävälle analyysille.

Auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa ei paljasteta tutkinnon suorittajien eikä arvioijien nimiä. Käännöksissä on tutkinnon suorittajan tutkintonumero ja arvioijan kohdalla merkintä ”Arvioija 1” tai ”Arvioija 2”. Tutkimusta varten olen koodannut aineiston, mutta tässä artikkelissa kooditietoja ei paljasteta. Myös muut aineiston tunnistamista edistävät tiedot, muun muassa eritellyt tutkintovuodet, on jätetty pois.

4.1 Aineisto ja menetelmä

Vuosina 2012–2014 auktorisoidun kääntäjän tutkintoon osallistui yhteensä 14 tutkinnon suorittajaa käännössuunnissa saksa–suomi ja suomi–saksa. Tutkinnon suorittajista 13 osallistui tutkintoon käännössuunnassa saksa–suomi ja 1 käännössuunnassa suomi–saksa. Tutkinnon läpäisi suorittajista kaksi. Kun tutkinnon suorittajat tekevät kaksi käännöstä ja käännökset arvioi kaksi (vuonna 2013 kolme) arvioijaa, on arvioitujen käännösten määrä 68. Eniten erikoisaloiksi valittiin talouselämää ja lääketiedettä. Myös tekniikka ja koulutus olivat edustettuina. Tutkinnon suorittajien jakautuminen eri erikoisalojen välille heijastanee erityyppisten tekstien käännöstarvetta. Saksa on

⁴ Ruotsin käännöksistä ks. Kivilehto (2016).

Suomen tärkeimpiä kauppakumppaneita (Tilastokeskus 2016), ja siksi talouselämän erikoisalan suosio on ymmärrettävää.

Auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa sovelletaan virheperustaista arviointia, jossa virheet jaotellaan sen mukaan, liittyvätkö ne **sisällön** vastaavuuteen lähdetekstin kanssa (S) vai kohdekielisen tekstin **hyväksyttävyyteen** ja luettavuuteen (H) (ks. Käännöstehtävien arviointiperusteet 2016⁵). Koska halusin selvittää, miten käännöstehtävät vastaavat tutkinnon tavoitteita erikoisalan kääntämisen näkökulmasta, valitsin analyysini kohteiksi 10 virhetyyppiä, jotka luokittelin Gottin (2011) mallia soveltaen leksikaalisiksi, syntaktisiksi ja tekstuaalisiksi käännösongelmiksi⁶. Pois jätin sellaiset virhetypit, joita en pystynyt sijoittamaan mainittuihin luokkiin, esimerkiksi oikeinkirjoitusvirheet (H3 ja H7).

Leksikaalisia käännösongelmia edustavat virhetypit S2, S7, S8 ja H6, syntaktisia S6, H1 ja H5 ja tekstuaalisia virhetypit S3, H2 ja H4 oheisen taulukon 1 mukaan.

Taulukko 1: Virhetypit luokiteltuina käännösongelmien mukaan

Käännösongelma	Virhetyyppi ⁷
Leksikaalinen	S2=Väärä termivalinta, joka johtaa käännöksen väärään tulkintaan
	S7=Yksittäinen sisällöllisesti tai kulttuurisesti epätarkka, sopimaton tai epärelevantti sana-/termivalinta, joka ei kuitenkaan välttämättä johda käännöksen väärän tulkintaan
	S8=Lähdekielen kulttuuri- ja yhteiskuntakontekstin kannalta puutteelliset tai virheelliset käännösvastineet
	H6=Yksittäiset tyyli- ja epäidiomaattiset ilmaukset
Syntaktinen	S6=Väärin tulkittu rakenne
	H1=Rakennevirhe, joka on omiaan aiheuttamaan väärän tulkinnan
	H5=Rakennevirhe, joka ei aiheuta väärää tulkintaa
Tekstuaalinen	S3=Käännösfunktion huomiotta jättäminen, joka johtaa epätasmoiseen lopputulokseen
	H2=Tekstin tai lauseen termistön tai tyylin epäjohdonmukaisuus
	H4=Tekstin tai lauseen informaatorakenteen kannalta epäadekvaatti käännös

Leksikaalisiksi käännösongelmiksi valitsin virhetypit, joissa on kyse sanatason vastineongelmista. Syntaktiset ongelmat koskevat puolestaan rakenteita ja tekstuaaliset

⁵ Vuosina 2012–2014 arviointitaulukko oli hieman toisenlainen. Virhetyyppi S7 tarkoitti 'sisällöllisesti tai kulttuurisesti epätarkkaa sananvalintaa' ja S8 'kulttuuri- tai yhteiskuntakontekstin kannalta puutteellista käännösvastinetta'. Aineisto on analysoitu kyseisten vuosien arviointitaulukon mukaan.

⁶ *Käännösongelmiksi* rajaan tässä artikkelissa ne kääntäessä syntyneet ongelmat, joiden tuloksena on arvioijien käännöksessä havaitsema *käännösvirhe*. Käännöstutkimuksessa käännösongelma voidaan kuitenkin määritellä laajemmin (ks. esim. Tieteen termipankki 2017).

⁷ Virhetypit on kuvattu vuosien 2012–2014 arviointitaulukon mukaan.

ongelmat teksti- ja lausetason ilmiöitä, esimerkiksi asioiden esittämisjärjestystä. Toki esimerkiksi virhetyyppi H2 (tekstin tai lauseen termistön tai tyylin epäjohdonmukaisuus) voidaan luokitella leksikaaliseksi käännösongelmaksi ja H4 (tekstin tai lauseen informaatorakenteen kannalta epäadekvaatti käännös) syntaktiseksi käännösongelmaksi, mutta kyseisten virhetyyppien moninaisten ilmenemismuotojen vuoksi luokittelin ne tekstuaalisiksi käännösongelmiksi.

4.2 Analyysi

Seuraavassa tarkastelen aineistoa niin, että käsittelen käännösongelmia käännöstehtävien mukaan. Ensin on vuorossa lain ja hallinnon käännöstehtävä ja siihen liittyvät leksikaaliset, syntaktiset ja tekstuaaliset ongelmat. Seuraavana ovat vuorossa valinnaiset erikoisalat ja niiden ongelmat. Erikoisaloja ei eritellä tarkemmin aineiston suppeuden vuoksi.

4.2.1 Laki ja hallinto

Vuosina 2012–2014 kaikki lain ja hallinnon lähdetekstit käännössuunnissa saksa–suomi ja suomi–saksa olivat asiakirjoja. Kahta tapausta lukuun ottamatta kyse oli oikeudenkäyntiasiakirjoista, useimmiten oikeuden päätöksistä. Kahdessa tapauksessa kyse oli muusta asiakirjasta: toisessa pöytäkirjan otteesta ja toisessa yksityisestä asiakirjasta. Ulkoasultaan asiakirjat noudattavat lähdekulttuurinsa konventioita. (Ks. Vanhat tutkintotehtävät 2016.)

Aineiston perusteella lain ja hallinnon käännösongelmat olivat lähinnä leksikaalisia, mikä käy ilmi taulukosta 2. Leksikaalisia ongelmia oli selvästi eniten, seuraavaksi eniten syntaktisia ja vähiten tekstuaalisia.

Taulukko 2: Lain ja hallinnon käännösongelmat

Käännösongelma	n	%
Leksikaalinen	278	79 %
Syntaktinen	43	12 %
Tekstuaalinen	31	9 %
Yhteensä	352	100 %

Lain ja hallinnon termit voivat olla monimerkityksisiä ja abstrakteja, mutta oman haasteensa tuo myös tekstien kulttuurisidonnaisuus, mikä ilmenee oikeusjärjestelmiä kuvaavista ilmauksista. Saksan korkein oikeus on *Bundesgerichtshof*, kun taas Suomen korkeimmasta oikeudesta suositellaan käytettäväksi saksaksi ilmausta *Oberster Gerichtshof* (Tuomioistuinsanasto 2001: s.v. korkein oikeus). Ylipäänsä leksikaalisten

ongelmien ratkaiseminen edellyttää termien takana olevien käsitteiden ymmärtämistä. Esimerkiksi saksan *Tenor* ei ole 'päätos' eikä 'asia', vaikka ilmaisujen voidaan katsoa olevan lähellä toisiaan. Juridisessa kielenkäytössä "päätos" on koko ratkaisu perusteluineen, kun taas *Tenor* ilmentää 'ratkaisun keskeistä sisältöä'. Vastaavanlaiset tapaukset olivat aineiston perusteella keskeisiä leksikaalisia haasteita saksan käännöksissä.

Leksikaalisten seikkojen lisäksi lain ja hallinnon tekstit tuottivat myös syntaktisia ongelmia. Monimutkaiset lauserakenteet olivat ongelmallisia, mutta aina ei kyse ollut monimutkaisesta lauserakenteesta, vaan lauseita yhdistävien adverbien ja konjunktoiden tulkinnasta. Esimerkki 1 koskee ilmausta *insoweit als* ja sen käännöstä. Esimerkissä on ensin lähdetekstin vastaava kohta ja sen jälkeen käännös. Puheena oleva asia on lihavoitu.

- (1) Näherer Ausführungen bedarf es lediglich **insoweit, als** die Angeklagten – inhaltlich im Wesentlichen übereinstimmend – die Verwertung der Erkenntnisse aus den genannten Telefonüberwachungsmaßnahmen beanstanden (A.), und sich der Angeklagte R. gegen die Besetzung des Gerichts mit nur zwei Berufsrichtern wendet (B.).

Tarkempia selvityksiä tarvitaan **vain, koska** syytetyt – sisällöllisesti oleelliselta osin yhtäpitävästi – arvostelevat puhelinvalvontatoimenpiteiden kautta saatujen tietojen käyttöä (A.) ja syytetty R. vastustaa tuomioistuimen koostumista vain kahdesta virkatuomarista (B.).

Ilmaus *insoweit als* on käännetty ilmauksella *vain koska*, mikä jyrkentää lauseiden välisiä merkityssuhteita. Sopivampi käännös olisi "sikäli kuin" tai "siltä osin kuin".

Syntaktiset ongelmat liittyivät toisaalta lähdetekstin ja käännöksen vastaavuuteen, toisaalta korrektin kohdekielen muotoiluun. Lähdeteksti ja -kieli ohjaavat kääntäjän toimintaa, eikä ole epätavallista, että käännökseen jää ilmaisuja, joita kääntäjä ei välttämättä kirjoittaisi, jos lähdeteksti ei olisi vaikuttamassa taustalla. Saksasta käännettäessä sanajärjestyksen ja lauserakenteen on hyvä olla erityisen huomion kohteina, jotta kohdekielestä tulee kohdekielen normien mukaista. Esimerkki 2 valaisee asiaa.

- (2) Unmittelbar nachdem der LKW die Hamburger Freihafenzone verlassen hatte (Fall 1) bzw. bevor der LKW in einer Lagerhalle in Berlin vollständig entladen war (Fall 2), **stellten die Zollbehörden** aufgrund von Observationen die Zigaretten sicher und verhafteten die Fahrer, die beide noch im Jahr 2008 wegen Steuerhinterziehung bzw. gewerbsmäßigen Schmuggels zu Freiheitsstrafen verurteilt wurden.

Välittömästi sen jälkeen, kun kuorma-auto oli jättänyt Hampurin vapaasatama-alueen (Teko 1) tai ennen kuin kuorma-auto oli täydellisesti purettu (Teko 2), **ottivat** suorittamansa tarkkailunsa perusteella **tulliviranomaiset** turvaamistoimenpiteenä savukkeet haltuunsa ja pidättivät kuljettajat, jotka molemmat vielä vuoden 2008 kuluessa tuomittiin veropetoksesta tahi vastaavasti ammattimaisesta salakuljetuksesta vapausrangaistuksiin.

Kun saksassa päälausetta edeltää sivulause, päälauseen predikaatti tulee ennen subjektia. Suomen kielessä käänteiselle sanajärjestykselle ei ole kuitenkaan perustetta, vaan suora sanajärjestys (*tulliviranomaiset ottivat*) on käypä.

Tekstuaalisiksi ongelmiksi luokiteltuja ongelmia oli aineistossa vähän. Ne liittyivät asioiden esittämisjärjestykseen ja koskivat enemmänkin lause- ja kappaletasoa kuin tekstitasoa.

Kokonaisuutena voidaan sanoa, että lain ja hallinnon tekstien ongelmat olivat lähinnä leksikaalisia ja syntaktisia, jossain määrin myös tekstuaalisia. Tämä ilmenee mainittujen ongelmien yleisyydestä mutta myös arvioijien käännöksiin kirjaamista yleisarvioista. Arviointien mukaan ongelmia oli tuomioistuinten nimien, lyhenteiden ja oikeusalan käsitteiden kääntämisessä. Myös jotkin yleiskielen ilmaukset ja verbimuodot tuottivat ongelmia.

4.2.2 Erikoisalat

Vuosina 2012–2014 valinnaisten erikoisalojen lähdetekstit olivat tekstilajeiltaan vaihtelevia. Lääketieteen tekstit olivat potilaskuvauksia ja tekniikan tekstit turvamääräyksiä. Talouselämän teksteinä käytettiin talousennustetta ja rahastokuvausta. (Ks. Vanhat tutkintotehtävät 2016.) Koulutusalan teksti oli puolestaan dosentin tehtävää koskeva sääntö. Erikoisalan tekstien tehtävänannot oli usein (4/8 tapauksessa) määritetty niin, että käännöstä tarvitaan oikeudenkäynnissä, mikä toi kääntämiseen juridisen ulottuvuuden.

Valinnaisten erikoisalojen ongelmat olivat pääosin leksikaalisia, mikä käy ilmi taulukosta 3. Myös syntaktisia ja tekstuaalisia ongelmia esiintyi.

Taulukko 3: Erikoisalojen käännösongelmat

Käännösongelma	n	%
Leksikaalinen	189	66 %
Syntaktinen	66	23 %
Tekstuaalinen	32	11 %
Yhteensä	287	100 %

Lääketieteen, tekniikan, talouselämän ja koulutuksen alan kieliin lainataan sanoja muista kielistä, ja kääntäjän pohdittavaksi jää, onko lainasanalle olemassa kotoperäinen vastine vai onko suotavaa käyttää sitaatti- tai käännöslainaa. Esimerkki 3 valaisee asiaa.

- (3) Der Dachfonds wird gemäß seinen Fondsbedingungen (Anlageschwerpunkt) gezielt in andere Fonds investieren. Beispiel: Anlage in Länderfonds, Regionenfonds, Globalfonds, **Emerging-Market**-Fonds usw. Wegen dieser Anlageform wird ein Dachfonds auch ein „**Funds-of-Fund**“ bezeichnet.

FOF-rahasto sijoittaa rahastoehtojensa (sijoitusten painopisteen) mukaan suunnitelmallisesti toisiin rahastoihin. Esimerkki: sijoitus maarahastoon, aluerahastoon, globaaliin rahastoon, **emerging-market** -rahastoon (käänt. huom. 2) jne. Tämän sijoitusmuodon vuoksi tätä rahastoa kuvataan **fund of funds** -käsitteellä.

Esimerkissä 3 on kaksi englanninkielistä lainasanaa (*Emerging-Market* ja *Fund-of-Fund* [sic!]), jotka molemmat on käännetty sitaattilainoina. Myös saksan sana *Dachfonds* on käännetty vierasperäisellä lyhenteellä *FOF* sen sijaan että olisi käytetty käännöslainaa *kattorarahasto* tai kotoperäistä vastinetta *rahasto-osuusrahasto*. Saksassa on paljon talouselämän termejä, jotka on lainattu englannista ja jotka ovat vakiintuneet saksan kieleen (ks. esim. Burmasova 2010: 224). Niitä voi näin ollen käsitellä ”saksalaisina”, eikä lainasanan käyttö käännöksessä ole tarpeellista. *Emerging-Market-Fonds* on siis *kehittyvien markkinoiden rahasto* ja *Fund-of-Funds rahasto-osuusrahasto*.

Leksikaaliset ongelmat voivat ilmetä sanojen ja termien lisäksi myös symboleina, mittayksiköinä ja tuotemerkeinä. Aineistossa on muutama tekniikan alan symboli ja mittayksikkö sekä lääkenimi. Ne vaativat kääntäjältä lähinnä tarkkuutta. Koulutuksen alan teksteissä oman lisänsä tuo kulttuurisidonnaisuus. Esimerkkeinä voidaan mainita ilmaukset *Kultusministerkonferenz* ja *Habitationskommission*, jotka liittyvät Saksan hallinto- ja koulutusjärjestelmään.

Syntaktiset ongelmat eivät välttämättä liittyneet erikoisalan kieleen vaan olivat yleiskielen ilmiöitä, jotka aiheuttivat ongelmia ehkä lähdetekstin muun haastavuuden takia. Esimerkissä 4 on kyse *hätte geführt* verbimuodon kääntämisestä.

- (4) Der Patient moniert, die Verordnung von einer Tablette Furosemid STADA 500 mg sei fehlerhaft gewesen und **hätte** zu einer erheblichen schmerzhaften körperlichen Reaktion sowie Kreislaufzusammenbruch und stationärer Behandlungsbedürftigkeit **geführt**.

Potilas huomauttaa, että Furosemid STADA 500mg lääkkeen määrääminen oli virheellistä, ja **olisi voinut johtaa** verenkierron luhistumiseen ja pysyvään hoidon tarpeeseen.

Kääntäjä on tulkinnut muodon *hätte geführt* modaalisuutta ilmaisevaksi, vaikka kyse on menneen ajan konjunktiiivista, jota käytetään epäsuoran kerronnan merkinä. Suomen kielessä epäsuora kerronta ilmaistaan usein indikatiivilla tai selvyyden vuoksi konditionaalilla (VISK 2004: § 1592).

Selkeämmin kohdekieleen liittyvä syntaktinen seikka oli suomen kielen taivutuksen laiminlyöminen. Lyhenteisiin ei ollut aina lisätty taivutusmuotoja, ja sijamuotoja käytettiin joissakin tapauksissa norminvastaisesti. Nämä ovat enemmänkin esimerkkejä kohdekielen hallinnan puutteesta tai käännösprosessin tuottamasta interferenssistä kuin erikoisalan kääntämisen ongelmista.

Tekstuaaliset ongelmat liittyivät yksittäisten elementtien kääntämiseen. Tekstuaalisia ongelmia oli ylipäänsä suhteessa vähän verrattuna leksikaalisiin ja syntaktisiin ongelmiin. Esimerkki 5 valaisee yhtä tekstuaalista ongelmaa, informaatorakenteen puutteellista välittämistä.

- (5) Die aufgrund von Müdigkeit, Husten, vor allem nächtliche Schweißausbrüche und Thoraxschmerzen angefertigte Thorax-Röntgenaufnahme **wurde** – wie sich später herausstellte **fälschlicherweise** – **unauffällig befundet**.

Potilaasta väsymyksen, yskän ja ennen kaikkea yöllisten hikoilukohtausten ja rintakipujen vuoksi otettu keuhkojen röntgenkuvalöydös **tulkittiin** – kuten myöhemmin kävi ilmi – **erheellisesti**² [kääntäjän huomautus] **normaaliksi**.

Esimerkissä 5 sana *unauffällig* liittyy verbimuotoon *wurde befundet*. Käännöksessä sana *normaaliksi* (*unaffällig*) on erotettu verbistä ja sijoitettu ilmauksen *erheellisesti* (*fälschlicherweise*) yhteyteen. Informaatorakenne olisi kuitenkin säilynyt tarkoituksenmukaisena, jos sana *normaali* olisi sijoitettu *tulkita*-verbin yhteyteen: *röntgenkuva tulkittiin normaaliksi – erheellisesti, kuten myöhemmin kävi ilmi*.

Kokonaisuutena voidaan sanoa, että valinnaisten erikoisalojen ongelmat eivät juuri poikenneet lain ja hallinnon alan ongelmista. Arvioijien antamien yleisarvioiden mukaan termit, lauserakenteet ja nimet tuottivat vaikeuksia. Myös konjunktiivin käyttö ja viittaussuhteet olivat ongelmallisia.

5 Lopuksi

Tämän artikkelin tarkoituksena on ollut selvittää, miten auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännöstehtävät vastaavat auktorisoidun kääntäjän tutkinnon tavoitteita erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta. Aineistonani olivat vuosien 2012–2014 saksan tutkintotekstit. Artikkelini alussa tarkastelin erikoisalojen kääntämistä erikoisaloittain ja sen jälkeen esittelin auktorisoidulta kääntäjältä vaadittavaa kieli- ja kääntämistaitoa erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta.

Kuten analyysistäni käy ilmi, käännöstehtävien aiheuttamat ongelmat olivat lähinnä leksikaalisia. Leksikaalisten ongelmien keskeisyys on linjassa tutkintovaatimusten kanssa (ks. luvut 1 ja 3) ja kertoo siitä, että erikoisalan tekstit erottuvat yleiskielen teksteistä juuri sanastoltaan (Gotti 2011: 16–17; Taylor 2006: 31). Aineiston leksikaaliset ongelmat koskivat lähinnä kulttuurisidonnaisten ilmausten kääntämistä. Näin Stolzen (2010) näkemys erikoisalan käsitteiden kulttuurisidonnaisuudesta saa vahvistusta.

Sanaston keskeisestä roolista erikoisalan teksteissä kertoo sekin, että syntaktisia ja tekstuaalisia ongelmia oli vähemmän. Tutkinnon kannalta merkillepantavaa on, että syntaktisia ja tekstuaalisia ongelmia kuitenkin esiintyi. Ne tuovat esiin tutkinnon suorittajalta vaadittavan yleiskielen taidon merkityksen (ks. luku 3). Tutkinnon suorittajalla on oltava sellainen kielitaito, että hän tuntee molempien kielten järjestelmät ja osaa pitää ne erillään. Aineiston syntaktiset ja tekstuaaliset ongelmat koskivat lähinnä

sanajärjestystä, epäsuoraa kerrontaa ja informaatorakennetta, jotka eroavat saksan ja suomen kielten välillä.

Kokonaisuutena voidaan sanoa, että tutkitussa aineistossa auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännöstehtävät vastaavat tutkinnon tavoitteita erikoisalojen kääntämisen näkökulmasta. Käännöstehtävät tarjoavat haasteita tutkinnon suorittajalle, olipa kyse erikoisalojen aihepiirien tuntemuksesta tai sopivien kohdekielisten termivastineiden löytymisestä. Tämän aineiston perusteella voidaan sanoa, että käännettäessä lain ja hallinnon, talouselämän, lääketieteen, tekniikan ja koulutuksen alan tekstejä auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa tarvitaan niin hyvää yleiskielten ja erikoiskielten taitoa kuin myös kääntämistaitoa.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Auktorisoidun kääntäjän tutkinnossa arvioidut käännökset saksasta suomeen ja suomesta saksaan vuosina 2012–2014, yhteensä 68 arvioitua käännöstä.

Kirjallisuuslähteet

ArkistoL 831/1994 = *Arkistolaki* 23.9.1994. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940831> [viitattu 22.12.2016].

Auktorisoidun kääntäjän tutkinnon perusteet 2012. Määräykset ja ohjeet 2012:40. Helsinki: Opetushallitus.

Burmasova, Svetlana 2010. *Empirische Untersuchung der Anglizismen im Deutschen am Material der Zeitung Die WELT (Jahrgänge 1994 und 2004)*. Bamberg: University of Bamberg Press. Saatavissa: <https://opus4.kobv.de/opus4-bamberg/files/224/Burmasovaopusopt1e.pdf> [viitattu 22.12.2016].

Cao, Deborah 2010. Legal Translation. Teoksessa: Yves Gambier & Luc Van Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies*, Volume 1. Philadelphia: John Benjamins, 191–195.

Gotti, Maurizio 2011. *Investigating Specialized Discourse*. Bern/New York: Peter Lang.

Gotti, Maurizio & Susan Šarčević 2006. Introduction. Teoksessa: Maurizio Gotti & Susan Šarčević (eds) *Insights into Specialized Translation*. Bern/New York: Peter Lang, 9–23.

Hietanen, Kaarina 2005. *Virallinen kääntäjä paljon vartijana. Ammattitoiminnan ja auktorisointimenettelyn yhteensovittamisen haaste*. Tampere: Tampere University Press.

Jeskanen, Jenny 2016. Life Sciences. Lääketieteen käännökset. Esitelmä. *Johdatus erikoisalojen käännösviestintään* -kurssi, Tampereen yliopisto 10.2.2016.

Kansanen, Pertti 2004. *Opetuksen käsitemaailma*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kivilehto, Marja 2008. PBL i fokus – översättning av fem fackbegrepp inom pedagogik. *Folkmålsstudier* 46, 37–49.

Kivilehto, Marja 2016. ”Käännösfunktion huomiotta jättäminen, joka johtaa epätasälliseen lopputulokseen”. Auktorisoidun kääntäjän tutkinnon käännöstehtävien arvioinnista. Teoksessa: Pia Hirvonen, Daniel Rellstab & Nestori Siponkoski (toim.) *Teksti ja tekstuaalisuus. Text och textualitet. Text and Textuality. Text und Textualität*. VAKKI Publications 7. Vaasa: Vaasan yliopisto, 391–401.

Käännöstehtävien arviointiperusteet 2016. Saatavissa: http://www.opi.fi/download/177405_arviointiperusteet_2016.pdf [viitattu 20.12.2016].

KäsiKirja 2016. Auktorisoidun kääntäjän tutkinto. Toimintaohjeet tutkintotehtävien laatijalle. Helsinki: Opetushallitus.

Mattila, Heikki E. S. 2011. Oikeuslingvistiikka. Teoksessa: Maarit Niskanen (toim.) *Oikeusjärjestys. Osa I. 7. täydennetty painos*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 104–151.

Montalt, Vicent 2011. Medical Translation and Interpreting. Teoksessa: Yves Gambier & Luc Van Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies*, Volume 2. Philadelphia: John Benjamins, 79–83.

Mäntyranta, Heli & Tuija Kinnunen 2015. Auktorisoitu kääntäminen. Teoksessa: Sirkku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.) *Käännetty maailma. Johdatus käännösviestintään*. Helsinki: Gaudeamus, 219–233.

Prieto Ramos, Fernando 2015. Quality Assurance in Legal Translation: Evaluating Process, Competence and Product in the Pursuit of Adequacy. *International Journal for the Semiotics of Law* 28, 11–30.

Resche, Catherine 2013. *Economic Terms and Beyond: Capitalising on the Wealth of Notions: How Researchers in Specialised Varieties of English Can Benefit From Focusing On Terms*. Bern: Peter Lang.

Schubert, Klaus 2010. Technical translation. Teoksessa: Yves Gambier & Luc Van Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies*, Volume 1. Philadelphia: John Benjamins, 350–355.

Stolze, Radegundis 2010. Kulturelle Aspekte beim Fachübersetzen. Teoksessa: Julian Maliszewski (Hrsg./ed.) *Diskurs und Terminologie beim Fachübersetzen und Dolmetschen. Discourse and Terminology in Specialist Translation and Interpreting*. Frankfurt: Peter Lang, 11–30.

Taylor, Christopher 2006. Which Strategy for Which Text? Translation Strategies for Languages for Special Purposes. Teoksessa: Maurizio Gotti & Susan Šarčević (eds) *Insights into Specialized Translation*. Bern/New York: Peter Lang, 27–53.

Tieteen termipankki 2017. Käännösongelma. Saatavissa: http://tieteentermipankki.fi/wiki/Keskustelu_K%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6stiede:k%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6songelma [viitattu 13.3.2017].

Tilastokeskus 2016. Kauppa. Saatavissa: http://tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_kotimaankauppa.html [viitattu 8.8.2016].

Tuomioistuinisanasto 2001. Helsinki: Edita.

Vanhat tutkintotehtävät 2016. Saatavissa: http://www.opi.fi/koulutus_ja_tutkinnot/auktorisoidut_kaantajat/vanhat_tutkintotehtavat [viitattu 20.12.2016].

VISK 2004 = Ison suomen kieliopin verkkoversio 2004. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php> [viitattu 22.12.2016].

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Marja Kivilehto toimii yliopistonlehtorina Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat kääntämisen opettaminen ja auktorisoitu kääntäminen.

Sähköpostiosoite: marja.kivilehto (at) uta.fi

Multilingual Translation Workshop

Developing professionals in a simulated translation market

Kalle Konttinen, Outi Veivo, Tiina Holopainen & Leena Salmi
University of Turku

Abstract

The development of professional identity and expertise are key objectives in translator education. The management and flexible application of translation technology has become a central element of professional qualification. Furthermore, many translators graduating from university programmes will work as entrepreneurs, where success requires abilities and competences not covered by traditional pedagogical solutions. The University of Turku Multilingual Translation Workshop (MTW) is an example of how translator and entrepreneurial competences can be integrated in translator education. It is based on working life simulation where students work in specialized roles in a team and as part of a learning organization. The MTW involves the integration of previously learned skills in practical situations, rapid uptake of new knowledge and skills, and sharing these with others. Student self-evaluations show that, with this integrative pedagogical approach, translator and entrepreneurial competences can improve significantly over a short period of time. The flexibility of the MTW concept offers various possibilities for development and innovation.

Keywords: translator education, employability, competences, translation company simulation

1 Bridging the competence gap through working life simulation

Professionally-oriented project-based translator education is gaining ground in European translator education institutions. Industrialization, globalization and technologization of translation present new demands for the translation profession, manifested in such industrial standards for translation services as the European Standard EN 15038:2006 (Translation services – Service requirements) and its successor the ISO 17100:2015 (Translation services – Requirements for translation services). These standards call for a new set of translator qualifications: the solitary scribe gives way to a well-connected transcreationist, the artisan to a translation business professional.

In response, a number of educational initiatives involving educational institutions, industry associations and professional associations as partners have been set up. The POSI project (see, e.g., Mackenzie 2000), the OPTIMALE project and the European Master's in Translation (EMT) have described new competence needs, defined competence profiles and sought for ways to teach these competences. As a result, a clearer

idea of the nature of the "competence gap" has emerged, as well as a plan how to bridge it. A pivotal part of this plan, as expressed in the OPTIMALE project, is to "make extensive use of student centered methodologies, such as project-based collaborative learning promoting participation, team-work, autonomous learning and interaction with other students and staff members, enabling students to act autonomously and critically in a range of professional environments" (OPTIMALE Declaration 2013).

In OPTIMALE, four issues were identified

as specifically relevant to professionally-oriented practices in translator training programmes. These are:

1. Specific modules which focus on professionally oriented practices
2. Translation 'companies' run by students
3. Work placements/internships
4. Contributions by professional translators. (Schäffner *et al.* 2012.)

In the present paper, we would like to contribute to this pedagogical reorientation by presenting and discussing our concept for a new kind of translation course, named the Multilingual Translation Workshop (MTW). In addition, we will assess the development of the students' competences in this type of pedagogical context. We will define a set of professional competences relevant in the MTW context and apply a student self-assessment survey tool aligned with this competence definition.

The MTW is a compulsory course in our two-year MA level Translation Studies Programme at the University of Turku. In this 20-ECTS course, students set up fictional translation companies in a semi-open and semi-structured learning environment, and take care of translation projects mostly assigned by teachers acting as clients and, to a limited extent, by real clients. The MTW brings together four different stakeholders, the academia, the profession, the industry, and the students, as well in their "real-life" roles as in a translation market simulation. In doing so, it creates an experimental arena where diverse notions and practices are both passed on and questioned.

First, in section 2, we describe the structure and progression of the MTW, followed by a discussion of the conceptual framework behind the pedagogy, in section 3. Next, in section 4, we illustrate the potential of the MTW through a student skills self-assessment survey. To conclude, in section 5, we discuss some salient and potentially problematic issues in professionally-oriented translator education, notably the challenge of balancing the interests of different stakeholders.

2 The University of Turku Multilingual Translation Workshop

In the MTW, students work in translation company teams on a simulated translation market. Alternating in different roles, they develop their professional identity and skills as leaders and managers, translators, terminologists, reviewers, proofreaders and IT support. While in traditional translator education the focus lies on the individual translator and on translation skills, the MTW targets a whole range of roles and contexts in a translation organization. Professional competences are, thus, developed in four different

contexts: 1) **the translation process of the individual translator**, 2) **the production process of a translation team**, 3) **the business process of a translation service organization**, and 4) **the generic workplace context** of dealing with tasks, people, teams, and organizations.

2.1 Course structure

The learning environment in the MTW consists of three distinct settings, the **lecture hall**, the **company premises** (in the computer class) and the **discussion classroom** (together with its virtual extension, a learning diary in the LMS Moodle). Each setting lends itself best to a specific type of learning and knowledge. In the lecture hall, the approach is primarily teacher-centred, and declarative knowledge, *know that*, is at the forefront. In the translation industry setting of the computer class, the approach is student-centred, the method is learning by doing, and the focus lies on procedural knowledge, *know how*. In the discussion classroom and in the learning diaries, the method is student-centred reflection, and the prominent activity is sense-making, *know why* (Garud 1997).

A breakdown of course statistics in Table 1 provides an overview of the course. The number of hours is an estimate: while the schedule and the themes and tasks are planned and scripted beforehand, changes are made on the fly, based on the needs of the student companies and emerging opportunities, such as visiting lecturers or the availability of new tools. In the same vein as the student companies are expected to respond to (simulated) environmental changes in a strategic manner, the course management team keeps their eyes on the pedagogical goals, on presenting opportunities and on the inner dynamics of the student companies to make adjustments as needed. While tasking at times, such flexibility is a guarantee for the inner coherence of the learning environment and for the external coherence with the professional language industry that the course attempts to simulate.

Table 1: Breakdown of course statistics

Structure and duration	one academic year, two 14-week modules
Scope and hours (based on 27 hours = 1 ECTS point)	20 ECTS points (10 per module); 540 hours total; 180 contact hours (lectures, working in student companies, feedback), 360 hours self-study
Number of assignments	12 translation-related, 6 organizational
Number of students and student companies	25–30 students, 4–6 companies
Number of university teachers and their affiliation/workshop	6–10 teachers from the departments of English, Finnish, French, German, Italian, Spanish + 1 coordinator
Number of visiting translation professionals	5–10

2.2 Course cycle

At the start of the course, the participants set up their own fictional translation companies, write a business plan, calculate production costs, set prices, establish a production organization and workflows, decide on production roles, set up company web presence, and pitch their company to investors or clients. The student companies are provided with information material on these topics, and teachers acting as consultants give additional guidance as needed.

Once the companies are up and running, they receive requests for translation-related services from clients. In our simulated market, the teachers act in client roles, added by an occasional real client. During its life cycle of the entire calendar year, each company communicates and negotiates with clients, signing and carrying out a total of 12 contracts. The assignments feature a wide range of translation-related work, including eight L2–L1 assignments and four L1–L2 assignments. Besides translation, some assignments involve writing summaries in L2, post-editing and localization. While some of the projects take several weeks and require a good deal of careful planning and management, some are *ad hoc* tasks with short four-hour deadlines that put the efficiency of the company workflow to test. The tasks are carried out using up-to-date translation technology and project management tools, e.g. translation memories, term bases, machine translation, translation management systems, as well as lightweight project management tools, such as Slack and Trello. To demonstrate that project management is as much a way of thinking, planning and communicating as a question of implementing specific technology, traditional office tools like spreadsheets are used in parallel for scheduling and productivity and profitability calculations.

2.3 Course progression

The first course module focuses on making the translation company operational, defining workflows and improving the translation product with the help of quality assessment frameworks. Revision in L1 is given special attention in one of the assignments. In the first module, a few industry representatives take part in the course as visiting lecturers. In the second course module, the company processes are fine-tuned, e.g. workflows are optimized and adjusted to an industry standard (currently ISO 17100:2015), and the company is audited by a panel of teachers acting as auditors. Some thought is also given to the strategic choices of the company. Next, the attention is turned towards innovation. During an Innovation Week, the companies look for new ways to produce and market their services, and brainstorm new services and products for the translation market. The module ends with a recruitment simulation exercise where the students prepare job applications and take part in job interviews with teachers and representatives of the translation industry in the interview panel. In this second module, translation industry representatives play a more active role: Besides giving visiting lectures, they participate in the simulation as student company mentors and as members of the recruitment panel.

3 Outlining the MTW pedagogy and its outcomes

The pedagogical approach in MTW is to a large extent that of “situated learning”, proposed by Jean Lave and Etienne Wenger (1991), and defined by Maria González-Davies and Vanessa Enríquez-Raido (2016: 1) for the purposes of translator education as “a context-dependent approach to translator and interpreter training under which learners are exposed to real-life and/or highly simulated work environments and tasks, both inside and outside the classroom”. The MTW pedagogy aims to develop translator competences needed in professional tasks and workflows. In this section, we first describe some sources of inspiration for the MTW, and then discuss the competences at the centre of the MTW pedagogy.

3.1 Precursors of the MTW pedagogy

Pedagogical practice in translator education has slowly but steadily moved from the translation classroom towards the translator’s workplace. To our knowledge, the pioneers in workplace simulation pedagogy have been the Rennes “Tradutech”, described, e.g. by Daniel Gouadec (2004; its foundations laid in Gouadec 1979) and the Maastricht “Skills lab” (Thelen 2006). Both programmes have a long history, international networks of cooperation with other educational institutions, and close ties with the translation industry. Another influential pioneer of authentic projects within translator education is Don Kiraly (2000, 2005) in Germersheim, whose social constructivist approach focuses on empowering the professional translator.

The concepts **vocational impulse** and **academic rationalism**, introduced by John Kearns (2006, 2012) into the field of Translation Studies, can go some way in situating the above mentioned project-based pedagogical approaches. While the Rennes/Maastricht approach may be grouped under the vocational impulse, Kiraly’s Germersheim approach would seem to combine features of a vocational orientation with elements of academic rationalism. The perhaps more academic nature of Kiraly’s approach is reflected in his choice of the term **translator education** instead of **translator training** to describe the integration of translation students into the community of translation professionals, and this is our preferred choice of terminology, as well.

The roots of the MTW at the University of Turku are in the practice-oriented vocational education that started in 1966. This practice-orientation still continues through close contacts with local translation companies. Before the MTW, collaborative project-based translation (Vienne 1994), translating in structured and managed teams (Mackenzie 2004), and authentic and simulated translation work as described by Hannu Kempainen and Leena Salmi (2008) have been central elements of the programme. Similar practices are and have been present in all translator education programmes in Finland (see Kukkonen 2004; Eskelinen *et al.* 2016). The MTW can be seen as part of a progression of getting out of the classroom and into the “real world” that culminates in simulated translation companies run by students (e.g. Thelen 2006; Vandepitte 2009; Carré 2015), together with work placements that include input from the translator education institution.

The MTW combines features of both the academic rationality and the vocational impulse to educate new members into the translation profession. In this respect it connects with Kiraly's approach. However, the MTW also has a bias towards the translation industry. In this respect, it comes close to the Rennes/Maastricht approach. Importantly, the MTW is also designed to be a place for research, experiment and innovation. Thus, it is an attempt to transcend the categorizations used by Kearns and Kiraly, and to bring something new into the field of Translation Studies.

3.2 Competences in the MTW

Competences central to professional translation have been defined for instance in the ISO 17100:2015 standard, the EMT network list of competences (EMT Expert Group 2009), and the competence model developed by the PACTE group since 1997 through empirical testing (PACTE 2003, see Hurtado Albir 2015 for an overview of its development). For 'competence', we adopt here the following, pragmatic definition from the EMT network:

[T]he combination of aptitudes, knowledge, behaviour and know-how necessary to carry out a given task under given conditions (EMT expert group 2009: 3).

According to Thelen (2014: 228–234), different classifications of competences include more or less similar elements, such as competences in

1. Translating
2. Language / linguistic and textual competences
3. (Inter)cultural competences
4. Information seeking
5. Technological skills
6. Entrepreneurial / translation service provision competences.

Thelen (2014: 235) divides the above competences into two groups, **fundamental competences** that include the first five competences, and **professional competences** that include service provision competence, entrepreneurial competence and interpersonal / social competence. Vandepitte (2009: 122–125) lists four types of entrepreneurial competences: communication skills, management skills, analytical skills and learning potential. In the EMT list of competences (2009: 4–5), again, entrepreneurial competences are part of the translation service provision which is divided into two dimensions: the production dimension (producing a translation) and the interpersonal dimension (entrepreneurial, project management and communicating with clients).

As mentioned in section 1, the industrialization, globalization and technologization of translation present new demands for the translation profession. We see a thorough consideration of the economic realities of translators and translating organizations as part of the "economic turn" in Translation Studies suggested by Yves Gambier (2012 and 2014). He points out that in Translation Studies, "economic and financial dimen-

sions can no longer be neglected. They are relevant factors that orient, even determine, specific choices and decisions” (Gambier 2012: 22). Economic factors in the translation market include, for example, fragmentation: both the choice of translators – non-trained amateurs or highly qualified professionals – and the payments they receive are random (Gambier 2012: 22–23). In this type of market, entrepreneurial skills are essential for the graduates to survive.

As a pedagogical tool suited for the needs of the MTW, we suggest a division of competences based on the context of the professional competences presented in section 2 (Table 2):

Table 2: Professional competences grouped by the context where they are primarily needed

Context of professional competence	Term / Designation	Description
Individual translator	translation competence	ability to produce and eliminate translation alternatives (Pym 2003: 489)
Translation team	translator competence	ability to participate in various communities and the ability to use tools and technologies for translation (see Kiraly 1995: 16; 2000: 13–14): communication, team management, technological prowess
Translation company/organization	entrepreneurial competence	ability to organize, manage and lead a translation organization (in the translation market or in an in-house context of a “client” organization): market communication, strategic decisions, workflow optimization, productivity and profitability assessment and improvement (Vandepitte 2009: 122–125)
Working life in general	generic/transferable competence	”[T]ime management, communication skills, giving and receiving constructive criticism, team work, reflecting on one’s own knowledge, strengths and weaknesses” (Schäffner 2012, cf. Calvo 2011; Peverati 2013).

Table 2 presents a grouping of competences as **individual translation** competence, translator competences in the context of a production **team**, entrepreneurial competences in the context of the translation **company**, and generic or transferable competences common for **working life** in general. Translation competence is here defined, as in Pym (2003), in a minimalist sense as a problem-solving process of generation and

selection, and translator competence as the ability to use IT tools and to work in different roles as described in section 2. The translation company level, again, integrates project management, interpersonal or business communication and other entrepreneurial skills.

4 Development of translator and entrepreneurial competences in the MTW

The development of the competences described above is followed regularly in the MTW. After each assignment, the student companies receive feedback from teachers on the quality of their translations and on their interaction with the client. This collective feedback focuses on translation competences and on communication skills as part of translator competence. In addition, students are invited to reflect on their individual development in a learning journal. They evaluate what they have learned, how they have succeeded in the role assigned to them and how they have functioned as members of their team. In other words, the focus in the learning journal is on the self-evaluation of translator competences.

In spring 2016, we set out to develop a quantitative self-evaluation tool to complement the learning journal. This is in line with the suggestion made by Defeng Li *et al.* (2015) to develop quantitative methods along with qualitative methods to follow students' progression in problem-based pedagogy. The development of translator and entrepreneurial competences was followed with self-evaluation surveys. In what follows, we present the results of these surveys in order to highlight some of the promise of the MTW pedagogy.

4.1 Self-evaluation survey

The self-evaluation survey used in the MTW in spring 2016 consisted of 41 statements on different types of knowledge, skills and attitudes related to translator and entrepreneurial competences. These statements were operationalized from the MTW course objectives on two dimensions: knowledge ("I know how to...") and skill ("I am able to..."). The statements covered the following content areas: roles in the translation organization (14), IT tools (6), project management and organization (13), business communication (5) and entrepreneurship (3). Students were asked to react to the knowledge / skill statements on a five-point Likert scale (Do you agree with this statement? 1 = not at all – 5 = completely). They were also asked to indicate the length of their work experience in translation and to describe the nature of this work experience. Answers were collected with the web-based survey tool Webropol.

Students completed the self-evaluation survey three times during the 14 weeks of the MTW course: in the first week of the workshop at the beginning of January, in the 9th week in March and in the 14th week in April. Of the 28 students participating in the workshop in spring 2016, 25 students (89.3%) completed the questionnaire at the beginning of the course, 22 students (78.6%) in March, and 21 students (75.0%) at the

end of the course. In the following, we will compare the results of the self-evaluations done at the beginning and at the end of the workshop.

4.2 Results of self-evaluation

The comparison of the ratings given in January and in April revealed that, for all the statements, the ratings were higher at the end than at the beginning of the MTW. For 36 out of 41 statements, this improvement in self-evaluations was statistically significant (comparison of means with the Mann-Whitney-Wilcoxon test, $z > 2.4$, $p < 0.05$). This shows that students experienced a significant improvement in their translator and entrepreneurial competences. Importantly, this improvement took place in all evaluated content areas. The averages of student self-evaluations at the beginning and at the end of the MTW for the five content areas (roles in the translation organization, project management and organization, entrepreneurship, IT tools and business communication) are presented in Figure 1.

Figure 1: Self-evaluations for the five content areas (1 = I do not agree at all, 5 = I agree completely)

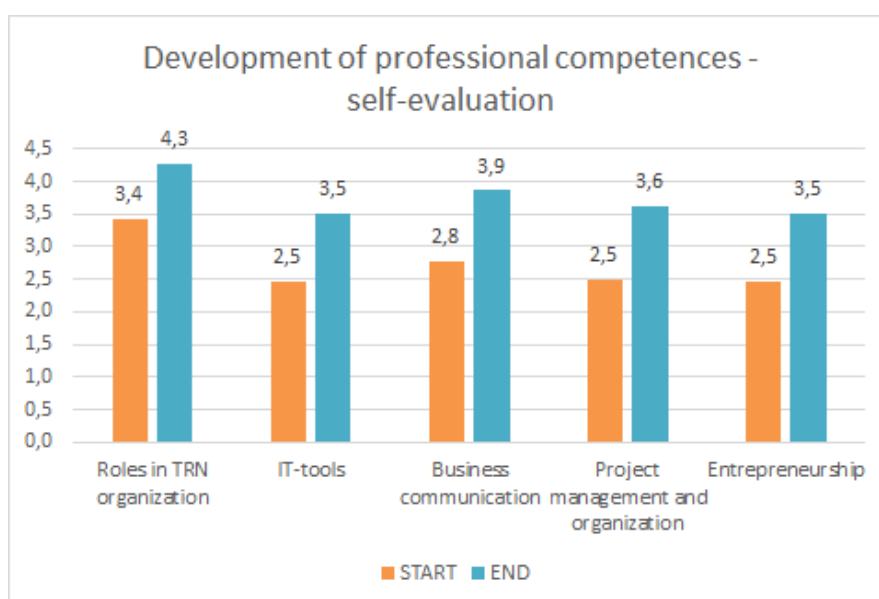

Figure 1 shows that the averages of self-evaluations in each content area improved by 0.9–1.1. The improvement was most marked for project management and organization and for business communication, but also the ratings for entrepreneurship skills (like readiness for starting a translation business) and for using different IT-tools improved considerably. Self-evaluations for the statements on the roles in the translation organization were relatively high already at the beginning of the MTW. This is because these roles are tied with the different phases of the translation process (information seeking, terminological work, translation, revision) which are covered in the more traditional

translation courses preceding the MTW. Nonetheless, there was significant improvement even in the ratings of these skills.

The statements for which the ratings improved the most ($z > 4.0$, $p < 0.001$) referred to translator competences, i.e., project management, IT-tools, and business communication. They are presented in Figure 2.

Figure 2: Top 5 statements (1 = I do not agree at all, 5 = I agree completely):

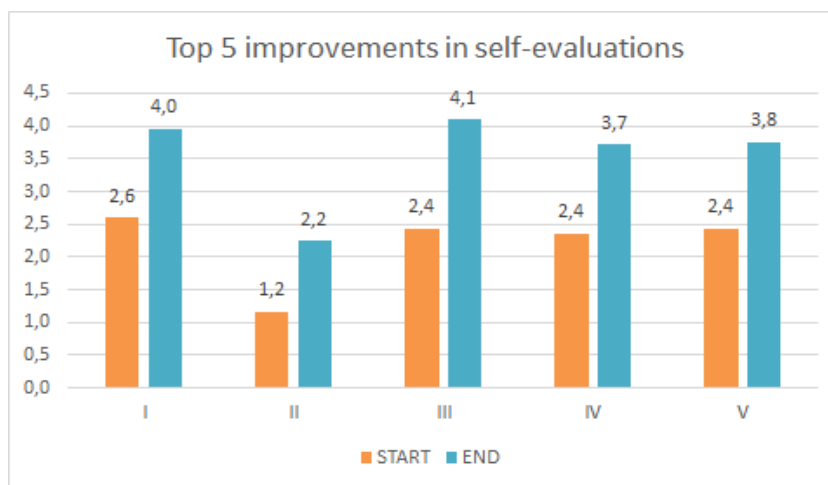
I: I know what translation project management involves.

II: I can use project management tools like the XTRF.

III: I am able to manage invoicing and payments for translation assignments.

IV: I could take care of marketing the services of a translation organization.

V: I am aware of what kind of IT solutions are needed in a translation organization.

We can see from Figure 2 that, for all except one statement, the student evaluations of each statement had gone up from “2/3 – Partly” to “4 – Mostly”. At the end of the MTW, the students had better knowledge about translation project management and IT-solutions used in the translation workflow. Also, they felt that they were able to handle the marketing and invoicing of translation services. Self-evaluations for the ability to use PM tools, in turn, were very low at the beginning of the MTW, and although they improved during the course, they were still below 3 at the end of the course. This finding may be explained by the fact that none of the students had used PM tools prior the course, and that using a PM tool was not compulsory during the MTW.

There were five statements for which the improvement in self-evaluations was not significant. Three of these statements (“I could work as a translator”, “I know where to find answers for linguistic problems in L1”, “I know where to find answers for linguistic problems in L2”) had high initial ratings (>4), since they involve competences that are covered in courses preceding the MTW. The average initial rating for the willingness to adopt new IT-tools was delightfully high (3.8), and the end-rating was only slightly higher (3.9). The statement with the lowest end-rating (3) and with a non-significant improvement referred to accounting that was recommended but not required from the student companies.

To evaluate the possible impact of previous work experience on self-evaluations, we analyzed the correlations between the length of work experience and the ratings given to the 41 statements. For three statements, this correlation was significant ($p < 0.05$): “I know what starting a translation organization requires”, “I could start my own translation organization” and “I could be in charge of information mining for a translation assignment”. This result shows that, at the start of the MTW, the knowledge required and the willingness to start a translation business depended on previous work experience. Importantly, however, at the end of the MTW there were no significant correlations between the ratings and prior work experience. This shows that the development of translator and entrepreneurial competences observed in the self-evaluations did not result from work experience outside the MTW.

5 Empowering students, balancing interests

We view translator education as an active agent in the construction of the translation profession and thus, albeit indirectly, in the formation of market relations. In simulating working life it is, then, not trivial how we do it. Key decisions in building the simulation include the choice of specific contexts, aspects of working life, and the degree of realism regarding current pricing mechanisms and levels.

Not all translation work is done in translation companies, let alone by in-house translators. Choosing to simulate the company setting and an in-house production model in our MTW is, nonetheless, warranted for a number of reasons. First of all, entrepreneurial and project management skills are at the heart of most translation work today, and apt to assert the translator’s agency in whatever position. Secondly, a master-level education may be expected to offer students a wide range of options on the job market. Besides translation work, graduates should be able to pursue employment in a variety of translation- and communication-related fields and tasks on various levels, including leadership positions.

While educational institutions have a role in constructing working life praxis, there are certainly other, more powerful forces at play. Here, the question to what extent the MTW simulation should mirror current market realities becomes relevant. As it is, while the volumes of translation industry have been growing throughout economic crises, the market has for the past decades been characterized by fierce competition, creating pressure toward cuts in translation fees. In addition, as an answer to higher volumes, industrial workflows have been introduced. The importance of efficient workflows and quality assessment seems to be readily acknowledged by the MTW students. It is the question of pricing that has proven to be more problematic to both students and teachers alike. The discrepancy between sustainable remuneration of translation work in a country like Finland on the one hand, and the average level of current fees on the other, challenges the students in their attempt to gauge realistic prices for their translations. Teachers are faced with a pedagogical problem: should the student company pricing decisions be evaluated based on current realities, or some idealistic notion of “fair pricing”?

We try to tackle this dilemma by, first of all, having students find out about factors relevant to sustainable pricing in a micro entrepreneurial setting. In addition, students should become aware of the many layers on the translation market and, as trained translators, be encouraged to aim for the upper layers, with both higher price levels and competence requirements. In support, real-life examples are given of translation companies and freelancers who run sustainable businesses. Understanding the elements of pricing on a conceptual level hopefully goes some way towards helping graduates to find creative solutions.

The self-evaluation survey results show that the MTW students gained confidence in their competence in such areas as taking care of different roles in a translation organization, entrepreneurship, project management, and business communication. Such skills are likely to help graduates acquire project manager positions or start a profitable translation business of their own, and give them confidence when interacting with clients. While self-evaluations do not necessarily coincide with actual skills, the improvement of the students' confidence in their own competences is a valuable learning outcome as such. This is an encouraging indication of the effects of the MTW concept and its implementation at the University of Turku. The development of further tools to complement self-evaluations will be a matter of future research.

References

Calvo, Elisa 2011. Translation and/or translator skills as organising principles for curriculum development practice. *The Journal of Specialised Translation* 16, 5–25. Available at: http://www.jostrans.org/issue16/art_calvo.pdf [accessed 19 March 2017].

Carré, Alice 2015. How can a student-run junior company contribute to meeting EMT requirements? ATLAS, a case in point. Paper presented at *Translating Europe Forum*, Brussels, 29–30 October 2015.

EMT expert group 2009. Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication. Available at: http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf [accessed 16 June 2016].

Eskelinen, Juha, Minna Ruokonen, Mary Nurminen, Leena Salmi, Tiina Holopainen, Jaana Puskala, Liisa Laukkanen & Gun-Viol Vik 2016. Työelämää simuloivat kurssit ja työelämäyhteistyö yliopistojen käännösalan koulutuksissa. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 9, 102–118. Available at: <https://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/mikael-vol-9-2016/> [accessed 26 February 2017].

European Standard EN 15038:2006. Translation services – Service requirements.

Gambier, Yves 2012. Denial of Translation and Desire to Translate. *Vertimo studijos* 5, 9–29. Available at: http://www.vertimostudijos.flf.vu.lt/wp-content/uploads/2015/01/Vertimo_studijos_5.10-30.pdf [accessed 24 August 2016].

Gambier, Yves 2014. Changing landscape in translation. *International Journal of Society, Culture & Language* 2:2, 1–12.

Garud, Raghu 1997. On the distinction between know-how, know-what, and know-why. In: James P. Walsh & Anne S. Huff (eds) *Advances in strategic management*. JAI Press, 81–101. Available at:

https://www.researchgate.net/profile/Raghu_Garud/publication/285475792_On_the_distinction_between_know-how_know-why_and_know-what/links/56b0940308ae8e372150087a/On-the-distinction-between-know-how-know-why-and-know-what.pdf?origin=publication_detail [accessed 19 March 2017].

González-Davies, Maria & Vanessa Enríquez-Raído 2016. Situated learning in translator and interpreter training: bridging research and good practice. *The Interpreter and Translator Trainer* 10:1, 1–11.

Gouadec, Daniel 1979. Journées de traduction, stages internes, stages externes. *Meta* 24:4, 423–433.

Gouadec, Daniel 2004. Pédagogie par projets : le modèle rennais. In: Daniel Gouadec (ed) *Traduction terminologie rédaction. Actes des universités d'été et d'automne 2004 actes du colloque international « traduction et technologie(s) en pratique professionnelle en formation et en applications de formation à distance »*. Paris: La maison du dictionnaire, 33–108.

Hurtado Albir, Amparo 2015. The Acquisition of Translation Competence. Competences, Tasks, and Assessment in Translator Training. *Meta* 60:2, 256–280.

ISO 17100:2015. Translation Services – Requirements for translation services.

Kearns, John 2006. *Curriculum Renewal in Translator Training: Vocational challenges in academic environments with reference to needs and situation analysis and skills transferability from the contemporary experience of Polish translator training culture*. PhD thesis, School of Applied Language and Intercultural Studies, Dublin City University.

Kearns, John 2012. Curriculum Ideologies in Translator and Interpreter Training. In: Séverine Hubscher-Davidson & Michael Borodo (eds) *Global Trends in Translator and Interpreter Training. Mediation and Culture*. London and New York: Continuum, 11–29.

Kemppanen, Hannu & Leena Salmi 2008. Authentic translation commissions in translator training: the case of the Guide for Patients. In: *Translation and Cultural Diversity. XVIII FIT World Congress Proceedings*, Shanghai 4.–7.8.2008. Foreign Language Press. Published on a CD-ROM, no page numbering.

Kiraly, Don. 1995. *Pathways to Translation. From Process to Pedagogy*. Kent, OH: Kent State University Press.

Kiraly, Don. 2000. *A Social Constructivist Approach to Translator Education*. Manchester: St. Jerome.

Kiraly, Don 2005. Project-based learning: A case for situated translation. *Meta* 50:4, 1098–1111.

Kukkonen, Pirjo (toim.) 2004. *MONEY. Monikielisen verkkoviestinnän -yrityslaboratorio hanke 2001–2004*. Kouvola Region Expertise Centre Publications, vol 1. Kouvola: Kouvola Region Expertise Centre.

Lave, Jean & Etienne Wenger 1991. *Situated Learning. Legitimate Peripheral Participation*. New York: Cambridge University Press.

Li, Defeng, Chunling Zhang & Yuanjian He 2015. Project-based learning in teaching translation: students' perceptions. *The Interpreter and Translator Trainer* 9:1, 1–19.

Mackenzie, Rosemary 2000. POSI-tive thinking about quality in translator training in Finland. In: Allison Beeby, Doris Ensinger & Marisa Presas (eds) *Investigating Translation. Selected Papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona, 1998*. Amsterdam: John Benjamins.

Mackenzie, Rosemary 2004. The competencies required by the translator's roles as a professional. In: Kirsten Malmkjaer (ed) *Translation in undergraduate degree programmes*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 31–38.

OPTIMALE Declaration 2013. Optimising translator training in Europe 2014–2020. Available at: http://www.ressources.univ-rennes2.fr/service-relations-internationales/optimale/attachments/article/63/OPTIMALE%20declaration_translator%20training%202014-2020.pdf [accessed 15 June 2016].

PACTE 2003. Building a Translation Competence model. In: Fabio Alves (ed) *Triangulating Translation. Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins, 43–66.

Peverati, Costanza 2013. Translation in Modern Language Degree Courses. A Focus on Transferable Generic Skills. *inTRAlinea*, 15. Available at: http://www.intralinea.org/current/article/translation_in_modern_language_degree_courses [accessed 16 June 2016].

Pym, Anthony 2003. Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach. *Meta* 48:4, 481–497.

Schäffner, Christina 2012. Translation Competence: Training for the Real World. In: Séverine Hubscher-Davidson & Michal Borodo (eds) *Global Trends in Translator and Interpreter Training. Mediation and Culture*. London: Bloomsbury Publishing, 30–44.

Schäffner, Christina, Philippe Moreau, Elisabeth Lavault-Olléon & Sonia Vandepitte 2012. OPTIMALE Reference framework Sub-WP5 Training for professional practice: professionally-oriented practices. Available at: http://www.ressources.univ-rennes2.fr/service-relations-internationales/optimale/attachments/article/15/WP5.3%20Reference%20framework_EN.pdf [accessed 12 June 2016].

Thelen, Marcel 2006. The new European Standard on Translation Services and Translation Quality Assessment: their place and role in a professionally oriented course. Paper presented at *International Colloquium on 'Qualifying translators: the role and responsibilities of Higher Education'*, Rennes (France), 22-23 September 2006, 47–57.

Thelen, Marcel 2014. Facing New Challenges: Updating the Training Curriculum. In: Martin Forstner, Nikolay Garbovsky & Hannelore Lee-Jahnke (eds) *Ciuti Forum 2013. Facing the World's New Challenges*. Bern: Peter Lang, 227–254.

Vandepitte, Sonia 2009. Entrepreneurial competences in translation training. In: Ian Kemble (ed) *Eighth Portsmouth translation conference proceedings. The changing face of translation*. Portsmouth: University of Portsmouth, 120–130.

Vienne, Jean 1994. Toward a pedagogy of translation in situation. *Perspectives: Studies in Translatology* 2:1, 51–59.

About the authors

Kalle Konttinen is Senior Lecturer at the Department of German, University of Turku. His research interests include translation pedagogy, translation workflow, and translation quality assessment.

E-mail: kalle.konttinen (at) utu.fi

Outi Veivo is University Teacher at the Department of French, University of Turku. Her research interests include translation pedagogy and translation quality assessment.

E-mail: outi.veivo (at) utu.fi

Tiina Holopainen is University Teacher in Multilingual Translation Studies at the University of Turku. Her research interests include (audiovisual) translation process research and professionalization.

E-mail: tiina.holopainen (at) utu.fi.

Leena Salmi is University Lecturer at the Department of French, University of Turku. Her research interests include translation technology, information seeking as part of the translator's work and themes related to the production of legally valid translations.

E-mail: leena.salmi (at) utu.fi

KATSAUKSIA JA KESKUSTELUA

Kaikki on vinksin vonksin

Käännösseminaari vähemmistökielen elvyttämisen tukena

Kaisa Koskinen, Tampereen yliopisto
Päivi Kuusi, Itä-Suomen yliopisto
Helka Riionheimo, Itä-Suomen yliopisto

Abstract

The Kiännä! project (2015–2018, UEF/Kone Foundation) organizes translation seminars for Karelian language activists living on both sides of the Russian border. The first seminar took place during the academic year 2015–2016, and this article reports the experiences collected during it. Compared to traditional university training of translation professionals, the set-up is completely different. These differences are described, and lessons learned are discussed. The conclusions emphasise the role of empowerment in minority language revitalisation, both in terms of empowering the speakers to translate and in empowering the trainers to overcome the differences.

Keywords: minority language, revitalization, translator training, volunteer translation, empowerment

Avainsanat: vähemmistökieli, kielenelvytys, kääntäjänkoulutus, vapaaehtoisääntäminen, voimaannuttaminen

1 Johdanto

Vähemmistökielten elvyttämisessä kääntämisellä on usein keskeinen rooli, sillä kääntämällä voidaan tuottaa erilaisia aineistoja ketterämmin kuin alkuperäistekstejä kirjoittamalla. Usein tavoitteena on myös sellainen rinnakkainen monikielisyys, jossa vähemmistökielellä on tarjolla samoja tekstejä kuin valtakielelläkin, ja tämän toteuttaminen edellyttää kääntämistä. Kielenelvytystä käsittelevässä kirjallisuudessa kääntämiseen ei kuitenkaan yleensä kiinnitetä kovin paljon huomiota (Millán-Varela 2003: 156–157). Toisaalta käännöstieteessä on kiinnitetty varsin vähän huomiota elvyttämiseen kääntämisen tavoitteena (mp.). Tässä artikkelissa meitä kiinnostaa erityisesti kääntäjänkoulutuksen näkökulma, sillä vähemmistökielten kontekstissa tarpeet ja mahdollisuudet poikkeavat radikaalisti ammattikäytäntäjien koulutuksesta. Siihen verrattuna kaikki on vähän vinksin vonksin, tai ainakin heikun keikun.

Lähtökohtanamme on Itä-Suomen yliopistossa vuosina 2015–2018 toimiva, Koneen Säätiön rahoittama Kiännä!-hanke¹, jonka keskeisenä toimintamuotona ovat karjalan kielen aktivisteille suunnatut käännösseminaarit. Niissä tarjotaan käännösalan ammattimaisia toimintavalmiuksia karjalan kielestä kiinnostuneille, ja perimmäisenä tavoitteena on elvyttämisen tukeminen. Ensimmäinen seminaari toteutettiin lukuvuonna 2015–2016; sen suoritti kokonaan 16 opiskelijaa (osa Suomesta, osa Venäjältä), ja lisäksi seminaarin lähipäiviin osallistui eri kerroilla kymmenkunta muuta opiskelijaa. Tähän artikkeliin on koottu kokemuksia ja havaintoja ensimmäisen toimintavuoden ajalta. Kuvaamme, millä tavoin seminaarit poikkeavat ammattikäytäntöjen koulutuksesta, ja pohdimme, miten seminaari onnistui vastaamaan tavoitteisiinsa.

Artikkeli perustuu kolmenlaisiin aineistoihin: 1) Päivi Kuusen omakohtaisiin kokemuksiin seminaarien suunnittelijana ja kouluttajana ja Helka Riionheimon vastaaviin kokemuksiin seminaarien vastuujärjestäjänä ja hankkeen johtajana, 2) Kaisa Koskisen seminaarien aikana pitämään kenttäpäiväkirjaan (johon viitataan lyhenteellä Pk ja päivämäärällä) sekä 3) opiskelijoiden antamaan nimettömään kurssipalautteeseen (johon viitataan lyhenteellä Oa [opintojakson arviointi] ja palautelomaketta identifioivalla numerolla). Kurssipalautetta saatiin 19 opiskelijalta.

Teksti etenee seuraavasti: Luvussa 2 esittelemme haasteita, joita karjalan kielen uhanalaisuus aiheuttaa kääntämiselle, ja luvussa 3 sitä, miten haasteet konkretisoituivat ensimmäisessä käännösseminaarissa. Luku 4 kuvaa seminaarissa esiin nousseita karjalan kääntämisen erityispiirteitä ja luku 5 tapoja, joilla hankkeessa on pyritty niihin vastaamaan. Lopuksi kokoamme havaintoja yhteen.

2 Uhanalainen karjalan kieli

Karjala on Suomessa ja Venäjällä puhuttava, vakavasti uhanalainen itämeren-suomalainen kieli. Venäjällä karjalan kieli joutui 1900-luvun kuluessa väistymään venäjän kielen tieltä poliittisista syistä. Suomessa tilanne on ollut yhtä vaikea, ja erityisesti toisen maailmansodan jälkeen yhteiskunnallinen paine on ajanut karjalankieliset luopumaan kielestään (Sarhimaa 2016: 6–41). Venäjällä karjalan kielen puhujia on vuoden 2010 väestönlaskennan mukaan noin 25 000 (Karjalainen ym. 2013). Suomessa asuu tuoreimpien arvioiden mukaan noin 11 000 hyvin tai erittäin hyvin karjalaa taitavaa, ja lisäksi karjalaa ymmärtäviä noin 20 000 (Sarhimaa 2016: 3). Karjalankieliset ovat molemmissa maissa kaksikielisiä, ja maan enemmistökieli on monille käytännössä karjalaa vahvempi kieli. Sujuvasti karjalaa puhuu lähinnä vanhempi väestö, ja karjalan käyttäminen on useimmiten rajoittunut perhepiiriin ja kotiympäristöön (Karjalainen ym. 2013; Sarhimaa 2016). Karjalan kielen elvyttäminen on aloitettu Venäjällä 1980-luvulla ja Suomessa jonkin verran myöhemmin 1990-luvun kuluessa. Molemmissa maissa karjalan käyttöä on pyritty aktivoimaan kotien ohella esimerkiksi lasten päivähoidossa, koulutuksessa, kirjallisuudessa, taiteissa ja mediassa. (Pasanen 2010; Knuuttila 2011; Lemmetyinen 2015.)

¹ <http://kianna-hanke.blogspot.fi/>

Karjalaksi kääntäminen on monella tavalla haasteellista verrattuna kääntämiseen suurten, elinvoimaisten, standardoitujen ja runsaasti dokumentoitujen kielten välillä. Ensinnäkin karjalan kirjallisen käytön perinne on hyvin lyhyt. Karjalan nykyinen kirjallinen käyttö alkoi 1980-luvun lopulla, ja sen jälkeen kirjakieltä on kehitetty erityisesti Venäjällä. Toinen haaste aiheutuu siitä, ettei ole olemassa yhtenäistä karjalan kirjakieltä. Karjala jakautuu useammaksi varieteetiksi: kielen päämurteita ovat Venäjällä puhuttavat varsinaiskarjala (jonka alamurteita ovat vienankarjala ja eteläkarjala) ja livvinkarjala. Lisäksi on olemassa tverinkarjalainen varieteetti, jota puhutaan Sisä-Venäjällä Tverin alueella; tverinkarjala on tulosta 1600-luvun muuttoliikkeestä ja se edustaa kielellisesti varsinaiskarjalan etelämurretta. (Karjalan murteista tarkemmin esim. Torikka 2004.) Useimpien Suomen karjalankielisten juuret ovat Raja-Karjalassa eli Neuvostoliitolle luovutetun alueen karjalankielisessä osassa. Heistä suurin osa puhuu varsinaiskarjalan etelämurretta, pienempi osa livvinkarjalaa. (Sarhimaa 2016: 6.) Tähän mennessä on Venäjällä kehitetty kirjakieltä erikseen livvinkarjalalle ja vienankarjalalle sekä jossain määrin myös tverinkarjalalle, mutta eteläkarjalalta puuttuu vakiinnutettu standardi. Yhteisen kirjakielen tarpeellisuudesta keskustellaan jatkuvasti, mutta yhteisen, kaikista murteista poikkeavan kirjallisen standardin luominen on vaikea ja kipeä kysymys, josta kielenpuhujat eivät ole toistaiseksi olleet yksimielisiä (Kunnas 2006; Pasanen 2006).

Kolmas ongelma on karjalan kielen plurisentrisyys eli tilanne, jossa kieltä puhutaan useamman eri valtion alueella. Venäjän karjalaisten kielitilanteessa enemmistökielenä ja vaikutteiden antajana on venäjä ja Suomen karjalaisilla puolestaan suomen kieli. Tämän myötä esimerkiksi sanastotyössä joudutaan tasapainoilemaan suomen ja venäjän tarjoamien mallien välillä. Karjalan kielen kehitystyötä, kuten sanakirjojen ja sanastokomission sanaluetteloiden laatimista, on tehty Karjalan tasavallassa, mutta jos Suomen karjalainen ei osaa venäjää, aineistot eivät ole hänen ulottuvillaan.

Neljäntenä haasteena on uhanalaisen kielen modernisoiminen ja tuominen osaksi nykypäivän kielenkäyttötilanteita. Tämä tarkoittaa muun muassa uuden sanaston luomista. Kääntäjät osallistuvat aina sanaston luomiseen, mutta kun on kyseessä uhanalainen vähemmistökieli, jokaisen kielenkäyttäjän yksittäiset valinnat saavat tavallista suuremman painoarvon sanastotyössä ja kielen normien muodostamisessa (ks. Kuusi 2017; Lane 2014). Vaikka karjalan kielen puhujia on molemmissa maissa tuhansia, vain pieni osa heistä käyttää kieltä kirjallisesti (Karjalainen ym. 2013: 172–173; Sarhimaa 2016: 248–249). Tähän syynä on muun muassa kirjakielen nuoruus ja se, että karjalan kielen opetusta on ollut saatavilla vain vähän (Palander ym. 2013).

3 Käännösseminaarien suunnittelun haasteita

Äskettäin päättynyt ELDIA-tutkimushanke osoitti, että karjalankielisten ”kielituotteiden” (painettujen, sähköisten tai suullisesti esitettyjen teosten), viestimien, palvelujen ja koulutuksen tarjonta on riittämätöntä (Karjalainen ym. 2013; Sarhimaa 2016: 248). Kiännä!-hanke on saanut alkunsa ajatuksesta, että tällaisia kielituotteita voidaan tuottaa kääntämällä muista kielistä ja että tässä voidaan hyödyntää Itä-Suomen

yliopiston asiantuntemusta karjalan kielessä ja käännöstieteessä. Keskeinen toimintamuoto ovat vuosittaiset karjalan kääntämisen seminaarit, jotka järjestetään osana Itä-Suomen yliopiston karjalan kielen ja kulttuuriin oppiaineen opetusta mutta jotka ovat avoimia myös yliopiston ulkopuolisille osallistujille iästä, koulutustaustasta ja kotimaasta riippumatta. Ensimmäiseen seminaariin osallistuikin heterogeeninen joukko: karjalan kielen opiskelijoita ja opettajia Itä-Suomen yliopistosta ja Petroskoin yliopistosta ja lisäksi eri-ikäisiä kieliaktivisteja sekä Suomesta että Venäjältä.

Käännösseminaarien suunnittelun lähtökohtana oli Itä-Suomen yliopiston vahva kääntäjänkoulutusosaaminen. Päämääränä oli tukea elvytystä tarjoamalla kieliaktivisteille ajantasaisia tietoja ammattimaisesta käännösprosessista ja mahdollisuus harjoitella siihen liittyviä taitoja. Asetelma poikkesi kuitenkin monin tavoin perustutkintokoulutuksen tilanteesta (Kuusi 2017). Ensinnäkään kääntämisen funktio ei vähemmistökielen kontekstissa useinkaan ole ensisijaisesti viestinnällinen, sillä puhujat ovat yleensä kaksi- tai monikielisiä, ja valtakielen hallinta voi olla vahvempaa kuin vähemmistökielen. Sen sijaan tavoitteena on muun muassa ylläpitää ja kehittää kieltä, laajentaa käyttöaloja ja lisätä yhteiskunnallista näkyvyyttä. Toiseksi nykyaikaisessa kääntäjänkoulutuksessa korostetaan työelämätaitoja (ks. esim. EMT 2009), kun taas karjalan kielen kääntäjille ei (etenkään Suomen puolella) juuri ole tarjolla ammatillisia toimintakonteksteja, vaan kyse on enemmänkin kieliaktivistien talkootyöstä. Kolmanneksi vähemmistökielillä ei yleensä ole olemassa samanlaisia sanakirjoja, kieliopeja, termikantoja, virallisia ja luotettavia rinnakkaistekstien lähteitä ja muita tietolähteitä kuin kansalliskielillä.

Neljänneksi on mainittava kielitaito. Se toki vaihtelee kaikilla kääntämisen opiskelijoilla, ja kielitaitoa syvennetään kääntäjänkoulutuksen aikana. Karjalan kääntäjäaktivistien kielitaitotasot ovat kuitenkin huomattavasti kirjavammat, ja äidinkielen ja sivistyskielen roolit ovat hyvin vaihtelevia. Osalle aktiivisimmista elvyttäjistä karjala on aikuisena opittu kieli. Jotkut kurssilaiset ovat vasta opettelemassa karjalaa, ja heidän tuottamansa käännökset ovat siten oppijankieltä. Toisaalta mukana oli myös muutamia työssään jatkuvasti karjalaksi kääntäviä. Käännösosalalla ollaan Euroopassa vasta irrottautumassa ajatuksesta, että kääntäjän pitää aina kääntää äidinkieleensä päin (ks. esim. Hunziker Heeb 2016). Onko aivan kerettiläistä opettaa ammattimaisen käännöstyön perusteita vain kielen alkeet osaaville, ja mitä tapahtuu, jos heidän käännöksensä päästetään elvytystyössä julkisille areenoille? Asiaa voidaan katsoa myös toisesta näkökulmasta: vähemmistökielten elvyttämisen arkea on joka tapauksessa se, että julkaistavat tekstit eivät ole ammattilaisten kirjoittamia tai kääntämiä, ja tässä tilanteessa ammattimaisen käännöstyön alkeetkin ovat tarpeellisia.

Kielitaitoon liittyy myös seminaarin viides haaste: kaikille yhteisen kielen puuttuminen ja sen myötä syntyneet kielikäytännöt. Opetustiimissä on mukana Natalia Giloeva, joka hallitsee kaikki kolme keskeistä kieltä: karjalan, suomen ja venäjän. Keskeisessä opetusvastuussa oleva Päivi Kuusi osaa venäjää ja suomea mutta ei karjalaa ja oli siten kouluttajana varsin poikkeuksellisessa tilanteessa: vetämässä koulutusta, jossa hallitsee kyllä molemmat yleisimmät lähtökielet mutta ei kohdekieltä. Osa Venäjän puolelta saapuneista opiskelijoista osasi heikosti suomea, jolla suurin osa luennoista pidettiin, ja kaikki luennoitsijat puolestaan eivät osanneet venäjää. Sen

vuoksi seminaarissa kiinnitettiin huomiota käytännön toimiin ymmärryksen varmistamiseksi. Suomenkielisten luentojen ojentee käännettiin karjalaksi. Ohjatuissa harjoituksissa toimintaohjeet annettiin suomeksi ja tulkattiin karjalaksi. Kirjalliset aineistot, kuten verkkotehtävien tehtävänannot ja käännöskomenttiiohje, olivat seminaarin verkkoalustalla suomen lisäksi myös karjalaksi.

Seminaarin suurin haaste oli kuitenkin ajan niukkuus suhteessa opetettavaan sisältöön. Kaiken kaikkiaan lähiopetuspäiviä oli vain kuusi (48 tuntia lähiopetusta), minkä lisäksi opiskelijat suorittivat verkkotehtäviä (87 tuntia itsenäistä työskentelyä). Tässä ajassa opiskelijoiden oli tarkoitus saada sekä teoreettinen yleiskuva että käytännön tuntumaa sisältöihin, joita yliopistojen kääntämisen tutkinto-ohjelmissa opiskellaan kolmesta viiteen vuotta. On selvää, että moni asia jäi pintaraapaisuksi. Kääntäjänkoulutuksen sisällöistä luennoilla voitiin käsitellä vain kaikkein keskeisimpiä (kuten kääntäjän ammattikuva, käännösprosessi ja tiedonhaku), ja lisäksi jonkin verran nimenomaan vähemmistökielen kääntämiseen liittyvää ainesta (kuten vähemmistökielten kääntämisen tutkimus ja käännöstoiminnan historia Karjalassa). Myös osa opiskelijoista esitteli seminaarissa omia kokemuksiaan karjalaksi kääntämisestä. Ohjatuissa harjoituksissa hankittiin käytännön tuntumaa kääntämiseen ja kirjoitettiin käännöskomenttia omasta käännöstyöstä sekä harjoiteltiin muun muassa tekstin ydinsisällön hahmottamista, erikoisalan tiedonhakua ja käännösmuistiohjelmien käyttöä. Lisäksi pidettiin Wikipedia-työpajoja, joissa kokeiltiin käytännössä Wikipedia-tekstien kääntämistä ja pyrittiin ottamaan haltuun Wikipedia-kirjoittamisen tekninen puoli. Itsenäiset verkkotehtävät sisälsivät kääntämistä, oman käännösprosessin reflektointia, vertaispalautteen antamista, käännöksen muokkaamista palautteen perusteella sekä erikoisalan tiedonhakua ja siitä raportoimista.

Tällainen kääntäjänkoulutuksen sisältöjen äärimmäinen tiivistäminen voi tuntua lähes edesvastuuttomalta aikana, jolloin kääntäjän ammatin arvostuksen nostaminen nähdään käännösosalalla tärkeänä tavoitteena. Hankkeen tavoite kuitenkin edellytti voimaannuttavaa lähestymistapaa: elvytyksen kannalta ei olisi tarkoituksenmukaista, että kääntämisen haasteellisuuden korostaminen lannistaisi nykyiset ja tulevat karjalan kääntäjät. Tavoitteena on elvyttää karjalan kieltä kääntämällä, ja siksi myös käännösseminaarin päämääränä – ajan niukkuudesta ja ryhmän heterogeenisyydestä huolimatta – oli antaa osallistujille rohkeutta ja työkaluja käytännön käännöstyöhön.

4 Kokemuksia ensimmäisestä käännösseminaarista

Seminaarien aikana käydyissä keskusteluissa, esitelmissä ja kurssipalautteessa nousivat toistuvasti esiin tietyt teemat. Käsittelemme tässä niistä keskeisimpiä.

4.1 Kieli ja mieli

Jo ensimmäisessä lähitapaamisessa selvisi, että kasvokkain tapaamiselle oli tarvetta. Useimmat karjalankieliset eivät arjessaan pääse käyttämään karjalaa läheskään niin aktiivisesti kuin haluaisivat. Itä-Suomen yliopiston karjalan kielen opiskelijoilla ei välttämättä ole ollut kontakteja muihin karjalankielisiin kuin opettajiinsa. Jotkut

opiskelijoista ovat opiskelleet kieltä omatoimisesti ja toimineet koko lailla irrallaan muusta kieliyhteisöstä. Alun varovaisen tunnustelun jälkeen seminaarin tarjoama mahdollisuus karjalan käyttöön yhteisenä kielenä otettiin innostuneesti vastaan:

- (1) Karjalasta on selvästi tulossa eniten käytetty kieli, se jota kurssilaiset käyttävät. Yliopistoväen [Itä-Suomen yliopiston väen] keskustelut ovat ainoita suomenkielisiä (myös opiskelijat keskenään). Myös luontevaa kaksikielisyyttä. Esim. avoimen ikkunan luona: ekaksi karjalaksi [xxxlaitah jo giine tms.] ja heti perään ”eikston vois laittaa jo kiinni?” (Pk 13.11.2015)

Mahdollisuus käyttää kieltä nousi esiin myös kurssipalautteissa. Neljä opiskelijaa mainitsi seminaarin tärkeimpänä antina nimenomaan karjalan kielen kuulemisen, käyttämisen tai kielitaidon kehittymisen. Kun karjala lisäksi oli kurssilla myös karjalankielisten opettajien opetuskieli ja lähes kaikki kirjallinen materiaali oli saatavilla karjalankielisinä käännöksinä, oli seminaarin kielipolitiikka omalta osaltaan kieltä kehittävä. Seminaari laajensi siten karjalan kielen käyttöalaa käännöstieteellisen keskustelun suuntaan.

Aktivistikäytäntöjen verkostoitumisessa aivan omanlaisiaan haasteita tuottaa Venäjän ja Suomen raja. Monille kurssilaisille oli erityistä merkitystä sillä, että seminaarissa kohtasivat asianharrastajat molemmilta puolilta rajaa.

- (2) Osallistuja 1: Jos on olemassa hyvä sana, vaikka se olis venäjän karjalassa, pitääkö väkisin keksiä uusia? Ei koskaan oo kaikki samaa mieltä. Jos venäjän karjalassa on jo hyvä sana sen voi suomen karjalainenkin oppia. Muuten pitää sitten kohdistaa kaikki vaan suomeen ja unohtaa venäjän karjalaiset.
Osallistuja 2: Ei. Pitää olla hyvä toleranssi.
Osallistuja 3: sen vuoksi onkin hyvä että tää seminaari on järjestetty ja eri puhujat on samojen seini-
nien sisällä ja vielä koko vuoden. (Pk 13.11.2015)

Kohtaamisen merkitys näkyi myös kurssipalautteissa. Kolme opiskelijaa nostaa yhteistyön muiden opiskelijoiden kanssa seminaarin tärkeimmäksi anniksi. Eräs opiskelija kommentoi näin:

- (3) Hyödyllisyys ennen muuta siinä, että samassa tilassa yhtäikaa oli kummankin puolen rajaa karjalan kielen aktivisteja, saimme kaikki samat tiedot samanlaisina, erinomaista! (Oa10)

Verkostoitumisen edistämiseksi seminaarissa tehtiin pari- tai ryhmätyötä kaikissa lähiopetuksena toteutetuissa harjoituksissa. Kurssipalautte osoittaa tämän olleen hyvä ratkaisu. Yhteistyö mainitaan positiivisena asiana useiden harjoitusten yhteydessä, ja vaikka osa opiskelijoista koki ryhmässä toimimisen tai parityöskentelyn haastavaksi, yhteistyötä toivottiin kurssipalautteissa lisää: yksi opiskelija ehdotti seminaarin kehittämiseksi lisää paritehtäviä ja toinen ”aktivoivampaa verbaalista yhteistä työpajatyöskentelyä”.

Seminaarin tavoitteena oli ammattimaisten toimintatapojen esittely, mutta kurssilaisia motivoi ennen kaikkea karjalan kieli. Kielenaineksen keskeinen rooli ja erityisesti yksittäisten sanojen vastineiden väliin kiihkeäkin vertailu ja arviointi näkyivät toiminnassa vahvasti. Esimerkiksi ensimmäisen seminaaripäivän kenttäpäiväkirjassa on

vielä paljon huomioita opiskelijoiden jännittyneisyydestä ja keskustelun jäähmydestä, mutta kun Natalia Giloeva esitteli pohdintaa sanan *kansanedustaja* käännösvaihtoehdoista, kuulijat lähtivät innolla mukaan miettimään vaihtoehtoja. Päiväkirjakuvaukseen tallentui tunnelman muutos:

- (4) Äänet kohoaa, jengi lämpenee, hiukan kiihdytäänkin. AFFEKTIT!!
Myös naurua, välihuutoja. Päästään asiaan:-) (pk 13.11.2015)

Sanastokeskustelut, eri murteista löytyvien vastineiden käyttö käännöksissä ja hyvien termien piirteet olivat jatkuvasti esillä ja myös kiivaimpien keskustelujen aiheena. Karjalaa vasta oppivat tekivät kurssisisällöistä muistiinpanoja myös sanavaraston laajentamisen näkökulmasta, ja sama päti myös suomenkielisiin luentoihin:

- (5) Jukan puheesta poimitaan aihepiirin termejä (”raakakäännös”, ”klikata”, ”paralleelikorpus”, ”tietoturva”) ja toistetaan niitä kuiskaten. Tällä yleisöllä sanataso – vastineiden kerääminen, käännösten arviointi, sanavaraston laajentaminen – tuntuu olevan kaiken aikaa aktivoituna. (Pk 22.4.2016)

Seminaarin lopussa kerätyssä opiskelijapalautteessa sanasto ei kuitenkaan näyttänyt yhtä keskeiseltä. Vaikka kielitaito ja mahdollisuus kuulla ja käyttää karjalaa koettiin tärkeäksi, kurssipalautteessa sanasto nousi esille osana tiedonhakutaitoja.

Keskustelun herättäminen muuntyyppisistä käännöstyön piirteistä oli usein työläämpää, mutta oli myös poikkeuksia. Esimerkiksi Päivi Kuusen vähemmistökielten kääntämisen tutkimusta käsittelevän luennon yhteydessä käytiin vilkasta keskustelua sisäisen kolonialisaation käsitteestä (Cronin 1996), kääntämissäpakosta (Branchadell 2005), interferenssistä ja karjalan puhujan identiteetistä (Pk 29.1.2016). Keskustelua syntyi myös, kun luennoilla havainnollistettiin teoriaa käytännön esimerkeillä tekstianalyysistä tai sanojen merkityksistä. Esimerkiksi ammattikielten kääntämisen luennolla keskustelua kirvoittivat esimerkit, joissa pohdittiin, mitkä piirteet tekevät tekstistä erikoiskiellisen ja miten polysemia ja homonymia eroavat toisistaan.

4.2 Apuvälineiden puute

Apuvälineiden ja tietolähteiden suhteen karjalan kääntäjät ovat heikossa asemassa. Tausta-aineistoja ja sanastolähteitä on niukasti, ja murre-erot samoin kuin rajan eri puolilla vallitsevat erilaiset kulttuuriset ja yhteiskunnalliset olosuhteet rajoittavat aineistojen käyttökelpoisuutta. Esimerkiksi karjalankielisiä verkkosivustoja on olemassa vain vähän, ja nekin muodostavat hyvin kirjavan kokonaisuuden (Moshnikov 2016). Siksi ei ole ihme, että yksittäiset lähteet saavat erittäin korostuneen aseman. Sellainen näyttää olevan ennen kaikkea Karjalan tasavallassa kerran viikossa ilmestyvällä karjalankielisellä *Oma Mua* -lehdellä, jonka toimittaja-kääntäjät ovat Petroskoin yliopiston karjalan kielen oppiaineen kasvatteja. Toimittajat joutuvat kantamaan kohtuuttomankin suurta kieliauktoriteetin taakkaa (esim. Pk 13.11.2016). Vertailun vuoksi voi miettiä, millaista olisi toimia suomentajana, jos ainoana rinnakkaistekstien ja sanaston lähteenä olisi vaikkapa yksittäinen paikallislehti.

Tiedonlähteiden niukkuudesta huolimatta (tai ehkä juuri siksi) opiskelijat kokivat tiedonhakutaitojen opetteluun tärkeäksi: kurssipalautteessa viisi opiskelijaa mainitsee ne tärkeimpänä seminaarissa oppimanaan taitona. Lisäksi niitä tehtäviä, joihin kuului tiedonhakua, kiiteltiin kurssipalautteessa hyödyllisiksi kaikkiaan 11 kertaa.

Toisaalta olemassa olevia lähteitä voi hyödyntää maksimaalisesti. Siitä mainio esimerkki on erään kurssilaisen itselleen kokoama neljän miljoonan sanan korpus, jota hän hyödyntää omassa käännöstyössään monipuolisesti (ks. Riionheimo 2016). Omien korpusten kokoamisen ja hyödyntämisen näkökulma on kääntäjänkoulutuksesta tuttu (ks. esim. Bernardini 2016). Karjalan kaltaisen pienen kielen tapauksessa omaehtoinen korpustyö tuottaa merkittävää hyötyä käännöstyöhön. Kurssin aikana nousi selvästi esiin, että karjalan kielelle tarvittaisiin kipeästi kaikille avointa ja mahdollisimman laajaa korpusta, jota kääntäjät voisivat hyödyntää työssään.

4.3 Kenelle käännetään?

Kääntäjänkoulutuksessa opitaan nopeasti pohtimaan jokaisen käännöstyön kohdalla, mihin tarkoitukseen käännös on tulossa ja kenelle se on suunnattu. Tämänäköinen viestinnällinen pohdinta ei seminaarin aikana käydyissä keskusteluissa oikein ottanut tulta, vaikka ohjelmassa oli hyvin valmisteltu osio käyttäjäkeskeisestä kääntämisestä (Pk 13.11.2015; ks. Suojanen, Koskinen & Tuominen 2015). Karjalankielinen kohdejoukko on kokonaisuudessaankin pieni, joten kääntäjä ajattelee helposti kääntävänsä ”kaikille” ja myös tuntevansa vastaanottajat henkilökohtaisesti. Vastaavasti karjalankielistä aineistoa lukevan on tarjonnan vähäisyyden vuoksi otettava vastaan kaikki tekstit, jotka tulevat saataville. (Pk 13.11.2015.) Kurssin päätteeksi palautetuissa henkilökohtaisissa ”Muistilistoissa omista [kääntämistä koskevista] oivalluksista” on kuitenkin mainintoja kohdelukijan pohtimisesta, joten asia oli kaikesta huolimatta jäänyt kurssin aikana opiskelijoiden mieleen.

Karjalan puhujien heterogeenisuus pakottaa kuitenkin käytännössä kääntäjän suuntaamaan tekstiään tietyille lukijaryhmälle. Murrevariantin valinta on yksi keskeinen strateginen päätös, samoin kuin tekstin suuntaaminen joko Suomen tai Venäjän karjalankielisille ja mm. selittävien strategioiden käyttö kohderyhmän tarpeita vastaavasti:

- (6) Osallistuja 4: ideologiasta tulee mieleen se että joutuu miettimään mille variantille käännetään ja kelle käännetään: venäjän karjalaiselle vai suomen karjalaiselle. (Pk 29.1.2016)

Seminaarin aikana tuli myös selvästi esiin se, että elvytyksen ja kielenoppimisen välineenä kääntämisellä on oma erityisluonteensa. Sen sijaan, että kohdeyleisönä olisi koko karjalanpuhujien yhteisö, saattaa yksittäinen kääntäjä tarkoittaa tekstinsä hyvinkin pienelle ja tarkkaan tunnetulle täsmäyleisölle. Tästä esimerkkinä on ”kotitarvekääntäminen”, jossa tavoitteena on tuottaa karjalankielistä, omille lapsille luettavaa kirjallisuutta. Vastaavasti laajamittainenkin käännöstyö voi olla tuotettu vain omaan käyttöön ja oman kielitaidon kohentamiseksi. (Riionheimo 2016.)

4.4 Motivaatio ja jaksaminen

Yhdessä suhteessa karjalan käännösaktivistit ja ammattikäntäjät voivat helposti tunnistaa toisensa: molemmilla on pulaa ajasta ja rahallisesta korvauksesta – joskin asia toki värittyy eri tavalla, kun on kyse yhtäällä vapaaehtoiskääntämisestä ja toisaalla toimeentulon hankkimisesta. Koska aktiivisia karjalan kääntäjiä on vähän, kertyy talkoovelvoitteita ja pyyntöjä helposti enemmän kuin on mahdollista ottaa vastaan. Kääntämiseen perehtymättömät toimeksiantajat eivät myöskään näytä aina ymmärtävän, miten paljon aikaa käännösprosessi vie varsinkin tilanteessa, jossa käännetään karjalan kaltaiselle hyvin pienelle kielelle. Käännöstieteessä on 2000-luvun aikana tutkittu paljon kääntäjien työelämää. Samalla on etsitty keinoja, joilla kääntäjät voivat suojata itseään liiallisilta vaatimuksilta ja kohtuuttomilta työehdoilta (Abdallah 2012). Kieliaktivistit kaipaavat ehkä samanlaista tukea.

Ammattikäntäjät kertovat usein rakastavansa työssään itse kääntämisen prosessia tai sen tiettyjä vaiheita kuten tiedonhakua (Koskinen 2014). Karjalan aktivistikäntäjät ovat hyvin motivoituneita, ja koska kyse on pitkälti vapaaehtoistyöstä, motivaatio ja into ovat toiminnan ylläpitämisessä avainasemassa. Elvytystyössä rakkaus ja innostus kohdistuvat kuitenkin ennen kaikkea itse karjalan kieleen, sen ilmaisuvaramoon, omaan kielenoppimiseen, kielen välittämiseen seuraavalle sukupolvelle tai karjalan kielen näkyvyyden lisäämiseen. Motivaatio kääntämiseen saattaa olla toissijaista, ja kääntäminen voi näyttäytyä lähinnä välttämättömyytenä: uhanalaisen kielen kieliaktivisti joutuu usein käytännössä toimimaan myös kääntäjänä, halusipa tai ei.

5 Mitä annettavaa käännösseminaareilla on karjalan elvytykselle?

Seminaaripalaute on kokonaisuudessaan varsin positiivista, mutta palautteissa toistuu ajatus, että opiskelijat olisivat halunneet kääntää enemmän. Ensimmäisessä seminaarissa painopiste oli tosiaan muualla kuin varsinaisessa käännöstyössä, ja palaute on sikäli syytä ottaa vakavasti. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että seminaarien pohjimmaisena tavoitteena on karjalan kielen elvytyksen tukeminen, ei vain näiden tiettyjen opiskelijoiden käännöskompetenssin kehittäminen. Valittu ammatillisia metakognitiivisia taitoja – oman toiminnan havainnointia ja reflektointia – korostava lähestymistapa mahdollisti sellaisten konkreettisten toimien identifioimisen, joilla voi olla hyvinkin pitkäaikaista merkitystä myös kurssikontekstin ulkopuolella.

Metakognitiivisilla taidoilla on yleensäkin keskeinen rooli kääntäjän kompetenssien kehittymisessä (Alves 2005). Kyky oman käännösprosessin kriittiseen tarkasteluun on osa ammattikäntäjän kompetenssia, ja myös opiskelijoita ohjataan refleктоimaan omaa käännösprosessiaan esimerkiksi pitämällä kääntäjän päiväkirjaa (Tirkkonen-Condit 2005: 407–408, 412). Seminaarissa tämä tapahtui totuttamalla opiskelijoita refleктоivan käännöskommentin kirjoittamiseen. Kurssipalaute osoittaa, että opiskelijat myös kokivat opitut metataidot hyödyllisiksi. Kolme opiskelijaa mainitsee havahtumisen oman työn refleктоimiseen tärkeimmäksi seminaarissa opituksi taidoksi:

- (7) Tärkeimpiä juttuja taisi olla kääntämisen tekniikka ja oman käännösprosessin tarkkailu. Nyt ajattelen mitä käännän enkä vain käännä. (Oa15)

Käännöskommentin kirjoittamista harjoiteltiin ensin ryhmätehtävänä lähiopetuksessa, ja ensimmäisessä etätehtävässä opiskelijat kirjoittivat itsenäisen käännöskommentin työstään. Neljä opiskelijaa mainitsee tehtävän hyvänä puolena juuri oman työn reflektoinnin. Toiset kokivat sen vaikeana, mutta toiset mainitsevat, että vaikka käännöskommentin kirjoittaminen tuntui ensin oudolta tai haastavalta, seminaarin edetessä mieli muuttui.

Metataitojen pitkäaikaista merkityspotentiaalia havainnollistaa myös käännösmuistiosio luentoineen ja harjoituksineen (ohjelmana MemoQ). Etukäteen ajatus tuntui huimapäiseltä: Annetaan heterogeeniselle vapaaehtoisikäntäjien joukolle perusopastus sellaisen teknisen apuvälineen käyttöön, jossa karjalan kielen mitään varianttia ei ole mukana. Kenttäpäiväkirjasta näkee, kuinka havainnoijan huomio on luennon aikana keskittynyt aistimaan yleisön kiinnostuksen tasoa. Se näytti vähäiseltä, eikä kysymyksiä juuri esitetty. Harjoituksen aikana oli kuitenkin ilmeistä, että opiskelijat tarttuivat työkaluun muitta mutkitta ja kiinnostuneina sen mahdollisuuksista. Harjoituksen loppuun mennessä oli toisaalta saatu luennoitsija Jukka Mäkisalo innostumaan ajatuksesta ajaa karjalan lisäämistä avoimen lähdekoodin käännösmuistiin Omega T:hen ja toisaalta testattu, miten yksittäinen käyttäjä voi ryhtyä kartuttamaan omaa karjalankielistä käännösmuistiaan jonkin sellaisen kielen paikalla, jossa on samat kirjainmerkit. (Pk 22.4.2016.) Käännösmuistin käyttöönotto karjalan kääntämiseen olisi elvytystyössä merkittävä askel. Valtaosa opiskelijoista myös kiittelee kurssi-palautteessaan käännösmuistiharjoitusta kiinnostavaksi tai hyödylliseksi (11 vastaajaa), ja kolme opiskelijaa nostaa käännösmuistiohjelmiin tutustumisen seminaarin hyödyllisimmäksi asiaksi.

Myös muista syistä on ehkä viisasta pitää fokus sinnikkäästi metataidoissa. Seminaareissa havaittiin toistuvasti, että yhteisesti käsitellyt käännösesimerkit johtavat kiivaisiin väittelyihin eri vaihtoehtojen paremmuudesta, eikä heterogeeninen ryhmä helposti löydä niistä yksimielisyyttä. Elvyttämisen näkökulmasta on kuitenkin keskeistä kannustaa mahdollisimman monia tuottamaan käännöksiä. Kriittiset kommentit saattavat lannistaa epävarman kielenkäyttäjän. On myös vältettävä vaikutelmaa, että seminaari tukee institutionaalisesti vain tiettyä karjalan varianttia. Toimintatila elvytyksen tukena kapenee, jos osa mahdollisista yhteistyökumppaneista vieraantuu hankkeesta.

Kielipoliittinen neutraalius on tärkeää myös siksi, että hanke voisi tarjota keskustelualustan toimijoille, joita arjessa erottavat mm. valtakunnanrajat, sukupolvet ja kieli-identiteetit. Pienen vähemmistökielen elvytystyössä talkotoimijoiden yhteistyö on avainasemassa, ja yhteisön tuki on tärkeä myös kunkin oman jaksamisen ylläpitämisessä. Ensimmäisen vuoden seminaari tarjosi lähiopetuspäivien ohella verkostoitumisen tukemiseen muun muassa Wikipedia-työtä, jota tehtiin sekä seminaaripäivien osana että niiden ulkopuolella. Wikipedia on yksi esimerkki digitaalisesta yhteistyöverkostosta, joka ei edellytä fyysistä läsnäoloa ja jossa voidaan yhteistyössä ja kunkin kieliosaamista hyödyntäen tavoitella yhteistä päämäärää.

Työpajoissa perehdyttiin Wikipedian käytön tekniseen puoleen, mutta päätavoitteena oli, että jokainen opiskelija lisäisi Wikipediaan yhden käännöksensä, jolloin käännöstyöstä jää konkreettinen jälki paikkaan, joka on kaikkien karjalan kielen aktivistien tavoitettavissa. Samalla edistettiin karjalankielisen Wikipedian pääsyä hautomoasteelta varsinaiseen Wikipediaan; livvinkarjalan osalta tämä tavoite toteutui syksyllä 2016 (Moshnikov 2016: 305). Wikipedia-työpajoja kiiteltiin kiinnostaviksi tai hyödyllisiksi lähes jokaisessa kurssipalautteessa. Syinä opiskelijat mainitsivat muun muassa sen, että työpajoissa saatiin jotain konkreettista aikaan ja niissä opittuja taitoja voi käyttää jatkossakin: työpajat ”antoivat kipinän Wikipedia-kirjoittamiseen” (Oa13).

Verkostoitumiseen liittyy myös kannustaminen. Motivaatio on elvytyksen kannalta avainroolissa. Siksi seminaarissa tavoiteltiin ”tekemällä oppii” -ilmapiiä, ja se avattiin kaikille kiinnostuneille kielitaidon tasosta ja aiemmasta käännöskokemuksesta riippumatta. Seminaarin edetessä kokemusten vaihto, ryhmätyöt ja muiden käännösten kommentointi synnyttivät hyvän vertaisoppimisen kehän, jota on syytä jatkossakin ylläpitää. Erityisesti alustukset seminaarilaisten omista kokemuksista olivat voimaannuttavia: jo pientäkin kielitaitoa voi käyttää, ja omia käännöksiä voi rohkaistua myös julkaisemaan. Rohkeus kääntää ja yhteistyö näkyvät myös kurssipalautteessa. Neljä opiskelijaa mainitsee seminaarin tärkeimpänä antina sen, että kokee saaneensa rohkeutta ja intoa karjalaksi kääntämiseen, ja kolme yhteistyön.

6 Lopuksi: nostaa voim kirahvin

Karjalan käännösseminaarin käytännön haasteet olivat järjestäjien tiedossa hankkeen suunnitteluvaiheesta saakka. Ammatillisen kääntäjänkoulutuksen perusteiden opettaminen ja käännösharjoitusten teettäminen hyvin heterogeenisella opiskelijaryhmällä tuntui etukäteen ajatuksena haastavalta. Järjestäjien pitkän aikavälin tavoitteet ovat korkealla, ja seminaarin aikana seurattiin, miten ensimmäiset opiskelijat ottavat koulutuksen vastaan. Viimeisen lähitapaamisen ja kurssin päätöksen jälkeen tunnelma oli intensiivinen: tunne siitä, että ”melkein mahdottomasta tuli mahdollista”, kirjattiin myös hankkeen blogiin (Riionheimo 2016). Kurssipalautteessa opiskelijat nostavat seminaarin tärkeimmäksi anniksi ennen kaikkea rohkeuden ja innon kääntää karjalaksi, kieli- ja käännöstaidon kohenemisen, tiedonhakutaidot, oman työn reflektoinnin, yhteistyön muiden opiskelijoiden kanssa ja käännösmuistiohjelmiin tutustumisen. Loppuvaikutelmaksi jää, että seminaari onnistui tavoitteessaan voimaannuttaa karjalaksi jo kääntäviä ja innostaa uusia mukaan käännöstyöhön. Samalla seminaarin järjestämisellä oli itsessään symbolista arvoa kieliaktivisteille:

- (8) Varsinaista käännöskoulutustakin tärkeämpää ja hyödyllisempää oli kenties se, että seminaari/kurssi ylipäänsä pidettiin – kokosi puhujia yhteen, nosti statusta jne. Koulutuskin oli tärkeää ja hyödyllistä. (Oa12)

Samalla käännösseminaarin järjestäjät ja kouluttajat ovat itse voimaantuneet uskomaan vähemmistökielen kääntäjänkoulutuksen mahdollisuuksiin – ja vielä laajemmassa

mittakaavassa siihen, että karjalan kielen kääntämistä varten rakennettu toimintamalli voi olla tulevaisuudessa sovellettavissa myös muiden vähemmistökielten konteksteihin.

Lähdeviitteet

Tutkimusaineisto

Pk = kenttäpäiväkirja seminaarien lähitapaamisista (Kaisa Koskinen)

Oa = opintojakson arviointi; käännösseminaarin palautelomakkeet (19 vastaajaa)

Kirjallisuuslähteet

Abdallah, Kristiina 2012. *Translators in Production Networks. Reflections on Agency, Quality and Ethics*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 21. Joensuu: University of Eastern Finland.

Alves, Fábio 2005. Bridging the Gap Between Declarative and Procedural Knowledge in the Training of Translators: Meta-Reflection Under Scrutiny. *Meta: Translator's Journal*, 50: 4.

Branchadell, Albert 2005. Introduction. Teoksessa: Albert Branchadell & Margaret West Lovell (eds) *Less Translated Languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–23.

Bernardini, Silvia 2016. Discovery learning in the language-for-translation classroom: corpora as learning aids. *Cadernos de Tradução*, 36(1), 14–35. Saatavissa: <https://periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/article/view/2175-7968.2016v36nesp1p14/31633> [viitattu 27.4.2016].

Cronin, Michael 1996. *Translating Ireland. Translation, Languages, Cultures*. Cork: Cork University Press.

EMT 2009. Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia Communication. European Masters of Translation. European Commission. Saatavissa: http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/index_en.htm [viitattu 27.4.2016].

Hunziker Heeb, Andrea 2016. Professional translators' self-concepts and directionality: indications from translation process research. Saatavissa: *Journal of Specialised Translation* 25: 74–88. http://www.jostrans.org/issue25/art_hunziker.pdf [viitattu 30.8.2016].

Karjalainen, Heini, Ulriikka Puura, Riho Grünthal & Svetlana Kovaleva 2013. Karelian in Russia: ELDIA Case-Specific Report. *Studies in European Language Diversity* 26. Mainz – Wien – Helsinki – Tartu – Marienhamn – Oulu – Maribor. Saatavissa: <https://phaidra.univie.ac.at/view/o:314612> [viitattu 21.6.2016].

Koskinen, Kaisa 2014. Kääntäjän habitus fiktiivisten rakkaus- ja erokirjeiden valossa. Teoksessa: Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (eds) *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, vol. 8, 74–88. Saatavissa: [https://sktl-fi.directo.fi/@Bin/533357/Koskinen_MikaEL2014%20\(1\).pdf](https://sktl-fi.directo.fi/@Bin/533357/Koskinen_MikaEL2014%20(1).pdf) [viitattu 30.8.2016].

- Knuuttila, Sanna-Riikka 2011. Children – the Future of the Karelian Language? Case Study in a Karelian Village. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* 2:1, 215–221.
- Kunnas, Niina 2006. Yksi, kaksi vai monta kirjakieltä? Vienankarjalaisten kanta kirjakielidebattiin. *Virittäjä* 2/2006, 229–247.
- Kuusi, Päivi 2017. Varovasti, haurasta! Vähemmistökielet ja kääntäjänkoulutus. Teoksessa: Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto, Liisa Laukkanen & Minna Ruokonen (toim.) *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, vol. 10, 47–59.
- Lane, Pia 2014. Minority language standardisation and the role of users. *Language Policy* 14:3, 263–283.
- Lemmetyinen, Anne-Mari 2015. *Karjalan kielen taival ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi Suomessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Millán-Varela, Carmen 2003. ‘Minor’ Needs or the Ambiguous Power of Translation. Teoksessa: Gabrielle Hogan-Brun & Stefan Wolff (ed.) *Minority Languages in Europe. Frameworks, Status, Prospects*. Houndmills/New York: Palgrave MacMillan, 155–172.
- Moshnikov, Ilia 2016. Karjalankieliset verkkosivut virtuaalisena kielimaisemana. *Lähivõrdlusi – Lähivertailuja* 26, 282–310.
- Palander, Marjatta, Pekka Zaikov & Milla Uusitupa 2013: Karjalan kielen tutkimusta ja opetusta kahden puolen rajaa. Teoksessa: Pekka Suutari (toim.) *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 358–385.
- Pasanen, Annika 2006. Karjalan kielen nykytila ja tulevaisuus. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91, 115–131.
- Pasanen, Annika 2010. Will language nests change the direction of language shifts? On the language nests of Inari Saamis and Karelians. Teoksessa: Helena Sulkala & Harri Mantila (toim.) *Planning a new standard language: Finnic minority languages meet the new millenium*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 95–118.
- Riionheimo, Helka 2016. Käännösseminaarin päätös – kiitämme kaikkia osallistujia! Blogikirjoitus 24.4.2016. Kiännä! Kääntäminen, elvytys ja uhanalainen karjalan kieli. Saatavissa: <http://kianna-hanke.blogspot.fi/> [viitattu 30.8.2016].
- Sarhimaa, Anneli. 2016. *Karelian in Finland. ELDIA Case-Specific Report*. Studies in European Language Diversity 27. Saatavissa: <https://fedora.phaidra.univie.ac.at/fedora/get/o:471733/bdef:Content/get> [viitattu 12.12.2016].
- Suojanen, Tytti, Kaisa Koskinen & Tiina Tuominen 2015. *User-Centered Translation*. London & New York: Routledge.
- Tirkkonen-Condit, Sonja 2005 The monitor Model Revisited: Evidence from Process Research. *Meta: Translator's Journal* 50:2, 405–414.

Torikka, Marja 2004. *Karjala. Kieli, murre ja paikka*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 129. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/> [viitattu 19.1.2017].

Kirjoittajatiedot

Kaisa Koskinen toimii käännöstieteen professorina Tampereen yliopistossa ja on Kiännä-hankkeen ohjausryhmän jäsen.

Sähköpostiosoite: Kaisa.A.Koskinen (at) staff.uta.fi

Päivi Kuusi toimii venäjän kielen ja kääntämisen yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa. Tällä hetkellä hän tekee post doc -tutkimusta vähemmistökielten kääntämisestä ja kääntäjänkoulutuksesta Emil Aaltosen säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa Kielikontaktien tutkimattomat kontekstit: kääntäminen ja tulkkaus. Hänen muita tutkimus-aiheitaan ovat kaunokirjallisuuden kääntäminen, narratologisen analyysin soveltaminen kaunokirjallisten käännösten tutkimukseen ja kääntämisen universaalit.

Sähköpostiosoite: paivi.kuusi (at) uel.fi

Helka Riionheimo on suomen kielen yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopistossa. Yksi hänen erikoisaloistaan on monialainen kielikontaktien tutkimus, jossa yhdistetään kontakti-lingvistiikan, käännöstieteen ja toisen kielen omaksumisen tutkimuksen näkökulmia. Parhaillaan hän johtaa Kiännä!-hanketta (Kääntäminen, elvytys ja uhanalainen karjalan kieli, Koneen Säätiö 2015–2018).

Sähköpostiosoite: helka.riionheimo (at) uel.fi.

Translating Vasilij Šukšin's literary dialogue into Swedish Finland Swedish as an extra resource

Olga Mezhevich¹
University of Helsinki

Abstract

This article discusses the use of colloquial markers by Vasilij Šukšin in dialogues in his fictional prose and translation of these markers into Swedish. The analysis represents a case study on translation of literary dialogue between Swedish and Russian and is based on the short story by Vasilij Šukšin *Bessovestnye* and its translation into Swedish by Ben Hellman. Colloquial markers in literary texts present a complicated task for the translator because there is often no equivalent in the target language, and, thus, the translator has to use strategies related to compensating possibilities offered by the target language. The analysis shows that Šukšin uses a wide range of colloquial markers on all language levels, which usually do not have an equivalent in Swedish. However, the translator uses the compensating possibilities of Swedish language by introducing many Swedish colloquial markers into the translation, including dialect markers as well as Finland Swedish colloquial markers as an extra resource. Though the Swedish text is more normative in comparison with the source text, the translator manages to transfer the effect of colloquialness into the Swedish text without the precise rendering of every colloquial marker used by Vasilij Šukšin.

Keywords: literary translation, translation of dialogue, colloquial markers, strategy of compensation

1 Introduction

This article is related to my PhD project on translation of colloquial markers in literary texts between Russian and Swedish. The aim is to account for existing translation strategies for rendering the colloquialness of the source text into translation. Colloquial markers, such as dialecticisms, colloquialisms, repetitions and ellipsis are used by an author to create an illusion of authentic speech in a literary text. Here, I analyze the use of colloquial markers by Vasilij Šukšin in the dialogues of the short story *Bessovestnye* and its Swedish translation “De Samvetlösa” by Ben Hellman, a Finland Swedish translator. The motivation for analyzing this particular translation lies in its uniqueness as it is the only Swedish translation of Šukšin's work made in Finland. The analysis of

¹ The author is conducting her research under a grant from The Society of Swedish Literature in Finland (SLS).

the Finland Swedish translation provides a possibility to investigate a different approach towards translation of Šukšin's work into Swedish as it relies not only on standard Swedish.

2 Methodological framework

I will conduct the analysis within the framework of Descriptive Translation Studies (DTS). First, I will describe the usage of colloquial markers in the source text and then in the target text. After that, I will find out the shifts that happen in the translation process of the colloquial markers. Finally, I will attempt generalizations, reconstructing the translation process of colloquial markers from Russian into Swedish. Moreover, I will examine the translation by Ben Hellman for signs of the law of growing standardization (Toury 1995) as well as look for similar tendencies as those observed by Englund Dimitrova (2004) in the translation of the dialect and colloquial markers.

First, I will introduce Vasilij Šukšin and the short story *Bessovestnye*, then discuss fictional speech in literary prose, as well as tendencies observed in the translation of dialect and colloquial markers. After that I will categorize the most frequent colloquial markers used by Šukšin in the short story under different language levels. Finally, I will examine Swedish translation for the most frequent and effective colloquial markers, including Finland Swedish and the shift that happens in the translation process. The main objective of the data analysis is to find existing strategies for rendering the colloquialness of the source text into translation.

3 Vasilij Šukšin and the short story *Bessovestnye*

Vasilij Makarovič Šukšin was a famous Russian actor, writer, and movie director. He appeared as an actor in more than twenty movies from 1958 until his death in 1974 and directed five films, which were adaptations of his own prose onto the big screen. One of Šukšin's most popular works was his last movie *Kalina krasnaja* ("Red Kalina Berry", 1973), which is regularly shown on Russian television.

Šukšin's literary works cover 130 short stories, ten novellas for stage and screen, and two novels. Many researchers of Šukšin's literary work paid special attention to his style of writing and language representation as the fictional speech of his characters is often filled with rural colloquialisms, dialectal elements, and vulgarisms. As Šukšin himself put it in one of his working notes: "I know when I'm writing well: when I write and it's as if the pen is extracting living human voices from the paper" (Givens 2000: 38). For him, these "living human voices" were the essence of writing and he was striving to create an illusion of presence as if the reader were a witness of the dialogue between his characters.

The short story *Bessovestnye* ("De samvetslösa" in Swedish) was first published in 1970 under a different title *Svatovstvo* ("Matchmaking") in the journal *Novij Mir*. The short story was republished under the title *Bessovestnye* ("Shameless ones") in 1973 as a part of the short story collection *Haraktery* ("Characters") and in 1975 as a part of the

collection *Brat moj* (“My Brother”). *Bessovestnye* tells about an old man Gluhov living in the countryside. Gluhov is a widower whose three older sons were killed during the Great Patriotic War and whose youngest son lives in the city and seldom visits his father. Feeling lonely, Gluhov decides to marry again. As his future wife, he chooses an old woman called Otavina, who is not originally from the village but has lived there for a long time. Feeling shy to ask Otavina to live together, Gluhov decides to ask an old woman named Malyševa to become a mediator in this delicate situation. Malyševa is quite surprised by Gluhov’s request but agrees to help him. After talking to Otavina, she finds out that Otavina would accept his offer to live together. But when they all three meet together Malyševa shames Gluhov and Otavina as being too old to marry, as egoists and shameless ones. After such an embarrassing encounter, all three never speak to each other again. The short story has a humoristic tone as do many stories by Šukšin.

4 Fictional speech in prose

Written and spoken languages are produced under different conditions and manifest themselves in different forms. Written language is more standardized than spoken, while spoken language is characterized by inexplicitness, general lack of planning and normal non-fluency (Crystal & Davy quoted in Liljestrand 1983: 34). Therefore, fictional speech is never a complete or precise rendering of an authentic speech: a dialogue between two characters in fiction strongly differs from an authentic conversation between two people (see Liljestrand 1983; Londen 1989; Larsson 1992). Moreover, fictional speech is a part of a literary work and, thus, is affected by both artistic and language restrictions. Because of these reasons, a writer can choose only some features which, according to the norms of the written and spoken language, are specific to the spoken language code and alien to the written, i.e. colloquial markers. Thereby, the writer introduces a contrast which creates an illusion of spoken language in prose to the reader (Lindqvist 1995: 83). According to Jenny Brumme and Anna Espunya (2012: 13) fictional orality is

an attempt to recreate the language of communicative immediacy in fictional texts [...] Fictional orality is not opposed to actual orality, but is conceived as a special technique which consists of mainly evocation of certain characteristics of spoken communicative situations such as spontaneity, familiarity, face-to-face interaction or physical proximity.

The author of a fiction text can combine different resources to create fictive orality. According to Susanne M. Cadera these resources exist on two levels – the narrative and the linguistic. *The narrative level* includes narrative techniques as well as graphic presentation of the text. *The linguistic level* implies various linguistic variations on different language levels (Brumme & Espunya 2012: 37–38). The linguistic level of fictive orality comprises use of markers on different language levels such as phonological, morphological, lexical, and syntactic.

As mentioned earlier, Vasilij Šukšin is very precise about rendering his characters' "speech". I will analyze the most frequent colloquial markers that Šukšin uses in the short story *Bessovestnye* on different language levels.

5 Translating colloquial markers

Birgitta Englund Dimitrova has distinguished three tendencies observed in the translation of dialect (1997, 2004):

- Translations generally tend to be more normative than original works, or to conform to codified standards, in terms of language use.
- If the translation has linguistic markers for a specific variety/register, they will tend to be fewer than in the source text. This can be the case both in each text segment and in the total number of text segments with such linguistic markers.
- Even if the source text uses both phonological/orthographical, morpho-/syntactical and lexical markers, the translation will tend mainly to use lexical markers.

However, this model can have a wider application, to account for general tendencies in reproduction of discourse, where the same movement towards the center can be observed (Englund Dimitrova 2004: 135). These tendencies can be compared to the law of growing standardization proposed by Gideon Toury. This law states that "in translation, textual relations obtaining in the original are often modified, sometimes to the point of being totally ignored, in favour of [more] habitual options offered by a target repertoire" (Toury 1995: 268).

Englund Dimitrova (2004: 131) identifies two reasons for the abovementioned tendencies:

- translators' perceptions of their own status and prestige as text producers
- translators' perception and understanding of the dialect features in the target text.

I will look for the above mentioned tendencies in the translation process of the short story *Bessovestnye* into Swedish. To make my point clear to the reader, I will translate examples of the Russian and Swedish colloquial markers into English.

6 Overall characterization of Šukšin's language in *Bessovestnye*

In the following, I will present the most prominent colloquial markers used by Vasilij Šukšin in *Bessovestnye*. The story is quite short and consists of 2845 words. It is narrated in the third person, but even the narrative text contains many colloquialisms. In addition, Vasili Šukšin uses direct speech abundantly in the story and saturates it with many colloquial markers so that we can hear the "living human voices" of the old man Gluhov and the women Malyševa and Otavina.

6.1 Morphological level

Šukšin uses many colloquial particles, adverbs, and interjections. The enclitical particle *-to* which Šukšin uses throughout the story, has an emphatic function, i.e. it is used for highlighting and stressing the word in the sentence, which the particle is attached to. Altogether, Šukšin uses the enclitical particle *-to* 29 times in the short story and it is attached to nouns, verbs, pronouns: *смысл-то* ('meaning'), *толку-то* ('any sense'), *вы жениться-то* ('to marry'), *я-то* ('me'), *четырёх-то* ('four'), *свой-то* ('own'), *думы-то* ('thoughts'), *к концу-то* ('towards the end'). Another colloquial particle *-ка* used for expressing request, prompting: *ну-ка* ('well'), *позоди-ка* ('wait a bit'), *не гони-ка* ('don't rush me'). Particle *мол* ('like') is used when referring to someone else's speech.

Russian language is rich with the possibilities of word formation. There are many suffixes which add the variation of the meaning to the original word. These suffixes can express different attitudes towards the subject: affectionate, derogatory, familiar, scornful, etc. Words formed with the help of these suffixes are used very often in the colloquial speech as they help to transfer emotions and attitudes. Vasilij Šukšin includes many nouns with the diminutive suffixes expressing affection into the speech of his characters: *сальца* (standard: 'сало' ['home-cured bacon']), *смертынька* (standard: 'смерть' ['death']), *порочка* (standard: 'пора' ['pore']), *старушка* (standard: 'старуха' ['old woman']), *избенка* (standard: 'изба' ['log hut, cottage']), *сиротинки* (standard: 'сироты' ['orphans']).

6.2 Lexical level

Lexical level is characterized primarily by the use of dialecticisms and colloquialisms. **Colloquialisms** refer to the usage of informal or everyday language in literature. **Dialecticisms** refer to the usage of the dialect (linguistic variety being spoken within a certain geographical area) in a literary text.

First of all, in dialogues Šukšin uses many dialect markers that are especially typical of Altai region in Russia where Šukšin was born and grew up. Šukšin uses dialect forms that reflect peculiarities of pronunciation as well as word formation of villagers such as: *ишо* (standard: 'ещё' ['more']), *накатывают* (standard: 'накатывает' ['coming over']), *ничо* (standard: 'ничего' ['nothing']), *регулярно* (standard: 'регулярно' ['regularly']), *чижало* (standard: 'тяжело' ['difficult']), *тада* (standard: 'тогда' ['then']), *сходятся* (original: 'сходятся' ['pair up']), *условиев* (standard: 'условий' ['conditions']). Šukšin uses dialectal elements in his story in order to give it a local color and to describe his characters as villagers of the Altai region, which was dear to the writer.

Colloquialisms are used to enrich the text: *помер* (standard: 'умер' ['died']), *схоронить* (standard: 'похоронить' ['to bury']), *ихняя* (standard: 'их' ['their']), *выпилиши* (standard: 'выпивши' ['a bit drunk']), *изозлилась* (standard: 'разозлилась' ['got angry']), *не укоротишь* (standard: 'не запретишь' ['can't forbid']), *помялись* (standard: 'не решались' ['were hesitant']), etc.

6.3 Syntactical level

Syntax also plays an important role for Šukšin when stylizing characters' speech. He uses such an arrangement of words, which is typical for the colloquial speech, which has a special way of phrase construction. With the help of "parcelling" (words parcelled from the main sentence) the writer stresses the important parts of the message:

- (1) – Ну, содержания-то, слава богу, хватало, чего доброго. С избытком. (Šukšin 1985: 435)
– There was plenty of meaning thanks to God, all right. More than enough. (my transl.)

Different types of inversion are also typical of the colloquial speech in Russian. Although the Russian language has a relatively free word order, inversion of clausal constituents helps to highlight the most important part of the message, putting it either at the beginning or at the end of the sentence. In the example (2), there is inversion of the predicate and the subject:

- (2) – Не знает она! Вот и пришел-то просить: поговорила бы ты с ей. (Šukšin 1985: 436)
– Doesn't she know anything! That's why I'm asking you – would you talk to her. (my transl.)

Šukšin uses different types of ellipsis (often the verb, but also other parts) in his characters' speech as well. In the example (3), the verb 'came' is omitted in the first sentence, and in the second sentence the object is missing:

- (3) – Я, Сергеевна, за советом. *Помоги*. (Šukšin 1985: 435)
– I, Sergeyevna, (came) for advice. *Help*. (my transl.)

Šukšin's punctuation in the story also contributes to the expression of colloquialness of a character's speech. Punctuation marks used by Šukšin, such as suspension points and dashes, reflect the emotional side of people's speech, and its intensity and dynamism:

- (4) – Ну, жениться... это... какая уж это женитьба? Так — сойдемся для облегчения. (Šukšin 1985: 436)
– Well, to marry...well...what kind of marriage is that? Just – live together for making life easier. (my transl.)

It is important to realize that these are only some of several examples of the most prominent colloquial markers in the short story *Bessovestnye* by Šukšin. However, the following analysis of the translation of the short story into Swedish allows a deeper look at the use of the colloquial markers by Šukšin.

7 The translation of the story *Bessovestnye* into Swedish

The short story *Bessovestnye* was translated into Swedish by Ben Hellman and published in Finland in the journal *Horisont* in 1977. *Horisont* is an Ostrobothnian journal that has been issued since October 1954 in Vaasa by the Swedish Ostrobothnia Literature Association. *Horisont* publishes essays, articles, poems, and short stories in Swedish. Ben Hellman's translation in the journal is accompanied by a short

presentation of Vasilij Šukšin, his background and his literary work. A photo of Vasilij Šukšin is presented to the reader as well as a small illustration by Dan Holm for the short story. As the translation by Ben Hellman is the only Swedish translation of Vasilij Šukšin's work in Finland, it is possible to assume that the translation's main purpose is to introduce Šukšin's work primarily to the Swedish speaking readers in Finland.

The Swedish translation of the story consists of 4196 words, which is more than the original text (2485 words). Ben Hellman is consistent in his use of colloquial markers in the translation. However, sometimes the translation into Swedish lacks the colloquial marking and becomes more standardized in comparison with the Russian original. In the example (5) colloquial marker 'ихнюю' ('their') is translated neutrally to Swedish 'deras' as well as colloquial verbs 'советую' ('recommend') and 'стать' ('get up') are translated with standard verbs 'föreslår' and 'reser oss'.

- (5) Jag föreslår, Olga Sergejevna, att vi reser oss och ärar deras minne. (Sjuksjin 1977: 44)
Я советую, Ольга Сергеевна, стать и почтить ихнюю память. (Šukšin 1985: 434)

At the same time, it is essential to point out that even if there is often no equivalent for some Russian colloquial markers in Swedish, the translator tries to compensate for the effect elsewhere with colloquial markers available in Swedish. The table below illustrates typical colloquial markers that the translator uses consistently in his text:

Table 1: Use of Swedish/Finland Swedish colloquial markers in *De samvetslösa*

Swedish/Finland Swedish colloquial marker	How many times used in the text	Swedish/Finland Swedish colloquial marker	How many times used in the text
mej	19	ren	1
sej	8	sen	9
dej	12	varann	1
säja, säjer, säj	16	stan	4
nånting	2	nog (Finland Swedish)	8
nånstans	1	väl (Finland Swedish)	8
nåt	1	ju (Finland Swedish)	18
sånt	2	sku (Finland Swedish)	33
nån	9	nu	4

The first group of colloquial markers in Table 1 is represented by words that have a colloquial variant of spelling: *mej* (standard: 'mig' ['me, myself']), *sej* (standard: 'sig' ['himself, herself, itself']), *dej* (standard: 'dig' ['yourself']), *säja, säjer, säj* (standard: 'säga, säger, säg' ['say, says, say']). Though these words are pronounced the same, the colloquial spelling is a conventionalized signal for the colloquialness in the text.

The second group includes reduced colloquial forms of words, i.e. *nånting* (standard: 'någonting' ['something']), *nånstans* (standard: 'någonstans' ['somewhere']), *nåt* (standard: 'något' ['something']), *sånt* (standard: 'sådant' ['such']), *nån* (standard:

‘någon’ [‘something’]), *ren* (standard: ‘redan’ [‘already’]), *sen* (standard: ‘sedan’ [‘then’]), *varann* (standard: ‘varandra’ [‘each other’]), *stan* (standard: ‘staden’ [‘the city’]).

The third group, which will be discussed further, is formed by adverbs and particles which are mainly typical of Finland Swedish.

As described before, Vasilij Šukšin uses many dialect forms to highlight how villagers would speak. The translator does not follow this pattern because translating the source language dialect into a specific target language dialect would “naturalize” the story, removing it from the source culture and moving it into the target culture (Englund Dimitrova 2004: 131–132). However, the translator uses the Finland Swedish dialect adjective form *ordentliger* as shown in example (6) as well as the changed word order in a noun phrase, which is typical for the Swedish dialects: the possessive pronoun is in postposition towards the noun it belongs to. The translator uses this dialect marker consistently in the text: *pojken min* (‘my son’) in the example (7), *trädgården min* (‘my garden’), *dottern min* (‘my daughter’), *flickan min* (‘my girl’), *stugan sin* (‘her house’), *stugrucket mitt* (‘my house’), *livet sitt* (‘her life’).

- (6) – Det är vad man kan kalla en... *ordentliger* makt. Förr var det så att när folk blev gamla, så ville ingen veta av dem längre. Men nu får man pension. (Sjuksjin 1977: 44)
– Ведь вот какая... *аккуратная* власть! Раньше как: дожил старик до глубокой старости — никому не нужен. А теперь — пенсия. (Šukšin 1985: 433-434)
- (7) *Pojken min* brukar sticka åt mej enfemrubel när han kommer – ibland gör han det, ibland glömmen han. (Sjuksjin 1977: 44)
Мне родной сын пятерку приедет сунет, и то ладно, а то и забудет. (Šukšin 1985: 434)

Another key point is that the translator uses many colloquial markers that are typical of Finland Swedish and not of standard Swedish. The most prominent example is the abundant use of the shortened version of the modal auxiliary *skulle* – *sku* (‘will, would’) in the translation:

- (8) Men vi *sku* åtminstone få livet att gå. Den som dör först *sku* ha nån som ser till att han kommer i jorden. (Sjuksjin 1977: 45)
А мы бы как-нибудь и скоротали бы остаток жизни-то. Кто первый *помер* — есть кому *схоронить*. (Šukšin 1985: 436)

Another Finland Swedish colloquial marker is the use of the word *fast* in the meaning “for example” which is influenced by the use of the Finnish word *vaikka* (Reuter 1993):

- (9) *Stugan sin* kan hon *fast* sälja. Eller så kan hon spika igen den och sen om vi trivs och kommer bra överens, så kan hon sälja den. (Sjuksjin 1977: 45)
А свою избу *пускай* продаст. Или так: *пускай* пока заколотит ее, поживем, уживемся — тогда уж *пускай* продает. (Šukšin 1985: 435)

Furthermore, the translator uses the following modal particles, which are typical for colloquial speech: *ju* (‘of course, as we know’), *nog* (‘probably, sort of’ or ‘definitely’ in Finland Swedish), *väl* (‘probably, I think’), *nu* (‘well’).

- (10) – Med mej är det ingenting. Det är *ju* ni som tänker gifta er, inte jag. Och så frågar du vad som fattas mej. Mej går det ingen nöd på. (Sjuksjin 1977: 45)
– Я ничего. Вы жениться-то надумали, не я. А ты меня спрашиваешь: чего я? Я-то ничего. (Šukšin 1985: 436)

Modal particles *nog* and *nu* are especially common for Finland Swedish (Lindström 2008: 95–99) and they differ in meaning as compared to standard Swedish. Examples (11) and (12) illustrate the use of the modal particles. Moreover, in both examples the transition-marking particle *nå* ('well') is used which is also typical for Finland Swedish:

- (11) – Ja, just det. *Nog* vet man hurudana de är! Som allra först *sku* jag liksom vilja veta och kunna hoppas på att han inte börjar tränga sig på. Och sen inga svordomar. Och tobaken... *Nå*, det är *väl* så med det... alla röker, så det är *väl* inget att göra åt. (Sjuksjin 1977: 46)
– А как? Так. Они знаешь какие! *Перьво-наперьво* я бы желала знать и быть в надежде, *што* он приставать не станет. И *штоб* не *материцинничал*. Табак курит... Ну, тут уж... все *курют*, тут не *укоротишь*. (Šukšin 1985: 438)
- (12) – *Nå*, låt gå för giftermål då. Och vad är det för fel på det *nu* då? (Sjuksjin 1977: 45)
– *Hu* – жениться. А что, это не поощряется? (Šukšin 1985: 436)

The example (13) is an excellent illustration of how Ben Hellman manages the task to translate a text heavily loaded with colloquial markers. He manages not only to transfer the meaning of the phrases said by the old woman Otavina in the story, but also to saturate the text with Swedish colloquial markers. As can be seen, the translator does not try to transfer all the colloquial markers used by Šukšin into Swedish: it would be almost impossible to accomplish, and even trying could make the Swedish text incomprehensible. That is why the translator chooses a strategy of compensation. He translates the text into Swedish so that the meaning is transferred fully, and saturates the text with Swedish and Finland Swedish colloquial markers, which, however, do not formally match the Russian markers.

- (13) – Vänta *nu*, driv inte på *mej* som på en häst. Jag *säjer* bara att det är många villkor jag har att komma med. Det går inte och det går inte... Och då börjar gubben fundera och *säjer*: »Vad får man göra *då*?» Och dit far hela frieriet. Otavina småskrattade igen. — Vem *sku* ha anat, vem *sku* ha trott... *Herre je, herre je*. Jag *säjer* *då* det. I Bulanicha där jag bodde förr, där hade jag en god väninna och till henne så kom det en gubbe, prata *hit och dit* och *sa* till sist: »Ska vi inte leva tillsammans du och jag, Kuzmovna.» Och så blev det. Han är död nu *sen* några år tillbaka... Men hon bor i *huset hans*. Bra hade de, det vet jag. Hur länge? Det blev en fem år. Inte så han ska ha gjort henne förnär på något sätt. Människorna blir klokare mot slutet av livet. Men se *nu*... då man ser hur det är i dag... *herre min skapare!*.. Det är bäst att inte *säja nåt*. Bara man får leva i fred och ha det varmt i stugan... *Stugrucklet mitt* är det inte mycket bevänt med längre, jag fick vara glad då vintern tog slut, för det är inte gott att värma upp det. Man *eldar och eldar*, men det är som att bo i ett såll. (Sjuksjin 1977: 46)

– *Погоди-ка*, не *гони-ка* коней. Я *вот* и говорю: много у меня всяких *условиев* получается. То — нельзя, это — нельзя... А старик подумает да и скажет: «Чего же *тада* и *можно-то*?» И все наше *сватовство-то* само собой и распадется, — *Отавиха* опять мелко засмеялась. — *Вот не думала, не гадала...* *Господи, господи*. Оно бы — *так-то* чего? У меня *вон товарка* моя задушевная бывшая в Буланихе, где я раньше жила, тоже *вот так вот*: пришел старик, *тары-бары*, а потом и говорит: «Давай, *мол*, *Кузьмовна*, вместе жить». И жили. Он, правда, уж умер *года два* как... А она живет в его доме. И хорошо жили, я знаю. Сколько?... *Годов* пять жили. *Ничо*, не обижал ее. К концу-то жизни люди умней делаются. *Счас вон...* поглядишь на *нонешних-то...* *господи, господи!*.. Поглядишь, и ничего не

скажешь. Оно бы, *знамо*, и мне в покое бы дожить да в тепле... *Избенка-то* у меня вся *прохудилась*, рада, что уж зима кончилась — никак ее не натопишь. *Топишь-топишь, топишь-топишь*, а все как под решетом. (Šukšin 1985: 438)

Where possible, the translator uses the colloquial marker in the same place as in the original text: *господи, господи* - *herre je, herre je* ('my God, my God'); *тут-и-там* - *hit och dit* ('hither and thither'); *избенка-то* - *stugrucket mitt* ('log hut, cottage'); *топишь-топишь* - *man eldar och eldar* ('one heats up and heats up'). Otherwise, Russian colloquial markers are translated neutrally but the effect of colloquialness is compensated by the use of Swedish and Finland Swedish colloquial markers: *mej, nu, sku, sen, säjer, då, sa, huset hans, säja nåt*. The range of colloquial markers in the original text is broader than in the translation: in the original text there are 30 markers and in the translated text – 20 markers. This conforms to the second tendency observed by Englund Dimitrova that the translation tends to have fewer linguistic markers for a specific variety/register in comparison with the source text. Moreover, a lot of markers occurring in the translation are not a direct equivalent to a colloquial unit in source text; instead, the translator uses *the strategy of compensation* and inserts colloquial units where there were none in the source text.

As shown above, Ben Hellman uses many colloquial markers in his translation of the short story *Bessovestnye* by Vasilij Šukšin. He uses not only the most conventional typical colloquial markers and dialect forms, but also traits from the variety of Finland Swedish to create an illusion of non-standard, colloquial, dialectally-flavored speech.

8 Conclusions

The analysis presented above shows that the source text is filled with colloquial markers on all language levels. The Swedish translation tends to have fewer markers in comparison to the original source text, i.e. the translation becomes more normative which conforms to the law of growing standardization in translation. It is also important to emphasize that most of the colloquial markers do not have an equivalent in the target language and are thus translated normatively. Instead, the effect of colloquialness is created by the colloquial markers which are typical for Swedish and Finland Swedish in other places of the target text, i.e. the strategy of compensation is used.

If a translator tries to translate every Russian colloquial marker into Swedish, the text will become overloaded with unnatural and strange elements for the reader of the Swedish text. It will lose its charm, easiness, and effect on the reader. The task of the translator is not to translate the text literally, but to stylize it again by means of the Swedish language while trying to preserve the essential elements and impressions where possible.

The translation of Šukšin's work is an art where the translator can show himself as a brilliant language stylist and a language specialist. Ben Hellman is not transferring the whole range of Russian colloquial markers into Swedish, but he compensates the effect produced through the consistent use of Swedish colloquial markers. It is also important to point out that Ben Hellman uses Finland Swedish as an extra resource partly because

it is his own language variety and partly because it is published in a Finland Swedish journal and the translation is aimed at a Finland Swedish reader.

List of References

Research Material

Šukšin, Vasilij 1985. *Sobranie sočinenij. Tom vtoroj*. Moskva: Molodaja gvardija.

Sjuksjin, Vasilij 1977. De samvetslösa [The Swedish translation of *Bessovestnye*.] Translated by Ben Hellman. *Horisont* 3, 42–47.

Works Cited

Brumme, Jenny & Anna Espunya 2012. *The translation of fictive dialogue*. Amsterdam/New York: Rodopi.

Englund Dimitrova, Birgitta 1997. Translation of Dialect in Fictional Prose – Vilhelm Moberg in Russian and English as a Case in Point. In: *Norm, variation and change in language: Proceedings of the centenary meeting of the Nyfilologiska sällskapet, Nedre Manilla 22–23 March 1996*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 49–65.

Englund Dimitrova, Birgitta 2004. Orality, literacy, reproduction of discourse and the translation of dialect. In: Irmeli Helin (ed) *Dialektübersetzung und Dialekte im Multimedia*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 121–139.

Givens, John 2000. *Prodigal Son: Vasilij Šukšin in Soviet Russian Culture*. Evanston: Northwestern University Press.

Larsson, Mats 1992. *Från tjeckiska till svenska. Översättningsstrategier för litterärt talspråk*. Stockholm: Stockholm universitet.

Liljestrand, Birger 1983. *Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 54. Umeå: Umeå universitet.

Lindqvist, Yvonne 1995. Spoken Language in Literary Prose – a Translation Problem. A Case Study of the *Catcher in the Rye* by J.E. Salinger. In: Peter Jansen (ed) *Translation and the Manipulation of Discourse*. Leuven: CETRA, 77–107.

Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Londen, Anne-Marie 1989. *Litterärt talspråk. Studier i Runar Schildts berättarteknik med särskild hänsyn till dialogen*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet.

Reuter, Mikael 1993. Fast. Reuters ruta 9/9. Available at: http://www.kotus.fi/sv/publikationer/sprakspalter/reuters_rutor/1993/fast [accessed 10 September 2016].

Toury, Gideon 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

About the Author

Olga Mezhevich is a PhD student at the Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, University of Helsinki. Her research interests include literary translation, translation of Russian and Finland Swedish literature and translation theories.

E-mail: olga.mezhevich@helsinki.fi

Syysseminaarin satoa

Teoria kääntäjän työssä ja kääntämisen opetuksessa

Minna Ruokonen
Itä-Suomen yliopisto

Hilkka Pekkanen
Vapaa suomentaja, kääntämisen opettaja ja tutkija

Abstract

This article reports on the autumn seminar of the Teachers' and Researchers' Section of the Finnish Association of Translators and Interpreters, held in August 2016. The theme of the seminar was the relationship between translation theories, translator's work and translation teaching, approached through three presentations and discussion. In this article, we first consider different meanings of 'theory'. Next, Hilkka Pekkanen discusses to what extent translation theories fulfill the criteria of scientific theory and how translation theories can help experienced translators, arguing that although translators' needs and job descriptions vary, theories can help expand one's horizons and develop one's professional identity. Moving on to translation teachers' perspective, Minna Ruokonen reports on Marja Kivilehto's research into how translation teachers do not necessarily employ explicit references to theories when commenting on translations. The lack of explicit theoretical references also shows in the Finnish Database for Teaching Methods in Translation and Interpreting, although the Database reflects a view of translation as goal-oriented action and of translators as professionals who reflect on their actions and cooperate with other actors. Finally, we cover the subsequent seminar discussion, which introduced examples of integrating theory into teaching and considered the role of theory in translator training.

Keywords: teoria, käännteoriat, kääntäjän työ, kääntämisen opetus, kääntämiskäsitykset

Asiasanat: theory, translation theories, translation practice, translator training, views of translation

1 Johdanto

Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton opettajien ja tulkkien jaoston eli V jaoston vuotuisen syysseminaarin tavoitteena on kehittää käännte- ja tulkkausalan koulutusta ja vahvistaa opetushenkilöstön osaamista. Elokuussa 2016 seminaari järjestettiin Tampereen yliopistossa. Seminaarissa keskusteltiin alustusten pohjalta siitä, mitä hyötyä teorioista on kääntäjän työssä ja miten teorioita voi integroida kääntämisen opetukseen.

Tämä artikkeli on yhteenveto seminaarin alustuksista ja niistä virinneestä keskustelusta. Luvussa 2 tarkastelemme ensin teorian käsitettä: Minna Ruokonen käsittelee ajatusta teoriasta henkilökohtaisena katsantokantana ja käyttöteoriana (alaluku 2.1), jonka jälkeen Hilikka Pekkanen jatkaa tarkastelemalla tieteellisen teorian määritelmää sekä käännteorioita tieteellisinä teorioina (alaluku 2.2). Luvussa 3 kääntäjänä, kääntämisen opettajana ja tutkijana toimiva Hilikka Pekkanen pohtii tieteellisten teorioiden hyödyllisyyttä omien kokemustensa perusteella. Tämän jälkeen Minna Ruokonen käsittelee teorioiden roolia kääntämisen opetuksessa käyttäen esimerkkeinä Marja Kivilehdon alustusta kääntämisen opettajien tietoperustasta (alaluku 4.1) sekä omaa alustustaan teorian näkyvyydestä Kääntämisen ja tulkkauksen opetuksen menetelmävarannossa (4.2). Keskustelun pohjalta artikkelissa tuodaan esiin myös seminaarin osanottajien esimerkkejä toimivista tavoista integroida teorioita ja käytännön käännteopetusta (luku 5) sekä pohditaan, missä määrin teorioita tulisi sisällyttää kääntämisen opetukseen (luku 6).

2 Mitä teoria on?

Teoria juontaa juurensa kreikan kielen sanasta *θεωρία* eli *theoria*, joka tarkoitti näkemistä. Pohjimmiltaan teoria onkin näkemys tai tarkastelutapa. (Chesterman 2007 [2001]: 341.) Nykyään teorialla tarkoitetaan yleiskielessä kuitenkin useimmiten laajaa ja systemaattista, monesti tieteellistä ajatusrakennelmaa (*Kielitoimiston sanakirja* 2016: s.v. *teoria*). Toinen yleiskielelle tyypillinen merkitys on ”oletamus, oletus, otaksuma, hypoteesi” (mp.). Teoria kärjistetäänkin helposti pelkiksi hypoteeseiksi ja käytännön vastakohtaksi (”Tuo on pelkkää teoriaa”; mp.), vaikka tieteellinen teoria on tiukasti sidoksissa käytäntöön (ks. luku 2.2).

Tässä artikkelissa keskeisiä *teorian* merkityksiä ovat teoria näkemyksenä tai tarkastelutapana (2.1) ja teoria tieteenfilosofisesti määriteltynä käsitteiden tai lakien järjestelmänä (2.2).

2.1 Teoria näkemyksenä

Minna Ruokonen

Pohjimmiltaan teoria on siis näkemys, katsantokanta tai tarkastelutapa (Chesterman 2007 [2001]: 341). Tunnetussa esimerkissään Andrew Chesterman (2007 [2001]) soveltaa Karl Popperin tieteellisen menetelmän kuvausta käännteoprosessiin ja havainnollistaa, että kääntäjän ongelmanratkaisun voi nähdä teorianmuodostuksena: kääntäjä havaitsee käännteongelman, muotoilee oman näkemyksensä mukaisen alustavan ratkaisun sekä arvioi ja muokkaa ratkaisua tarvittaessa.

Tämän artikkelin kannalta erityisen kiinnostavaa on, että ajatus teoriasta näkemyksenä tai käsityksinä näkyy **opettajien ajattelun ja tietämyksen**

tutkimuksessa. Siinä eräs keskeinen käsite on *käyttöteoria*¹: opettajan henkilökohtainen tietopohja, joka muodostuu opettajan opetussisältöihin ja -menetelmiin liittyvästä tiedosta sekä opettajan kokemuksista, arvoista ja uskomuksista ja jota opettaja soveltaa tilanteeseen sopivalla tavalla (Aaltonen & Pitkäniemi 2001: 404–405; ks. myös Kivilehto 2013a: 104–106). Opettajien ajattelua voi lähestyä myös *tietoperustan* käsitteen kautta; termi on eri, mutta tietoperustankin keskeinen osa ovat opettajan omat käsitykset opetussisällöistä, oppimisesta ja opettajan ja oppijan rooleista. Esimerkiksi Marja Kivilehto (2013a, 2013b) käyttää tietoperustan käsitettä tarkastellessaan kääntämisen opettajien käsityksiä kääntämisestä, palautteen antamisesta ja kääntämisen opettamisesta.

2.2 Tieteellinen teoria ja käännosteoriat

Hilkka Pekkanen

Tieteellinen teoria määritellään tieteenfilosofiassa yleensä jonkinlaiseksi systemaattiseksi kokoelmaksi käsitteitä ja niitä yhdistäviä lakeja tai periaatteita. Tieteellinen teoria syntyy joko hahmottamalla jokin abstrakti laki- tai käsitekokonaisuus, joka voidaan ainakin osittain todentaa käytäntöä tutkimalla, tai tarkastelemalla toteutunutta käytäntöä, kuvailemalla ja järjestämällä sitä. (Niiniluoto 2002 [1980]: 193–215.) Kummassakin tapauksessa käytäntö ja teoria ovat tiukasti sidoksissa toisiinsa. Ne muodostavat jatkumon, jossa niitä sitovat yhteen tutkimus ja kuvaus. Teoria on tavallaan käytäntöä edustava looginen malli tai kuvaus. Käännoستieteessä teorioista puhutaan yleensä monikossa, koska kääntämistä lähestytään monesta eri näkökulmasta. Puhutaan skoposteoriasta, funktionaalisista teorioista, kommunikatiivisista teorioista, relevanssiteoriasta, polysysteemiteoriasta ja niin edelleen.

Tieteenfilosofian mukaan (Niiniluoto 2002 [1980]: 193–194) tieteellisen teorian tehtävät ovat selittäminen, ymmärtäminen, käsitteenmuodostus ja tulevien ilmiöiden ennustaminen todistettujen syysuhteiden tai todennäköisyyksien avulla. Selittävätkö käännoستeoriat kääntämistä ja siihen liittyviä olosuhteita? Näin voidaan sanoa. Esimerkiksi kommunikatiiviset teoriat selittävät sitä, miten kommunikaation eri tekijät vaikuttavat käännoستyöhön. Auttavatko käännoستeoriat ymmärtämään kääntämistä ja sen toimintaympäristöjä? Vastaus on taaskin myönteinen. Kun ymmärrämme esimerkiksi polysysteemin, johon kääntäminen sijoittuu, ymmärrämme kääntämiseen liittyvät vaikutussuhteet entistä paremmin. Entä ovatko käännoستeoriat luoneet käsitejärjestelmän, joka antaa keskustelua varten yksiselitteisesti määritellyt termit? Tähän täytyy vastata osittain kielteisesti. Teorioiden monitahoisuus ja niiden monitieteiset suhteet ovat terminologinen ongelma: samasta käsitteestä on olemassa

¹ Käyttöteoriasta käytetään myös termiä *käyttötieto*, ja hyvin läheisiä käsitteitä ovat myös *implisiittinen teoria* ja *toimintateoria* (ks. Aaltonen & Pitkäniemi 2001: 404). Tässä artikkelissa käsitteiden eroja ei ole tarpeen käsitellä tarkemmin.

useita erilaisia ja osittain limittäisiä termejä. Terminologinen sekavuus onkin käännöstieteen pahimpia ongelmia.

Hyvä tieteellinen teoria auttaa ennustamaan tulevia ilmiöitä (Niiniluoto 2002 [1980]: 194), mutta käännöstieteellinen ennustaminen on nähdäkseni vielä vähäistä. Esimerkiksi vastaanottotutkimuksen avulla voitaisiin ajatella ennakoitavan, millaisen vastaanoton tietty käännösperiaate tietyssä kohderyhmässä saattaa saada.

Nähdäkseni monet käännöstieteen teoriat, kuten yllä mainitsemani esimerkit, täyttävät Niiniluodon asettamat tieteellisen teorian kriteerit. Ne tosin lähestyvät kääntämistä kuin eri suunnista kohdistetut valokiilat, joista jokainen valaisee osan aluetta. Esimerkiksi skopos- ja relevanssiteoria pyrkivät laajaan näkemykseen, mutta lähestyvät kääntämistä vain valitsemastaan lähtökohdasta. Monitieteellinen näkökulma puuttuu. Käännöstiede on vielä nuori tieteenala, ja sen teoriarakenne on jäsentymätön. Fysiikasta tuttua kaiken teoriaa kaivataan käännöstieteeseenkin.

3 Kokemusperäinen näkökulma tieteellisten teorioiden merkitykseen käytännön käännöstyössä

Hilikka Pekkanen

Kolmiosaisessa roolissani kääntäjänä ja kääntämisen opettajana ja tutkijana olen todennut tieteellisten teorioiden käytön hyödylliseksi opetuksessa, koska yleistysten ja tutkimukseen perustuvien kuvausten avulla voidaan oikoa kokemuksen saavuttamisen mutkikasta tietä. Ammatissa toimivan kääntäjän ja teoreetikkojen suhde voi kuitenkin olla ongelmallisempi. Käytännön kääntäjä saattaa vierastaa abstraktilta tuntuvaa teoriaa ja ihmetellä, miksi tutuista itsestäänselvyyksistä pitää käyttää vierailta tuntuja termejä (Wagner & Chesterman 2014 [2002]: 44–54). Käännöstieteen termein voisi kysyä, olisiko tutkijoiden tarpeellista ”kääntää” tekstinsä ammattikäntäjille – pitäisikö eksplisitoida ja kotouttaa?

Herää kysymys, ketä varten tiede ja tieteellinen teoria ovat olemassa. Teorian tehtävä on selittää, auttaa ymmärtämään ja määritellä käsitteitä. Kenelle käännösteorian asioita pitäisi selittää? Toiselle tutkijalle, kääntäjälle vai jollekulle kolmannelle osapuolelle? Kenen ymmärryksen lisäämisen pitäisi olla teorian ja tutkimuksen tavoitteena? On selvää, etteivät tutkijat ja teoreetikot voi keskittyä ammatissa toimivien kääntäjien työn helpottamiseen. Tämä ei silti sulje pois mahdollisuutta soveltaa teoriaa käytäntöön ja hyödyntää sitä ammatissa.

Teoksessaan *Can Theory Help Translators?* (2014 [2002]) ammattikäntäjä Emma Wagner ja tutkija ja teoreetikko Andrew Chesterman pohtivat, miten teoria voisi auttaa kääntäjää tekemään työnsä paremmin. Wagner (mts. 1) on lähtökohtaisesti sitä mieltä, että teoria ja käytäntö ovat harvassa ammatissa niin kaukana toisistaan kuin kääntämisessä; käännösteoria ei auta ketään kääntämään paremmin. Chesterman (esim. mts. 7–11 ja 57–64) puolestaan esittää, että käännösteoria voi tarjota ammattikäntäjän avuksi käsitteitä ja strategioita, joita voi käyttää työkaluina ongelmanratkaisutilanteissa. Wagnerin mukaan ammattikäntäjä käyttää niitä jo, ja hän toteaa, että ne on tuotu

teoriaan nimenomaan käytäntöä tarkastelemalla. Chesterman myöntää, että teorian kuvaukset on usein luotu tutkijoiden tarpeisiin käännösten analysoimiseksi. Niiden päätarkoitus ei ole kääntäjän auttaminen. Lopuksi kirjoittajat toteavat, että kumpikin osapuoli voi kaikesta huolimatta oppia jotain toiselta (mts. 133–136).

Ammattikäntäjien tarpeet ovat moninaiset, ja siksi teorian ja tutkimuksen tarjoama hyöty on jokaiselle erilainen. Kääntäjän tavoitteena voi olla parantaa tehokkuutta monenlaisin apuvälinein ja työmenetelmin. Hän voi pyrkiä parantamaan laatua, laajentamaan tyylirepertoariaan tai monipuolistumaan palveluntarjoajana, joka hallitsee asettelut, layout-suunnittelun, erilaiset valmiit formaatit ja asiakkaan käännösmuistit. Kääntäjä voi myös erikoistua jonkin rajatun erikoisalan kääntäjä-asiantuntijaksi, esimerkiksi lääketieteellisten tekstien kääntäjäksi. Toisaalta hän voi pyrkiä aktiivisesti lisäämään ammatin arvostusta, nostamaan omaa ansiotasoaan ja vahvistamaan kääntäjän minäkuvaa ja identiteettiä (ammatin arvostuksen tutkimuksesta ks. esim. Ruokonen 2013).

Teorioiden hyödyntämistä käytännön käännöstyössä hankaloittaa se, että työkenttä on laaja ja monialainen. Kieli on jo sinänsä muuttuvaa, monikerroksista ja tilannesidonnaista, ja kääntämisessä kieliä ja kielen toimintaympäristöjä on mukana vähintään kaksi. Moninaisuudesta seuraa, että jotakin ilmiötä eri suunnista lähestyvät, tutkijoiden luomat teoriakuvaukset saattavat tuntua käytännön kääntäjästä kaavamaisilta ja luokittelut väkinäisiltä ja kaukaisilta. Lisäksi eri näkökulmat pirstaloivat kenttää, ja kokonaiskuvaa on vaikea hahmottaa. Kääntäjän työssä olen voinut todeta, ettei käytännön tilanne aina vastaa teoreettisen mallin mukaisia odotuksia.

Ammatissa toimiva kääntäjä kokee teoreetikkojen määrittämien tekijöiden ja ratkaisumallien sisältyvän ammattitaitoonsa jo ennestään. Kokenut kääntäjä arvioi ja ratkaisee monet ongelmat automaattisesti kokemuksensa pohjalta. Visaisemmissa ongelmissa hän turvautuu ammattitaitonsa niin ikään tarjoamiin ratkaisumalleihin: hän käyttää itse laatimiaan tai hankkimiaan sanaluetteloita, kirjanmerkeiksi tallentamiaan nettisivustoja, työuran aikana löytämiään asiantuntijoita ja vertaistukea joko henkilökohtaisesti tai sähköpostilistojen ja sosiaalisen median kautta. Yön yli nukkuminenkin sisältyy ongelmanratkaisustrategioihin (Wagner & Chesterman 2014 [2002]: 69).

Ammattitaidon karttuessa syntyy helposti myös kokeneen kääntäjän harha: kokemus johdattaa uskomaan, ettei uutta oppia enää tarvitse. Kokenut kääntäjä ei ehkä huomaa, että hänellä on totuttuja taipumuksia ratkaista tietyt ongelmat aina samalla yksioikoisella tavalla – käännösmuistiohjelman tapaan. Se saattaa johtaa valintojen yksitoikkoisuuteen ja yksipuolisuuteen. Käännöstutkimuksessa on todettu, että kääntäjillä on omia, kullekin tyypillisiä tendenssejä ja taipumuksia. Joku jättää lähtötekstistään herkästi paljon pois ja yksinkertaistaa, joku taas lisää välisanoja ja selityksiä, joku värittää käyttämällä ilmaisuvoimaisia sananvalintoja, joku latistaa valitsemalla lähtötekstiä tavallisempia ja neutraalimpia sanoja. Mikrotason muutokset vaikuttavat toistuessaan myös makrotasolla. (Ks. esim. Pekkanen 2010: 140–147.)

Olen saanut havaita omakohtaisesti, että teoriaan ja tutkimuksen tuloksiin tutustuminen vaikuttaa kokeneeseenkin kääntäjään herättävästi. Toimin itse niin tutkijana, opettajana kuin kaunokirjallisuuden/asiatekstien kääntäjänä. Opetustyössä

olen saanut huomata, kuinka erityyppisiä ominaispiirteitä kääntäjillä on. Tutkimustyössä taas olen todennut, kuinka hedelmällistä niiden tarkastelu voi olla. Väitöskirjaa (Pekkanen 2010) kirjoittaessani herkistyin tarkkailemaan omia tottumuksiani kääntäjänä ja hahmottamaan entistä laajemmin yleisiä näkökulmia kieleen ja sen käyttöyhteyksiin, ja se toi uuden ja raikkaan tuulahduksen työhöni ja innosti pohtimaan kääntämisen luonnetta entistä syvällisemmin. Tätä nykyä olen paneutunut sekä kääntäjänä että tutkijana erityisesti siihen, kuinka eri tavoin kielet suhtautuvat esimerkiksi lauseen rytmitykseen tai kokijan/kertojan näkökulman ilmaisemiseen.

Kun tiedostaa omat taipumuksensa, aktivoituu etsimään uusia ja monipuolisempia vaihtoehtoja kokemuksen tuomien ongelmanratkaisumallien täydennykseksi. Vaihtoehtojen tiedostaminen panee myös perustelemaan valinnat ja samalla harkitsemaan, mitkä ongelmatilanteen tekijät on katsottava ensisijaisiksi. Kokemuksesta automaattisesti nousevat ratkaisut nopeuttavat työtä, mutta eivät välttämättä kehitä monipuolisuutta eivätkä edistä luovien ratkaisujen löytymistä. Teorian ja tutkimuksen tarjoaman jäsentyneen kokonaiskuvan avulla kääntäjä voi avartaa näkemyksiään ja herätä huomaamaan, ettei kokemus tuo mukanaan täydellisyyttä. Oppiminen on elinikäistä, ja kääntäjällä on asiantuntijan vastuu myös kielen laadun ja monipuolisen ilmaisuvoiman ylläpitämisestä. Teorian ja tutkimuksen avulla voi välttää urautumista ja uusiutua, tuulettaa ja avata stereotypioihin juuttuneita käsityksiä, tuoda ongelmatilanteisiin lisää valinnan mahdollisuuksia, parantaa ongelmanratkaisutaitojaan ja laajentaa repertoariaan. Kokemukseni perusteella voin vakuuttaa, että myös oman kieliparin ulkopuolelta tehty tutkimus valaisee kielen tapaa hahmottaa maailmaa ja auttaa ymmärtämään kielen toimintaa.

Kun kääntäjä näkee käännoistyön entistä kokonaisvaltaisemmin yksityiskohtien ja kokonaisuuden vuorovaikutusverkostona, tätä taustaa vasten voi nähdäkseni arvioida myös omaa näkyvyyttään ja toimijuuttaan verkostossa ja pyrkiä omalta osaltaan vahvistamaan ammattikäntäjän identiteettiä ja yhteiskunnallista arvostusta. Arvostuksen puutetta esimerkiksi Wagner pitää erityisenä huolen aiheena (Wagner & Chesterman 2014 [2002]: 13).

Teorian ja tutkimuksen edustajat voisivat tutkimustyössään pyrkiä vaikuttamaan siihen, että heidän työstään saataisiin entistä suurempi käytännön hyöty. Olisi toivottavaa saada enemmän tutkimusryhmissä kollektiivisesti tehtävää tutkimusta yksittäisten ja erillisten kapea-alaisten tutkimusten ja irrallisten artikkeleiden lisäksi. Jo olemassa olevasta mittavasta tutkimustiedosta voitaisiin koostaa laajempia yhtenäisiä kokonaisuuksia. (Wagner & Chesterman 2014 [2002]: 132–136.) Myös käännoisten laatuarvioinnin kehittäminen hyödyttäisi mielestäni käytännön kääntäjää, jos painotettaisiin entistä enemmän käännoispäätösten perusteita kuin ”virheitä”. Silloin arvioinnin kohteet eivät jakaudu yksioikoisesti oikeisiin ja vääriin ratkaisuihin, ja on helpompi mieltää, että hyväksyttäviä ja perusteltuja ratkaisuja voi olla useita. Arvioinnin perusteita ja standardeja olisi hyvä kehittää myös useampia erilaisia arviointitilanteita varten. (Ks. arvioinnista esim. mts. 28–29, 82–83 ja 88–94.)

Ammatissa kehittyminen teoriaan ja tutkimukseen tutustumalla on yleistä monella alalla. Esimerkiksi lääkärit pitävät ammattitaitoaan yllä tutustumalla lääketieteen kehitykseen ja uusiin tutkimuksiin. Ammattikirjallisuuden ja erikoisalojen julkaisujen

seuraaminen on monelle asiantuntijalle itsestään selvää. Miksi ei myös kääntäjälle? Moni vetoaa kiireeseen, mutta kysymys on loppujen lopuksi prioriteettien määrittämisestä. Onko työstä nopeasti suoriutuminen aina tärkeämpää kuin ammatillinen kehittyminen? Pitääkö työ poikkeuksetta hoitaa rutiininomaisesti totuttuun tapaan, vai voisiko välillä varata aikaa uusille ajatuksille ja toimintapiirin laimentamiselle? Pitemmällä aikavälillä ajan hermolla pysytteleväminen voi myös helpottaa työskentelyä.

Oman alan tutkimuksen ja teorianmuodostuksen seuraaminen ja hyödyntäminen ovat osa asiantuntijan ammattipätevyyttä. Siksi ei pidä kysyä pelkästään, voisivatko tutkijat ja teoreetikot auttaa kääntäjiä tekemään työnsä paremmin antamalla tutkimustuloksiin perustuvia ohjeita. Yhtä tärkeää on painottaa käytännön toimijoiden aktiivisuutta ja omatoimisuutta tutkijoiden kokoaman tiedon hyödyntämisessä ja teorian ja käytännön vuorovaikutuksessa.

4 Miten teoria näkyy kääntämisen opetuksessa ja kääntämisen opettajien ajattelussa?

Jos oman alan tieteellisten teorioiden hyödyntäminen on osa ammattikäntäjän pätevyyttä asiantuntijana, se on vielä olennaisempi osa yliopistossa työskentelevän kääntämisen opettajan ja tutkijan työtä. Jo lainsäädäntö edellyttää, että yliopisto-opetus perustuu tutkimukseen (Yliopistolaki 558/2009, 2 §). Tietääksemme ei ole kartoitettu, miten tämä toteutuu kääntämisen opetuksessa. Missä määrin teorioita ja tutkimusta käsitellään omilla kursseillaan, missä määrin niitä tuodaan esille käännskursseilla niin, että opiskelijat oppivat hyödyntämään teorioita ja tutkimusta ”käytännössä”? Ainakin alla olevat esimerkit Marja Kivilehdon ja Minna Ruokosen syyssseminaarilustuksista viittaavat siihen, etteivät kääntämisen opettajat välttämättä hyödynnä tieteellisiä teorioita eksplisiittisesti kommentoidessaan käännskksiä tai kuvatessaan opetusmenetelmiä kollegoilleen.

4.1 Kääntämisen opettajien henkilökohtaiset teoriat sekä heidän viittauksensa tieteellisiin teorioihin

Minna Ruukonen

Marja Kivilehdon alustus perustui hänen väitöskirjatutkimukseensa (Kivilehto 2013a, 2013b), joka tarkasteli kääntämisen opettajien tietoperustaa: opettajien käsityksiä kääntämisestä, palautteen antamisesta ja kääntämisen opettamisesta. Kuten luvussa 2.1 totesin, Kivilehto tutki siis opettajien henkilökohtaisia (käyttö)teorioita. Tutkimus oli luonteeltaan laadullinen, ja sen aineistona olivat vuosina 2006–2011 kerätyt kahdeksan kääntämisen opettajan kommentoimat ongelmaperustaista oppimista käsittelevien tieteellisten artikkelien käännskset, opettajien haastattelut, käännskkurssituntien havainnoinnit ja opettajien kurssimateriaali. Opettajat opettivat kääntämistä kieliparissa suomi ja ruotsi kääntämisen tai kielen oppiaineessa.

Kivilehdon aineiston opettajien kääntämiskäsityksissä oli eniten merkityslähtöisiä ja seuraavaksi eniten funktionalistisia piirteitä. Heille oli tärkeää välittää lähtötekstin sisältö ja merkitykset, mutta he kiinnittivät huomiota myös käännöksen funktioon ja kohderyhmän kontekstiin sekä tekstilajin ja ammattikielen normeihin (Kivilehto 2013a: 155–165, 198). Kääntämistä muuhun kuin opiskelijan äidinkieleen päin opettavien kääntämiskäsityksessä oli enemmän lingvistisiä tai formalistisia piirteitä eli he painottivat enemmän kieliopillista oikeellisuutta ja rakenteiden luontevuutta (mts. 166–171). Kääntämiskäsitys ei kuitenkaan näyttänyt vaihtelevan sen mukaan, toimiko opettaja kääntämisen vai kielen oppiaineessa (mts. 170).

Opettajien kommentit käännöksissä olivat enimmäkseen yleiskielisiä, eikä niissä käytetty käännöstieteen tai -tutkimuksen termejä tai luokitteluja (mts. 229–230). Tosin osa kommentteissa käytetyistä ilmauksista esiintyy sekä yleiskielessä että kielitieteen terminä (esimerkiksi *betydelse*, *budskap*, *motsvarighet*; mp.). Kommentit korostavat näin kääntämisen käytännönläheisyyttä. Yleensä opettajat eivät myöskään perustelleet kommenttejaan ja näkemyksiään esimerkiksi lähdeviittein (mts. 233–238), etenkin silloin, kun kommentit juonsivat juurensa heidän omista käytännön kokemuksistaan (mts. 252).

Kivilehdon aineiston opettajat kommentoivat siis käännöksiä sanallistamatta kommenttiensa yhteyksiä tieteellisiin teorioihin, vaikka kommenttien taustalla saattoikin vaikuttaa esimerkiksi funktionalistinen näkemys. Tässä saattaa vaikuttaa toisaalta käyttöteorian sanallistamisen vaikeus (vrt. luku 2.1 yllä), toisaalta se, että osa asiantuntijan tiedosta on aina epämuodollista ja sanallistamatonta (Lehtinen & Palonen 1998: 95–97), mikä tehostaa asiantuntijan toimintaa eli tässä tapauksessa käännösten kommentointia. Teoriayhteyksien sanallistaminen lisäisi luultavasti kommentointiin kuluvaa aikaa, mutta se voisi harjaannuttaa opiskelijoitakin käyttämään ja soveltamaan tieteellisiä käsitteitä ja teorioita. Viime kädessä kuitenkin juuri muodollinen tieto on välttämätöntä asiantuntijatiedon kehittymiselle (Lehtinen & Palonen 1998: 98–99).

4.2 Teoriat ja kääntämiskäsitys Kääntämisen ja tulkkauksen opetuksen menetelmävarannossa

Minna Ruokonen

Kääntämisen ja tulkkauksen opetuksen menetelmävaranto on Itä-Suomen yliopiston Wiki-sivustolle huhtikuussa 2014 avattu kokoelma opetusmenetelmäkuvauksia ja ohjeistuksia. Varannon menetelmissä kuvataan esimerkiksi vaihtoehtoja käännösten tuntikäsittelyyn tai käännösteknologian opettamiseen. Opetusmateriaaliosiossa on muun muassa käännöskommenttiohje, kääntäjäopiskelijan tiedonhakuohje sekä käännöksen ja käännösprosessin arviointikriteerit. Varannon käyttäjiksi voivat liittyä kaikki käännöstieteellistä koulutusta tarjoavissa Suomen yliopistoissa sekä tulkkveja kouluttavissa ammattikorkeakouluissa työskentelevät kääntämisen ja tulkkauksen opettajat ja opetuksen kehittämisestä kiinnostuneet. (Kuusi, Rautiainen & Ruokonen 2016.) Helmikuussa 2017 käyttäjiä oli ylläpitäjät mukaan luettuina 66.

Selvitin alustuksessa teorian näkymistä Kääntämisen ja tulkauksen opetusmenetelmävarannossa kahdesta näkökulmasta: toisaalta varannosta hahmottuvaa käsitystä kääntämisestä ja kääntäjän roolista, toisaalta viittauksia alan tutkimukseen tai teorioihin. Varannon kääntämiskäsitystä ja teoriayhteyksiä on tärkeää tarkastella muun muassa siksi, että varannossa on mukana noin puolet alan päätoimisesta opetushenkilökunnasta Suomen yliopistoissa (Kuusi, Rautiainen & Ruokonen 2016: 45).

Kääntämiskäsityksen rajasin Marja Kivilehdon väitöskirjan (2013a: 35–62) perusteella seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä kääntäminen on? Käännetäänkö kieltä, merkityksiä, viestejä vai kulttuureja? Käännetäänkö kielen oppimiseksi vai ammatilliseen tarkoitukseen (Kivilehto 2013a: 52–53; perustana mm. Stewart 2008)
- Millainen on hyvä käänös?
- Mitä tietoja ja taitoja eli kompetensseja kääntämiseen tarvitaan?
- Miten käänösprosessi nähdään: onko pääpaino kielessä ja teksteissä, kääntäjän päätöksenteossa vai kääntäjän ja muiden toimijoiden vuorovaikutuksessa?
- Millainen on kääntäjän rooli? Painotetaanko alan käytäntöjen omaksumista vai niiden kyseenalaistamista tai muuttamista (Kivilehto 2013a: 57; perustana mm. Séguinot 2007: 184–185)?

Aineistoksi valitsin varannosta kääntämisen opetuksen osion, koska siellä oli analysoitavaa selvästi eniten: valmiita opetusmenetelmiä 44 wikisivua ja opetusmateriaaleja 16 wikisivua (ks. tarkemmin Kuusi, Rautiainen & Ruokonen 2016: 43). Tulostin sivut PDF-tiedostoksi 2.6.2016, minkä jälkeen tein analyysin lähilukuna etsimällä suoria viittauksia tutkimukseen tai teorioihin tai epäsuorempia viitteitä kääntämiskäsityksiin.

Alla esitettyjä tuloksia voi luonnollisesti pitää vain alustavina. Ensinnäkin on vaikea arvioida, heijastaako varanto näkemystä kääntäjästä vai **kääntämisen opiskelijasta**. Toisaalta menetelmät on laadittu opetuskontekstiin, toisaalta niiden avulla koulutetaan tulevia kääntäjiä. Tätä kysymystä olisikin syytä tutkia tarkemmin, samoin sitä, millaista oppimis-, oppija- ja opettajakäsitystä varanto ilmentää. Toistaiseksi olen tuloksia esitellessäni käyttänyt ilmaisua ”kääntäjä(opiskelija)” kohdissa, joissa tulkinnanvaraisuus mielestäni ilmenee selvimmin.

Kaikki yllä luetellut kysymykset eivät myöskään nousseet aineistosta esille yhtä selkeästi, joten päädyin jäsentämään tulokset keskeisimpien teemojen mukaan. Tässä oma taustani on saattanut vaikuttaa: olen yksi varannon ylläpitäjistä ja aktiivisimmista muokkaajista, joten olen saattanut tahattomasti painottaa eniten niitä menetelmiä, joita olen itse muokannut tai jotka itseäni kiinnostavat. Varannon kaksi muuta ylläpitäjää pitivät tulkintojani varannon kääntämiskäsityksestä paikkansapitävinä, mutta varantoa vähemmän muokanneen tutkijan suorittama lähiluku olisi hyödyllistä tulkintojen varmistamiseksi.

Suoria viittauksia tutkimukseen tai teorioihin aineistossa esiintyi vain muutamia. Käännöskommentin ja vertaispalautteen ohjeessa toistuivat termit *viestintätehtävä*, *toimeksianto* ja *funktio*, jotka yhdessä viittaavat skoposteoriaan (tai funktionalistisiin käännösteorioihin), vaikka skoposteoriaa ei mainittukaan. Mainintoja saivat muiden muassa myös *globaalit* ja *paikalliset käännösstrategiat*, *vieraannuttaminen* ja *kotouttaminen* sekä *reaalia* ja *uniikkiaines*. Termejä ei kuitenkaan määritelty tai yhdistetty lähdekirjallisuuteen tai yksittäisiin tutkijoihin.

Epäsuorien viittausten kautta aineistosta kuitenkin hahmottuu omanlaisensa käsitys kääntämisestä ja kääntäjistä. Kääntäminen nähdään ensinnäkin **skoposteorian** mukaisesti tavoitteellisenä toimintana: kääntäjä kääntää viestejä tiettyyn tilanteeseen ja tietynlaiselle kohderyhmälle ja tekee kääntäessään valintoja ja ratkaisuja käännöksen, ei lähtötekstin funktion mukaan (Vehmas-Lehto 1999: 92–93). Tätä havainnollistavat etenkin menetelmät *Saman tekstin kääntäminen eri tarkoituksiin*, *Tiivistelmäkääntäminen* ja *Priorisointi* (jossa opiskelijat joutuvat kääntämään tekstin, joka on liian pitkä esimerkiksi käytettävissä olevaan aikaan nähden). Hyvän käännöksen ominaisuuksia sivuavissa materiaaleissa (*Käännösten arviointikriteereissä* ja *Vertaispalauteohjeessa*) käännöksen arvioinnin perusta on viestintätilanne, ja tilanteeseen sopivia toimivia ratkaisuja voi olla useita (*Sano se toisin*, *Takaisinkääntäminen*).

Aineistossa kääntäminen ymmärretään vahvasti **ammattikäntämiseksi**. Moni menetelmä kehittää työelämässä tarvittavia taitoja, kuten ajankäytön seurantaa (*Käännöskoe*), oman työn hinnoittelua (*Hinnoittelutyöpaja*) tai teknologiaosaamista (*Editoidaan konekäännöstä*, *Käännösmuistin luominen*, *Käännösmuistin käyttö*, *Käännösmuistiohjelmiin tutustuminen itsenäisesti*). Varantoon on lisäksi tallennettu jo aiemmin kehitetty *Autenttisten käännöstoimeksiantojen ohje* (ks. Kemppanen & Salmi 2007). Vuoden 2016 aikana varantoon kehitettiin myös roolipeli haastavista asiakasviestintätilanteista.

Käännösprosessinäkemyksessä painottuu toisaalta yksilöllinen ja kognitiivinen puoli: varannon menetelmien kääntäjä(opiskelija) **reflektoi ja kehittää omaa toimintaansa**. Reflektointia korostavat etenkin *Käännöskommentti* ja sen muunnelmät, kuten *Itsearviointikysymykset* ja *Muistilista omista oivalluksista*. Opiskelijoita pyritään harjaannuttamaan tietoiseen ja perusteltuun ongelmanratkaisuun (*Käännöskommentti*, *Käännösvisa*, *Kehukaa käännöstä!* ja *Korjatkaa itse!*) sekä suunnitelmalliseen ja kriittiseen tiedonhakuun (*Kääntäjäopiskelijan tiedonhakuohje*, *Tiedonhakupolun esittely*, *Tiedonhakusuunnitelma* ja *Sanakirjojen vertailu tietolähteinä*).

Kääntäjä(opiskelija) on myös selvästi osa toimijoiden verkostoa ja **toimii yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa**. Moniin menetelmäkuvauksiin kuuluu runsaasti keskustelua, ja vertaispalautteen antamisesta on oma ohjeistuksensa. Samalla kääntäjä(opiskelija) on **yksilö, jolla on vakaumuksia ja tunteita**: omien arvojen ja tuntemusten pohdintaan ohjaavat esimerkiksi *Etiikka kääntämisessä* ja *Käännöskommentin* kysymys ”ikäivistä” ja ”hauskoista” työvaiheista.

Opetusmenetelmävarannosta näyttäisi siis hahmottuvan tietynlainen käsitys kääntämisestä ja kääntäjä(opiskelijasta), vaikka lisäanalyysi olisikin tarpeen. Olisi tärkeää selvittää myös, vastaako varannon kääntämiskäsitys koulutuksen tavoitteita ja

varannon käyttäjien kääntämiskäsityksiä vai onko se liian kapea. Esimerkiksi kognitiivinen tai kontrastiivinen käännöstutkimus tai niihin perustuvat näkemykset kääntämisestä eivät varannossa näy. Syyseminaarikeskustelussa ehdotettiin myös, että menetelmävarannossa voisi olla oma osionsa teorioiden hyödyntämiselle opetuksessa, mikä voisikin tehdä teorioita ja tutkimusta näkyvämmiksi. Tosin tällaisen osion luominen voisi olla ristiriidassa yliopistolain kanssa, jonka mukaan kaiken opetuksen tulee perustua tutkimukseen (ks. luvun 4 alku).

5 Toimivia esimerkkejä tieteellisten teorioiden tai tutkimuksen integroimisesta opetukseen

Yllä kuvattujen alustusten jälkeen keskustelua jatkettiin pienryhmissä. Ryhmien pohdintoista nousi yleisesti esiin, että osa osallistujista oli kokenut toimivaksi käytäntölähtöisen, osa teorialähtöisen tavan integroidessaan tutkimusta tai teorioita opetukseen. Käytäntölähtöinen tapa tarkoittaa, että opiskelijoilla teetetään käännöksiä tai muita harjoituksia ja tuodaan niistä keskusteltaessa esiin tieteellisiä teorioita tai tutkimusta. Tämä voi hälventää mahdollista ”teoriakamoa”. Teorialähtöisessä tavassa taas käsitellään ensin esimerkiksi terminologian teoriaa ja tehdään peruskäsitteet tutuiksi, minkä jälkeen opittua sovelletaan harjoituksissa. Toki teoria ja käytäntö voivat myös limittyä tai kulkea rinnakkain koko kurssin ajan. Alla kuvatuista konkreettisista esimerkeistäkään ei aina voi sanoa, ovatko ne teoria- vai käytäntölähtöisiä. Sopivan lähestymistavan valinta riippuu varmaankin monesta tekijästä, kuten opetuksen sisällöstä ja tavoitteista, opiskelijoiden lähtötilanteesta ja opettajan omista näkemyksistä.

Ryhmät toivat esille myös monia toimivia esimerkkejä tieteellisen teorian ja tutkimuksen integroimisesta opetukseen. Käännöskommentin käytön mainitsi kaksi eri pienryhmää. Opiskelijathan voi ohjeistaa pohtimaan ja perustelemaan ratkaisujaan teoreettisin käsittein tai tutkimuksen kautta. Esille tuli myös kaksi muuta refleктоivaa opetusmenetelmää: opiskelijat voi panna miettimään, miten erilaiset lukijat lukevat ”samaa” tekstiä tai miksi tietyn tekstin kääntäjät ovat tehneet tietynlaisia käännösratkaisuja.

Yksittäisistä teorioista tai lähestymistavoista mainittiin skoposteoria ja käyttäjäkeskeinen kääntäminen. Skoposteoriaa pidettiin toimivana kehyksenä kääntämisen opetukselle, koska se korostaa, että kääntäjän tulee määritellä käännökselle tarkoitus ja kohderyhmä ja laatia kohdeteksti näiden perusteella (Vehmas-Lehto 1999: 92–93). Käyttäjakeskeinen kääntäminen (ks. Suojanen, Koskinen & Tuominen 2012, 2015) taas tarjoaa tutkimukseen perustuvia, konkreettisia työkaluja käännösten käytettävyyden parantamiseen ja testaamiseen. Näitä ovat esimerkiksi eri käyttäjäryhmiä edustavat kuvitteelliset persoonat sekä erilaiset käytettävyyshauristiikat eli säännöt ja tarkistuslistat.

Mahdollisen teoriakammon lieventämiseksi ehdotettiin myös debattimenetelmää, jossa kahteen joukkueeseen jaetut opiskelijat puolustavat käännösstrategioiltaan ”vastakkaisia” käännöksiä (esimerkiksi vieraannuttavaa ja kotouttavaa käännöstä)

ja pyrkivät todistamaan käännöksen paremmuuden teorioiden tai tutkimuksen perusteella. Itä-Suomen yliopistossa (aik. Joensuun yliopisto) taas on lukuvuodesta 2000–2001 järjestetty Johdatus käännöstutkimukseen -kurssia, jolla 1.–2. vuoden opiskelijat tutustuvat eri tutkimussuuntauksiin ja tekevät itse pienryhmissä suppean tutkimuksen, mikä voi alentaa kynnystä tutkimuksen tekemiseen (OPS 2000: 38).²

6 Yhteenvetoa ja pohdintaa

Vaikka tieteelliset teoriat ovat lähtökohtaisesti sidoksissa käytäntöön, ammattikäntäjän näkökulmasta teorioiden hyödyntäminen voi olla haasteellista. Käännöstieteellinen terminologia ei ole yhtenäistä, ja kääntäjien tarpeet ja työnkuvat ovat niin moninaiset, ettei juuri omiin tarpeisiin sopivaa teoreettista näkökulmaa ole välttämättä helppoa löytää. Tieteellinen teoria ja tutkimus voivat kuitenkin auttaa kokenuttakin kääntäjää laajentamaan repertoariaan ja välttämään kaavoihin kangistumista niin työskentelytapojen kuin konkreettisten käännösratkaisujen osalta sekä hahmottamaan omaa ammatti-identiteettiään ja kääntäjän toimijuutta yhteiskunnassa.

Vaikka alustusten perusteella ei voikaan tehdä yleistyksiä, niiden esimerkeissä kääntämisen opettajien teoria hahmottui lähinnä käyttöteorianä: sisäistettynä tietorakennelmana, jota ei välttämättä verbalisoitu kommenteissa tai opetusmenetelmien kuvauksissa. Tämä lieneekin ymmärrettävää tiiviyden ja tehokkuuden nimissä etenkin opettajien keskinäisessä viestinnässä, esimerkiksi menetelmävarannossa. Tosin eksplisiittiset viittaukset tutkimuskirjallisuuteen tai vaikkapa Tieteen termipankkiin voisivat auttaa alalle tulevaa uutta opettajaa ja tehdä selväksi, etteivät käsitteet aina ole yksiselitteisiä tai ongelmattomia.

Keskustelussa pohdittiin myös, missä määrin tieteellisiä teorioita pitäisi integroida käytännön opetukseen. Kysymystä mutkistaa ensinnäkin se, että teorioiden käyttöä opetuksessa tai opettajien kommenteissa ei Kivilehdon väitöskirjaa lukuun ottamatta ilmeisesti ole tutkittu. Jotkut osallistujista arvelivatkin, että teorioita on jo integroitu opetukseen riittävästi, ja tämä pitäisi vain tehdä näkyväksi käyttämällä käännöstieteen termejä enemmän esimerkiksi kommenteissa. Huomioon olisi tärkeää ottaa myös muut opetusta tukevat kurssit ja tieteellisten teorioiden käsittely niillä. Kiinnostavana vaihtoehtona esitettiin ”ujuttamismalli”, jonka mukaan tieteellistä teoriaa voisi integroida opetukseen vähitellen ja opintojen edetessä yhä enemmän.

Kaiken kaikkiaan seminaarin teema herätti antoisaa keskustelua ja kysymyksiä, joihin toivottavasti palataan tulevaisuudessa niin keskustelun kuin tutkimuksenkin merkeissä.

² Kiitokset Itä-Suomen yliopiston vieraiden kielten ja käännöstieteen amanuenssi Minna Surakalle tiedon jäljittämisestä.

Lähdeluettelo

Aaltonen, Katri & Harri Pitkäniemi 2001. Opettajan ajattelun ja opetuksen toteutuksen välinen mysteeri: voidaanko se paljastaa? *Kasvatus* 32:4, 402–418.

Chesterman, Andrew 2007 [2001]. Kääntäminen teoriana. Suomentanut Mikko Riihimäki, suomennoksen toimittaneet Ritva Leppihalme, Pirjo Mäkinen ja Riitta Oittinen. Teoksessa: Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.) *Alussa oli käänös*. 5. painos. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 341–348.³

Kemppanen, Hannu & Leena Salmi 2007. Autenttiset toimeksiannot kääntämisen opetuksessa: potilasoppaan tapaus. *MikaEL - kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 1. Toimittaneet Jarmo Harri Jantunen, Minna Kumpulainen & Tuija Luokkakallio. Saatavissa: <https://sktl-fi.directo.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-1-2007/> [viitattu 2.9.2016].

Kielitoimiston sanakirja 2016. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy. Saatavissa: <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/> [viitattu 19.12.2016].

Kivilehto, Marja 2013a. *Kan och vet – men hur? Översättningslärarens kunskapsgrunder i fokus*. [Väitöskirja]. Tammerfors: Tammerfors universitet. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9141-2> [viitattu 1.9.2016].

Kivilehto, Marja 2013b. Kääntämisen opettajan tietoperusta – kokemusta, näkemystä ja tietoa. *Kääntäjä – Översättaren* 3/2013, 10–11.

Kuusi, Päivi, Anne Rautiainen & Minna Ruokonen 2016. Vertaistuesta virtaa opetukseen: Kääntämisen ja tulkkauksen opetusmenetelmävaranto monimuotoyhteisönä. Teoksessa: Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto & Minna Ruokonen (toim.) *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 9: 33–52. Saatavissa: <https://sktl-fi.directo.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/mikael-vol-9-2016/> [viitattu 1.9.2016].

Lehtinen, Erno & Tuire Palonen 1998. Asiantuntijatiedon formaali ja informaali perusta. Teoksessa: Pekka Sallila & Tapio Vaherva (toim.) *Arkipäivän oppiminen*. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura & Aikuiskasvatuksen tutkimusseura, 90–107.

Niiniluoto, Ilkka 2002 [1980]. *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. 3. painos. Helsinki: Otava.

OPS 2000 = Kääntämisen ja tulkkauksen koulutusohjelma: opetussuunnitelma 2000–2001. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta, Kansainvälisen viestinnän laitos, Savonlinna. 2000. Joensuu: Yliopistopaino.

Pekkanen, Hilka 2010. *The Duet between the Author and the Translator: An Analysis of Style through Shifts in Literary Translation*. [Väitöskirja.] Helsinki: University of Helsinki.

³ Englanninkielinen alkuteksti ”Translation as Theory” on ilmestynyt julkaisussa *Kääntäjä – Översättaren* 1/1993, 1, teoksessa Kukkonen, Pirjo (toim.) 1993. *Tiedon ja taidon dialogia kääntämisen ja tulkkauksen opetuksessa ja tutkimuksessa*. Publications of Kouvola Department of Translation Studies 7. Helsinki: University of Helsinki, 57–62 sekä vuonna 1995 julkaisussa *Lingua Legis* 2, 36–38.

Ruokonen, Minna 2013. Studying Translator Status. Three Points of View. Teoksessa: Maria Eronen & Marinella Rodi-Risberg (eds) *Vakki Publications 2: Haasteena näkökulma. Perspektivet som utmaning. Point of view as challenge. Perspektivität als Herausforderung. VAKKI-symposiumi XXXIII. Vaasa 7.–8.2.2013*. Vaasa: University of Vaasa, 327–338. Saatavissa: http://www.vakki.net/publications/no2_fin.html [viitattu 19.12.2016].

Séguinot, Candace 2007. Translation and the Changing Profession. A Cross-Disciplinary Perspective. *TTR. Traduction, terminologie, rédaction* 20:1, 171–191. Saatavissa: <http://www.erudit.org/revue/ttr/2007/v20/n1/018502ar.pdf> [viitattu 1.9.2016].

Stewart, Dominic 2008. Vocational Translation Training into a Foreign Language. *InTRAlinea. Online Translation Journal* 10, 1–18. Saatavissa: <http://www.intralinea.org/specials/article/1646> [viitattu 1.9.2016].

Suojanen, Tytti, Kaisa Koskinen & Tiina Tuominen 2012. *Käyttäjäkeskeinen kääntäminen*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B1. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8839-9> [viitattu 1.9.2016].

Suojanen, Tytti, Kaisa Koskinen & Tiina Tuominen 2015. *User-Centered Translation*. London & New York: Routledge.

Vehmas-Lehto, Inkeri 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännteoriaan*. Helsinki: Finn lectura.

Wagner, Emma & Andrew Chesterman 2014 [2002]. *Can Theory Help Translators? A Dialogue between the Ivory Tower and the Wordface*. Manchester: St. Jerome (2002) / London & New York: Routledge (2014).

Yliopistolaki 558/2009. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090558> [viitattu 28.11.2016].

Kirjoittajien esittely ja yhteystiedot

Minna Ruokonen on englannin kielen ja kääntämisen yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopistossa sekä yksi Kääntämisen ja tulkkauksen menetelmävarannon ylläpitäjistä. Tutkijana Ruokosta kiinnostavat kääntäjän ammatin arvostus ja siihen vaikuttavat tekijät ja toimenpiteet sekä alluusioiden kääntäminen.

Sähköpostiosoite: [minna.ruokonen \(at\) uef.fi](mailto:minna.ruokonen@uef.fi).

Hilkka Pekkanen on ammatissa toimiva kielenkääntäjä. Hän on suomentanut noin 160 kaunokirjallista teosta ja toiminut lisäksi asiatekstinkääntäjänä. Hän on tutkinut ja opettanut kääntämistä Helsingin ja Tampereen yliopistossa ja opettaa parhaillaan kaunokirjallisuuden kääntämistä Turun yliopistossa. Häntä kiinnostavat käänöstutkimuksessa erityisesti kaunokirjallisuus, fokalisaatio ja rytmi.

Sähköpostiosoite: [hilkka.pekkanen \(at\) utu.fi](mailto:hilkka.pekkanen@utu.fi).

Kultaisen keskitien jäljillä Kääntäjän strategiat venäläisen tutkimuksen näkökulmasta¹

Erja Vottonen
Itä-Suomen yliopisto

Abstract

This paper analyzes and describes the conceptualization and definitions of translation strategies in Russian translation studies in comparison to Western translation studies. In Western translation studies, global translation strategies are often approached in terms of dichotomies, such as Lawrence Venuti's concepts of foreignization and domestication (1995). In contrast, Russian translation scholars prefer to focus on a third strategy, 'the golden mean' between the two extremes (Barhudarov 1975; Komissarov 1990; Recker 1974). Although the idea of 'the golden mean' has also appeared in Western ideas about translation (see e.g. Dryden 1991/1680), it is far less prevalent than in Russian translation studies, and its Russian concepts are little known in the West. This article presents a conceptual analysis of global and local translation strategies in the tradition of Russian translation studies, comparing them to the concepts of foreignization and domestication as well as local strategies commonly occurring in Western translation studies.

Keywords: foreignization, domestication, the golden mean, global translation strategies, local translation strategies

Avainsanat: vieraannuttaminen, kotouttaminen, kultainen keskitie, globaalit kääntäjän strategiat, paikalliset kääntäjän strategiat

1 Johdanto

Lawrence Venutin (1995) vieraannuttamisen ja kotouttamisen käsitteet ovat vakiinnuttaneet paikkansa käännöstieteellisessä keskustelussa (Mäkisalo 2012; Kemppanen 2012a, 2012b; Koskinen 2012 ja Pasanen 2012). Myös kääntäjän paikallisia strategioita on luokiteltu vieraannuttamisen ja kotouttamisen tai jonkun muun vastakkainasettelun näkökulmasta (ks. esim. Laaksonen 2010; Pedersen 2005; Van Poucke 2012; Vinay & Darbelnet 1989 [1958]; Vottonen 2016).

Venäläisessä käännöstutkimuksessa puhutaan vieraannuttamisen ja kotouttamisen sijaan kolmannesta, ns. kultaisen keskitien, strategiasta. Myös paikallisia strategioita eli

¹ Kiitos professori Jukka Mäkisalolle (UEF) käsikirjoituksen lukemisesta ja kommentoinnista.

kääntäjän transformaatioita on kuvattu kultaisen keskitien näkökulmasta. Venäläinen käännöstutkimus on itse asiassa suhteellisen heikosti tunnettua Venäjän ulkopuolella. Pääsyy tähän lienee se, että tutkimus on pääosin venäjänkielistä. Joitakin katsauksia venäläiseen tutkimukseen on tehty englanniksi (ks. esim. Borisenko 2012; Kemppanen 2012a; Pym 2016), mutta Venäjän ja lännen välillä vallitsevan kielimuurin takia venäläistutkijat viittaavat harvoin läntisiin käsitteisiin ja päinvastoin. Molemmilla on oma käsitteistönsä (Kemppanen 2012c: 1).

Sekä lännessä että Venäjällä on oma käännöstieteellinen tutkimusperinteensä, mutta niitä ei kuitenkaan ole rinnastettu keskenään. Tässä artikkelissa tavoitteenani on tehdä käsiteanalyysia venäläisessä käännöstutkimuksessa käytetyistä kääntäjän globaaleista ja paikallisista strategioista suhteessa läntiseen käännöstutkimukseen. Pääpaino on kultaista keskitietä sekä kääntäjän paikallisia strategioita kuvaavien käsitteiden analysoinnilla.

2 Aineisto ja menetelmät

Tarkastelen tässä artikkelissa kääntäjän globaaleja ja paikallisia strategioita läntisen ja venäläisen käännöstutkimuksen näkökulmasta. Tarkoitukseni on analysoida, miten kääntäjän globaaleja ja paikallisia strategioita on luokiteltu näissä kahdessa tutkimusperinteessä.

Läntisestä näkökulmasta tarkastelen globaaleja strategioita lähinnä Venutin (1995) kotouttamisen ja vieraannuttamisen käsittein. Lisäksi tarkastelen Piet Van Poucken (2012), Peter Newmarkin (1988) ja John Drydenin (1992 [1680]) näkemyksiä. Van Poucke ja Dryden ovat maininneet kultaisen keskitien olemassaolon, ja Newmark on koonnut kattavasti globaaleja strategioita kuvaavia käsitteitä. Paikallisia strategioita lähestyn Ritva Leppihalmeen (2001) ja Van Poucken (2012) luokittelujen näkökulmasta. Van Poucke on viitannut omassa luokittelussaan Pedersenin (2005) sekä Vinayn ja Darbelnet'n (1989 [1958]) luokitteluihin, joten on luonnollista sisällyttää nämä mukaan tarkasteluun.

Venäläisen tutkimusperinteen näkökulmasta lähestyn globaaleja strategioita viiden tutkijan teorioiden pohjalta: Ja. I. Retskerin (Recker 1974), A. V. Fjodorovin (Fëdorovin 1983), I. A. Kaškinin (1955), L. S. Barhudarovin (1975) ja V. N. Komissarovin (1990). Retskeriä pidetään venäläisen lingvistisen käännösteorian alullepanijana, ja Fjodorov on sittemmin kehittänyt Retskerin ajatuksia. Paikallisia strategioita tarkastelen Barhudarovin ja Komissarovin luokittelujen pohjalta, koska kyseisten tutkijoiden luokitteluihin viitataan paljon venäläisessä tutkimuksessa.

Tarkastelen globaaleja ja paikallisia strategioita ensin läntisen ja sitten venäläisen käännöstutkimuksen näkökulmasta. Tarkoitukseni on selvittää, miten globaaleja ja paikallisia strategioita on lähestytty, mikä on kultaisen keskitien rooli ja miten läntinen ja venäläinen tutkimusperinnettä eroavat toisistaan. Vaikka katsaus on suppea, se tarjoaa näkemyksen kahden tutkimusperinteen eroista ja siitä, miten kääntäjän strategioihin kummassakin tutkimusperinteessä on suhtauduttu.

3 Kääntäjän strategiat kahden tutkimusperinteen näkökulmasta

3.1 Kääntäjän strategiat läntisessä käännöstutkimuksessa

Läntisessä tutkimusperinteessä kääntäjän globaaleja strategioita on tarkasteltu vastakkainasettelun kautta. Vanhin strategiapari lieene kirjaimellinen ja vapaa kääntäminen, joille myöhemmät esitykset pohjautuvat. Esimerkiksi Eugene Nidan (1964) formaali ja dynaaminen ekvivalenssi, Gideon Touryn (1995) adekvaatti ja hyväksyttävä käännös, Christiane Nordin (1991) dokumentaarinen ja instrumentaalinen sekä Peter Newmarkin (1988) semanttinen ja kommunikatiivinen käännös edustavat ajatusta, jossa käännös on joko uskollinen lähdetekstille ja sen lukijoille tai kohdekulttuurille ja käännöksen vastaanottajille. Myös Venutin (1995, 1998) vieraannuttaminen ja kotouttaminen pohjautuvat tälle samalle ajatukselle, joka on lähtöisin Schleiermacherilta (ks. Schleiermacher 2004 [1813]: 49). Joko kääntäjä tuo kirjailijan lähemmäs lukijaa tai toisin päin. Usein strategiaparit ymmärretään toistensa synonyymeina. On kuitenkin syytä muistaa, että käsiteparien ja teorioiden syntymiseen ovat vaikuttaneet erilaiset lähtökohdat, kuten Nidalla Raamatun kääntäminen tai Venutilla ideologiset ja poliittiset syyt (Jääskeläinen ja Kujamäki 2005: 72–73).

Paikallisia strategioita on asetettu jatkumolle sen mukaan, miten uskollisia ne ovat lähdeteksteille (LT) ja kohdeteksteille (KT). Seuraavaksi esittelen kääntäjän globaaleista strategioista käytettyjä käsitteitä lähdeteksti- ja kohdetekstiorientoituneiden sekä kultaista keskitietä kuvaavien strategioiden näkökulmasta (ks. taulukko 1). Lisäksi kuvaan, miten tutkijat ovat asettaneet paikallisia strategioita kyseiselle jatkumolle.

Taulukko 1: Kääntäjän globaalit ja paikalliset strategiat läntisessä tutkimusperinteessä

	LT-orientoituneet	Kultainen keskitie	KT-orientoituneet
Globaalit strategiat	Vieraannuttaminen (voimakas/lievä) Sanasanainen käännös Kirjaimellinen käännös Uskollinen käännös Semanttinen käännös Metafraasi	Neutraali käännös Parafraasi	Kotouttaminen (voimakas/lievä) Adaptaatio Vapaa käännös Idiomaattinen käännös Kommunikatiivinen käännös Imitaatio
Paikalliset strategiat	Kaikki lainaamisen muodot (säilyttäminen, käännöslaina) Kirjaimellinen käännös Tarkentaminen Eksplikointi Lisäys	Virallinen vastine/ekvivalenssi	Transpositio Modulaatio Yleistäminen/Yläkäsite Kulttuurinen korvaaminen/adaptaatio Parafraasi Tiedon lisäys tai merkityksen muutos Poisto

Edellä olevassa taulukossa olen esittänyt Venutin (1995), Newmarkin (1988), Van Poucken (2012) ja Drydenin (1992 [1680]) globaaleista strategioista käyttämät käsitteet. Venutin (1995) käsitteisiin viitattaneen nykyisin eniten, ja Van Poucken (2012)

näkemys perustuu Venutin käsiteparille. Lisäksi olen esittänyt Newmarkin (1988: 45) koonnin havainnollistaakseni, miten globaaleja strategioita on kuvattu läntisessä tutkimuksessa. Kuten taulukosta 1 voidaan huomata, käsitteet painottuvat ääripäihin.

Venutin (1995: 5, 23) mukaan vieraannuttaminen tuo esiin vieraan tekstin kielellisiä ja kulttuurisia eroja, kun taas kotouttava käännös pyrkii sujuvuuteen. Van Poucke (2012: 145–147) jakaa Venutin käsitteet jatkumolle sen mukaan, miten voimakasta tai lievää vieraannuttaminen tai kotouttaminen on. Newmark (1988: 45) mainitsee useita käsitteitä, joista sanasanainen käännös ja adaptaatio ovat kauimpana toisiaan ja semanttinen ja kommunikatiivinen käännös lähimpänä. Lisäksi LT-orientoituneisiin strategioihin kuuluvat kirjaimellinen ja uskollinen käännös, ja KT-orientoituneisiin vapaa ja idiomaattinen käännös. Newmarkin (1988: 45–46) mukaan näitä strategioita tarvitaan erilaisiin tarkoituksiin: sanasanainen käännös voi olla paikallaan raakakäännösvaiheessa lähdetekstin ymmärtämiseksi, kun taas vapainta strategiaa, adaptaatiota, käytetään esimerkiksi runojen kääntämisessä. Newmark ei määrittele esittelemiään globaaleja strategioita negatiivissävytteisesti.

Käsitteet neutraali käännös (Van Poucke 2012) ja parafraasi (Dryden 1992 [1680]) kuvaavat ajatusta kultaisten keskitien olemassaolosta. Drydenin (1992 [1680]: 17) parafraasi lienee ensimmäinen kultaista keskitietä kuvaava käsite. Se on ääripäiden välille asettava keino, jota noudattamalla kääntäjä pitää lähdetekstin mielessään, mutta ei kuitenkaan seuraa sen sanoja yhtä tarkasti kuin merkitystä (Dryden 1992 [1680]: 17). Drydenin käsitettä käytetään harvoin – jos lainkaan – nykyisessä läntisessä käännöstutkimuksessa. Van Poucken (2012: 148) ajatus neutraalista käännöksestä puolestaan poikkeaa Drydenin näkemyksestä siten, että neutraali käännös tulee kyseeseen, kun kääntäjä pystyy valitsemaan ilmeisimmät, ns. sanakirjavastineet. Näin ollen voisi esittää, että läntisessä tutkimuksessa kultaista keskitietä ei tavallisesti osoiteta, ja jos osoitetaan, sille ei ole olemassa vakiintunutta käsitettä.

Van Poucke (2012) on tarkastellut muun muassa Pedersenin (2005) ja Vinayn ja Darbelnet'n (1989 [1958]) luokitusten pohjalta paikallisia strategioita. Kuten taulukko 1 havainnollistaa, myös paikalliset strategiat jakautuvat ääripäihin. Van Poucke (2012: 145) ja Pedersen (2005: 4) näkevät säilyttämisen, käännöslainan, kirjaimellisen käännöksen, tarkentamisen, eksplikoinnin ja lisäyksen vieraannuttavina tai LT-orientoituneina strategioina. Myös Leppihalmeen (2001: 141) luokittelusta säilyttäminen, käännöslaina, eksplikointi ja lisäys painottuvat tämän perusteella LT-orientoituneisiin strategioihin. Sen sijaan transpositio, modulaatio, yleistäminen tai yläkäsite, kulttuurinen adaptaatio, parafraasi, poisto ja tiedon lisäys tai merkityksen muutos katsotaan kotouttaviksi tai KT-orientoituneiksi strategioiksi (Leppihalme (2001: 142–145; Pedersen 2005: 4; Van Poucke 2012: 146–147; Vinay ja Darbelnet 1989 [1958]: 61–69). Pedersen (2005: 4) esittää neutraaliksi lähestymistavaksi yhden strategian eli virallisen vastineen, jolla hän tarkoittaa jo olemassa olevia vakiintuneita vastineita. Tämä strategia ei siis Van Poucken (2012) neutraalin käännöksen tavoin vaadi ongelmanratkaisua. Paikalliset strategiat eivät myöskään heijasta kultaisten keskitien olemassaoloa, vaan strategiat nähdään ennemmin vieraannuttamisen ja kotouttamisen jatkumolla.

3.2 Kääntäjän strategiat venäläisessä käännöstutkimuksessa

Venäläisessä käännöstutkimuksessa ei puhuta niinkään kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta vaan kirjaimellisesta ja vapaasta kääntämisestä. Suhtautuminen on kuitenkin huomattavasti negatiivisempaa kuin läntisessä käännöstutkimuksessa. (Kemppanen 2012a: 54.) Venäläistutkijat vaikuttavat suosivan kolmatta käännöstapaa eli ns. kultaista keskitietä (ks. taulukko 2).

Taulukko 2: Kääntäjän globaalit ja paikalliset strategiat läntisessä tutkimusperinteessä

	LT-orientoituneet	Kultainen keskitie	KT-orientoituneet
Globaalit strategiat Recker (1974) Fëdorov (1983) Kaškin (1955) Barhudarov (1975) Komissarov (1990)	Kirjaimellinen käännös Sanasanainen käännös	Kokonainen käännös Täysarvoinen käännös Realistinen käännös Ekvivalentti käännös Adekvaatti käännös	Vapaa käännös
Paikalliset strategiat Komissarov (1990) Barhudarov (1975)		Transkriptio Translitterointi Käännöslaina Leksikaalis-semanttiset muutokset (konkretisointi, yleistäminen, modulaatio) Kielipiilliset muutokset Leksikaalis-kielipiilliset muutokset (antonyymi, eksplikointi, kompensointi) Siirto Muutos Lisäys Poisto	

Kuten taulukosta 2 voi huomata, venäläisessä tutkimusperinteessä ei juuri mainita LT- ja KT-orientoituneita globaaleja strategioita. Kirjaimelliseen kääntämiseen suhtaudutaan negatiivissävyytteisesti, mikä käy ilmi Neljubinin (2003) kokoamasta käännöstieteellisestä sanakirjasta *Tolkovy perevodščeskij slovar*. Kirjaimellinen käännös ”antaa väärinymmärretyn tarkkuuden” ja on ”kääntäjän virhe” ja ”vieraan kielen orjallista kopiointia, joka johtaa kohdekielen normien rikkomiseen” (Kemppanen 2012a: 58; Neljubin 2003: 26). Komissarovin (1990: 234) mukaan kirjaimellinen käännös ei välitä oikein lähdetekstin sisältöä. Se tuo esiin viestin kannalta epärelevantteja seikkoja ja on kohdekielen normien vastainen. Myös vieraannuttamiseen suhtaudutaan epäilevästi. Se nähdään pikemminkin valeasuna ja poliittisesti korrektina kirjaimellisen kääntämisen vastineena (Borisenko 2012: 177; Lančikov 2007: 21).

Venäläistutkijoiden suhtautuminen vapaaseen kääntämiseen ei ole yhtä negatiivinen kuin kirjaimelliseen kääntämiseen, vaikkei tätäkään strategiaa suosita. Barhudarovin (1975: 187) mukaan vapaa käännös ei välitä lähdetekstin sisältöä riittävän tarkasti, mutta toisin kuin kirjaimellinen käännös, se kuitenkin noudattaa kohdekielen normeja.

Toisin sanoen vapaa käänнос toteuttaa ekvivalenssia kapeimmalla mahdollisella tasolla (Komissarov 1990: 235).

Kahden ääripään sijasta venäläisessä tutkimusperinteessä nousee esiin kolmas, ihanteellinen kääntäjän strategia eli kultaisen keskitien noudattaminen. Retsker (Recker 1974: 7) nimittää tätä käännostapaa *kokonaiseksi käännökseksi* (целостный перевод), Fjodorov (Fëdorov 1983: 127) *täysarvoiseksi käännökseksi* (полноценный перевод), Kaškin (1955: 125) *realistiseksi käännökseksi* (реалистический перевод), Barhudarov (1975: 186) *ekvivalentiksi käännökseksi* (эквивалентный перевод) ja Komissarov (1990: 233) *adekvaatiksi käännökseksi* (адекватный перевод). Kaikkien mainittujen käsitteiden määritelmässä korostuu, että kyseessä on ideaali käänнос, joka välittää lähdetekstin sisällön tyhjentävästi kohdekielen normeja rikkomatta ja lähdetekstin tyyliä noudattaen (Barhudarov 1975: 186; Fëdorov 1983: 127, 144; Komissarov 1990: 233; Recker 1974: 7). Kemppanen (2013: 173–175) on tarkastellut kultaista keskitietä luonnehtivia käsitteitä ja erottanut kolme yhdistävää piirrettä: 1) käsitteitä käytetään hyvän ja ihanteellisen käännöksen synonyymeina, 2) käsitteitä pohtineet tutkijat suhtautuvat usein kriittisesti ääripään strategioihin ja 3) tutkijat ajattelevat sisällön välittyvän muuttumatta. Lisäyksenä Kemppasen luettelemiin piirteisiin voisi vielä mainita lähdetekstin tyylin välittämisen tärkeyden sujuvalla kohdekielellä. Nämä yhteiset piirteet osoittavat, että venäläisestä tutkimuksesta löytyy selkeästi ilmaistu ajatus kultaisen keskitien strategiasta.

Venäläisessä tutkimusperinteessä kääntäjän paikallisista strategioista on käytetty muun muassa käsitettä *kääntäjän transformaatiot*. Eri transformaatioluokitusten pohjalla ovat vaikuttaneet lingvistinen käännösteoria ja Retskerin säännönmukaisten vastineiden teoria. Säännönmukaisten vastineiden teorian mukaan lähdetekstin sisältö on välitettävä käännöksestä tarkasti, ”samanarvoisin” ilmaisukeinoin kuin lähdetekstissä (Vehmas-Lehto 1999: 36). Retsker (Recker 1974: 9) jakaa säännönmukaiset vastineet kolmeen luokkaan: vakinaisiin vastineisiin, vaihtoehtoihin vastineisiin sekä adekvaatteihin vastineisiin eli käännöstransformaatioihin. Vakinaisia vastineita ovat suorat ekvivalentit, kun taas vaihtoehtoisen vastineen valinta riippuu kontekstista. Käännöstransformaatiot pakottavat kääntäjän puolestaan irrottautumaan lähdetekstistä ja hakemaan muun kuin suoran vastineen ratkaisuksi (Vehmas-Lehto 1999: 37–38).

Barhudarov (1975: 189) määrittelee transformaatiot siten, että ne ovat monipuolisia ja laadullisesti erilaisia kieltenvälisiä muutoksia, joiden avulla kääntäjä voi välittää lähdetekstin sisällön kohdekielen normeja noudattaen eli toisin sanoen tuottaa adekvaatin käännöksen. Neljubinin (2003: 230) sanakirjan mukaan transformaatiot ovat puolestaan kielen perusrakenteen säännönmukaisia muutoksia, ”jotka johtavat toiseen kielirakenteeseen”, ”fraasin vaihtamiseen siten, että ajatus säilyy muuttumattomana” ja ”lähdetekstin muodollisten ja semanttisten osien muutoksiin siten, että informaatio välittyy käännöksestä”. Myös näissä kuvauksissa korostuvat ajatuksen muuttumaton välittäminen: transformaatiot ovat siis keinoja saavuttaa ihanteellinen lopputulos eli kultainen keskitie.

Komissarov (1990: 172) esittelee viisi transformaatiota ja Barhudarov (1975: 189) neljä, joihin kaikkiin sisältyy erilaisia alaluokkia (ks. taulukko 2). Komissarov (1990:

172–185) jakaa transformaatiot leksikaalisiin, leksikaalis-semanttisiin, kieliopillisiin, leksikaalis-kieliopillisiin ja käännöksen teknisiin muutoksiin. Barhudarovin (1975: 189–225) transformaatioita ovat puolestaan siirrot, lisäykset, poistot ja erilaiset leksikaaliset muutokset.

Venäläisellä käännöstutkimuksella on vahvat lingvistiset juuret: luokittelut kuvaavat tarkasti kieliopillisia muutoksia. Näitä ovat muun muassa lauseen jakaminen tai yhdistäminen, lauseenjäsenen muutokset ja syntaktiset lausetason muutokset (Komissarov 1990: 173; Barhudarov 1975: 194). Sanatason muutosten osalta luokitteluissa toistuvat muun muassa konkretisointi eli alakäsitteiden käyttäminen, yleistäminen, antonyymien käyttäminen, lisäykset, poistot ja kompensointi. Kompensointi on yksi näkyvin ero läntisiin luokitteluihin: edes Chestermanin (1997) kolmenkymmenen strategian kattava luokittelu ei mainitse kompensointia. Säännönmukaisten vastineiden teoriaa kannattavat ovat sitä mieltä, että kompensointi kattaa kaikki ne tapaukset, joissa lähdetekstin ilmiöllä ei ole vastinetta kohdekielellä eikä ilmiötä voi välittää kohdekielen keinoin (Vehmas-Lehto 1999: 41). Tässä tapauksessa lähdetekstin osa voidaan poistaa ja välittää kohdekielellä muilla keinoilla, jopa toisessa kohdin tekstiä (Komissarov 1990: 185).

3.3 Erot kahden tutkimusperinteen välillä

Läntistä ja venäläistä käännöstutkimusta erottaa käännösteorioiden deskriptiivisyys ja preskriptiivisyys. Läntinen tutkimus on usein deskriptiivistä, kun taas venäläinen ote käännöstutkimukseen on aina ollut preskriptiivinen. Venäläisellä käännöstutkimuksella on pitkä lingvistinen perinne, joka tuo myös oman vaikutuksensa venäläistutkijoiden käsitteisiin.

Merkittävin ero läntisessä ja venäläisessä käännöstutkimusperinteessä on globaalien ja paikallisten strategioiden asettaminen jatkumolle. Läntisessä tutkimuksessa globaaleja strategioita tarkastellaan ääripäiden näkökulmasta ja LT- ja KT-orientoituneille strategioille on eri käsitteitä (ks. taulukko 1). Venäläisessä tutkimuksessa ääripäästrategioihin suhtaudutaan sen sijaan kriittisesti, ja tutkijat puhuvat vain kirjaimellisesta ja vapaasta kääntämisestä. Globaaleja strategioita tarkastellaan ääripäiden välille sijoittuvan kultaisen keskitien näkökulmasta. Myös paikalliset strategiat eli transformaatiot sijoittuvat kultaisen keskitien näkökulman mukaisesti keskelle jatkumoa.

Huomattava ero globaaleja strategioita verrattaessa on myös suhtautuminen ääripäätä kuvaaviin strategioihin ja kultaiseen keskitiehen. Läntisessä tutkimuksessa käsitteitä arvotetaan harvemmin, kun taas venäläisessä tutkimuksessa ilmaistaan selvästi, että ääripään strategiat ovat virheellisiä. Tosin on niitäkin, jotka puhuvat strategioiden eri asteiden puolesta. Esimerkiksi tuoreempaa käännöstieteen sukupolvea edustava Voinič (Voinič 2010: 43) esittää, ettei ole olemassa yhtä puhdasta kääntäjän strategiaa, vaan jokainen käännös on yhdistelmä useita strategioita. Useimmiten venäläistutkijat kuitenkin pitävät kultaista keskitietä hyvän kääntämistavan synonyymina, jopa ainoana oikeana tapana kääntää. Van Poucken (2012) *neutraali*

käännös viittaa käännöstoimintaan, jossa kääntäjä ei kohtaa minkäänlaisia ongelmia. Dryden (1992 [1680]) on esittänyt *parafrasias* yhdeksi kääntäjän mahdollisuudeksi saavuttaa kultainen keskitie, mutta tätä ilmaisua käytetään harvemmin läntisessä tutkimuksessa. Venäläistutkijoiden käsitteet ovat sen sijaan selvästi vakiintuneet, ja niissä on useita yhdistäviä piirteitä.

Globaalit strategiat heijastuvat myös paikallisiin strategioihin. Läntistä tutkimusta edustava Yves Gambier (2012: 414) määrittelee kääntäjän strategiat siten, että ne ovat väline ratkaista käännösprosessin aikana eteen tulevia ongelmia. Vieraannuttamisen ja kotouttamisen näkökulmasta paikalliset strategiat ovat myös keino saavuttaa haluttu vaikutus käännöksessä. Läntisessä tutkimuksessa paikallisia strategioita on luokiteltu eri tavoin yleisellä tasolla (ks. esim. Chesterman 1997; Newmark 1988) ja reaalioiden näkökulmasta (Leppihalme 2001), mutta niitä on tarkasteltu myös globaalien strategioiden näkökulmasta (ks. esim. Pedersen 2005; Van Poucke 2012). Sen sijaan käännöstransformaatioiden taustalla vaikuttaa säännönmukaisten vastineiden teoria (Recker 1974), jolle myöhemmät luokittelut pohjautuvat. Transformaatiot ovat ongelmanratkaisukeinoja, joilla voidaan saavuttaa ihanteellinen lopputulos. Läntinen tutkimus korostaa käännösprosessia ja ongelmanratkaisua, kun taas venäläinen tutkimus keskittyy ongelmanratkaisuun käännöksen näkökulmasta.

Käsitetasolla venäläisten ja läntisten tutkijoiden luokitteluissa on kuitenkin samaa. Esimerkiksi Leppihalmeen (2001: 141) *säilyttäminen*, *käännöslaina*, *yläkäsité*, *eksplikointi*, *lisäys* ja *poisto* sekä Vinayn ja Darbelnet'n (1989 [1958]: 61–69) *laina*, *käännöslaina*, *sanasanainen käännös* ja *modulaatio* ovat myös Komissarovin ja Barhudarovin luokitteluissa (ks. taulukko 2). Sen sijaan kumpikaan venäläistutkijoiden paikallistason luokittelu ei sisällä *adaptaatiota*, kun taas Leppihalme (2001: 142) ja Van Poucke (2012: 146) nimeävät sen selvästi kotouttavaksi strategiaksi. Vaikka venäläisissä ja läntisissä luokitteluissa on osittain samoja strategioita, venäläiset tutkijat eivät ole asettaneet omia luokittelujaan jatkumolle, toisin kuin läntiset tutkijat.

4 Lopuksi

Läntisen ja venäläisen käännöstutkimuksen välillä on pitkään ollut kuilu. Yhtenä syynä tähän kuiluun on kielimuuri: venäläinen tutkimus on pitkälti kirjoitettu venäjäksi, jolloin se on vain venäjää osaavien ulottuvilla. Toinen syy on se, että venäläiset tutkijat nojaavat pitkälti maamiestensä venäjäksi kirjoittamiin teoksiin.

Läntistä ja venäläistä tutkimusta erottaa tutkimuksen luonteen deskriptiivisyys ja preskriptiivisyys. Venäjällä tutkimus on usein preskriptiivistä: se kertoo, miten kääntäjä saavuttaa hyvän käännöksen ja millainen on huono käännös. Toisena erona on se, miten lännessä ja Venäjällä kuvataan kääntäjän strategioita. Läntinen tutkimus lähestyy strategioita jatkumon näkökulmasta, jonka ääripäinä ovat esimerkiksi kotouttaminen ja vieraannuttaminen. Venäläisessä tutkimuksessa ääripäät on sen sijaan nähty virheinä ja huonoina käännöstopoina. Venäläistutkijat puhuvat kultaisen keskitien strategiasta, jota pidetään hyvänä strategiana ja jolle on ominaista sisällön välittyminen muuttumattomana. Venäläisessä tutkimuksessa on vallinnut pitkään tällainen

lähestymistapa, mutta viime aikoina on keskusteltu myös kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta. Läntisessä tutkimuksessa ei sen sijaan puhuta kultaisen keskitien kääntämistavasta. Van Poucken (2012) esittämä neutraali käänнос ei vastaa venäläistutkijoiden näkemyksiä. Neutraalilla käänноksellä tarkoitetaan käänноsprosessia, jonka aikana kääntäjä ei kohtaa ongelmia, kun taas venäläisten käyttämät käsitteet *realistinen*, *täysarvoinen* tai *adekvaatti käänнос* ilmentävät jopa ideologisesti värittyneitä tapoja saavuttaa ihanteellinen käänнос.

Läntiset tutkijat ovat jakaneet paikallisia strategioita jatkumolle vieraannuttavan ja kotouttavan käänноstavän mukaan, kun taas venäläiset tutkijat tarkastelevat kääntäjän tekemiä muutoksia pitkälti sen pohjalta, miten kultainen keskitie voidaan saavuttaa kyseisten keinojen avulla. On huomionarvoista, että vaikka tutkimusperinteiden välillä on vallinnut kuilu, paikalliset strategiat sisältävät yllättävän samanlaisia lähestymistapoja. Läntisistä luokitteluista puuttuu kuitenkin kompensointi ja venäläisistä adaptointi. Sama lopputulos voitaneen kuitenkin saavuttaa myös muilla menetelmillä.

Venäläistä tutkimusta on viime aikoina kuvattu lännessä (ks. esim. Borisenko 2012; Kemppanen 2012a; Pym 2016), mutta nämä avaukset ovat olleet pikemminkin kuvauksia venäläisestä käänноstudkimuksesta ja sen luonteesta. Läntistä empiiristä tutkimusta venäläisestä käänноstudkimuksesta ei liene tehty. Tämän artikkelin tavoitteena on ollut verrata läntistä ja venäläistä käänноstudkimusta kääntäjän strategioiden näkökulmasta. Jatkotutkimuksessani aion hyödyntää venäläistä käänноstudkimusta empiirisesti: tarkastelen, miten kultainen keskitie toteutuu käytännön tasolla.

Lähdeluettelo

Barhudarov 1975 = Бархударов, Л.С. *Язык и перевод*. Москва: «Международные отношения».

Borisenko, Alexandra 2012. Fear of Foreignization: "Soviet School" in Russian Literary Translation. Teoksessa: Hannu Kemppanen, Marja Jänis & Alexandra Belikova (toim.) *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme, 177–188.

Chesterman, Andrew 1997. *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Dryden, John 1991 [1680]. On Translation. Teoksessa: Rainer Schulte & John Biguenet (toim.) *Theories of Translation*. Chicago: University of Chicago Press, 17–31.

Fëdorov 1983 = Федоров, А.В. *Основы общей теории перевода*. Москва «Высшая школа».

Gambier, Yves 2010. Translation Strategies and Tactics. Teoksessa: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.) *Handbook of Translation Studies*, Volume 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 412–418.

Jääskeläinen, Riitta & Pekka Kujamäki 2005. Foreignising vs. Domesticating? The Role of Cultural Context in Determining the Choice of Translation Strategy. *Revista Canaria de Estudios Ingleses* 51, 71–83.

Kaškin 1955 = Кашкин, И.А. В борьбе за реалистический перевод. В книге: *Вопросы художественного перевода*. Москва: Советский писатель, 120–164.

Kemppanen, Hannu 2012a. The Role of the Concepts Domestication and Foreignisation in Russian Translation Studies. Teoksessa: Hannu Kemppanen, Marja Jänis & Alexandra Belikova (toim.) *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme, 49–62.

Kemppanen, Hannu 2012b. Дихотомии переводческих стратегий в работах западных и российских теоретиков перевода. Teoksessa: Hannu Kemppanen, Jukka Mäkisalo & Alexandra Belikova (toim.) *Kotoista ja vierasta mediassa. Venäjästä suomeksi ja suomesta venäjäksi –workshop*, Joensuu 7.–8.10.2010, 77–85. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0628-1/urn_isbn_978-952-61-0628-1.pdf [viitattu 15.8.2016].

Kemppanen, Hannu 2012c. Kansainvälistä vuoropuhelua venäläisessä käännöstutkimuksessa. Teoksessa: Minna Ruokonen, Leena Salmi & Nestori Siponkoski (toim.) *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, vol. 6, 1–13. Saatavissa: https://www.sktl.fi/@Bin/162689/Kemppanen_MikaEL2012.pdf [viitattu 15.8.2016].

Kemppanen 2013 = Кемппанен, Ханну. Понятие «золотая середина» в (пост)советском переводоведении: в поисках идеальной стратегии перевода. В книге: *Двенадцатые Федоровские чтения. Университетское переводоведение*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 172–180.

Komissarov 1990 = Комиссаров, В.Н. *Теория перевода*. Лингвистические аспекты. Москва «Высшая школа».

Koskinen, Kaisa 2012. Domestication, Foreignization and the Modulation of Affect. Teoksessa: Hannu Kemppanen, Marja Jänis & Alexandra Belikova (toim.) *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme, 13–32.

Laaksonen, Jenni 2010. *Venutilaisten strategioiden toimeenpano. Reaalioiden kotouttaminen ja vieraannuttaminen Rosa Liksoin novellikokoelman käännöksessä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/84356/gradu06555.pdf?sequence=1> [viitattu: 15.8.2016].

Lantčikov 2007 = Ланчиков, В.К. Пентхаус из слоновой кости. О статье А.Л. Борисенко «Не кричи ”Буквализм!”», *Мосты – журнал переводчиков*, 3 (15), 15–29.

Leppihalme, Ritva 2001. Translation strategies for realia. Teoksessa: Pirjo Kukkonen & Ritva Hartama-Heinonen (toim.) *Mission, Vision, Strategies and Values*. Helsinki: Helsinki University Press, 139–148.

Mäkisalo, Jukka 2012. Meta-theoretical Analysis of the Empirical Use of the Concepts Domestication/Foreignisation. Teoksessa: Hannu Kemppanen, Marja Jänis & Alexandra Belikova (toim.) *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme, 50–78.

Neljubin 2003 = Нелюбин, Л.Л. Толковый переводческий словарь. Москва: Флинта/Наука.

Newmark, Peter 1988. *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.

Nida, Eugene A. 1964. *Towards Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E. J. Brill.

Nord, Christiane 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.

Pasanen, Päivi 2012. Kotouttaminen ja vieraannuttaminen sanastotyössä. Teoksessa: Hannu Kemppanen, Jukka Mäkisalo & Alexandra Belikova (toim.) *Kotoista ja vierasta mediassa. Venäjästä suomeksi ja suomesta venäjäksi -workshop*, Joensuu 7.–8.10.2010, 69–76. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0628-1/urn_isbn_978-952-61-0628-1.pdf [viitattu 17.8.2016].

Pedersen, Jan 2005. How is Culture Rendered in Subtitles? Teoksessa: Sandra Nauer (toim.) *Challenges of Multidimensional Translation. Proceedings of the Marie Curie Euro-conferences MuTra: Challenges of Multidimensional Translation – Saarbrücken 2–6 May 2005*. Saatavissa: http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf [viitattu: 15.1.2017].

Pym, Anthony 2016. *Translation Solutions for Many Languages: Histories of flawed dream*. London/New York: Bloomsbury Academic.

Recker 1974 = Рецкер, Я.И. *Теория перевода и переводческая практика*. Москва, «Международные отношения».

Schleiermacher, Friedrich 2004 [1813]. On the Different Methods of Translating. Teoksessa: Lawrence Venuti (toim.) *Translation studies reader*, 2nd edition. London & New York: Routledge, 43–63.

Toury, Gideon 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Van Poucke, Piet 2012. Measuring Foreignization in Literary Translation. An Attempt to Operationalize the Concepts of Foreignization. Teoksessa: Hannu Kemppanen, Marja Jänis & Alexandra Belikova (toim.) *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme, 139–157.

Vehmas-Lehto, Inkeri 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura.

Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility: A history of translation*. London & New York: Routledge.

Venuti, Lawrence 1998. *The Scandals of Translation: Towards an ethics of difference*. London & New York: Routledge.

Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet 1989 [1958]. Translation procedures. Teoksessa: Andrew Chesterman (toim.) *Readings in translation theory*. Helsinki: Finn Lectura, 61–69.

Voinič 2010 = Войнич, И.В. «Золотая середина» как стратегия перевода: о (не)возможности ее достижения. *Мир, науки, культуры, образования*, 1 (20), 41–45. Saatavissa: <http://e-lib.gasu.ru/MNKO/archive/2010/1/nko20101.pdf> [viitattu 17.8.2016].

Vottonen, Erja 2016. Does Theory Meet Practice? The Realisation of Global and Local Strategies in Self-reflection Analysis. Teoksessa: Margherita Dore (toim.) *Achieving Consilience: Translation Theories and Practice*. Cambridge Scholars publishing, 206–227.

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Erja Vottonen on jatko-opiskelijana Itä-Suomen yliopistossa. Hän valmistelee väitöskirjaa teorian ja käytännön kohtaamisesta kääntäjänkoulutuksessa.
Sähköpostiosoite: [erja.vottonen \(at\) uef.fi](mailto:erja.vottonen@uef.fi)

